

Marcin Gabryś
Magdalena Marczuk-Karbownik
Tomasz Soroka

Międzynarodowa pozycja Kanady 2006–2018

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

POLITOLOGIA

Międzynarodowa pozycja Kanady 2006-2018

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Marcin Gabryś
Magdalena Marczuk-Karbownik
Tomasz Soroka

Międzynarodowa pozycja Kanady 2006–2018

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**
Łódź 2018

POLITOLOGIA

Marcin Gabryś – Uniwersytet Jagielloński, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych, Zakład Kanady
31-010 Kraków, Rynek Główny 34

Magdalena Marczuk-Karbownik – Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politologicznych, Katedra Amerykanistyki i Mass Mediów, 90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

Tomasz Soroka – Uniwersytet Jagielloński, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych, Zakład Kultury Amerykańskiej
31-010 Kraków, Rynek Główny 34

RECENZENT

Iwona Wrońska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Witold Szczęśny

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Aleksandra Urzędowska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Sońta

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/VitalikRadko, tiger_barb

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

© Copyright by Authors, Łódź–Kraków 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08360.17.0.K

Ark. wyd. 12,0; ark. druk. 12,25

ISBN 978-83-8142-443-1

e-ISBN 978-83-8142-444-8

<https://doi.org/10.18778/8142-443-1>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
-------	---

Rozdział 1

DOKTRYNA STEPHENA HARPERA W POLITYCE ZAGRANICZNEJ KANADY W LATACH 2006–2015 – Marcin Gabryś	11
Sylwetka i korzenie intelektualne Stephena Harpera	15
Główne założenia polityki zagranicznej Stephena Harpera	19
Polityka zagraniczna jako odbicie wartości konserwatywnych	22
Studium przypadku: polityka wobec Izraela	28
Zwiększenie roli wojska w budowaniu pozycji międzynarodowej Kanady	30
Studium przypadku: wojna w Afganistanie	35
Nowe podejście do multilateralizmu	37
Studium przypadku: stosunek do Organizacji Narodów Zjednoczonych	40
Priorytetowe znaczenie zagadnień gospodarczych	43
Studium przypadku: relacje z Chińską Republiką Ludową	51
Podsumowanie	54
Abstract	57

Rozdział 2

POLITYKA ZAGRANICZNA KANADY ZA RZĄDÓW JUSTINA TRUDEAU – Tomasz Soroka	59
Justin Trudeau: rys biograficzny i profil polityczny	61
Doktryna Trudeau w polityce zagranicznej	64
Multilateralizm w polityce zagranicznej Trudeau	73
Działania na rzecz pokoju	76
Imigracja. Polityka wobec uchodźców	84

Spis treści

Polityka gospodarcza. Spory handlowe z USA	95
Podsumowanie	108
Abstract	111

Rozdział 3

EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA W POLITYCE ZAGRANICZNEJ KANADY W LATACH 2014–2018 NA PRZYKŁADZIE ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁANIA NATO, RELACJI Z UKRAINĄ ORAZ WSPÓŁPRACY Z POLSKĄ

– Magdalena Marczuk-Karbownik	113
Sankcje	116
Zaangażowanie Kanady w działania Sojuszu Północnoatlantyckiego	118
Retoryka	124
Ukraina w polityce zagranicznej Kanady	127
Współpraca gospodarcza	131
Bezpośrednia pomoc dla Ukrainy po rozpoczęciu kryzysu	132
Działania o charakterze symbolicznym i demonstracje wsparcia	134
Polska w polityce zagranicznej Kanady	136
Zarys relacji społecznych, politycznych i gospodarczych	136
Stosunki polsko-kanadyjskie w okresie rządów Stephena Harpera	141
Współpraca wobec kryzysu na Ukrainie	142
Współpraca wojskowa	147
Zmiana rządów w Kanadzie i w Polsce	149
Podsumowanie	151
Abstract	153
Bibliografia	155
Dokumenty	155
Opracowania	164
Artykuły prasowe	173
Materiały internetowe	189
O autorach	195

Wstęp

Rola Kanady w stosunkach międzynarodowych, jej pozycja w świecie powiązań, w tym także postrzeganie tego kraju przez inne państwa i organizacje międzynarodowe, od dawna stanowią przedmiot dyskursu politycznego i akademickiego. Takie debaty rzadko wychodziły jednak poza granice Kanady i tak naprawdę angażowały głównie kanadyjskich (ewentualnie amerykańskich i brytyjskich) naukowców. Na gruncie polskim polityka zagraniczna Kanady raczej sporadycznie stanowiła obiekt zainteresowania badaczy, jeśli już tak było, to głównie w ujęciu historycznym bądź z perspektywy bilateralnych relacji polsko-kanadyjskich¹. Dopiero w ostatnich latach można zaobserwować bardziej wnikliwe, systematyczne i metodyczne analizy międzynarodowej pozycji Kanady². Wynika to z coraz częstszej obecności Kanady w polskiej przestrzeni medialnej. Nie chodzi tu o to, że wcześniej międzynarodowa pozycja

¹ S. Ładyka, *Kanada. Dzieje, gospodarka, wymiana handlowa z Polską*, Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1984; M. Spaliński, *Wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej Kanady*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1986; M. Spaliński, *Polityka zagraniczna Kanady po II wojnie światowej*, Ossolineum, Wrocław 1993; M. Madej, *Kształtowanie się odrębnej przynależności państwowej Kanady na tle zmian w statusie konstytucyjnym państwa*, [w:] A. Kiedrzyń, M. Madej, H. Nieć (red.), *Wybrane aspekty prawne obywatelstwa i problematyki imigracyjnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Polonijne, z. 17, Kraków 1993, s. 41–117; L. Pastusiak, *Kraje odległe a jednak bliskie. Polska – Kanada 1945–1961*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002; W. Dobrzycki, *System międzyamerykański*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2002.

² M. Gabryś, *Stosunki kanadyjsko-amerykańskie w polityce premiera Pierre'a Elliotta Trudeau 1968–1984*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010; M. Bogdanowicz, *The Political Significance of Canada and the Evolution of her Role within the Politics of the United States during World War II, 1939–1945*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2012; T. Soroka, *Polityka zagraniczna. Kanada w globalnym systemie relacji politycznych i wojskowych*, [w:] M. Kijewska-Trembecka (red.), *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013; T. Soroka, *Rola Kanady w transformacji Imperium Brytyjskiego. Analiza stosunków kanadyjsko-brytyjskich w okresie międzywojennym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 97–160; S. Moćkun, *Bezpieczna przystań: Kanada i Polonia kanadyjska wobec Polski i Polaków w latach 1939–1945*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Warszawa 2015.

Kraju Klonowego Liścia była nieistotna lub marginalna. W rzeczywistości Kanada odegrała ważną historyczną rolę we współtworzeniu instytucjonalnych i prawnych ram powojennego systemu międzynarodowego. Trudniej jednak było tę rolę dostrzec z polskiej perspektywy – zza żelaznej kurtyny spojrzenie na Amerykę Północną (i generalnie świat Zachodu) zdominowały Stany Zjednoczone. Dziś Kanadę łatwiej zauważyć, gdyż polityka zagraniczna prowadzona przez Ottawę w wielu punktach wyraźnie różni się od działań dyplomatycznych i politycznych Waszyngtonu. Kanada jest widoczna i ważna, gdy wspiera i promuje globalnie takie wartości społeczne, jak tolerancja, prawa człowieka, demokracja, wolności obywatelskie, równość płci, prawa mniejszości seksualnych, etnicznych i religijnych czy przeciwdziałanie kryzysom humanitarnym. Wszystkie te elementy razem, ale i każdy z osobna, mogą być interesującymi i inspirującymi tematami badań politologicznych.

Prezentowana monografia stara się wypełnić lukę w polskojęzycznej literaturze naukowej na temat roli, pozycji i tożsamości międzynarodowej współczesnej Kanady. Książka omawia wybrane zagadnienia kanadyjskiej polityki zagranicznej, które determinują miejsce Kanady w systemie stosunków międzynarodowych i postrzeganie jej przez innych aktorów sceny globalnej. Autorzy skupiają się na analizie polityki zewnętrznej Kraju Klonowego Liścia w okresie rządów premiera Stephena Harpera z Partii Konserwatywnej (2006–2015) oraz pierwszych trzech lat rządów Justina Trudeau z Partii Liberalnej (2015–2018). Publikacja rekonstruuje najważniejsze elementy polityki zagranicznej, głównie w tych sferach, w których obaj wspomniani politycy zapowiadali i/lub przeprowadzili największe zmiany. Autorzy zwracają szczególną uwagę na sposób doboru priorytetowych pól aktywności międzynarodowej przez Ottawę oraz starają się ocenić skuteczność podejmowanych działań.

Prace nad książką zakończyły się w sierpniu 2018. Jednakże w rozdziałach II i III, w przypisach oznaczonych nagłówkiem „Aktualizacja”, znajdują się krótkie informacje na temat najważniejszych wydarzeń, które nastąpiły w czasie redagowania tekstu, tj. od sierpnia do końca grudnia 2018 r.

W ramach pierwszego rozdziału, poświęconego analizie polityki zagranicznej w latach 2006–2015, przedstawiono cztery podstawowe założenia doktryny Stephena Harpera. Najważniejsze z nich to: a) polityka zagraniczna powinna stanowić odbicie wartości i interesów wyborców o poglądach konserwatywnych oraz samego premiera i służyć budowaniu specyficznie postrzeganego przez tę grupę patriotyzmu kanadyjskiego; b) dążenie do wzmocnienia znaczenia sfery militarnej w budowaniu pozycji międzynarodowej Kanady; c) redefinicja stosunku Ottawy do globalnych instytucji multilateralnych; d) przyznanie pierwszeństwa ekonomicznemu wymiarowi polityki zagranicznej, w szczególności handlowi międzynarodowemu i eksportowi surowców naturalnych.

Rozważania teoretyczne w tej części książki uzupełniają studia przypadków, które na konkretnych przykładach ilustrują praktykę działań dyplomatycznych Harpera.

Rozdział drugi koncentruje się na omówieniu współczesnej kanadyjskiej polityki zagranicznej, prowadzonej przez rząd Justina Trudeau. Krytycznej analizie poddane zostały zapowiedzi Trudeau z kampanii wyborczej z 2015 r., dotyczące odbudowy nadszarpniętej rządami Harpera reputacji międzynarodowej Kanady i powrotu kanadyjskiej polityki zagranicznej na tradycyjne tory multilateralizmu oraz promocji kompromisowości i otwartości w stosunkach międzynarodowych. Zapowiedzi te skonfrontowane zostały z realnymi działaniami rządu Trudeau na arenie światowej. W części tej zaprezentowane zostały zarówno główne założenia teoretyczne doktryny Trudeau, jak i praktyczna jej realizacja w takich sferach polityki zewnętrznej, jak: działalność Kanady na forach multilateralnych organizacji międzynarodowych, zwłaszcza w kontekście działań na rzecz pokoju, polityka imigracyjna i stosunek do uchodźców, bilateralne stosunki gospodarcze z USA.

Trzeci rozdział skupia się na omówieniu polityki Kanady wobec regionu Europy Środkowo-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy i Polski. Budowane na nowo po zakończeniu zimnej wojny relacje polityczne i gospodarcze Ottawy z Warszawą oraz Kijowem zostały zintensyfikowane po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w marcu 2014 r. Zbliżenie z Polską, różnorodne wsparcie dla Ukrainy, większa aktywność w ramach NATO były formami zaangażowania się Kanady w sprawę regionu. W tej części ukazano, iż wydarzenia na Ukrainie i agresywna polityka Kremla pozwoliły Ottawie realizować główne założenia doktryny Harpera: wzmocnienie pozycji międzynarodowej Kanady poprzez zwiększoną aktywność dyplomatyczną, manifestację gotowości użycia potencjału militarnego oraz stanowczą postawę antyrosyjską. Na przykładzie działań podjętych wobec wydarzeń na wschodzie Europy przedstawiono różnice w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej przez rząd Justina Trudeau po 2015 r.

Mamy nadzieję, że zaproponowane przez Autorów wieloaspektowe spojrzenie na politykę zagraniczną Kanady pozwoli z jednej strony na pełniejsze zrozumienie specyfiki miejsca i roli Kanady w świecie dynamicznie zmieniających się powiązań globalnych, a z drugiej – będzie stanowiło źródło inspiracji do bardziej wnikliwych i pogłębionych badań nad pozostającą w „cieniu” Stanów Zjednoczonych Kanadą.

ROZDZIAŁ 1

DOKTRYNA STEPHENA HARPERA W POLITYCE ZAGRANICZNEJ KANADY W LATACH 2006–2015

Marcin Gabryś
Uniwersytet Jagielloński

Okres sprawowania władzy przez premiera Stephena Harpera (2006–2015) pozostaje obiektem ożywionej dyskusji naukowców, publicystów i praktyków, m.in. dyplomatów. Większość uczestników tej debaty zgadza się, że rządy pierwszego przywódcy zjednoczonej Partii Konserwatywnej doprowadziły do transformacji kanadyjskiej polityki zagranicznej, w efekcie czego wizerunek Kraju Klonowego Liścia na świecie zmienił się¹. Już jednak ocena kierunku tych zmian pozostaje przedmiotem sporu. Z biegiem lat ta różnica doprowadziła do powstania głębokiego podziału w dyskusji nad spuścizną Harpera, w której skala ocen waha się od afirmacji po całkowitą krytykę strategii i decyzji podejmowanych przez przywódcę Partii Konserwatywnej. Po jednej stronie znajdują się zwolennicy Harpera – na przykład profesor John Kirton z University of Toronto – którzy chwalał byłego premiera, nazywając go „szybko uczącym się politykiem” i „globalnym liderem”, który był w stanie zachować osobistą kontrolę nad procesami decyzyjnymi w polityce zagranicznej, a także potrafił „narzucić innym własne poglądy na sprawy międzynarodowe”². Po drugiej stronie ułożone jest liczniejsze grono krytyków, składające się z byłych polityków: premierów, ministrów spraw zagranicznych, wysokich rangą urzędników, specjalistów zajmujących się polityką zagraniczną czy obronną, a także dziennikarzy, którzy widzą same negatywne skutki rządów Harpera. Na przykład były premier i minister spraw zagranicznych Joe Clark twierdził w 2013 r., że reputacja Kraju Klonowego Liścia oparta na „cichej i konstruktywnej dyplomacji” jest niszczone przez zachowania godne „tchórzliwego łobuza”, a „Kanada więcej mówi, niż robi, nasz ton jest niedojrzały – głośny, pewny, pełen entuzjazmu, wojowniczy, hałaśliwy i wściekły”³. Z kolei dla byłego dyplomaty Paula Heinbeckera polityka Harpera była efektem „ciasnej wizji i ograniczonych ambicji”, jej cele „zostały oddestylowane z kanadyjskich wartości i interesów”, co

¹ Zob. J. Clark, *How We Lead: Canada in a Century of Change*, Toronto 2013; R. Paris, *Are Canadians Still Liberal Internationalists? Foreign Policy and Public Opinion in the Harper Era*, „International Journal” 2014, vol. 69, no. 3, s. 274–307; J. Ibbitson, *The Big Break: The Conservative Transformation of Canada’s Foreign Policy*, Centre for International Global Innovation CIGI, Waterloo 2014, vol. 29, no. 7, [online], (dostęp 4.12.2017).

² J. Kirton, *Harper’s „Made in Canada” Global Leadership*, [w:] A.F. Cooper, D. Rowlands (red.), *Canada Among Nations, 2006: Minorities and Priorities*, Montreal 2006, s. 34–57. Zob. też D.H. Burney, F.O. Hampson, *Brave New Canada: Meeting the Challenge of a Changing World*, McGill-Queen’s University Press, Montreal–Kingston 2014.

³ J. Clark, *How We Lead: Canada in a Century of Change...*, s. 100.

spowodowało obniżenie pozycji Kanady w świecie⁴. Mark MacKinnon pisał w „Globe and Mail”, że dla „wielu osób za granicą [...] słowo ‘Kanada’ po dziewięciu latach rządów konserwatystów brzmi inaczej”⁵.

Zmianę wizerunku tego państwa można zauważyć również na arenie międzynarodowej, obserwując określenia używane przez zagraniczną prasę przed zakończeniem rządów Harpera i po nim. Na przykład w 2003 r. brytyjski tygodnik „Economist” określał Kanadę jako „całkiem fajną”⁶. Na kolejne pozytywne opinie w tej gazecie Kanadyjczycy musieli czekać aż do 2016 r., gdy zyskali przydomek „ostatnich liberałów”⁷. W międzyczasie Kraj Klonowego Liścia opisywano jako „pasażera na gapę”, a jego przywódcę jako „politycznego dra pieżnika”⁸.

Ocena osiągnięć premiera Harpera pozostaje do dzisiaj wysoce zideologizowana i rzadko ma obiektywny charakter. Wśród jego apologetów najwyraźniejsze jest grono głęboko konserwatywnych działaczy i naukowców, którzy po wielu latach uzyskali głos na scenie politycznej Kanady. Jednocześnie wiele z krytycznych opinii wynika nie tyle z różnicy w spojrzeniu na fundamenty, na których Stephen Harper oparł swoją politykę zagraniczną, ale z negatywnej oceny retoryki, jaka towarzyszyła poszczególnym decyzjom. Elementem, który podsycił tę zideologizowaną debatę, były kroki podjęte przez rząd Harpera zmierzające do delegitimizacji tradycyjnego konsensusu dotyczącego głównych kierunków kanadyjskiej polityki zagranicznej, czyli tzw. liberalnego internacjonalizmu⁹. Od II wojny światowej wiele elementów polityki zagranicznej traktowano bowiem jako filary tak dobrze służące realizacji interesów narodowych, wzmocnieniu pozycji międzynarodowej Kanady i promocji wartości, że ukształtowała się opinia, iż nie powinny one być w żaden sposób modyfikowane przez polityków, nawet w sytuacji, gdy władzę przejmowała inna partia. Konsensus ten obejmował między innymi członkostwo w instytucjach

⁴ P. Heinbecker, *Foreign Posturing How Does Harper’s Foreign Policy Stack Up?*, „Literary Review of Canada”, 09.2015, [online], (dostęp 20.12.2016).

⁵ M. MacKinnon, *Harper’s World: Canada’s New Role on the Global Stage*, „Globe and Mail”, 28.09.2015, [online], (dostęp 4.11.2016).

⁶ *Peace, Order and Rocky Government*, „Economist”, 1.12.2005, [online], (dostęp 2.03.2010).

⁷ *The Last Liberals*, „Economist”, 29.10.2016, [online], (dostęp 10.11.2016).

⁸ *Strong, Proud and Free-riding*, „Economist”, 12.09.2015, [online], (dostęp 23.12.2016); *Stephen Harper. The Political Predator*, „Economist”, 13.09.2014, [online], (dostęp 3.12.2016).

⁹ Niechęć do spuścizny Partii Liberalnej była tak silna, że konserwatywni politycy unikali nawet stosowania słowa „liberalny”, a jeżeli pojawiało się ono w ich wypowiedziach, to niemal wyłącznie w sensie negatywnym. R. Paris, *Are Canadians Still...*, s. 284; A. Chapnick, *A Diplomatic Counter-Revolution: Conservative Foreign Policy, 2006–11*, „International Journal” 2011, vol. 67, no. 1, s. 137.

międzynarodowych, które – jak sądzono – zwiększały wpływ Kanady w świecie¹⁰. Jeszcze ważniejsze było wsparcie dla prawa międzynarodowego i innych norm współpracy międzynarodowej. Zasady te były uznawane za kluczowe dla funkcjonowania gospodarki Kraju Klonowego Liścia, w znacznym stopniu opartej na handlu z innymi państwami. Kanadyjska wizja bezpieczeństwa międzynarodowego obejmowała także wsparcie dla zasady pokojowego rozstrzygnięcia sporów i dążenia do kompromisu. Takie postępowanie było często przedstawiane w kontekście funkcjonowania społeczeństwa wielokulturowego jako odbicie dominujących w nim wartości¹¹. Ten punkt widzenia został zinternalizowany przez niemal całe spektrum polityczne. Joe Clark argumentował w swojej książce *How We Lead*, że taka strategia pomogła zbudować pozycję Kanady jako „rzetelnego, szanowanego i odpowiedzialnego” globalnego partnera, który posiada „koncentryczne sfery wpływu na takie kwestie, jak obrona, pomoc rozwojowa, postępowania pojednawcze, aż po handel”¹². Nic więc dziwnego, że każda decyzja, aby wyjść poza ten utarty schemat była – i nadal pozostaje – odbierana jako działanie wysoce kontrowersyjne.

Program, którego realizację Stephen Harper rozpoczął w 2006 r., był świadomą próbą „wyrwania” Kanady z roli średniego mocarstwa (*middle power*) i uczynienia z niej poważniejszego gracza na arenie międzynarodowej. Strategia ta wymagała zmiany elementów, które dotychczas identyfikowały pozycję i rolę Kraju Klonowego Liścia na arenie międzynarodowej. Potrzebowała także innego niż dotychczas akcentowania interesów i wartości, a także zasad prowadzenia polityki zagranicznej. Podstawą nowego programu stało się połączenie realizmu z koncentracją działań na wybranych sferach aktywności międzynarodowej, w których Kanada miała stać się – a przynajmniej dążyć do tego – światowym liderem. Wybór kilku jasno artykułowanych priorytetów w dużo większym stopniu niż dotychczas miał być podyktowany egoistycznymi motywami, a czasem również wynikać z kalkulacji wyborczej. Kanada wypełniająca rolę „odważnego wojownika, współczującego sąsiada i odpowiedzialnego

¹⁰ Zgodnie z definicją profesora Kima Richarda Nossala, liberalny internacjonalizm składa się z 5 elementów: 1) stałego zajmowania odpowiedzialnej i konstruktywnej roli w zarządzaniu konfliktami międzynarodowymi; 2) wsparcia dla multilateralizmu we współpracy międzynarodowej; 3) konstruktywnego zaangażowania w działalność organizacji międzynarodowych; 4) wykorzystywania „zasobów krajowych dla systemu jako całości”; 5) podkreślenia znaczenia prawa międzynarodowego. K.R. Nossal, *The Liberal Past in the Conservative Present: Internationalism in the Harper Era*, [w:] H.A. Smith, C.T. Sjolander (red.), *Canada in the World: Internationalism in Canadian Foreign Policy*, Oxford University Press, Don Mills ON 2013, s. 21–35.

¹¹ R. Paris, *Are Canadians Still...*, s. 274–275.

¹² J. Clark, *How We Lead...*, s. 98.

partnera” miała jednak bronić „prawdziwych kanadyjskich wartości”, które w opinii Harpera były dotychczas porzucane na rzecz realizacji „wąskich interesów biznesowych”¹³. Strategia wprowadzenia w Kanadzie neokonserwatywnej wizji polityki zagranicznej¹⁴ oznaczała konieczność przeprowadzenia zmian na niespotykaną do tej pory skalę. Dziennikarz John Ibbitson podsumował je następująco:

To, co było elitarne, stało się populistyczne; to, co było [oparte o] wielostronność, zamieniło się w pewność siebie; to, co było współpracą, stało się konfrontacją; to, co było polityką zagraniczną, przekształciło się w rozszerzenie polityki wewnętrznej; to, co było *peacekeepingiem*, pomocą zagraniczną, bezpieczeństwem zbiorowym [...], stało się bezustannym skupieniem na porozumieniach handlowych¹⁵.

Z tej perspektywy szok doznany przez dotychczas funkcjonujące w Kanadzie liberalne elity nie może więc dziwić, ale jednocześnie trudno też zgodzić się ze wszystkimi głosami krytycznymi wobec działań Stephena Harpera. Rekonstrukcja głównych elementów polityki zagranicznej konserwatywnego premiera prowadzi bowiem do zaskakujących konstatacji wskazujących nie tylko na celność wielu jego założeń, koherentność programu, a także podobieństwo wielu, zdawałoby się nowych elementów strategii do decyzji poprzedników. Aby w pełni zrozumieć doktrynę polityki zagranicznej Stephena Harpera, należy rozpocząć od naszkicowania korzeni politycznych jej twórcy.

Sylwetka i korzenie intelektualne Stephena Harpera

Stephen Harper urodził się 30 kwietnia 1959 r. jako pierwszy z trzech synów Margaret i Josepha Harperów. Wychował się w Leaside na wschodnich przedmieściach Toronto. Jak podkreśla John Ibbitson, autor biografii premiera, wychowanie na suburbiach ukształtowało zestaw wartości, którymi kierował

¹³ K. Whyte, *In Conversation: Stephen Harper*, „Maclean’s”, 5.07.2011, [online], (dostęp 17.12.2012) ; *Stand Up for Canada: Conservative Party of Canada federal election platform 2006*, 2006, [online], (dostęp 10.12.2016). Zob. też I. McKay, J. Swift, *Warrior Nation: Rebranding Canada in an Age of Anxiety*, Between the Lines, Toronto 2012.

¹⁴ Kim Richard Nossal uważa, że polityka Harpera nie spełniała wszystkich założeń konserwatywnej polityki zagranicznej, którą definiował jako zawierającą takie elementy, jak: wsparcie dla porządku międzynarodowego, mniejsze zaufanie do instytucji multilateralnych, wspólnotę wartości z USA i Wielką Brytanią, a także priorytetowe traktowanie interesu narodowego. K.R. Nossal, *Primat der Wahlurne: Explaining Stephen Harper’s Foreign Policy*, s. 6–7, [online], (dostęp 12.04.2016).

¹⁵ J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 5.

się w działalności politycznej. Młody Harper, reprezentant pokolenia *baby boom*, głęboko odczuł m.in. problemy związane z wysoką inflacją, fiaskiem polityki *détente*, a także kryzysami naftowymi z lat 70. XX w. Na jego poglądy oddziaływała również introwertyczna postawa ojca, ostrożnie dobierającego przyjaciół i nieufnego w stosunku do obcych. Joseph Harper, księgowy w firmie Imperial Oil, zaszczerpił synowi także konieczność kierowania się w życiu zasadami moralnymi¹⁶. Ukształtował również inną z podstawowych cech charakteru przyszłego premiera, czyli nieustępliwość i trwanie i przy swoim zdaniu.

Harper ukończył ekonomię na uniwersytecie w Calgary, który stał się jego *alma mater* po przerwanych studiach na University of Toronto i przeprowadzce na zachód Kanady. W tej części Kraju Klonowego Liścia przyszły premier spędził całe dorosłe życie. W czasie studiów poglądy Harpera uległy ostatecznemu ukształtowaniu. Dużą rolę odegrał kontakt z konserwatywnymi ideami dominującymi wśród kadry profesorskiej University of Calgary. Poglądy, takie jak konieczność zmniejszenia rządu, ochrona kompetencji należących do poszczególnych prowincji, obniżenie podatków czy zwiększenie sfery wolności przy jednoczesnym powiększeniu odpowiedzialności osobistej, znajdowały się blisko amerykańskiego libertarianizmu¹⁷ i odróżniały idee grona naukowego uczelni z Calgary od dominujących trendów we wschodniej Kanadzie. Na ukształtowanie podglądów Harpera w polityce zagranicznej miały również wpływ wydarzenia międzynarodowe, w szczególności tzw. konserwatywna rewolucja w USA i Wielkiej Brytanii, związana z wyborami Ronalda Reagana i Margaret Thatcher.

Pierwsze doświadczenia polityczne Stephen Harper zdobył, krótko angażując się w okresie nauki w szkole średniej w działalność Klubu Młodych Liberalów (Young Liberals Club). Do zainteresowania polityką powrócił dopiero w czasie studiów, a formacyjny charakter miała praca dla Fredericka Jamesa (Jima) Hawkesa, posła do Izby Gmin z ramienia Partii Postępowo-Konserwatywnej na początku lat 80. Wiązała się ona jednak z głębokim rozczarowaniem tą partią i powrotem na zachód Kanady. Tam Harper zaangażował się w konsolidację nowych ruchów na kanadyjskiej prawicy i został jednym z głównych doradców Prestona Manninga, założyciela i lidera Partii Reform. Zajmował się m.in. konstruowaniem programu wyborczego w 1988 r. i był współodpowiedzialny za powstanie hasła „Zachód chce się dołączyć” (*the West wants in*), symbolicznego

¹⁶ J. Ibbitson, *Stephen Harper*, Signal, Toronto 2015, s. 3–4; R. MacGregor, *Tracing the Prime Minister's Family Tree*, „Globe and Mail”, 25.05.2009, [online], (dostęp 19.04.2018).

¹⁷ Zob. więcej na ten temat M. Modrzejewska, *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

wyrazu zjawiska osamotnienia zachodu (*western alienation*)¹⁸. Z ramienia Partii Reform Harper uzyskał mandat do Izby Gmin w 1993 roku¹⁹. Po jednej kadencji rozstał się jednak z parlamentem i zaangażował się w działalność Narodowej Koalicji Obywateli (National Citizens Coalition) – organizacji zajmującej się lobbingiem, której został wkrótce szefem. Harper nie przestał jednak działać w kierunku przewyciężenia podziałów w ramach ruchu konserwatywnego. Krokiem w tym kierunku było przekształcenie regionalnej Partii Reform w ogólnokrajowy Sojusz Kanadyjski w 2000 r. Dwa lata później Harper odebrał Manningowi przywództwo w nowym ruchu, a zdobycie mandatu poselskiego pozwoliło mu na uzyskanie stanowiska lidera opozycji i rozpoczęcie rozmów zjednoczeniowych z Peterem MacKayem, przewodniczącym Partii Postępowo-Konserwatywnej. W 2003 r. Harper zdołał doprowadzić do podpisania porozumienia, dzięki któremu utworzono Partię Konserwatywną (Conservative Party of Canada), a następnie wygrać wybory na jej przewodniczącego. W 2006 r. Kanadyjczycy zdecydowali zaś, że Harper ma stanąć na czele gabinetu, co oznaczało przełamanie trzynastoletniej dominacji Partii Liberalnej.

Warto podkreślić, że gdy Stephen Harper obejmował urząd premiera, był stosunkowo słabo obeznany z problematyką międzynarodową. Nie tylko nie interesował się stosunkami międzynarodowymi, ale niewiele razy opuszczał terytorium Kanady. Doświadczenie na polu polityki zagranicznej zdobywał więc już w czasie sprawowania władzy. Po latach otwarcie przyznał, że najbardziej zaskoczyło go „nie tylko to, jak ważne są sprawy zagraniczne, ale że w rzeczywistości stały się one niemal wszystkim”²⁰.

Istotną kwestią jest również fakt, że program polityczny Harpera został ukształtowany pod wpływem wartości i zasad, które różniły się od tych wcześniej reprezentowanych na scenie politycznej Kanady przez ruch konserwatywny. Harperowi bliżej było do neokonserwatyizmu amerykańskiego, który stanowił zaplecze intelektualne prezydenta George’a W. Busha, niż do tradycyjnego konserwatyizmu kanadyjskiego, którego zwolenników nazywano „czerwonymi torysami” (*Red Torries*)²¹. Neokonserwatyści kanadyjscy – zwani również „niebieskimi torysami” (*Blue Torries*) – swoimi korzeniami sięgali

¹⁸ Zob. więcej na ten temat M. Gabryś, *Polityka wewnętrzna Kanady. Patriacja konstytucji, Quebec, rdzenni mieszkańcy*, [w:] M. Kijewska-Trembecka (red.), *Kanada na przełomie XX i XXI wieku...*, s. 70–74.

¹⁹ Mandat poselski uzyskał w okręgu Calgary West w 1993 r., wygrywając ze swoim dawnym szefem Jimem Hawkesem. A. McIntosh, *Stephen Harper*, „Canadian Encyclopedia”, 18.01.2012, [online], (dostęp 20.12.2016).

²⁰ K. Whyte, *In Conversation: Stephen Harper...*

²¹ Taką ocenę Stephena Harpera przedstawiał między innymi amerykański magazyn „Foreign Policy”, który w 2015 r. nazywał premiera Kanady „wyznawcą” i „ostatnim

do odmiennej gospodarki zachodniej Kanady i czerpali z tradycji partii protestu, które największy sukces odnosiły na preriach²². Jak zaznacza Brooke Jeffrey, wersja konserwatyzmu dominująca na zachodzie Kanady mocniej podkreślała takie wartości, jak władza (*authority*), lojalność, sprawiedliwość niż dominujące wcześniej w Kraju Klonowego Liścia liberalne wartości, jak współczucie, tolerancja i kompromis. Konserwatyści „byli przygotowani do wykorzystania władzy państwa do wprowadzenia porządku, wymierzania kar, a także do zajęcia sztywnej postawy moralnej w kraju i za granicą”²³. Dla neokonserwatystów liberalizm społeczny był zagrożeniem dla rodziny i tradycyjnego społeczeństwa. Warto również pamiętać, że choć w czasie sprawowania funkcji publicznych Harper nie obnosił się z przynależnością religijną, to jednak część komentatorów wskazywało na wpływ wartości obecnych w nurcie ewangelickiego protestantyzmu na postawę premiera²⁴. Światopogląd polityczny Stephena Harpera był więc swoistym połączeniem liberalnego i wolnorynkowego podejścia do gospodarki z konserwatywnymi wzorcami społecznymi²⁵.

To z perspektywy takiego zestawu wartości Harper krytykował dominujące w Kanadzie w XX w. elity polityczne i prowadzoną przez nie politykę zagraniczną w ramach liberalnego internacjonalizmu. W 2003 r., przemawiając w parlamencie w czasie debaty na temat poparcia dla amerykańskiej operacji wojskowej w Iraku, wskazywał, że „współcześni liberałowie” są zaślepieni „relatywizmem moralnym, neutralnością i równoważnością moralną”. Oskarżał wtedy liberalne elity Kanady o „brak chęci walki”, brak zrozumienia „natury wroga”, pomimo tego że „bin Ladenowie i Husajnowie [...] ucieleśniają w ekstremalnej formie wszystko, czemu lewica postanowiła się przeciwstawiać:

neokonserwatystą”. M. Bondy, *The Last Neocon*, „Foreign Policy”, 2.09.2015, [online], (dostęp 20.10.2017).

²² Przykładem może być powstała w latach 30. XX w. Partia Kredytu Społecznego (Social Credit Party).

²³ B. Jeffrey, *Dismantling Canada: Stephen Harper's New Conservative Agenda*, Queen's University Press, Montreal–Kingston 2015, s. 7.

²⁴ Stephen Harper wraz z żoną Laureen są członkami kościoła o nazwie Chrześcijański i Misyjny Sojusz (Christian and Missionary Alliance), jednej z kanadyjskich denominacji protestanckich. P.C. Merkley, *Reversing the Poles: How the Pro-Israeli Policy of Canada's Conservative Government May Be Moving Jewish Voters from Left to Right*, „Jewish Political Studies Review” 2011, vol. 23, no. 1/2, s. 39.

²⁵ Harper inspirował się dziewiętnastowieczną myślą ojców konfederacji kanadyjskiej, przede wszystkim dorobkiem Johna A. Macdonalda, który łączył elementy liberalizmu oraz konserwatyzmu. K. Boessenkool, *How Harper's Philosophy Transformed Canada for the Better*, „Policy Options” 2015, [online], (dostęp 4.04.2016).

fundamentalizm, faszystowski nacjonalizm, mizoginizm i bigoterię²⁶. Celem działalności politycznej Stephena Harpera stały się więc transformacja dominujących wartości w życiu politycznym i przesunięcie Kanady w kierunku wyznaczanym przez ideały konserwatywne. Taka operacja miała również zapewnić Partii Konserwatywnej możliwość rządzenia przez następne dekady. Choć większość autorów kanadyjskich, analizując zmiany w polityce wewnętrznej, wskazuje na nieskuteczność prób przesunięcia Kanady na prawą stronę spektrum politycznego, to wydaje się, że w polityce zagranicznej stopniowe i drobne, a czasami gwałtowne i znaczące zmiany składające się na doktrynę Harpera okazały się zaskakująco długotrwałe²⁷.

Główne założenia polityki zagranicznej Stephena Harpera

Do dzisiaj pozostaje kwestią dyskusyjną, czy wizja polityki zagranicznej premiera Stephena Harpera może być nazwana doktryną. Wielu obserwatorów zarzuca jej bowiem niedociągnięcia w zakresie struktury logicznej, co przekłada się na luki w kompleksowej wizji roli, jaką powinna Kanada odgrywać w świecie²⁸. W dużym stopniu zarzuty te wynikają z faktu, że założenia polityki zagranicznej Kanady w okresie 2006–2015 nie mogą być rekonstruowane w toku analizy samych dokumentów rządowych. Niezbędne jest sięgnięcie do zawartości publicznych wystąpień Harpera i jego ministrów. Wynika to z faktu, że rząd Partii Konserwatywnej nie zadeklarował oficjalnego programu polityki zagranicznej. Przez prawie dekadę sprawowania władzy gabinet Harpera przygotowywał niewiele dokumentów dotyczących stosunków międzynarodowych. Większość skoncentrowana była na handlu: *Zdobycie globalnej przewagi* (Seizing Global Advantage) z 2008 r.²⁹, *Gospodarczy plan*

²⁶ S. Harper, *Rediscovering the Right Agenda*, "Citizens Centre Report Magazine", s. 75, [online], (dostęp 10.06.2003).

²⁷ Próba zmiany dominującej narracji historycznej była przedmiotem znaczącego zainteresowania naukowców kanadyjskich (m.in. Yves'a Frenette'a czy Adama Chapnicka). Zob. więcej M. Gabryś, *Canada's Politics of Memory during Stephen Harper's Terms in Office*, [w:] A. Branach-Kallas, N. Strehlau (red.), *Re-imagining the First World War?: new perspectives in Anglophone literature and culture*, Cambridge 2015, s. 269–286.

²⁸ Ta uwaga jest widoczna na przykład w tezie postawionej w 2011 r. przez Allana Ho i Justina Mohammeda o braku „nadrzędnego kierunku polityki”. A. Ho, J. Mohammed, *Diplomacy – A Canadian Foreign Policy Review 2011*, Ottawa 2011, [online], (dostęp 20.12.2017).

²⁹ *Seizing Global Advantage, a Global Commerce Strategy for Securing Canada's Growth & Prosperity*, 2008, [online], (dostęp 12.03.2017).

działania (Economic Action Plan) z 2011 r. i dwa lata później *Globalne rynki – plan działania* (Global Markets Action Plan)³⁰, i bezpieczeństwo: *Po pierwsze Kanada – strategia obronna* (Canada First Defence Strategy) z 2008 r.³¹ i *Stanowisko w sprawie kanadyjskiej polityki zagranicznej w Arktyce* (Statement on Canada's Arctic Foreign Policy)³² z 2010 r. Takie działania skłaniają do przyjęcia dwóch założeń, które będą rozwijane w dalszej części rozdziału: po pierwsze, że gospodarka i bezpieczeństwo były kluczowymi elementami agendy Harpera w stosunkach zagranicznych, a po drugie, że premier i jego ministrowie podjęli świadomą decyzję, by nie rozpoczynać kompleksowego przeglądu polityki zagranicznej, a problemy rozwiązywać w miarę ich pojawiania się. Choć nie oznaczało to, że w ramach Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Handlu Międzynarodowego (Department of Foreign Affairs and International Trade, DFAIT) nie prowadzono planowania strategicznego, niemniej jednak ani kanadyjska, ani międzynarodowa opinia publiczna nie miały możliwości zapoznania się ze szczegółowymi wyjaśnieniami, co właściwie znaczący terminy, którymi posługiwał się rząd w odniesieniu do polityki zagranicznej. Przykładem może być określanie polityki zagranicznej Kanady przez Harpera jako w większym stopniu „nakierowanej na zasady” (*principled*) i realizującej nowe „kanadyjskie wartości” (*Canadian values*)³³. Nie tylko istnieje wiele definicji tych terminów, ale także poprzednie rządy posługiwały się dokładnie tymi samymi pojęciami.

Kolejny element utrudniający rekonstrukcję polityki zagranicznej Stephena Harpera stanowi fakt, że jego dwa pierwsze gabinety miały charakter mniejszościowy. Skutkiem konieczności dostosowywania podejmowanych decyzji politycznych do warunków utrzymania poparcia parlamentarnego był brak spójności. Co gorsza, polityka zagraniczna miała marginalne znaczenie w kampanii w 2006 r., a po wygranych wyborach wrażenie braku koherencji potęgowała częsta wymiana ministrów spraw zagranicznych³⁴. Większa spójność w tym zakresie była widoczna dopiero po 2011 r., gdy Partia Konserwatywna zdobyła większość w Izbie Gmin. Przez niemal całą ostatnią kadencję

³⁰ *Global markets action plan: The Blueprint for Creating Jobs and Opportunities for Canadians through Trade*, Foreign Affairs and International Trade Canada, 2013, [online], (dostęp 4.06.2016).

³¹ *Canada First: Defence strategy*, 2008, [online], (dostęp 2.10.2011).

³² *Statement on Canada's Arctic Foreign Policy. Exercising Sovereignty and Promoting Canada's Northern Strategy Abroad*, 2010, [online], (dostęp 3.04.2011).

³³ G. Schönwälder, *Principles and Prejudice: Foreign Policy under the Harper Government*, Centre for International Policy Studies, 2014, [online], (dostęp 3.10.2015).

³⁴ Stanowisko to w pierwszych pięciu latach obejmowali: Peter MacKay, Maxime Bernier, David Emerson i Lawrence Cannon.

Harpera ministrem spraw zagranicznych pozostawał John Baird, który miał światopogląd podobny do Stephena Harpera, co przekładało się na zaufanie, jakim darzył go premier³⁵.

Niewątpliwie jednak obserwacja okresu od 2006 do 2015 roku pozwala na wysunięcie tezy o świadomym skupianiu działalności międzynarodowej na kilku wybranych polach aktywności, w których Ottawa – zdaniem Stephena Harpera – mogła odgrywać znaczącą rolę międzynarodową. Taka selektywność doboru pól działalności międzynarodowej, m.in. poprzez ograniczenie rozproszenia zasobów, miała służyć wzmocnieniu pozycji międzynarodowej Kanady i zmianie tradycyjnego postrzegania tego kraju jako mocarstwa średniej wielkości³⁶. Harper akceptował założenie, że globalna rola Kanady może dotyczyć jedynie wąsko wypreparowanych sfer stosunków międzynarodowych. Jednocześnie, wskutek zmian definicji pojęcia bezpieczeństwa i przesunięcia jej w kierunku wolności handlu i otwartości społecznej, wskazywał, że Kanada może odgrywać zdecydowanie bardziej znaczącą rolę niż dotychczas. Ujmując rzecz ogólnie, skuteczność wymiany handlowej i innych elementów programu gospodarczego wyznaczała pole do realizacji pozostałych celów polityki zagranicznej Kanady.

Analiza ówczesnej polityki zagranicznej pozwala jednak wyróżnić cztery podstawowe obszary, które będą szerzej analizowane w dalszych częściach niniejszego rozdziału. Po pierwsze była ona elementem budowy szerokiej koalicji konserwatywnej i stała się odbiciem wartości i interesów grupy wyborców o takich ideach, a także osobistych poglądów premiera. Z trudem osiągnięta w 2003 r. jedność prawej strony sceny politycznej wpływała w zauważalnym stopniu na uwzględnianie w procesie formułowania i realizowania polityki zagranicznej wartości ważnych dla wyborców konserwatywnych. Również osobiste doświadczenia i poglądy premiera wpływały na przyznawanie pierwszeństwa pewnym działaniom.

Drugim elementem doktryny Harpera był nacisk na zwiększenie roli sfery militarnej w budowaniu pozycji międzynarodowej Kanady. Podstawą był program odbudowy znaczenia wojska kanadyjskiego poprzez zwiększenie wydatków na sprzęt oraz uczestnictwo Kanady w operacjach militarnych poza jej granicami. Także w tym obszarze konserwatywny premier kierował się pragmatyzmem i selektywnością. Dzięki ścisłemu sojuszowi militarnemu

³⁵ Po ustąpieniu z funkcji ministra w lutym 2015 r. zastąpił go Rob Nicholson. J. Fekete i M. Kennedy, *Foreign Minister John Baird Steps Down from Cabinet, Won't Run Again*, „Ottawa Citizen”, 3.02.2015, [online], (dostęp 10.06.2016).

³⁶ Zob. szerzej na temat koncepcji mocarstwa selektywnego M. Gabryś i T. Soroka, *Canada as a Selective Power. Canada's Role and International Position after 1989*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017, s. 59–75.

z USA oraz zaangażowaniu w kluczowe misje militarne (Afganistan, Libia, kampania przeciwko ISIS) Kanada mogła ograniczać inne elementy związane ze sferą militarną. Po kryzysie finansowym z 2008 r. oznaczało to również, że wbrew początkowym zapowiedziom wydatki na uzbrojenie czy – szerzej – z zakresu całego budżetu wojskowego pozostały relatywnie niskie.

Trzecim elementem doktryny Harpera stała się redefinicja stosunku Ottawy do multilateralizmu. Rząd Harpera stał na stanowisku, że warto uczestniczyć tylko w tych jego formach, które służyły interesom Kanady i były skuteczne. Dokonano więc ponownej oceny zaangażowania w ramach instytucji wielostronnych pod kątem ich przydatności dla realizacji interesu narodowego, rozumianego zgodnie z neokonserwatywnym światopoglądem. Stąd odsunięcie na dalszy plan Organizacji Narodów Zjednoczonych i zaangażowanie w kluczowe organizacje *global governance* – G7(8) i G20 – i instytucje związanych z bezpieczeństwem – NATO i NORAD. Widoczna była również preferencja bilateralnych działań w stosunkach z konkretnymi państwami i regionami oraz przyznanie relacjom z USA największego priorytetu.

Czwartym elementem doktryny Harpera było nadanie najważniejszego priorytetu kwestiom gospodarczym, wśród których należy wyróżnić handel międzynarodowy oraz eksport surowców naturalnych. Nacisk na wolny handel i otwartość gospodarek partnerów na świecie oraz krytyka i odrzucenie protekcjonizmu gospodarczego to cechy, które bez wątplenia można przypisać polityce konserwatywnego premiera. Ottawa przykładła szczególną wagę do promocji porozumień o wolnym handlu i prowadzenia przez dyplomację lobbingu na rzecz kanadyjskiego biznesu. Ten aspekt stał się szczególnie widoczny w okresie zapoczątkowanym przez kryzys finansowy w 2008 r. W tym czasie wyraźniejsza też stała się dominacja sfery gospodarczej nad innymi aspektami polityki zagranicznej, w tym nad elementami niematerialnymi.

Polityka zagraniczna jako odbicie wartości konserwatywnych

Program polityczny zjednoczonej Partii Konserwatywnej, kiedy jej przywódcą został Stephen Harper, w większym stopniu niż wcześniej skupił się na wartościach, opiniach i interesach zachodniej części Kanady. W Ottawie po raz pierwszy od zimnej wojny zasiadał premier, który identyfikował się z zachodnią wersją konserwatywności, a nie z tradycyjną, bardziej międzynarodową i progresywną wersją, której symbolem był Brian Mulroney. Wygrane wybory w 2006 r. zostały uznane przez część analityków za odbicie zmian w wartościach społeczeństwa i ilustrację przesunięcia politycznego środka

ciężkości kraju na zachód, w kierunku prowincji preryjnych, oraz na przedmieścia miast. Ta zmiana nazwana przez Darrella Brickera i Johna Ibbitsona „wielkim przesunięciem” (*big shift*) była łączona z kilkoma procesami, które zachodziły w Kanadzie od paru dekad³⁷. Przede wszystkim trwający boom na wydobycie ropy naftowej i gazu ziemnego oraz innych surowców naturalnych w zachodnich prowincjach powodował, że dotychczasowe centrum gospodarcze Kanady, ulokowane w Ontario i Quebecu i bazujące na przemyśle wytwórczym, relatywnie traciło na znaczeniu. Dodatkowo napływający do Kanady od lat 70. XX w. imigranci z Azji (m.in. z Chin, Filipin i Indii) reprezentowali bardziej konserwatywne podglądy w stosunku do Kanadyjczyków urodzonych w Kanadzie. Nowi mieszkańcy zasilali miasta leżące na preriiach – przede wszystkim Calgary w Albercie – lub na wybrzeżu Pacyfiku – przede wszystkim aglomerację Vancouver – oraz przedmieścia Toronto – tzw. obszar 905³⁸. Identyfikacja tych trendów demograficznych przez polityków konserwatywnych stała się początkiem prób przewyższenia dominacji Partii Liberalnej na scenie politycznej Kanady, co stało się jednym z motorów działania Stephena Harpera. Budowa szerokiej koalicji konserwatywnej, która doprowadziła do powstania zjednoczonej Partii Konserwatywnej w 2003 r. i wygranej w wyborach w 2006 r., wymagała więc prowadzenia polityki, która będzie zgodna z wartościami nowych grup konserwatywnych wyborców. Rząd Partii Konserwatywnej stosował taktykę, którą wskazywał między innymi Tom Flanagan, politolog z University of Calgary i przez pewien czas doradca Harpera. Polegała ona na koncentracji na tych zagadnieniach, w których konserwatyści mogli pokazać różnicę swojego stanowiska w stosunku do innych partii politycznych działających w Kanadzie. W praktyce oznaczało to, że skupiali się oni na kwestiach, w odniesieniu do których pozostałe partie znajdowały się po lewej stronie sceny politycznej. Dzięki temu zyskiwali szerokie pole do działania³⁹. Podejmowane przez rząd Harpera decyzje polityczne w dużym stopniu były również oceniane poprzez ich wpływ na wynik wyborczy. Przejawiało się to w podejmowaniu decyzji istotnych z punktu widzenia wyborców z określonych grup etnicznych, religijnych czy związanych z konkretnym miejscem zamieszkania, którzy wspierali konserwatystów. Stratedzy partyjni dokonywali wyboru istotnych okręgów wyborczych (m.in. tych, w których istniała szansa na odniesienie sukcesu wyborczego) i próbowali je „przejmować” poprzez

³⁷ D. Bricker, J. Ibbitson, *The Big Shift: The Seismic Change in Canadian Politics, Business, and Culture and what it Means for Our Future*, Harper Collins, Toronto, 2013.

³⁸ To numer kierunkowy, którym zaczynają się numery telefoniczne zlokalizowane w miastach okalających Toronto.

³⁹ T. Flanagan, *Polarization, ad hoc Alliances, Fear of Election*, „Globe and Mail”, 5.01.2010, [online], (dostęp 10.12.2016).

dostosowanie konkretnych działań politycznych, także z zakresu polityki zagranicznej. Najczęściej przywoływanym w literaturze przykładem realizacji takiej strategii była zmiana preferencji wyborczych w zdominowanym przez grupę żydowską okręgu Thornhill⁴⁰. Kolejną ilustracją może być polityka wobec Ukrainy (szczegółowo opisana w trzecim rozdziale), dzięki której konserwatyści mogli liczyć na głosy ponad 1,2 mln Kanadyjczyków ukraińskiego pochodzenia. W rezultacie polityka zagraniczna Partii Konserwatywnej funkcjonowała jako rozszerzenie polityki wewnętrznej. Trafnie ocenił to kanadyjski analityk Matthew Bondy, pisząc, że Harper zajmował „najmocniejsze stanowisko w polityce zagranicznej w tych kwestiach, które silnie współgrały z jego bazą polityczną lub stanowiły próbę jej poszerzenia”⁴¹.

W czasie dwóch pierwszych kadencji głównym przejawem nowej wersji kanadyjskiego konserwatyizmu w stosunkach międzynarodowych była chęć przywrócenia „właściwej proporcji” między wartościami i interesami w polityce zagranicznej. Rząd Harpera deklarował pryncypialne podejście, w którym normatywne elementy polityki zagranicznej miały pierwszeństwo i w których było mało miejsca na kompromisy między wartościami a innymi celami⁴². Zgodnie z obiecywaną w programie wyborczym z 2006 r. „polityką zagraniczną opartą na zasadach” (*a principled foreign policy*) należało zakończyć praktykę „ugłaskiwania dyktatorów” i przesłaniania „prawdziwych” kanadyjskich wartości i interesów przez elementy gospodarcze stosunków międzynarodowych⁴³.

Zasady te wywodziły się bezpośrednio z tzw. Niebieskiej Księgi (*Blue Book*) z 1988 r., w której zawarte zostały podstawowe elementy programu Partii Reform. Jej autorzy, wśród których był Stephen Harper, wskazywali, że w sprawach zagranicznych Kanada „powinna kierować się wartościami i zasadami [...] demokracji politycznej i wolności gospodarczej, [...] prawami człowieka i zasadą godności wszystkich ludzi”. Wcielenie ich w życie wymagało, aby Ottawa przestała odgrywać „w organach międzynarodowych rolę [skoncentrowaną] jedynie na dostosowaniu się i dopasowaniu do poglądów obcych rządów [...] [i stała się] wzorem dla rządów, z którymi wartości kanadyjskie mają wiele wspólnego”⁴⁴. Trzymanie się „podstawowych wartości [kanadyjskiego] społeczeństwa” było według Harpera jedynym sposobem na ucieczkę od pułapki, w którą wpadli liberałowie⁴⁵. Konserwatyści podkreślali, że mają obowiązek

⁴⁰ J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 7.

⁴¹ M. Bondy, *The Last Neocon...*

⁴² G. Schönwälder, *Principles and Prejudice...*

⁴³ *Stand Up for Canada...*

⁴⁴ Reform Party of Canada, *Platform and Statement of Principles*, 1988, [online], s. 25, (dostęp 10.12.2016).

⁴⁵ S. Harper, *Rediscovering the Right Agenda...*, s. 76.

wspierać sojuszników, także poprzez użycie „twardej siły” (*hard power*) dla realizacji zobowiązań międzynarodowych⁴⁶. Ottawa miała stać się w pewnym sensie „sumieniem świata” i przypominać o braku zgody na łamanie podstawowych zasad, na których ufundowany został ład międzynarodowy po 1945 r. Zarys „polityki zagranicznej opartej na zasadach” w najbardziej znany – i skrótowy – sposób premier Harper opisał w listopadzie 2006 r. w drodze na szczyt Wspólnoty Gospodarczej Azji i Pacyfiku (*Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC*). Stwierdził wtedy:

Myślę, że Kanadyjczycy chcą, abyśmy promowali na całym świecie nasze stosunki handlowe i robimy to. [...] Nie sądzę [jednak], aby Kanadyjczycy chcieli, abyśmy sprzedawali ważne kanadyjskie wartości, naszą wiarę w demokrację, wolność i prawa człowieka. Nie chcą, abyśmy sprzedawali je za pieniądze⁴⁷.

Od 2006 r. cechą charakterystyczną polityki zagranicznej Kanady stała się rosnąca asertywność, w której kierowano się kilkoma zasadami. Przede wszystkim uznano, że dobierając partnerów do współpracy, należy traktować wspomniane przez premiera wartości (demokrację, wolność, prawa człowieka) jako wskazówkę. Harper podkreślał, że „te społeczeństwa, które promują te wartości, zwykle dzielają również nasze interesy, a te, które tego nie robią, czasami, a może nawet często, stają się dla nas zagrożeniem”⁴⁸. Po drugie podkreślane przez Harpera zobowiązanie do odnowy kanadyjskiego „ducha przedsiębiorczości” miało na celu budowę takich „relacji i potencjału, które pozwolą na zachowanie naszej suwerenności, ochronę naszych interesów i ukazywanie naszych wartości [w] kurczącym się, zmieniającym i pełnym niebezpieczeństw świecie”. Po trzecie Kanada powinna działać jako przywódca innych państw, gdyż Kanadyjczycy nie oczekują, że „Kanada będzie tylko podążać za innymi; chcą Kanady, która przewodzi”⁴⁹.

Ostrzejszy profil obejmował zajmowanie wyraźniejszego stanowiska w konfliktach międzynarodowych, akcentowanie możliwości użycia siły militarnej, a czasami nawet negowanie sensu prowadzenia negocjacji czy też zawierania porozumień międzynarodowych. Kanada była jednym z pierwszych krajów, które skrytykowały rosyjskie ustawodawstwo antygejowskie. Stephen Harper zbojkotował nawet otwarcie Igrzysk Olimpijskich w Soczi w 2012 r. Ottawa

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ S. Harper, *Address by the Prime Minister to the Canadian Armed Forces in Afghanistan*, 2006, [online], (dostęp 3.02.2016).

⁴⁸ Cyt. za: K. Whyte, *In Conversation...*

⁴⁹ Cyt. za: C. Robertson, *Rising Power: Stephen Harper's Makeover of Canadian International Policy and Its Institutions*, [w:] J. Ditchburn, G. Fox (red.), *The Harper Factor*, McGill-Queen's University Press, Montreal-Kingston-London-Chicago 2016, s. 98.

potępiła także naruszanie praw człowieka w Sri Lance, a premier odmówił udziału w szczycie państw Wspólnoty Narodów (Commonwealth of Nations) w 2013 r., którego gospodarzem był rząd Sri Lanki. Rząd konserwatywny był zdeterminowany, aby prowadzić tego rodzaju politykę nawet za cenę utraty dotychczasowej reputacji. Najbardziej widoczną realizacją takiego sposobu działania były wydarzenia ze szczytu G20 w 2014 r. w Australii, gdzie premier Stephen Harper powiedział do prezydenta Rosji Władimira Putina, aby „wynosił się z Ukrainy”⁵⁰. Innymi przykładami są ostra krytyka wysiłków Autonomii Palestyńskiej zmierzających do uzyskania statusu obserwatora w ONZ i jednoznacznie proizraelska postawa Ottawy (zob. *Studium przypadku: Polityka wobec Izraela*) lub prowokacyjne oświadczenia podczas sporów o budowę rurociągu Keystone XL, w których Stephen Harper deklarował, że fiasko planów budowy ropociągu przez terytorium USA oznacza tylko tyle, że Kanada będzie szukać innych sposobów oraz innych rynków, aby eksportować kanadyjską ropę naftową⁵¹.

Asertywna polityka międzynarodowa oznaczała także dotrzymywanie zobowiązań. Było to szczególnie widoczne w odniesieniu do konfliktu w Afganistanie, gdzie Ottawa prowadziła szkolenia armii i policji afgańskiej, pomimo zmniejszającego się wsparcia i zmęczenia wojennego odczuwalnego w Kanadzie (zob. *Studium przypadku: wojna w Afganistanie*). Także inne z kontrowersyjnych decyzji, dotycząca zmniejszenia liczby kanadyjskich placówek dyplomatycznych i prowadzenia części ambasad i konsulatów wspólnie z Wielką Brytanią⁵², jak również ta o ograniczeniu liczby państw uzyskujących pomoc rozwojową⁵³, wynikały z realizacji podstawowego elementu programu Partii Konserwatywnej, jakim był zbilansowany budżet. Cięcia finansowe były więc elementem realizacji innej z kluczowych dla całego ruchu konserwatywnego wartości, szerzej omówionej w dalszej części rozdziału.

Ale przywiązanie do wartości było łagodzone przez inną cechę polityki zagranicznej Harpera, którą był elastyczny realizm, przez krytyków nazywany hipokryzją. W rzeczywistości bowiem podejście oparte na wartościach dominowało przede wszystkim w odniesieniu do tych regionów świata, wobec których Kanada nie miała ważnych interesów (szczególnie gospodarczych) lub gdy można było je połączyć z innymi elementami programu

⁵⁰ S. Chase, *Harper Tells Putin to „Get out of Ukraine” in G20 Encounter*, „Globe and Mail”, 14.11.2014, [online], (dostęp 3.12.2014).

⁵¹ M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective...*, s. 110.

⁵² L. Davies, *UK to Share Embassy Premises with ‘First Cousins’ Canada*, „Guardian”, 24.09.2012, [online], (dostęp 10.05.2018).

⁵³ M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective...*, s. 171–172.

politycznego. Jako przykład może posłużyć decyzja o zakończeniu stosunków dyplomatycznych z Iranem podjęta w 2012 r. Poprzez taki ruch Harper pokazał niezmienną poparcia Izraela, jednocześnie wysyłając jasny komunikat potępiający Iran za łamanie praw człowieka i politykę nuklearną⁵⁴. Warto również zauważyć, że w niektórych kwestiach przywódcy Partii Konserwatywnej potrafili zrezygnować z kontrowersyjnych zagadnień światopoglądowych (np. zakazu aborcji), aby nie zawęzić grupy wyborców. Paradoksalnie więc radykalizm nowej Partii Konserwatywnej był bardziej widoczny w polityce zagranicznej. Przykładem może być promowana przez premiera Harpera na spotkaniu grupy G8 w 2010 r. w Huntsville w Ontario Inicjatywa wspierania matek i nowo narodzonych dzieci (Maternal and Newborn Health Initiative) w krajach rozwijających się. Na jej realizację Kanada obiecała przeznaczyć 1 mld dolarów, z czego 80% na pomoc w krajach Afryki subsaharyjskiej⁵⁵. Zaznaczono jednak, że pieniądze te nie mogą zostać użyte na zabiegi aborcyjne⁵⁶. Warto jednak zauważyć, że program wsparcia matek i nowo narodzonych dzieci może być przywoływany jako przykład zdolności Kanady pod rządami Harpera do budowy międzynarodowych konsensusów. Premier był w stanie przyciągnąć do pomysłu zmniejszenia śmiertelności niemowląt i poprawy zdrowia matek członków G8, prywatne fundacje (m.in. Melindy i Billa Gatesów), a nawet Organizację Narodów Zjednoczonych (wraz z prezydentem Tanzanii Jakayą Kikwete współprzewodniczył Komisji ONZ ds. informacji i odpowiedzialności za zdrowie kobiet i dzieci)⁵⁷. Nie tylko udało się zgromadzić znaczące środki (ok. 7 mld dolarów), ale także działania Kanady znalazły uznanie OECD, która chwaliła projekt jako model „skutecznej współpracy międzynarodowej”⁵⁸.

⁵⁴ G. Petrolekas, F. de Kerckhove, *The Strategic Outlook for Canada*, 2013, [online], (dostęp 6.07.2016).

⁵⁵ Organisation for Economic Cooperation and Development, *Canada Development Assistance Committee (DAC) Peer Review 2012*, 2012, [online], s. 14, (dostęp 20.10.2016).

⁵⁶ Jedynie 1,4% pieniędzy przekazanych przez Kanadę zostało użyte na zabiegi związane z kontrolą urodzeń. L. Payton, *Canada's foreign aid commitment to contraception low despite great need*, „CBC News”, 25.06.2015, [online], (dostęp 25.07.2015). Trend ten został odwrócony przez rząd Trudeau w 2016 r., gdy Kanada ogłosiła przekazanie 5 mln dolarów na zakup środków antykoncepcyjnych przez prowadzony przez ONZ Fundusz Populacji (*UN Population Fund*) Narodów Zjednoczonych na dostawy środków antykoncepcyjnych. *Liberals commit more money to maternal health, including contraception*, „CBC News”, 7.03.2016, [online], (dostęp 20.03.2017).

⁵⁷ C. Robertson, *Rising Power...*, s. 108; L. Payton, *Baird Promotes Record on Women's Rights around World*, „CBC News”, 14.09.2012, [online], (dostęp 25.04.2015).

⁵⁸ Organisation for Economic Cooperation and Development, *Canada...*, s. 17.

Studium przypadku: polityka wobec Izraela

Podejście oparte na wartościach było obiektem zacieklej krytyki ze strony partii opozycyjnych, prasy oraz większości środowiska naukowego w Kanadzie. Jedną z kwestii wzbudzających największe kontrowersje była polityka konserwatystów wobec Izraela oraz konfliktu palestyńsko-izraelskiego. Najbardziej widocznym jej elementem stała się zmiana w warstwie retorycznej. Nie tylko wypowiedzi polityków Partii Konserwatywnej były zdecydowanie mniej znuansowane niż w okresie przed 2006 r., ale dominowało w nich bezwzględne poparcie dla Izraela⁵⁹. Przykładowo premier Harper, pomimo krytyki przez inne państwa NATO, nie widział problemu w naruszaniu terytorium Libanu przez oddziały izraelskie w 2006 r., wskazując, że były to działania usprawiedliwione prawem Izraela do obrony i „w takich warunkach wyważone”⁶⁰. Podobną opinię Harper wyrażał w odniesieniu do taktyki wojsk izraelskich w czasie operacji w Gazie, jednocześnie krytykując działania Palestyńczyków⁶¹. Symboliczną kulminacją stała się deklaracja bezwzględnej przyjaźni Ottawy z Tel Awiem wygłoszona w czasie przemówienie w Knesecie w 2014 r.⁶² Biografowie wskazują, że poglądy Harpera w tej kwestii zostały zaszczerpione jeszcze przez ojca i opierały się na przekonaniu, że Izrael jest jedyną demokracją na autorytarnym Bliskim Wschodzie, a po Holokauście ostoją dla Żydów w świecie wciąż opanowanym przez antysemityzm⁶³. Harper utożsamiał więc krytykę Izraela z tym ostatnim zjawiskiem, podkreślając, że „wybiórcze” potępienie działalności Tel Awiwu, przy ignorowaniu przemocy i opresji, której dokonują inni aktorzy na Bliskim Wschodzie, ma na celu „odebranie państwu Izrael prawa do obrony”⁶⁴. W ten sposób Ottawa uzasadniała ograniczenie wsparcia dla organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka na Bliskim Wschodzie czy bojkot działań w ramach ONZ, w tym odbywającej się w 2009 r. konferencji dotyczącej przeciwdziałania rasizmowi (World Conference Against Racism)⁶⁵. Harper był generalnie zdania, że Organizacja Narodów Zjednoczonych jest

⁵⁹ D. Mackay, *The Evolution of Canadian Diplomacy towards the Israeli-Palestinian Conflict*, 2015, [online], s. 35, (dostęp 4.05.2016).

⁶⁰ Cyt. za: J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 326.

⁶¹ P. Heinbecker, *Foreign Posturing...*; J.E. Trent, *Harper's Canada*, 2015, [online], s. 32, (dostęp 4.05.2016).

⁶² S. Harper, *The Special Relationship between Israel and Canada*, „National Post”, 21.01.2014, [online], (dostęp 3.02.2016).

⁶³ J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 323.

⁶⁴ Cyt. za: L. Payton, *Stephen Harper Vows Loyalty to Israel in Speech to Knesset*, „CBC News”, 20.01.2014, [online], (dostęp 4.04.2015).

⁶⁵ Wśród krajów, które również zbojkotowały konferencję znalazły się: Australia, Niemcy, Izrael, Włochy, Holandia, Nowa Zelandia, Polska i Stany Zjednoczone. Część krajów

nieobiektywna w stosunku do Izraela, czego wyrazem stała się postawa Ottawy w głosowaniach dotyczących Palestyny, w czasie których Kanada wraz z USA czy Australią konsekwentnie sprzeciwiała się krytyce Izraela⁶⁶. Proizraelska postawa Harpera widoczna była również w 2011 r., gdy premier zablokował umieszczenie w wydawanym po szczycie G8 oświadczeniu wezwania Izraela do rozpoczęcia rozmów pokojowych⁶⁷.

Kolejnym czynnikiem stojącym za bezwarunkowym wsparciem udzielanym Izraelowi przez rząd Harpera był fakt, że Tel Awiw środkami militarnymi odpowiadał na zagrożenia terrorystyczne, a tę kwestię premier traktował jako jedno z kluczowych zagadnień politycznych XXI w.⁶⁸ Stąd wynikało uznanie przez Ottawę wygranej w 2006 r. w wyborach na terenie Autonomii Palestyńskiej Hamasu – organizacji uznawanej za terrorystyczną – za powód do zerwania kontaktów dyplomatycznych i zawieszenia pomocy rozwojowej⁶⁹. Ottawa była również zaangażowana w kampanię przeciwko przyznaniu Palestynie roli obserwatora w ONZ, a w 2012 r. Kanada jako jedno z dziewięciu państw głosowała przeciwko rezolucji ONZ przyznającej Palestynie ten status⁷⁰. Kanada była również przeciwna udziałowi Palestyny w Międzynarodowym Trybunale Karnym⁷¹.

Krytycy uważali, że jednostronne popieranie Izraela w konflikcie z Palestyną oznacza rujnowanie reputacji, jaką Kanada posiadała na Bliskim Wschodzie. Szczególnie często padało również oskarżenie o chęć przyciągnięcia wyborców żydowskich do Partii Konserwatywnej. Szczególnie wobec faktu, że najwierniejsi zwolennicy tej partii – ewangeliczni protestanci – byli tradycyjnie proizraelscy⁷².

Unii Europejskiej przysłała delegacje niskiego szczebla. L. MacInnis, *Western Boycott Threatens U.N. Racism Forum*, „Reuters.com”, 19.04.2009, [online], (dostęp 10.12.2015).

⁶⁶ K. Hessey, *The Canadian Government's Double Take on Israel*, OpenCanada.org, 2016, [online], (dostęp 1.02.2017).

⁶⁷ B. Champion-Smith, *Israel Has Always Loomed Large for Stephen Harper*, „Toronto Star”, 17.01.2014, [online], (dostęp 2.03.2018).

⁶⁸ D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation of Canadian Foreign Policy*, [w:] *Europa World Year Book*, Abingdon, Oxon, Routledge, 2017, s. 490.

⁶⁹ T. Burgmann, *Hamas and Hezbollah Reject Own Blacklisting by Canada*, „Globe and Mail”, 16.04.2015, [online], (dostęp 27.05.2015).

⁷⁰ D. Saunders, *On Israel, Harper Stands Alone at G8 Summit*, „Globe and Mail”, 25.05.2011, [online], (dostęp 8.09.2012); C. Campbell, *John Baird crafts Canadian Foreign Policy with a Hard Edge*, „Globe and Mail”, 28.12.2012, [online], (dostęp 1.06.2014); D. Bratt, *Stephen Harper...*, s. 490.

⁷¹ *Palestinians Summon Canadian Envoy over Foreign Minister John Baird's East Jerusalem Meeting*, „Toronto Star”, 15.04.2013, [online], (dostęp 2.03.2014).

⁷² H. Ditmars, *Why is Canada Israel's New Best Friend?*, 2015, [online], (dostęp 2.09.2016).

Mimo iż polityka Harpera wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego zachowywała podstawowe elementy wprowadzone przez wcześniejsze rządy – Ottawa potępiała rozszerzenie osadnictwa izraelskiego na terenach okupowanych, jak również pozostała zwolenniczką rozwiązania konfliktu poprzez utworzenie państwa palestyńskiego i zapewnienie gwarancji bezpieczeństwa dla Izraela – to widoczne było odejście od roli neutralnego rozjemcy (*honest broker*)⁷³. Stronniczość w konflikcie bliskowschodnim nie pozwalała bowiem na pełnienie roli mediatora⁷⁴. Zwolennicy Harpera wskazywali jednak, że zmiana była wynikiem fiaska, a wręcz utraty zaufania Izraela, do czego doprowadziła próba mediacji podjęta przez liberalny rząd Paula Martina⁷⁵. Należało więc przestać udawać sędziowski obiektywizm i zająć stanowisko, które, zgodnie ze słowami ministra spraw zagranicznych Johna Bairda, oznaczało obronę wolności, praw człowieka i wolności gospodarczej⁷⁶. Taka strategia wiązała się oczywiście z kosztami – Kanada przestała być traktowana przez państwa arabskie jako neutralny obserwator i nie mogła liczyć na ich poparcie w czasie głosowań m.in. w ONZ, co przełożyło się na porażkę w czasie starania się o fotel niestałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ. Konserwatyści byli jednak zdecydowani ponieść takie koszty (zob. *Studium przypadku: Stosunek do Organizacji Narodów Zjednoczonych*).

Zwiększenie roli wojska w budowaniu pozycji międzynarodowej Kanady

Pełnienie ról „odważnego wojownika”, „pewnego partnera” i „współczującego sąsiada” – trzech, które według Stephena Harpera miała realizować w polityce zagranicznej Kanada – zakładało możliwość użycia środków z zakresu „twardej siły”, aby bronić swoich interesów i wartości, wspierać swoich sojuszników czy wykonywać zobowiązania międzynarodowe⁷⁷. Konserwatywny premier był przekonany, że jeżeli Ottawa miała odgrywać znaczącą rolę na arenie międzynarodowej – określaną przez jego rząd jako „globalne przywództwo” – to wymagane są nie tylko znaczące inwestycje w wojsko, ale także świadome

⁷³ M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective...*, s. 161–166.

⁷⁴ J. Clark, *Canada as „Denier and Outlier”*: Joe Clark on Harper’s Foreign Policy, „Tyee” 28.08.2015, [online], (dostęp 20.06.2016).

⁷⁵ A. Nikiforuk, *Harper’s Revolutionary Foreign Policy*, „Tyee”, 2015, [online], (dostęp 14.06.2016).

⁷⁶ L. Berthiaume, *Canada is Not a Referee in the World, John Baird Says*, Canada.com, 21.12.2012, [online], (dostęp 5.07.2015).

⁷⁷ P. Heinbecker, *Foreign Posturing...*

zobowiązanie do aktywnego użycia sił zbrojnych za granicą, gdy Kanada „zostanie wezwana”⁷⁸. Odbudowa siły i znaczenia kanadyjskich sił zbrojnych poprzez zwiększenie budżetu były więc od początku elementem programu wyborczego Partii Konserwatywnej⁷⁹. Celem stało się zakończenie „dekady ciemności” – jak politycy tej frakcji określali okres rządów liberalnych premierów Jeana Chrétiena i Paula Martina. Zapowiedziana w 2006 r. „całkowita transformacja” kanadyjskiego wojska zakładała zwiększenie wydatków z 15 do 20 mld dolarów i skok udziału wydatków na armię z 0,9 do 1,3% PKB w ciągu pięciu lat⁸⁰. W jej ramach zaplanowano zakupy nowego sprzętu, m.in. samolotów (w tym najnowocześniejszych myśliwców F-35), okrętów (m.in. lodołamaczy oraz jednostek patrolowych dla ochrony wód Arktyki). Władze przedstawiły również plany budowy infrastruktury na obszarach północnych (np. portu i bazy w Nanisivik)⁸¹. Plany zakupowe okazały się jednak trudne, a czasem wręcz niemożliwe do zrealizowania. Zamówienia nowego sprzętu napotykały na szereg trudności proceduralnych w Ministerstwie Obrony. Opóźnienia wynikały też z zaangażowania rządu w wojnę w Afganistanie (zob. *Studium przypadku: Wojna w Afganistanie*). Po 2007 r., gdy Kanadę dotknęły efekty kryzysu finansowego, rząd Harpera ograniczył wydatki, akcentując znaczenie bezpieczeństwa ekonomicznego, w tym ograniczenie deficytu budżetowego, kosztem innych aktywności⁸². W efekcie władze wycofały się z najkosztowniejszych obietnic, a udało się sfinalizować tylko kilka zakupów, m.in. samoloty Boeing C-17 Globemasters czy helikoptery Hercules i CH-47F Chinook⁸³. Opóźnienia dotknęły inwestycji militarnych w Arktyce, gdzie większość planów pozostała na papierze, a Kanada w dalszym ciągu pozbawiona była nowoczesnych jednostek pływających czy samolotów zwiadowczych⁸⁴. Spektakularnym fiaskiem zakończyły się plany zakupu niewidzialnych dla radarów samolotów F-35. Nie tylko nie doszło do sfinalizowania ich zakupu, ale sprawa F-35 okazała się też toksyczna politycznie. Niezależni urzędnicy parlamentarni (Parliamentary Budget Office) nie tylko zakwestionowali przedstawione przez rząd szacunki kosztów i wskazywali, że ich kupno i obsługa pochłonie zamiast 16 aż 45 mld CAD, ale

⁷⁸ Cyt. za: K. Whyte, *In Conversation...*; S. Harper, *Prime Minister Harper Highlights Canada's Role on the World Stage*, 2010, [online], (dostęp 3.02.2016).

⁷⁹ K. Boessenkool, *How Harper's...*

⁸⁰ *Stand Up for Canada...*, s. 44.

⁸¹ *Canada First: Defence Strategy...*

⁸² M. Brewster, *The Strange Voyage: Stephen Harper on Defence*, [w:] *The Harper Factor...*, s. 122–125.

⁸³ *Ibidem*, s. 126.

⁸⁴ S. Gilmore, *The Sinking of the Canadian Navy*, „Maclean's”, 4.08.2015, [online], (dostęp 2.10.2016).

także zarzucili konserwatystom, że wybór tego typu samolotów nie był wystarczająco uzasadniony ekonomicznie⁸⁵. Spadek wydatków na wojsko był równie szybki, jak wcześniejszy wzrost. W 2015 r. kanadyjski budżet wojskowy ponownie spadł poniżej 1% PKB, co nie tylko lokowało Kanadę na ostatnim miejscu wśród krajów G7, ale także było sumą zbyt małą na armię tej wielkości⁸⁶.

Filarem doktryny Harpera było również silne przekonanie, że kanadyjskie priorytety w zakresie bezpieczeństwa i obrony są zbieżne z amerykańskimi, a Ottawa ma moralny obowiązek wsparcia swojego głównego sojusznika. Proamerykańskie podejście szefa Partii Konserwatywnej było widoczne już w czasie debaty na temat uczestnictwa Kanady w wojnie w Iraku w 2003 r. i całkowicie różniło się od negatywnej oceny postępowania USA wyrażanej przez rządy Chrétiena i Martina. Po 2006 r. Harper wcielił w życie strategię zaangażowania wojsk kanadyjskich w dowodzone przez Stany Zjednoczone operacje w ramach wojny z terroryzmem, co przyniosło pozytywne rezultaty. Po pierwsze działania Ottawy zostały docenione w Waszyngtonie. Było to szczególnie widoczne po 2011 r., kiedy USA pod przewodnictwem Baracka Obamy ograniczyły interwencje zagraniczne, a kraje europejskie zmniejszyły liczebność swoich armii⁸⁷. Po drugie, w szczególności dzięki misji w Afganistanie, armia kanadyjska przeszła znaczącą transformację, stając się jednostką dobrze wyposażoną i złożoną z wypróbowanych w boju żołnierzy⁸⁸. Poza USA także Sojusz Północnoatlantycki cieszył się szacunkiem i zaufaniem premiera Kanady jako organizacja potrafiąca działać szybko i skutecznie. Przełożyło się to na pełne zaangażowanie Kanady w misje prowadzone przez NATO – w okresie 2006–2015 Kanada uczestniczyła we wszystkich operacjach, które uzyskały aprobatę tej organizacji⁸⁹.

Decyzje Harpera o wysyłaniu kanadyjskich żołnierzy w odległe miejsca na świecie były przykładami odważnych posunięć, ale należy zauważyć, że – poza wojną w Afganistanie – zakładały raczej umiarkowaną skalę zaangażowania. Preferowane były te operacje wojskowe, które po pierwsze mogły przynieść zwiększenie bezpieczeństwa i współpracy gospodarczej z najbardziej użytecznymi partnerami, takimi jak: USA, G7, G20 czy NATO; po drugie wybierano

⁸⁵ M. Brewster, *The Strange Voyage...*, s. 124.

⁸⁶ R. Greenhill, M. McQuillan, *Assessing Canada's Global Engagement Gap*, OpenCanada.org, 2015, [online], (dostęp 5.12.2016); *Canada – Military Expenditure (% of GDP)*, 2017, The World Bank, [online], (dostęp 1.02.2017); M. Brewster, *The Strange Voyage...*, s. 127.

⁸⁷ B. Stewart, *The New „Harper Doctrine” in Foreign Relations*, „CBC News”, 11.06.2011, [online], (dostęp 10.03.2017).

⁸⁸ Ibidem; M. Brewster, *The Strange Voyage...*, s. 132.

⁸⁹ J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 342.

te działania, które mogły liczyć na poparcie wyborców kanadyjskich, a po trzecie w procesie selekcji istotne znaczenie miało to, czy da się je przeprowadzić relatywnie niskim kosztem⁹⁰. Doświadczenia związane ze stacjonowaniem sił lądowych w Afganistanie wpłynęły na ugruntowanie przekonania, że udział w następnych operacjach poza granicami Kanady należy ograniczać albo do nalotów (misja NATO w Libii), albo do wsparcia logistycznego (pomoc francuskim siłom pokojowym w Mali)⁹¹. Harper nie wahał się jednak przed wykorzystaniem do budowy prestiżu międzynarodowego Kanady faktu, że tej pierwszej operacji dowodził kanadyjski generał Charles Bouchard.

Ottawa przez długi okres pozostawała wstrzemięźliwa również w odniesieniu do operacji powstrzymania terroryzmu na Bliskim Wschodzie. Początkowo rząd Harpera uważał, że rebelianci syryjscy mają zbyt wielu radykałów w swoich szeregach i zaoferował jedynie pomoc humanitarną dla uchodźców syryjskich⁹². Dopiero z czasem premier dostrzegł zagrożenie islamskim terroryzmem dla Kanady i zaczął przykładac większą wagę do wsparcia sojuszników, w szczególności USA, w zwalczaniu terroryzmu. Przyczyniła się do tego strzelanina w parlamencie Kanady w 2014 r., którą premier nazwał „aktem terroryzmu”⁹³. Gdy w czerwcu 2014 r. powstało tzw. Państwo Islamskie (ISIS), Ottawa bez zbędnej zwłoki wysłała żołnierzy oddziałów specjalnych do szkolenia sił kurdyjskich, a od października myśliwce kanadyjskie stacjonowały w Iraku. W marcu 2015 r. operacje lotnicze zostały rozszerzone również na obszar Syrii. Rząd Harpera wsparł utworzoną *ad hoc* przez Waszyngton wielonarodową koalicję, choć nie miała ona podstawy działania w rezolucjach Rady Bezpieczeństwa ONZ ani NATO⁹⁴. Dowodzi to silnego przekonania Stephena Harpera o zbieżności interesów bezpieczeństwa Kanady z USA. Nie należy jednak zapominać, że zaangażowanie Kanady na Bliskim Wschodzie było ograniczone. Rząd, wiedząc o możliwych politycznych efektach związanych z obecnością znacznych sił lądowych w tak niebezpiecznym miejscu, zdecydował, że oddziały wojskowe będą wyspecjalizowane i niewielkie⁹⁵. Generalnie

⁹⁰ M. Brewster, *The Strange Voyage...*, s. 132; C. Leuprecht, J.J. Sokolsky, *Defense Policy „Walmart Style”: Canadian Lessons in „not-so-grand” Grand Strategy*, „Armed Forces & Society”, 2015, vol. 41, no. 3, s. 553.

⁹¹ J. Klassen, *Joining Empire: The Political Economy of the New Canadian Foreign Policy*, University of Toronto Press, Toronto 2014, s. 247–248.

⁹² J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 390.

⁹³ S. Chase, *Harper Vows to Fast-track Boost to Spy, Policing Powers after Shooting*, „Globe and Mail”, 23.10.2014, [online], (dostęp 3.12.2014).

⁹⁴ D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 491.

⁹⁵ 70 żołnierzy służb specjalnych oraz sześć myśliwców. M. Brewster, *The Strange Voyage...*, s. 132.

decyzje rządu Harpera o operacjach wojskowych poza granicami Kanady – selektywność doboru miejsc i sposobów zaangażowania poprzedzone kalkulacją potencjalnych kosztów i zysków – wpisywały się w kanadyjską kulturę strategiczną, którą cechował znaczny pragmatyzm⁹⁶. Celem kolejnych rządów od czasu zimnej wojny pozostawało zdobycie jak największego wpływu bez nadmiernego wysiłku finansowego czy też w odniesieniu do zasobów ludzkich⁹⁷.

Konserwatyści kontynuowali również rozpoczęty już w połowie lat 90. trend zmniejszania zaangażowania w misje pokojowe ONZ. Kanada w ciągu dekady nie tylko spadła w rankingu państw, które wysyłały największą liczbę żołnierzy na misje pokojowe, na jedną z najniższych pozycji⁹⁸, ale władze dwukrotnie (w 2008 i 2010 r.) odrzuciły propozycję przejścia dowodzenia nad siłami pokojowymi w ramach misji ONZ w Kongo⁹⁹. Sam premier nie cenił *peacekeepingu*, wiążąc go z rządami Partii Liberalnej – symboliczna była jego zgoda na zamknięcie centrum misji pokojowych imienia Lestera Pearsona (Pearson Peacekeeping Centre) w Ottawie w 2013 r.¹⁰⁰ Kierowana przez Harpera przebudowa dominującej tradycji patriotycznej Kanady zakładała zwrócenie uwagi na całkiem inne elementy związane ze sferą militarną. W nowej narracji historycznej pierwszoplanowe znaczenie zyskały wojny i wojsko, a Kanada ukazywana była jako państwo o bogatej tradycji wojennej, niewahające się skorzystać z siły militarnej. Taki przekaz promowały m.in. obchody dwusetnej rocznicy wojny z lat 1812–1814 czy uroczystości związane z przejazdem trumien poległych żołnierzy w Afganistanie „drogą bohaterów” (Highway of Heroes). Symbolicznym odwołaniem do czasów świetności wojska kanadyjskiego było dodanie określenia „królewskie” do nazw floty i sił powietrznych Kanady. Tego rodzaju polityka historyczna stała się obiektem znaczącej krytyki jako przejaw „kultury militarizmu” i „kierowanej przez państwo rewolucji

⁹⁶ C. Leuprecht, J.J. Sokolsky, *Defense Policy...*, s. 546.

⁹⁷ D.G. Haglund, S. Roussel, *Is the Democratic Alliance a Ticket to (Free) Ride? Canada's „Imperial Commitments”, from the Interwar Period to the Present*, „Journal of Transatlantic Studies” 2007, vol. 5, no. 1, s. 11.

⁹⁸ Z 4–5 tys. żołnierzy stacjonujących na misjach ONZ w 2005 r. pozostało 312 Kanadyjczyków. Trend ten utrzymywał się przez cały okres pozostawania u władzy Partii Konserwatywnej, w efekcie czego we wrześniu 2015 r. w misjach rozjemczych uczestniczyło 115 Kanadyjczyków, w tym tylko 15 żołnierzy. D. Bratt, *Implementing the Reform Party Agenda: The Roots of Stephen Harper's Foreign Policy*, 2016, [online], s. 22, (dostęp 2.01.2017); *Ranking of Military and Police Contributions to UN Operations*, United Nations, 2015, [online], s. 2, (dostęp 3.03.2017).

⁹⁹ C. Campbell, *Canada Rejects UN Request to Lead Congo Mission*, „Globe and Mail”, 30.04.2010, [online], (dostęp 2.05.2013).

¹⁰⁰ F. Willick, *Pearson Centre Closing*, „Chronicle Herald”, 5.10.2013, [online], (dostęp 29.05.2014).

kulturalnej”¹⁰¹. Ułatwiła jednak prowadzenie polityki w innych obszarach, w szczególności w odniesieniu do Arktyki. Rząd Harpera nieustannie podkreślał obowiązek obrony suwerenności Kanady nad należącą do niej częścią tego regionu i akcentował zagrożenia płynące z „asertywnej” i „agresywnej” aktywności Rosji¹⁰². Taka sekurytyzacja problematyki arktycznej stała się znakiem firmowym polityki arktycznej premiera Harpera¹⁰³.

Studium przypadku: wojna w Afganistanie

Misja w Afganistanie pozostaje najważniejszą operacją militarną po zimnej wojnie, w której uczestniczyło kanadyjskie wojsko. Kanada była zaangażowana w Afganistanie od października 2001 r., gdy rząd Jeana Chrétiena wysłał siły specjalne oraz 750 żołnierzy do pomocy Amerykanom w operacji skierowanej przeciwko al-Kaidzie oraz Talibom. Od 2003 r. Ottawa dołączyła do operacji stabilizacyjnej NATO (International Stabilization Assistance Force), co wiązało się z wysłaniem 1700 żołnierzy do Kabulu. Dwa lata później rząd Paula Martina zdecydował o przeniesieniu wojska do Kandaharu, za który od lutego 2006 r. Kanada stała się odpowiedzialna w ramach tzw. Regionalnego Zespołu Odbudowy (Provincial Reconstruction Team). Ten region Afganistanu był postrzegany za najbardziej niebezpieczny, a wojsko kanadyjskie często brało udział w walkach¹⁰⁴.

Wojna w Afganistanie pozostała najważniejszą operacją militarną poza granicami Kanady również dla Stephena Harpera. Konserwatywny premier bez wahania zdecydował o jej kontynuowaniu po wygraniu wyborów. Obecność kanadyjskiego wojska w tym kraju wspierała dwa filary jego strategii politycznej w sferze militarnej: współpracę z USA i NATO oraz rozbudowę armii. Co istotne z punktu widzenia promowanej przez Harpera idei polityki zagranicznej opartej na wartościach udział w walkach z Talibami dawał szansę Kanadzie na odgrywanie roli obrońcy uniwersalnych interesów i wartości zachodniego świata, stając się narzędziem wzmocnienia pozycji międzynarodowej Kraju

¹⁰¹ I. McKay, J. Swift, *Warrior Nation...*, s. 280, 284; J. Klassen, *Joining Empire: Canadian Foreign Policy under Harper*, „Canadian Dimension” 2015, vol. 49, no. 4; M. Gabryś, *Canada's Politics of Memory...*; M. Drohan, *Wolverine Diplomacy: Making Sense of the Harper Government's Foreign Policy*, 2015, [online], (dostęp 4.09.2016).

¹⁰² S. Harper, *The 2007 Speech from the Throne*, Library of Parliament, Parliament of Canada, 2007, [online], (dostęp 3.02.2016).

¹⁰³ Szerzej w M. Gabryś, *Arktyczna strategia rządu Stephena Harpera – próba oceny*, [w:] M. Tomala, M. Łuszczuk (red.), *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2015, s. 33–68.

¹⁰⁴ D. Bratt, *Mr. Harper Goes to War: Canada, Afghanistan, and the Return of „High Politics” in Canadian Foreign Policy*, 2007, s. 4, [online], (dostęp 20.10.2015).

Klonowego Liścia. Pozwalało to premierowi Harperowi na składanie deklaracji, w których podkreślał, że Kanada stawiała się „liderem wolnego świata”¹⁰⁵. To poświęcenie wiązało się ze zwiększaniem zaangażowania w misję w Afganistanie – rząd zdecydował w 2008 r. nie tylko o wydłużeniu jej o następne trzy lata, ale także o podwojeniu liczby stacjonujących tam żołnierzy. Kanada wraz z USA i Wielką Brytanią stała się najważniejszym uczestnikiem operacji pod względem finansowym (2 mld dolarów kanadyjskich rocznie). Ponościła też znaczące straty ludzkie. Do połowy 2014 r. zginęło 158 żołnierzy, dwóch cywilnych podwykonawców, a także dyplomata i dziennikarz¹⁰⁶. Większe ofiary (znacząco) ponieśli jedynie Amerykanie i Brytyjczycy. Długofalowe zaangażowanie rządu Harpera w misję w Afganistanie było widoczne również poprzez zadeklarowanie 200 mln dolarów kanadyjskich w ramach pomocy rozwojowej dla tego kraju¹⁰⁷. Nie zmienia to jednak faktu, że obecność w Afganistanie była raczej umiarkowana, jeżeli wziąć pod uwagę skalę zaangażowania Kanady. Eksperci komentują, że aby efektywnie prowadzić walkę w prowincji Kanda-har, należało zaangażować zdecydowanie większe siły niż 3000 żołnierzy, które Ottawa zdecydowała się tam wysłać¹⁰⁸.

W miarę jak rosła liczba ofiar, zmniejszał się entuzjazm konserwatywnego rządu do dalszego zaangażowania. Partie opozycyjne zaczęły wskazywać na koszty związane z operacją, jej nieskuteczność w walce z partyzantką talibską, a także fiasko innych celów misji, takich jak demokratyzacja czy odbudowa gospodarcza kraju. Krytyka powiększyła się po ujawnieniu, że armia kanadyjska wydawała zatrzymane osoby w ręce afgańskich służb bezpieczeństwa, które używały tortur do wymuszania zeznań¹⁰⁹. W rezultacie sprzeciw opinii publicznej w Kanadzie wzrósł znacząco, a konserwatywny rząd zaczął zmniejszać swoje zaangażowanie w misję. W 2011 r. zdecydowano o przekształceniu misji wojskowej w szkoleniową i powrocie żołnierzy kanadyjskich do końca marca 2014 r. po dwunastoletniej obecności w Afganistanie. Przyczynił się do tego również kryzys gospodarczy, który odciągnął uwagę Harpera od pozaekonomicznych aspektów stosunków międzynarodowych. Skupienie na zapewnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego oznaczało konieczność ograniczeń wydatków

¹⁰⁵ S. Harper, *Address by the Prime Minister...*; J. Kirton, *The Harper Years*, 2013, [online], s. 14, (dostęp 3.04.2015).

¹⁰⁶ *These Are The Names Of All The Canadians Who Died In The War In Afghanistan*, „Huffington Post Caanda”, 9.05.2014, [online], (dostęp 20.05.2016).

¹⁰⁷ J. Kirton, *The Harper Years...*, s. 14.

¹⁰⁸ Por. D.G. Haglund, S. Roussel, *Is the Democratic...*; C. Leuprecht and J.J. Sokolsky, *Defense Policy...*

¹⁰⁹ *Harper Grilled over Prorogation, Detainees*, „CBC News”, 3.04.2010, [online], (dostęp 11.04.2015).

na inne sfery aktywności – w tym wojskową – i przyspieszyło powrót do tradycyjnej polityki obronnej Kanady, która selektywnie i pragmatycznie dobierała operacje wojskowe za granicą.

Nowe podejście do multilateralizmu

Kluczowym elementem doktryny Stephena Harpera był krytyczny stosunek do tradycyjnej kanadyjskiej polityki multilateralizmu dominującej przez większość okresu po II wojnie światowej, czyli tzw. liberalnego internacjonalizmu. Strategia ta zdaniem Harpera zbyt często prowadziła do akceptacji kompromisów, które były sprzeczne z interesami państwa i wartościami wyznawanymi przez społeczeństwo kanadyjskie. W koncepcji konserwatystów polityka zagraniczna miała zaś opierać się i kierować w pierwszej kolejności celami definiowanymi w Kanadzie przez kanadyjski rząd i aktywnie przez niego wspieranymi. Zerwanie z liberalnym internacjonalizmem oznaczało więc porzucenie myślenia zakładającego, że Kanada zawsze była skłonna wspierać podejście zespołowe, nastawione na budowanie kompromisu, wypracowywanie konsensusu i pełnieniu roli „pośrednika” (*honest broker*).

Premier Harper pozostawał krytyczny wobec kluczowego elementu liberalnego internacjonalizmu, czyli założenia, że instytucje wielostronne odgrywają pierwszoplanową rolę w podnoszeniu pozycji Kanady na scenie światowej. Wynikało to ze sceptycyzmu wobec skuteczności wielu instytucji multilateralnych, co przejawiało się w wyznaczaniu przez część z nich celów ocenianych jako „pustosłowie, które nigdy nie zostanie zrealizowane”¹¹⁰. Zdaniem Harpera strategia członkostwa w jak największej liczbie instytucji międzynarodowych nie miała więc sensu i byłaby „utrzymywaniem gadających głów”¹¹¹. Należało ograniczyć aktywność do selektywnie dobranych forów – takich, które służyły interesom Kanady. Inaczej byłoby to, jak określił minister spraw zagranicznych John Baird, jedynie „spełnianie oczekiwań innych, aby nie czuć się odrzuconym”¹¹².

Sceptycyzm wobec instytucji międzynarodowych wzmocniony był przez wrodzoną niechęć Harpera do akceptowania narzuconych decyzji politycznych. Widział on więc zagrożenie w konieczności akceptacji rozstrzygnięć przyjmowanych przez instytucje międzynarodowe w sytuacji, gdy państwo członkowskie otwarcie się z nimi nie zgadzało. Przekładało się to na brak zaufania premiera do rozbudowanych, klasycznych organizacji wielostronnych

¹¹⁰ J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 340.

¹¹¹ Cyt. za: K. Whyte, *In Conversation...*

¹¹² Cyt. za: A. Wherry, *Canada Does Not Just „Go along” in Order to „Get along”*, „Maclean's”, 26.09.2011, [online], (dostęp 2.02.2013).

– do tej kategorii zaliczał m.in. Organizację Narodów Zjednoczonych, Wspólnotę Narodów (Commonwealth) czy Organizację Państw Frankofońskich (La Francophonie). Dodatkowo wśród konserwatystów narastało przekonanie, że organizacje te nie tylko nie służą budowie porządku międzynarodowego i nie wzmacniają udziału Kanady w tym procesie, ale w globalizującym się świecie stają się coraz mniej istotne. Udział w nich należało więc ograniczać i skupiać się na tych aspektach, które służyły bezpośrednio interesom Kanady¹¹³. Większe zaufanie – poza relacjami dwustronnymi – można było pokładać w tych instytucjach międzynarodowych, które opierały się o „westfalską interpretację suwerenności i [zasadę] jednomyślności jako jedyną podstawę podejmowania decyzji”¹¹⁴. Były to organizacje o ekskluzywnej strukturze z mniejszą liczbą członków, grupujące demokratyczne, rozwinięte i kierujące się podobnymi wartościami kraje, w których podejście do podejmowania decyzji wymagało uzyskania jednomyślności¹¹⁵. Takie organizacje oferowały większą skuteczność, potrafiąc ustalać wiarygodne i możliwe do osiągnięcia cele, jak również wziąć za takie procesy odpowiedzialność. W większości wypadków były to ciała zdolne do zarządzania globalnym systemem finansowym i gospodarczym – G7(8) i G20 – jak również sojusze militarne – przede wszystkim NATO¹¹⁶. W okresie rządów Harpera były one traktowane jako podstawowe instytucje multilateralne¹¹⁷. Ciała te pozwalały także na utrzymywanie osobistych kontaktów z przywódcami światowymi, preferowanych przez Harpera. Elitarność obu organizacji (szczególnie G7(8)) i przyjazna atmosfera panująca w czasie szczytów odpowiadały premierowi Kanady, który miał możliwość wpływu na kształt agendy spotkań i współuczestniczenia w podejmowaniu kluczowych decyzji¹¹⁸. Ta rola była szczególnie widoczna w czasie kryzysu finansowego z 2008 r., gdy Harper jako zwolennik rozwiązań, które bazowały na podejściu wolnorynkowym, sprzeciwiała się protekcjonizmowi i kładły

¹¹³ T. Keating, *The Transition in Canadian Foreign Policy through an English School Lens*, „International Journal” 2014, vol. 69, no. 2, s. 179.

¹¹⁴ F. de Kerckhove, *The Strategic Outlook for Canada 2015: The Eclipse of Reason*, 2015, [online], s. 21, (dostęp 20.04.2017).

¹¹⁵ J. Kirton, *Canada as a Principal Financial Power: G-7 and IMF Diplomacy in the Crisis of 1997–9*, 2017, [online], (dostęp 1.02.2017); D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 488; M. MacKinnon, *Harper's World...*

¹¹⁶ C. Robertson, *Rising Power...*, s. 109; J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 341.

¹¹⁷ Cyt. za: C. Campbell, *Stephen Harper Calls for „Enlightened Sovereignty”*, 28.01.2010, [online], (dostęp 10.02.2012); zob. K. Whyte, *In Conversation...*

¹¹⁸ Przykładem może być umieszczenie odniesienia do ataków na Izrael w końcowym komunikacie z pierwszego szczytu, w którym uczestniczył Harper, w Sankt Petersburgu w 2006 r., wbrew Rosji, ale z poparciem USA; J. Kirton, *Canada as a G8 and G20 Principal Power*, 2010, [online], s. 22, (dostęp 4.05.2015).

nacisk na konieczność poprawy nadzoru bankowego, znajdował uznanie innych państw¹¹⁹. Zdaniem neorealisty, profesora Johna Kirtona, Kanada nie tylko była wówczas w stanie wykorzystać swój potencjał miękkiej siły (*soft power*) do wywarcia wpływu na inne państwa, ale wręcz odgrywała w zastępstwie Waszyngtonu rolę światowego lidera, zdolnego do blokowania rozwiązań, które nie znajdowały jej uznania, budowy koalicji, a także kraju zdolnego do kompromisu, gdy wymagało tego osiągnięcie najważniejszych założeń. Harper był więc w stanie podnieść prestiż Kanady wśród przedstawicieli największych gospodarek świata. Zdołał również zbudować osobiste relacje z najważniejszymi liderami światowymi, co dawało szansę na uzyskanie informacji na temat planowanych posunięć politycznych, które nie docierały innymi kanałami¹²⁰. G7(8) oraz G20 zwielały więc możliwości oddziaływania Kanady w debatach nad globalną gospodarką, ale również nad kwestiami bezpieczeństwa¹²¹. Warto również wspomnieć, że Harper cenił także inne wąskie i decyzyjne fora międzynarodowe, m.in. szczyty bezpieczeństwa nuklearnego (Nuclear Security Summits), w których regularnie uczestniczył (2010, 2012, 2014 r.)¹²².

Selektywny stosunek Harpera do instytucji multilateralnych przejawiał się najmocniej w krytyce działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych, w szczególności w niewielkiej efektywności i „relatywizmu moralnego” tej instytucji (zob. *Studium przypadku: Stosunek do Organizacji Narodów Zjednoczonych*). Poza ONZ krytykowane były również Commonwealth i La Francophonie jako organizacje grupujące państwa, które nie uznawały znaczenia najważniejszych dla Harpera wartości: wolności, demokracji, praw człowieka i zasady rządów prawa. Bez respektowania wyżej wymienionych zasad zdaniem Harpera Wspólnota Narodów nie mogła ponownie stać się wpływową organizacją¹²³. Znamienny charakter miał bojkot szczytu Commonwealth organizowanego w 2013 r. na Sri Lance, który Harper uzasadniał prześladowaniami mniejszości tamilskiej przez władze w Colombo. Sprzeczność takich działań z wartościami uznawanymi przez konserwatystów za podstawowe była krytykowana także na szczycie La Francophonie w 2012 r. w Kongo¹²⁴.

Takie decyzje były nieustannie poddawane krytyce przez przeciwników politycznych i szerokie grono ekspertów jako „lekceważenie konwencji

¹¹⁹ J. Kirton, *The Harper Years...*, s. 4.

¹²⁰ Przez pewien okres Harper pozostawał, poza kanclerz Angelą Merkel, najdłużej urzędującym przywódcą wśród członków G7.

¹²¹ J. Kirton, *Canadian Foreign Policy in a Changing World*, Toronto 2007, s. 298.

¹²² D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 488.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ *Harper Calls on La Francophonie to Put an End to Forced Marriages*, „Globe and Mail”, 29.10.2014, [online], (dostęp 2.08.2016).

i procesów działania społeczności międzynarodowej¹²⁵, a także odejście od dotychczasowych zasad i zaprzestanie „bycia obywatelem świata”¹²⁶. Właściwsze wydaje się jednak uznanie, że choć stosunek Stephena Harpera do instytucji wielostronnych różnił się od wcześniejszych rządów, to różnica ta nie była tak znacząca, jak chcieli krytycy. Z pewnością premier nie odrzucał wszystkich aspektów multilateralizmu. Cechą wyróżniającą nowe podejście było odróżnianie organizacji, które znajdowały uznanie, od tych, które nie zasługiwały na uwagę. Harper traktował instytucje wielostronne instrumentalnie i przeprowadzał ocenę ich możliwości realizacji ważnych z jego punktu widzenia celów. Jeżeli uznawał, że dyplomacja wielostronna lub działanie poprzez organizację międzynarodową były najlepszym sposobem na osiągnięcie pożądanego rezultatu, korzystał z tego. Tak było m.in., gdy w 2014 r. Harper poparł kandydaturę byłej gubernator generalnej Kanady Michaëlle Jean na przewodniczącą La Francophonie. Kluczowa okazała się deklaracja większego skupienia się tej organizacji na zagadnieniach gospodarczych, ale premier uznawał też znaczenie tego forum dla budowy prestiżu międzynarodowego, w szczególności poprzez możliwość pokazywania innym aktorom międzynarodowym dwujęzycznego i dwukulturowego charakteru Kanady. Ottawa w latach 2006–2015 pozostawała także drugim po Francji największym płatnikiem tej organizacji, nie zaprzestała również działalności w jej strukturach¹²⁷.

Studium przypadku: stosunek do Organizacji Narodów Zjednoczonych

Szczególny sceptycyzm konserwatyści Harpera przejawiali wobec Organizacji Narodów Zjednoczonych¹²⁸. Krytyka tej instytucji opierała się na dwóch argumentach: braku skuteczności działania oraz dopuszczeniu do członkostwa państw, które nie respektują zasad demokratycznych, jak również praw człowieka. Jeżeli chodzi o pierwszy element to politycy Partii Konserwatywnej wielokrotnie wskazywali, że ONZ zbyt wiele czasu poświęca na dyskusje, które nie przynoszą efektów. Często podnoszonym zarzutem było też zbyt długie skupianie się na procedurach. Ministrowie rządu Harpera określali wielokrotnie różne

¹²⁵ T. Keating, *The Transition...*, s. 178.

¹²⁶ Cyt. za: *Tories Defend Withdrawal from UN Drought „Talkfest”*, „CBC News”, 28.03.2013, [online], (dostęp 3.07.2013). Zob. też S. Harper, *Prime Minister Harper Highlights...*; K.R. Nossal, L. Sarson, *About Face: Explaining Changes in Canada’s China Policy, 2006–2012*, 2013, s. 2, [online], (dostęp 20.04.2015).

¹²⁷ K. Mackrael, *Michaëlle Jean Elected New Head of la Francophonie*, „Globe and Mail”, 30.11.2014, [online], (dostęp 28.05.2016).

¹²⁸ ONZ nie została nawet wymieniona w programie wyborczym Partii Konserwatywnej z 2006 r. *Stand up for Canada...*

agendy i konferencje ONZ jako „farsę” czy „festiwale nienawiści”¹²⁹. W odniesieniu do drugiej kwestii kontestowano obecność niedemokratycznych, naruszających prawa człowieka, a czasem wręcz zbrodniczych reżimów¹³⁰. Harper w jednym z wywiadów deklarował, że Ottawa nie ma zamiaru „przyczynić się do zadowalania dyktatorów, pozwalając im na głosowanie w ONZ”¹³¹. Negatywny stosunek premiera Kanady do ONZ widoczny był między innymi poprzez sporadyczne korzystanie z możliwości przemawiania na forum Zgromadzenia Ogólnego – Harper wykorzystał jedynie trzy z dziewięciu okazji, rezygnując z uczestnictwa w obradach nawet, gdy był w tym samym czasie w Nowym Jorku¹³². W efekcie Kanada często nawet nie udawała, że zamierza działać jako gracz zespołowy. Dzięki temu zyskała sobie opinię państwa problematycznego we współpracy, którego brak elastyczności nie pozwala na przełamywanie impasów i sprzyja eskalacji napięcia. Taki wizerunek był widoczny m.in. w czasie prób reform Komisji Praw Człowieka, którym sprzeciwiała się Ottawa, domagając się zakazu członkostwa państw, które naruszają prawa człowieka¹³³.

Sceptycyzm wobec ONZ nie był jednak czymś wyjątkowym w Kanadzie przed 2006 r. Zwykle argumentacja była zbieżna z linią krytyki występującą w innych państwach zachodnich i skupiała się na braku efektywności, indolencji wynikającej z wewnętrznych podziałów i różnic interesów pomiędzy krajami wysoko rozwiniętymi i rozwijającymi się¹³⁴. Krytykowano konstrukcję Rady Bezpieczeństwa jako anachronizm okresu zimnej wojny, niepozwalający na efektywne działanie. Prasa kanadyjska zwracała również uwagę na fakt, że Zgromadzenie Ogólne ONZ stawało się forum, na którym występowali dyktatorzy i zbrodniarze¹³⁵. Politycy Partii Konserwatywnej wykorzystywali powyższe argumenty do wzmocnienia negatywnego obrazu ONZ, ale zdaniem znacznej części społeczeństwa i wielu ekspertów przekroczyli wcześniej zachowywane granice, co doprowadziło do pierwszego w historii fiaska kandydatury Kraju Klonowego Liścia na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa w 2010 r.¹³⁶

¹²⁹ J. Slater, *Harper in New York, But Won't Address UN*, „Globe and Mail”, 25.09.2013, [online], (dostęp 20.10.2014); A. Wherry, *Canada Does Not Just...*; G. Galloway, *Canada Condemns UN „hatefest”*, „Globe and Mail”, 25.11.2010, [online], (dostęp 2.03.2011).

¹³⁰ D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 488.

¹³¹ L. Payton, *Harper Speech Fires Up Convention Crowd*, „CBC News”, 10.06.2011, [online], (dostęp 2.03.2018).

¹³² B. Cheadle, *New York-bound Harper Snubs UN – again*, „Maclean's”, 27.09.2012, [online], (dostęp 10.02.2018).

¹³³ M. MacKinnon, *Harper's World...*

¹³⁴ D.H. Burney, F.O. Hampson, *Brave New Canada...*

¹³⁵ T. Soroka, *Polityka zagraniczna...*, s. 130.

¹³⁶ D.H. Burney, F.O. Hampson, *No More Mr. Fixit at the UN*, „iPolitics”, 1.10.2012, [online], (dostęp 24.11.2014); J. Ibbitson, J. Slater, *Security Council Rejection a Deep*

Choć przyczyn porażki nie da się w pełni przypisać strategii konserwatystów wobec ONZ i przynajmniej w części wynikały one ze złej kampanii wyborczej rozpoczętej jeszcze przez Partię Liberalną, a także z sojuszu Kanady z państwami UE, to fala oburzenia – przede wszystkim wewnątrzkanadyjskiego – była bezprecedensowa¹³⁷. Przedstawiciele rządu Harpera próbowali argumentować, że przyczyny porażki związane były z „przywiązaniem do wartości, w tym bezwarunkowym wsparciem dla Izraela”¹³⁸. Harper, robiąc dobrą minę do złej gry, stwierdził, że członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa, która pozostawała pod kontrolą pięciu stałych jej członków, nie było warte „sprzedania najważniejszych wartości rządu w polityce zagranicznej”¹³⁹. Niemniej jednak jawne lekceważenie ONZ przez Stephena Harpera osiągnęło apogeum w latach 2010–2013, a negatywna retoryka ze strony polityków Partii Konserwatywnej uległa nasileniu¹⁴⁰. W tym okresie Ottawa podjęła też bardzo kontrowersyjne decyzje, m.in. wystąpiła z porozumienia z Kioto (2011), jak również z konwencji w sprawie zwalczania pustynnienia (2013). Warto jednak zauważyć, że ONZ mogła pozostawać na dalszym planie w programie politycznym premiera Harpera, gdyż organizacja ta nie miała dużego znaczenia z punktu widzenia dwóch priorytetowych obszarów dla jego rządu: bezpieczeństwa i handlu międzynarodowego. Te zaś, które odgrywały znaczną rolę w jej działalności – kwestie społeczne i związane z ochroną środowiska – pozostawały na uboczu zainteresowania konserwatywnego rządu¹⁴¹.

Krytyczne stanowisko wobec ONZ uległo pewnej ewolucji w ostatnich dwóch latach rządów Harpera. Zmiana – przykład instrumentalnego traktowania ONZ – wynikała z uznania, że forum to mogło stać się skuteczną metodą uzyskania poparcia dla inicjatywy wspierania matek i nowo narodzonych

Embarrassment for Harper, „Globe and Mail”, 12.10.2010, [online], (dostęp 17.03.2017); P.M. Bernard Jr., *Canada and the International Criminal Court: A Case for Renewed Commitment*, „Policy Options”, 1.04.2011, [online], (dostęp 19.04.2015); J. Clark, *How We Lead...*, s. 29.

¹³⁷ C. Robertson, *Rising Power...*, s. 109.

¹³⁸ *Cannon Blames Ignatieff for Canada's UN Vote Loss*, „CBC News”, 12.10.2010, [online], (dostęp 28.05.2014); J. Levi, *Harper: I'd Never Sell out Israel*, 17.02.2017, [online], (dostęp 20.02.2017). Warto pamiętać, że rankingi nie potwierdzają aż tak znacznego spadku pozycji międzynarodowej Kanady, jak przewidywano. S. Gilmore, *Has Harper Hurt Canada's Position in the World?*, „Maclean's” 2014, [online], (dostęp 2.02.2015).

¹³⁹ J. Levi, *Harper...*

¹⁴⁰ J. Baird, *Speech To The United Nations: Full Text Of Speech Delivered At The UN October 1st, 2012*, „Huffington Post Canada”, 2012, [online], (dostęp 1.06.2014); C. Campbell, *Too Much Navel-gazing and Not Enough Action in Syria, Baird Tells United Nations*, „Globe and Mail”, 1.10.2012, [online], (dostęp 1.06.2014).

¹⁴¹ D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 488.

dzieci. W tym celu Harper zdecydował się na wystąpienie przed Zgromadzeniem Ogólnym w sierpniu 2014 r.¹⁴² Inne pozytywne przykłady współpracy Kanady w ramach ONZ to m.in. współprzewodniczenie przez Harpera komisji ONZ zajmującej się zdrowiem kobiet i dzieci (UN Commission on Information and Accountability for Women's and Children's Health) czy współkierowanie przez ministra Johna Bairda komisją mającą doprowadzić do reformy Światowej Organizacji Zdrowia w lutym 2015 r.¹⁴³ Krytyczny stosunek do ONZ nie stał również w sprzeczności, aby w ostatnim okresie rządów Harpera (2012–2015) Ottawa awansowała na piąte miejsce wśród największych płatników do budżetu ONZ, co stanowiło znaczący wzrost w porównaniu do lat 2003–2005, gdy znajdowała się na 10 miejscu¹⁴⁴.

Priorytetowe znaczenie zagadnień gospodarczych

Ostatnim elementem doktryny Harpera było zorientowanie polityki zagranicznej na osiągnięcie celów gospodarczych. W praktyce oznaczało to, że po pierwsze rząd uznał za priorytetowe przede wszystkim te kierunki działania na polu międzynarodowym – opisane poniżej – które zapewniały bezpieczeństwo ekonomiczne Kanady. Po drugie aktywność zagraniczna – tak jak inne sfery działalności państwowej – została zorientowana na ograniczanie kosztów zgodnie z zasadami efektywności, sprawności, wydajności i skuteczności. Taki sposób patrzenia na politykę zagraniczną został wprowadzony we wszystkich polach działalności międzynarodowej, także tych o charakterze pozagospodarczym, m.in. w ramach pomocy rozwojowej, w zakresie polityki klimatycznej, *peacekeepingu* czy imigracji.

Najważniejszym z kierunków aktywności zagranicznej Ottawy, który miał przyczynić się do realizacji bezpieczeństwa gospodarczego Kanady, był handel międzynarodowy. Dla premiera Harpera – ekonomisty z wykształcenia – takie kwestie, jak wolny handel, otwartość rynków oraz ustanowienie sprawnych mechanizmów rozwiązywania sporów, znajdowały się na liście najważniejszych

¹⁴² Read Stephen Harper's Address to the UN General Assembly, „Toronto Star”, 25.09.2014, [online], (dostęp 10.02.2018).

¹⁴³ J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 342.

¹⁴⁴ *Top Ten Providers of Assessed Contributions to United Nations Budgets and of Voluntary Contributions to United Nations Funds, Programmes and Agencies, Including the Standing Peacebuilding Fund*, United Nations, 2006, [online], (dostęp 3.03.2017); *Top Ten Providers of Assessed Contributions to United Nations Budgets and of Voluntary Contributions to United Nations Funds. Programmes and Agencies, Including the Standing Peacebuilding Fund*, United Nations, 2016, [online], (dostęp 3.03.2017).

elementów warunkujących dobrobyt¹⁴⁵. W tym zakresie polityka handlowa jego rządu miała dwa cele: poprawę relacji z tradycyjnymi partnerami handlowymi, z którymi łączyły Kanadę silne interesy, przede wszystkim ze Stanami Zjednoczonymi, oraz poszukiwanie nowych rynków¹⁴⁶. Drugi z tych celów stał się w pewnym momencie znakiem firmowym konserwatystów pod przywództwem Harpera, który uważał, że Kanada musi dogonić inne państwa w liczbie zawartych dwustronnych umów handlowych. W efekcie Ottawa w latach 2006–2015 podpisała więcej porozumień wolnohandlowych niż w czasie kadencji wszystkich poprzednich rządów łącznie, powiększając ich liczbę z 5 do 44¹⁴⁷. Wśród nowych państw znalazły się m.in. Korea Południowa, Honduras, Kolumbia, Peru, Jordania czy Panama. W 2014 r. parafowano kompleksowe porozumienie handlowe z Unią Europejską (Canada-EU Comprehensive Economic and Trade Agreement, CETA). Rząd Harpera, po początkowym wahaniu, włączył się również w negocjacje prowadzone w ramach wielostronnego Partnerstwa Transpacyficznego (Trans-Pacific Partnership, TPP). Prowadzono także rozmowy bilateralne z Japonią, Indiami oraz Tajlandią, choć ich skuteczność pozostawiała sporo do życzenia¹⁴⁸. Poza umowami o wolnym handlu Ottawa zawarła również porozumienia o wzajemnej ochronie inwestycji (Foreign Investment Promotion and Protection Agreement, FIPA) z 30 państwami, w tym z Chinami¹⁴⁹. Chociaż strategia dywersyfikacyjna niepozbawiona była potknięć, m.in. w odniesieniu do Państwa Środka (zob. *Studium przypadku: Relacje z Chińską Republiką Ludową*), to wpisywała się ona w widoczne w polityce kanadyjskiej od wielu dekad dążenie do wzmocnienia nietradycyjnych kierunków handlowych i stanowiła szansę zabezpieczenia się przed trendami protekcyjnymi, które mogły pojawić się w przyszłości¹⁵⁰.

Skala działań w zakresie poszerzania rynków wynikała w dużym stopniu z braku oczekiwanego zwiększenia wymiany handlowej z USA. I to pomimo przykładania przez konserwatystów największej uwagi do relacji ze Stanami Zjednoczonymi, traktowanymi jako bezwzględnie podstawowy partner gospodarczy. Harper od początku swoich rządów dążył do wygaszenia antyamerykańskich nastrojów, widocznych w okresie Chrétiena i Martina, które uważał za szkodliwe dla stosunków handlowych. Po początkowych sukcesach, w tym

¹⁴⁵ C. Robertson, *Rising Power...*, s. 98; S. Harper, *The 2013...*

¹⁴⁶ L. Dawson, *Canadian Trade and Investment Policy under the Harper Government*, [w:] J. Ditchburn, G. Fox (red.), *The Harper Factor...*, s. 162.

¹⁴⁷ *Harper Announces Successful Conclusion Of Trans-Pacific Partnership Negotiations*, 2015, [online], (dostęp 20.06.2016).

¹⁴⁸ L. Dawson, *Canadian Trade...*, s. 162.

¹⁴⁹ *Trade and Investment Agreements*, 2017, [online], (dostęp 10.02.2017).

¹⁵⁰ L. Dawson, *Canadian Trade...*, s. 160–161, 165.

symbolicznym zakończeniu sporu dotyczącego eksportu tarcicy, kolejne lata okazały się dużo trudniejsze¹⁵¹. Wprawdzie udało się przełamać obawy Waszyngtonu związane z bezpieczeństwem, które dominowały po 11 września 2001 r., czego ukoronowaniem było wpisanie do zawartego w 2011 r. porozumienia „Dalej niż granica” (*Beyond the border*)¹⁵² kluczowego celu, jakim było „przyspieszenie uprawnionego przepływu osób, towarów i usług”¹⁵³. W praktyce jednak nie udało się zasadniczo posunąć naprzód ani harmonizacji regulacji w obu krajach, ani wprowadzenia ułatwień dla eksporterów i importerów, co przełożyło się na gorszy od oczekiwanego w Ottawie wzrost bilateralnej wymiany handlowej.

Jednym z większych problemów, z którym musiał zmierzyć się Harper, były narastające nastroje protekcjonistyczne w USA, symbolizowane przez wprowadzanie w ustawach uchwalanych przez Kongres tzw. klauzul „kupuj amerykańskie” (*buy American*). Pozwalały one na zakupy jedynie towarów wyprodukowanych przez amerykańskie firmy w przypadku projektów infrastrukturalnych finansowanych przez rząd federalny. Przeciwdziałanie objęciu Kanady takimi regulacjami stało się jednym z najważniejszych zadań dla rządu Harpera, a premier poruszał je w czasie wielu okazji, m.in. na szczytach NAFTA. W efekcie udało się w 2010 r. zawrzeć dwustronne porozumienie, które wyłączało Kraj Klonowego Liścia spod działania klauzul protekcjonistycznych¹⁵⁴. Nie powiodły się jednak starania, aby uchronić kanadyjskie banki przed regulacjami przeciwdziałającymi ukrywaniu dochodów przez Amerykanów¹⁵⁵, a także przekonać Waszyngtonu do współfinansowania kosztów budowy nowego mostu łączącego Windsor z Detroit¹⁵⁶.

¹⁵¹ G. Hale, *So Near Yet So Far: The Public and Hidden Worlds of Canada-US Relations*, University of British Columbia Press, Vancouver 2012, s. 288–293.

¹⁵² Umacniało ono strategię bezpieczeństwa opartą na idei „obwodnicy północno-amerykańskiej”, w ramach której oba państwa zadeklarowały harmonizację regulacji związanych z bezpieczeństwem, wymianę informacji, ustanowienie wspólnych standardów prześwietlania i identyfikacji podróżnych oraz przeciwdziałaniu ekstremizmowi. *Beyond the Border: A Shared Vision for Perimeter Security and Economic Competitiveness: Declaration*, 2011, [online], (dostęp 1.03.2018).

¹⁵³ Ten cel zamierzano osiągnąć poprzez inwestycje w infrastrukturę i technologię stosowaną na granicy, m.in. we wprowadzenie programów zaufanych podróżnych, harmonizację procedur czy wstępne sprawdzanie (*preclearance*) towarów przez urzędników drugiego państwa na terenie pierwszego – *ibidem*.

¹⁵⁴ G. Hale, *So Near Yet So Far...*, s. 296–298.

¹⁵⁵ *The Foreign Account Tax Compliance Act: Border Babies v the IRS*, „Economist”, 3.03.2016, [online], (dostęp 21.01.2017).

¹⁵⁶ L.Ch. Savage, *Land of the Freeloaders: The Battle for a New Cross-border Bridge*, „Maclean’s”, 21.05.2015, [online], (dostęp 21.01.2017).

Z handlem międzynarodowym łączył się drugi z kierunków aktywności zagranicznej Ottawy, uznany przez konserwatystów za fundamentalny dla realizacji bezpieczeństwa gospodarczego, czyli eksport surowców naturalnych, w szczególności tych o charakterze energetycznym¹⁵⁷. Dla premiera Harpera, związanego z prowincją Alberta, w której skoncentrowana jest największa część przemysłu wydobywczego, obfitość tego rodzaju zasobów naturalnych stanowiła przewagę konkurencyjną Kanady oraz drogę do powiększenia jej bogactwa i podniesienia pozycji międzynarodowej¹⁵⁸. Potencjalnie dawało to nawet możliwość uzyskania przez Kraj Klonowego Liścia statusu mocarstwa energetycznego¹⁵⁹. W ramach tej wizji miał on pełnić rolę geopolitycznego stabilizatora – państwa, które w sytuacji rosnącej niestabilności na Bliskim Wschodzie czy w Wenezueli zapewniałoby stałość i przewidywalność dostaw

¹⁵⁷ E. Greenspon et al., *How Obama Shocked Harper as Keystone Frustrator-in-Chief*, 26.04.2014, [online], (dostęp 3.05.2015).

¹⁵⁸ Kanada znajdowała się w pierwszej trójce krajów o największych potwierdzonych zasobach ropy naftowej (głównie dzięki niekonwencjonalnym źródłom ropy naftowej ulokowanych w tzw. piaskach roponośnych na preriiach w zachodniej części kraju). Była także znaczącym i zwiększającym wydobycie producentem (w 2016 r. szóste miejsce na świecie) oraz eksporterem ropy naftowej (3 mln baryłek dziennie w 2015 r.) – w zdecydowanej większości do USA (udział USA w eksporcie w okresie 1980–2013 wahał się pomiędzy 98 do 99 procent). National Energy Board, *2015 Oil Exports and Imports Summary*, 2017, [online], (dostęp 2.02.2017); R.J. Marceau i C.W. Bowman (red.), *Canada Becoming a Sustainable Energy Powerhouse*, Canadian Academy of Engineering, Ottawa 2014, [online], s. 13, (dostęp 20.05.2016); Prognozy wskazywały, że do 2035 r. produkcja ropy naftowej w Kanadzie wzrośnie do niemal 6 mln baryłek. W podobny sposób rozwijał się również rynek gazu ziemnego w Kanadzie. *Canada's Energy Future 2013 – Energy Supply and Demand Projections to 2035 – An Energy Market Assessment*, 2013, [online], (dostęp 4.05.2015).

¹⁵⁹ Geofizyk Manik Talwani w artykule opublikowanym w 2003 r. w „New York Times” wskazywał, że Kanada stawiała się energetycznym supermocarstwem. M. Talwani, *Canada: The Next oil Superpower?*, „New York Times”, 15.08.2003, [online], (dostęp 6.04.2015). Niemniej jednak mocarstwość energetyczna Kanady nie spełniała wielu wymogów definicji takiej pozycji. Eksperci zwracali uwagę, że nie tylko wydobycie ropy naftowej w Kanadzie jest zbyt małe (dwa razy mniejsze niż w Rosji czy Arabii Saudyjskiej), ale przede wszystkim skoncentrowane jest wyłącznie na jednym państwie. Ottawa nie miała też możliwości kontroli cen z uwagi na prywatną własność przedsiębiorstw energetycznych, a przede wszystkim nie była w stanie przełożyć faktu posiadania złóż i ich eksploatacji na powiększanie wpływu politycznego poza rynek regionalny. A. Hester, *Canada as the Emerging Energy Superpower: Testing the Case*, „Canadian Defence & Foreign Affairs Institute” 2007, s. 1–15; J. Schofield, *Canada: An Energy Superpower?*, 2011, [online], (dostęp 6.04.2015); M. Cleland, *Canada as an Energy Superpower: How Clean, How Powerful, How Super?*, „Policy Options” 2007, [online], (dostęp 3.03.2011).

surowców energetycznych, a w efekcie przyczyniałoby się do pozytywnych zmian dla całego systemu międzynarodowego¹⁶⁰. Takie stanowisko było oparte na dwóch założeniach: po pierwsze na rosnącym zapotrzebowaniu na surowce na świecie, do którego przyczyniał się wzrost konsumpcji i produkcji przemysłowej w Chinach, a po drugie na możliwości wykorzystania przez Kanadę pozycji głównego dostawcy surowców energetycznych dla Stanów Zjednoczonych, które preferowały bezpieczne źródła¹⁶¹. Jednak osiągnięcie statusu mocarstwa energetycznego przede wszystkim wymagało inwestycji w rozbudowę złóż piasków bitumicznych¹⁶² i znaczącego powiększenia możliwości eksportu surowców naturalnych – zarówno do USA, jak i na rynki innych krajów. A w tym zakresie rząd Harpera poniósł szereg porażek. Z jednej bowiem strony nie udało się zwiększyć możliwości przerobu ropy w dysponujących odpowiednimi technologiami rafineriach amerykańskich, czego symbolem stało się fiasko projektu przebudowy ropociągu Keystone XL łączącego kopalnie piasków bitumicznych z terenami wokół Zatoki Meksykańskiej. Z drugiej strony natrafiono na olbrzymie trudności z rozbudową infrastruktury transportowej wewnątrz Kanady, która pozwoliłaby na eksport surowców na rynki azjatyckie.

Przyczyną zablokowania planów rozbudowy ropociągu Keystone XL, która miała przynieść zwiększenie jego zdolności przesyłowej do ponad 800 tys. baryłek ropy naftowej, okazało się zlekceważenie przez rząd Harpera wpływu zagadnień ekologicznych na amerykańską politykę. Jako projekt transgraniczny Keystone XL wymagał bowiem wydania zgody na budowę przez prezydenta Stanów Zjednoczonych. Barack Obama nie był jednak nigdy gorącym zwolennikiem tego kontrowersyjnego ropociągu i, po kilkukrotnym opóźnieniu

¹⁶⁰ J. Kirton, *Canada Shows Its Strength*, 31.10.2006, [online], (dostęp 3.04.2011). Warto zauważyć, że w 2015 r. IEA określała Kanadę właśnie przez ten pryzmat, pisząc, że polityka Ottawy „przyczynia się do światowego bezpieczeństwa energetycznego poprzez zapewnienie dywersyfikacji, konkurencji, bezpieczeństwa i stałości dostaw energii”. *Energy Policies of IEA Countries: 2015 Review Canada*, 2015, s. 9, [online], (dostęp 5.06.2016).

¹⁶¹ J. Kirton, *Canadian Foreign Policy...*, s. 194–195; J. Kirton, *Vulnerable America, Capable Canada: Convergent Leadership for an Interconnected World*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2012, vol. 18, no. 1, s. 133.

¹⁶² Wydobycie i rafinację niekonwencjonalnej ropy Harper porównywał do budowy piramid czy Wielkiego Muru i zachęcał do inwestycji podczas wizyt zagranicznych. Dzięki temu do 2016 r. napłynęło do Kanady ponad 180 mld dolarów inwestycji z USA, Chin i innych państw azjatyckich, a także z Europy. M. Gattinger, *Is Canada an 'Energy Superpower?'*, 2015, [online], (dostęp 1.12.2016); L. Williams, *Telling an Arctic Tale: Arctic Discourses in Canadian Foreign Policy*, [w:] A. Ryall, J. Schimanski, H.H. Wærp (red.), *Arctic Discourses*, Newcastle upon Tyne 2010, s. 240–258; Statistics Canada, *International Investment Position, Canadian Direct Investment abroad and Foreign Direct Investment in Canada, by North American Industry Classification System (NAICS) and Region*, 20.02.2017, [online], (dostęp 24.02.2017).

decyzji, w lutym 2015 r. ostatecznie zdecydował, że Keystone XL nie uzyska jego zgody. Po części był to efekt skutecznego lobbingu amerykańskich ekologów, celebrytów, a nawet republikańskiego gubernatora Nebraski, którzy nazywając ropę z piasków bitumicznych „brudną”, zdołali przekonać przywódcę USA o negatywnym wpływie planowanej budowy na środowisko naturalne¹⁶³. Tej opinii nie udało się zmienić mimo zainicjowanej przez rząd Harpera kampanii public relations, której głównym motywem stało się zaczerpnięte od skrajnie prawicowego komentatora Ezry Levanta hasło „etycznego charakteru” kanadyjskiej ropy naftowej¹⁶⁴. Alternatywą dla jej importu, jak podkreślali w przemówieniach kanadyjscy politycy i co akcentowały wykupione przez rząd reklamy na ulicach amerykańskich miast, pozostawały zakupy tego paliwa z niedemokratycznych petropaństw, które nie tylko nie zapewniały stabilności, jaką oferowała Ottawa, ale naruszały prawa człowieka, a ich standardy ochrony środowiska były wielokrotnie niższe niż te obowiązujące firmy wydobywające ropę na kanadyjskich preriach. Taka argumentacja doprowadziła jednak paradoksalnie do wzrostu napięcia pomiędzy Kanadą a USA i zwiększenia rozdzwiku pomiędzy premierem Harperem a prezydentem Obamą¹⁶⁵. Wynikało to w dużym stopniu z przekonania demokratycznej administracji prezydenckiej, że rząd Harpera nie tylko nie chce podjąć realnych działań w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych, ale, poprzez decyzję o opuszczeniu Protokołu z Kioto w 2011 r., burzy z trudem zbudowany konsensus międzynarodowy w tej kwestii¹⁶⁶. Należy również zauważyć, że strategia akcentująca znaczenie bezpieczeństwa dostaw ropy naftowej z Kanady miała również niewielkie szanse powodzenia wobec spadającej presji importowej, wynikającej z tzw. rewolucji łupkowej, która zwiększyła znacząco amerykańskie wydobycie z alternatywnych źródeł ulokowanych m.in. w Południowej i Północnej Dakocie czy wschodniej części USA.

¹⁶³ L.C. Savage, *The Untold Story of Keystone*, „Macleans”, 27.01.2014, [online], (dostęp 4.05.2015); *Republicans Aim to Take Keystone XL Decision Out of Obama's Hands*, „Macleans”, 22.05.2013, [online], (dostęp 20.06.2014); C. Hall, *Harper Offers Obama Climate Plan to Win Keystone Approval*, „CBC News”, 6.09.2013, [online], (dostęp 4.09.2014).

¹⁶⁴ E. Levant, *Ethical Oil: The Case for Canada's Oil Sands*, McClelland and Stewart, Toronto 2010.

¹⁶⁵ J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 336; D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 488–489; P. Koring, *Resources Minister Touting Keystone in U.S. Slams Climate Scientist*, „Globe and Mail”, 24.04.2013, [online], (dostęp 3.04.2016); J. Slater, *Harper 'Won't Take no for an Answer' from U.S. on Keystone XL*, „Globe and Mail”, 26.09.2013, [online], (dostęp 20.04.2014); *Keystone flops*, „Economists”, 14.11.2015, [online], (dostęp 3.02.2016); C. Robertson, *Rising Power...*, s. 110.

¹⁶⁶ M. Gattinger, *Is Canada...*; K.R. Nossal, *Primat der Wahlurne...*, s. 8–9.

Zignorowanie przez Amerykanów roli eksportu surowców naturalnych dla gospodarki Kanady umocniło przekonanie polityków konserwatywnych o konieczności rozbudowy infrastruktury pozwalającej na sprzedaż ropy naftowej na rynkach azjatyckich¹⁶⁷. Jednak również w tym zakresie nadzieje na eksport poza Amerykę Północną natrafiły na ogromne problemy. Z czterech projektów – Trans Mountain, Northern Gateway, Line 9 oraz Energy East – żaden nie został ukończony w czasie rządów Harpera. Większość natrafiła na silny sprzeciw w czasie kolejnych stadiów procesu konsultacji społecznych. Podobne trudności wstrzymały budowę terminali eksportowych skroplonego gazu ziemnego (LNG)¹⁶⁸. Rząd Harpera próbował przyspieszyć proces uzyskiwania pozwoleń na budowę, ale konfrontacyjny i oskarżycielski wobec przeciwników styl, w jakim władze podejmowały te próby, przyniósł odwrotny wręcz skutek¹⁶⁹. Na to wszystko nałożył się widoczny od 2014 r. znaczący spadek cen ropy naftowej na rynkach światowych, który spowodował recesję w Albercie i spowolnienie rozwoju sektora energetycznego w Kanadzie¹⁷⁰. W efekcie po niemal 10 latach pozostawania u władzy nie udało się wyeliminować pięty achillesowej Kraju Klonowego Liścia, jakim nadal pozostają brak wystarczającej infrastruktury przesyłowej i ograniczenie eksportu do jednego rynku.

Drugi element strategii Harpera wysuwania w polityce zagranicznej kwestii gospodarczych na pierwszy plan – ograniczanie kosztów i działania zgodnie z zasadami efektywności, sprawności, wydajności i skuteczności – zaczął być wyraźniej widoczny wraz z nadejściem kryzysu finansowego w 2008 r. Rząd Harpera wprowadził wtedy cięcia na tych polach aktywności zewnętrznej państwa, które nie wspierały celów handlowych (m.in. w zakresie dyplomacji publicznej)¹⁷¹. Kreowanie dogodnych warunków dla rozwoju

¹⁶⁷ C. Robertson, *Rising Power...*, s. 110; E. Greenspon et al., *How Obama...*; F. de Kerckhove, G. Petrolekas, *Canada as an Energy Superpower: Myths and Realities*, 2014, [online], s. 3, (dostęp 23.05.2015). W tym zakresie liczone także, że doprowadzi to do zwiększenia zysków, gdyż cena kanadyjskiej ropy sprzedawanej w USA była niższa w stosunku do rodzimej produkcji amerykańskiej, bo uwzględniała rabat wynikający z wyższych kosztów jej rafinacji.

¹⁶⁸ M. Gattinger, *Is Canada...*; J. Proctor, *Northern Gateway Pipeline Approval Overturned*, „CBC News”, 30.06.2016, [online], (dostęp 12.12.2016); F. de Kerckhove, G. Petrolekas, *Canada as an Energy...*, s. 2.

¹⁶⁹ J. Oliver, *An Open Letter from Natural Resources Minister Joe Oliver*, „Globe and Mail”, 9.01.2012, [online], (dostęp 3.04.2015); S. Goldenberg, *Oil Sands Pipeline Battle Turns Ugly*, 9.01.2012, [online], (dostęp 3.04.2013).

¹⁷⁰ W okresie pozostawania u władzy Stephena Harpera cena baryłki ropy naftowej z gatunku West Texas Intermediate (WTI) osiągnęła w 2008 r. rekordowy poziom 140 dolarów amerykańskich, by spaść po ośmiu latach do 27 dolarów. *WTI tops \$50 a barrel for 1st time since June*, „CBC News”, 6.10.2016, [online], (dostęp 20.02.2017).

¹⁷¹ Przykładem może być zakończenie w 2012 r. finansowania programu *Understanding Canada* skierowanego do naukowców zajmujących się studiami kanadyjskimi. Program

kanadyjskich przedsiębiorstw stało się kluczowym elementem działalności całej kanadyjskiej służby dyplomatycznej i zyskało nazwę dyplomacji ekonomicznej. Symboliczne stało się włączenie w 2013 r. Kanadyjskiej Agencji Rozwoju Międzynarodowego (Canadian International Development Agency, CIDA) w struktury Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Handlu Międzynarodowego, które zyskało trzeci człon nazwy „Rozwoju” (*development*). CIDA, uważana wcześniej za wzór niezależnej instytucji prowadzącej pomoc rozwojową, stała się od tej pory częścią maszyny państwowej nastawionej na promocję handlu oraz inwestycji zagranicznych.

Wydana w 2013 r. strategia *Globalne rynki – plan działania*¹⁷² symbolicznie przypieczętowała umieszczenie gospodarki na szczycie w hierarchii priorytetów Harpera i przesunięcie polityki zagranicznej opartej na wartościach na drugi plan¹⁷³. Jak ujmował to wewnętrzny dokument rządowy, który wyciekł do prasy, „[Kanada] powinna prowadzić stosunki polityczne równoległe z interesami gospodarczymi, nawet jeśli interesy polityczne lub wartości nie są z nimi zgodne”¹⁷⁴. Należy jednak pamiętać, że konieczność zredefiniowania balansu pomiędzy interesami a wartościami była wynikiem zmiany nastrojów społecznych po kryzysie finansowym z 2008 r. Społeczeństwa zachodnie, w tym Kanadyjczycy, zaczęły w większym stopniu postrzegać bezpieczeństwo z punktu widzenia ekonomicznego, a nie tylko jako wolność od zagrożeń dla wewnętrznego i międzynarodowego pokoju¹⁷⁵. Rząd postawiony w obliczu konieczności podejmowania decyzji dotyczących podziału zasobów państwowych pomiędzy cele gospodarcze (m.in. redukcję długu i deficytu) a inne interesy narodowe (m.in. promocję i obronę niematerialnych wartości) na pierwszym planie stawiał dobrobyt gospodarczy. Od tego czasu Kanada była coraz częściej prezentowana na arenie międzynarodowej jako mocarstwo gospodarcze i bastion stabilności finansowej, oferujący dostęp do surowców i nieprzetworzonych materiałów dla rosnących rynków azjatyckich¹⁷⁶. Widoczne stało się więc przesunięcie w ramach doktryny Harpera w kierunku pragmatyzmu politycznego i realpolitik. Jednak takie po-

ten często bywał określany jako najtańszy sposób na wzrost zainteresowania Kanadą za granicą. Zob. B. Polachová i M. Fiřtová, *Canadian Identity: Issues of Cultural Diplomacy (1993–2012)*, „TransCanadiana”, vol. 7 (2014–2015), s. 95–97.

¹⁷² *Global Markets Action Plan...*

¹⁷³ J. Ibbitson, *Tories’ New Foreign-affairs Vision Shifts Focus to ‘Economic Diplomacy’*, „Globe and Mail”, 27.11.2013, [online], (dostęp 20.04.2016).

¹⁷⁴ Cyt. za: G. Weston, *Secret Document Details New Canadian Foreign Policy*, „CBC News”, 19.11.2012, [online], (dostęp 20.03.2015).

¹⁷⁵ G. Petrolekas, F. de Kerckhove, *The Strategic Outlook for Canada...*, s. 17.

¹⁷⁶ J. Ibbitson, *A New Era for Canada Rises in the East*, „Globe and Mail”, 8.12.2009, [online], (dostęp 9.10.2011); J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 388–289.

dejsie rodziło równie¿ kłopoty, gdy dochodziło do konfliktu interesów gospodarczych z wartościami. Do rangi symbolu urósł kontrakt na sprzeda¿ lekkich pojazdów opancerzonych (Light Armoured Vehicles), który rząd Harpera podpisał z Arabi¿ Sudyjsk¿ – państwem z dług¿ histori¿ naruszeń praw człowieka¹⁷⁷. Nacisk na kwestie gospodarcze stał się te¿ obiektem ci¿głej krytyki nie tylko ze strony przeciwników politycznych, ale tak¿e środowiska naukowego, które zarzucało Harperowi zaburzenie równowagi miêdzy sfer¿ ekonomiczn¿ polityki zagranicznej a innymi, wa¿nymi polami działania¹⁷⁸.

Studium przypadku: relacje z Chińsk¿ Republik¿ Ludow¿

Polityka premiera Stephena Harpera w odniesieniu do Chińskiej Republiki Ludowej musiała zmierzyć się z tym samym wyzwaniem, z którym stykały się poprzednie r¿dzy Kraju Klonowego Liścia: w jaki sposób prowadzić relacje z komunistycznym re¿imem w warunkach, gdy wiêkszość społeczeñstwa kanadyjskiego wskazywała prawa człowieka jako jeden z najwa¿niejszych priorytetów polityki zagranicznej¹⁷⁹, a jednoczeñnie gdy szybko rosn¿ wymiana handlowa czyni Pekin drugim co do wielkoœci partnerem handlowym Ottawy¹⁸⁰. W przeciwieñstwie do wczeñniej r¿dzących liberałów konserwatyœci pó¿no zaakceptowali fakt, że w relacjach z Państwem Œrodka niezbêdny jest pragmatyzm i elastycznoœć oraz ci¿głe poszukiwanie balansu pomiêdzy interesami a wartościami¹⁸¹. Przez kilka pierwszych lat władzy premier Harper skupiał się wiêc na krytyce oportunistycznej Partii Liberalnej – koncentracji na biznesie i ignorowaniu przypadków naruszeń praw człowieka, a tak¿e zagrozeñ, z jakimi wi¿ze się otwarcie rynku kanadyjskiego dla firm chiñskich (szpiegostwo przemysłowe, naruszanie praw wlasnoœci intelektualnej)¹⁸². Symboliczny

¹⁷⁷ Zob. wiêcej M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective...*, s. 166–170.

¹⁷⁸ R. Paris, *There Is More to Foreign Policy Than Trade*, OpenCanada.org, 2013, [online], (dostêp 1.12.2016).

¹⁷⁹ Nawet kosztem strat gospodarczych, co potwierdzały sonda¿e opinii publicznej. Zob. S. Beck, *How Does Ottawa Balance Human Rights and Trade with China?*, „Globe and Mail”, 30.08.2016, [online], (dostêp 1.09.2016); A.P.F. of Canada, *2016 National Opinion Poll: Canadian Views on Asia*, Asia Pacific Foundation of Canada, 2016, [online], (dostêp 2.10.2016).

¹⁸⁰ Wi¿zało się to przede wszystkim z lawinowo rosn¿ym importem, a coraz wyraźniejsza stawała się korelacja miêdzy popytem na kanadyjskie zasoby naturalne a kierunkiem rozwoju gospodarki Chin. R. Tiagi, Z. Lu, *Canada's Economic Relations with China*, The Fraser Institute, 2009, [online], s. 2, (dostêp 12.12.2015).

¹⁸¹ C. Burton, *Canada's China Policy under the Harper Government*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2015, vol. 21, no. 1, s. 45.

¹⁸² *Ibidem*, s. 48.

wymiar miały spotkania Harpera z Dalajlamą w 2007 r. i 2012 r., na których premier wyrażał sprzeciw wobec polityki Pekinu wobec Tybetańczyków, a także bojkot Igrzysk Olimpijskich w Pekinie w 2008 r.¹⁸³ Tak otwarcie prowadzona polityka miała stać się przeciwieństwem „cichej dyplomacji” dominującej w okresie pozostawania u władzy liberałów.

Konserwatyści w dużym stopniu bagatelizowali również znaczenie stosunków handlowych z Chinami, traktując je przez pryzmat ideologiczny jako państwo, którego gospodarka pozostaje pod kontrolą władz. A to stanowiło antytezę kluczowych wartości dla konserwatystów. W zamian Ottawa próbowała wzmocnić stosunki handlowe z reżimami demokratycznymi – m.in. z Indiami. Takie podejście, chociaż znajdowało poparcie wśród wyborców chińskiego pochodzenia w Kanadzie, nie przyniosło jednak spodziewanych rezultatów zarówno na polu praw człowieka, jak i ekonomicznym¹⁸⁴.

Wybuch kryzysu finansowego w 2008 r. spowodował konieczność dokonania zasadniczej rewizji podejścia Ottawy do ChRL. Wśród wielu przyczyn najważniejszą było zmuszenie władz do skoncentrowania wysiłków na poprawie pozycji handlowej Kanady, która uległa pogorszeniu wskutek recesji w USA i spadku wymiany z południowym sąsiadem. Wielki rynek Chin urósł do rangi najważniejszego kierunku w ramach strategii dywersyfikacji partnerów gospodarczych. Kierunku, który dodatkowo współgrał ze zmianami w strukturze gospodarczej Kanady coraz silniej powiązanej z eksportem surowców naturalnych. Konserwatyści zdali sobie więc sprawę, że stosunki z Pekinem mają krytyczne znaczenie dla sukcesu gospodarczego Kraju Klonowego Liścia w ramach idei mocarstwa energetycznego¹⁸⁵. Tym bardziej, że pojawiły się również głosy biznesmenów kanadyjskich oraz wyborców pochodzenia chińskiego domagające się poprawy warunków współpracy gospodarczej z drugim co do wielkości partnerem handlowym Kraju Klonowego Liścia¹⁸⁶. Restauracja relacji handlowych z Chinami nie przebiegała jednak łatwo¹⁸⁷. Było to wynikiem trudności władz w Ottawie z zaakceptowaniem faktu, że Kanada nie dyspono-

¹⁸³ Richard Gere Lauds Harper for Meeting Dalai Lama, but Criticizes Him for Not Doing it in Public, „National Post”, 27.04.2012, [online], (dostęp 5.07.2014); M. Blanchfield, Dalai Lama In Ottawa: Stephen Harper Risks Angering China By Meeting With Exiled Tibetan Leader, „Huffington Post Canada”, 27.04.2012, [online], (dostęp 4.05.2015).

¹⁸⁴ C. Burton, *Canada's China...*, s. 48–49, 55; M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective...*, s. 138.

¹⁸⁵ K.R. Nossal, L. Sarson, *About Face...*, s. 2; D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 490.

¹⁸⁶ R. Tiagi, Z. Lu, *Canada's Economic Relation...*, s. 2; J. Ibbitson, *Stephen Harper...*, s. 328.

¹⁸⁷ Podczas pierwszej wizyty w Chinach w 2009 r. premiera Kanady spotkała nawet publiczna krytyka ze strony przywódcy ChRL. D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 490.

wała znaczącą swobodą w zakresie relacji z Chinami, gdyż to Pekin ustalał warunki relacji z państwami tej wielkości. Z jednej strony wyciszono więc retorykę odnoszącą się do praw człowieka i przeniesiono punkt ciężkości na wymiar praktyczny stosunków¹⁸⁸. Symbolicznym tego wyrazem było ponowne określanie Pekinu w oficjalnych dokumentach mianem „strategicznego partnera”¹⁸⁹. Praktycznym rezultatem okazało się zaś podpisanie w 2012 r. umowy o ochronie wzajemnych inwestycji oraz przygotowanie studium warunków ewentualnego porozumienia o wolnym handlu. Z drugiej jednak strony zaangażowanie Ottawy w relacje handlowe z Chinami nie było pełne, a na przeszkodzie stała przede wszystkim obawa o zbyt wysoki poziom inwestycji państwowych firm chińskich w sektorze energetycznym¹⁹⁰. Przykładem może być zakup kanadyjskiej firmy Nexen przez kontrolowaną przez Pekin China National Offshore Oil Corporation (CNOOC). Niepokój Ottawy dotyczył m.in. szpiegostwa przemysłowego, ale także uzyskania kontroli nad ważnymi zasobami ekonomicznymi Kanady przez państwowe przedsiębiorstwo, co potencjalnie mogło przerodzić się w uzyskanie wpływu na decyzje polityczne władz Kanady i ograniczyć swobodę m.in. w krytyce naruszeń praw człowieka¹⁹¹. Choć w 2012 r. rząd Harpera wydał zgodę na zakup firmy Nexen, to jednocześnie zablokowano przyszłe przejścia kanadyjskich firm naftowych mających udziały w piaskach roponośnych¹⁹². W efekcie strategia Harpera nie przyniosła zasadniczych zmian w wymianie handlowej z Chinami, chociaż udział Kanady w chińskim imporcie uległ niewielkiemu zwiększeniu¹⁹³.

¹⁸⁸ Bagatelizowanie argumentacji moralnej było widoczne m.in. podczas wizyty Johna Bairda w Bahrajnie w kwietniu 2013 r. K.R. Nossal, *Primat der Wahlurne...* Warto również pamiętać, że nawet w drugiej fazie relacji z Chinami rząd Harpera nie zrezygnował z wskazywania naruszeń praw człowieka. Takie zbalansowane podejście znalazło uznanie samego Dalajlamy. M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective...*, s. 143.

¹⁸⁹ Foreign Affairs Canada, *Canada-China Economic Complementarities Study*, 2013, [online], (dostęp 4.05.2015).

¹⁹⁰ S. Lunn, *China-Canada Trade Ties Stall over Cabinet Divisions*, „CBC News”, 21.04.2014, [online], (dostęp 20.05.2016); S. Mas, *Delayed China Trade Deal Reflects Tory Dissent, NDP Says*, „CBC News”, 22.04.2013, [online], (dostęp 20.04.2015).

¹⁹¹ J. Ibbitson, *Harper Can't Ignore Opposition to Nexen Sale by His Political Base*, „Globe and Mail”, 1.08.2012, [online], (dostęp 3.04.2013); C. Burton, *CNOOC's Bid for Nexen is a Key Move on China's Global Chess Board*, „Toronto Star”, 22.04.2012, [online], (dostęp 23.03.2013); D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 491; S. Lunn, *China-Canada...*; S. Mas, *Delayed China...*

¹⁹² S. McCarthy, S. Chase, *Ottawa Approves Nexen, Progress Foreign Takeovers*, „Globe and Mail”, 7.12.2012, [online], (dostęp 3.04.2014); S. Harper, *Statement by the Prime Minister of Canada on Foreign Investment*, 2012, [online], (dostęp 3.02.2016).

¹⁹³ *Report – Trade Data Online – China – Canadian Trade Balances*, 2016, [online], (dostęp 4.02.2017). Wynikał on przede wszystkim ze wzrostu cen surowców, które dominowały

Podsumowanie

Po upływie prawie czterech lat od przegranych przez Stephena Harpera wyborów dyskusja nad jego dziedzictwem, szczególnie w polityce zagranicznej, staje się z jednej strony łatwiejsza – bo mniej związana z aktualnymi sporami politycznymi – a z drugiej trudniejsza – bo zacierają się kontrowersyjne szczegóły wielu konkretnych decyzji. Wydaje się jednak, że z perspektywy czasu łatwiej jest wyróżnić pewne cechy wizji polityki zagranicznej zaproponowanej przez konserwatywnego polityka z Alberty, które albo były kontynuacją trendów widocznych po zimnej wojnie, albo jako innowacje mają szansę na kontynuowanie przez następców Harpera. Po pierwsze obserwacja polityki Kanady w latach 2006–2015 pozwala na wysunięcie tezy o skupianiu działalności międzynarodowej na kilku wybranych polach aktywności, w których Ottawa mogła odgrywać znaczącą rolę międzynarodową. Taka selektywność doboru pól działalności międzynarodowej, m.in. poprzez ograniczenie rozproszenia zasobów, służy wzmocnieniu pozycji międzynarodowej Kanady i zmianie tradycyjnego postrzegania tego kraju jako mocarstwa średniej wielkości. Harper akceptował założenie, że globalna rola Kanady mogła dotyczyć jedynie wąsko wypreparowanych sfer stosunków międzynarodowych. Jednocześnie, dzięki większemu znaczeniu przykładanemu przez środowisko międzynarodowe do bezpieczeństwa definiowanego przez pryzmat wolności handlu i otwartości społecznej, Ottawa zyskała szansę odgrywania większej roli na arenie międzynarodowej. Jednocześnie, zdaniem konserwatystów, to siła gospodarcza – uzyskana m.in. na skutek rosnącej wymiany handlowej – ustalała skalę realizacji pozostałych celów polityki zagranicznej. Umożliwiła ich realizację poprzez zapewnienie solidnych fundamentów ekonomicznych. Jednakże, jeżeli w procesie analizy okazało się, że potencjalne koszty przekraczały zyski, Ottawa wstrzymywała bądź opóźniała podjęcie ostatecznej decyzji, a wręcz nie wahała się przed rezygnacją z pełnienia nawet tradycyjnie zakorzenionych ról międzynarodowych. W polityce Harpera widoczna była szczególna bezkompromisowość w promowaniu selektywnie dobranych wartości, co wiązało się z większym naciskiem na osiągnięcie celu niż dbaniem o zachowanie reputacji przez Ottawę.

Po drugie nacisk na sferę gospodarczą – w szczególności na rozwój relacji handlowych – widoczny zwłaszcza w ostatnim okresie sprawowania przywództwa przez premiera Harpera, nie tylko pozostanie jednym z najważniejszych elementów jego doktryny, ale z pewnością będzie kontynuowany przez następców. Co ważne, sukcesy na tym polu pozwoliły na stabilizację

w eksporcie Kraju Klonowego Liścia do ChRL. *What Does Canada Trade with China?*, „CBC News”, 12.07.2012, [online], (dostęp 3.07.2013).

polityczno-gospodarczo-społeczną, która z kolei stała się fundamentalna dla przeciwdziałania wpływowi partii populistycznych widocznych na świecie. Uogólniając, wydaje się, że selektywny dobór pól działalności międzynarodowej Kanady wzmacniał ważne aspekty polityki wewnętrznej (polityka imigracyjna wzmacnia spójność społeczną, łagodzi konflikty o charakterze rasowym i zapewnia relatywne pokojowe współistnienie). Ten element umożliwił – mimo wszystko – podtrzymanie pozytywnego wizerunku Kanady w świecie. Skuteczność działania Partii Konserwatywnej w tym zakresie wydaje się w dalszym ciągu zbyt mało doceniana w Kanadzie. Wynika to z faktu, że tradycyjne role pełnione przez Kanadę, które są silnie zakorzenione w odbiorze społecznym, często przesłaniają lub utrudniają podejmowanie racjonalnych decyzji przez polityków.

Po trzecie niedoceniona pozostaje zdolność Stephena Harpera do uczenia się i adaptowania swoich poglądów do rzeczywistości. Widoczny z początku brak doświadczenia i słabe zrozumienie realiów polityki światowej prowadziły do ulegania uproszczonej, czarno-białej wizji świata, w którym funkcjonowali jedynie przyjaciele i wrogowie¹⁹⁴. Po wyborach w 2011 r., jak podsumował kanadyjski dziennikarz John Ibbitson, „rząd dostosował zasady i zaczął adaptować je do płynnej rzeczywistości”¹⁹⁵. Pierwsza kadencja była więc lekcją dla Harpera, co można zauważyć m.in. w zmianie zdania na temat misji w Afganistanie. Początkowy entuzjazm, w miarę jak na misji zaczęli ginąć kanadyjscy żołnierze, przerodził się w zmęczenie nieprzewidywalnością wydarzeń, a następnie w zniecierpliwienie w stosunku do innych państw, które nie chciały odciążyć wojsk kanadyjskich¹⁹⁶. Z tej perspektywy elastyczność metod stosowanych w różnych okresach władzy Partii Konserwatywnej była uzasadniona przez „postawę fuzjonisty”, jak określił to dziennikarz Paul Wells¹⁹⁷. Z jednej strony Harper deklarował obronę „rządów prawa, obronę praw mniejszości i pomocy bezbronnym”, ale w jego decyzjach szybko zaczęła dominować realistyczna ocena sytuacji. Odejście od akcentowania elementów moralnych w kierunku gospodarki i handlu w dużej mierze wynikało ze zmieniającej się sytuacji, w której zdefiniowano priorytety kanadyjskiej polityki zagranicznej. Po pierwsze premier Harper zdał sobie sprawę, że kluczowe elementy decydujące o miejscu Kanady w świecie i jej bezpieczeństwie stawały się coraz mocniej zagrożone, m.in. przez konflikt w Syrii, mniejsze zainteresowanie administracji Baracka Obamy światem czy paraliż Rady Bezpieczeństwa ONZ przez

¹⁹⁴ K.R. Nossal, *Primat der Wahlurne...*; P. Heinbecker, *Foreign Posturing...*

¹⁹⁵ J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 13.

¹⁹⁶ Cyt. za: M. Brewster, *The Strange Voyage...*, s. 116.

¹⁹⁷ P. Wells, *Right Side Up: The Fall of Paul Martin and the Rise of Stephen Harper's New Conservatism*, Douglas Gibson Books, Toronto 2006, s. 5.

Władimira Putina. Po drugie Partia Konserwatywna zaczęła coraz silniej od-
czuwać presję fiskalną, znużenie wojenne społeczeństwa i powszechną apatię.

Elementem doktryny Harpera, który wzbudzał największe kontrowersje, była próba zmiany wartości promowanych w ramach polityki zagranicznej. Krytyka „polityki opartej na wartościach” ze strony opozycji oraz znacznej części środowiska intelektualnego w Kanadzie wynikała z zestawu tych wartości, jakie zaproponowali konserwatyści. Nacisk na demokrację, wolność i rządy prawa odbiegał od tych wartości, na które kładli nacisk poprzednicy zasiadający w Ottawie. Odejście to nie było jednak aż tak znaczące, jak chcieli krytycy, w większym stopniu zmiana wynikała ze stylu ich promowania, który dążył do wyraźnego zarysowania nowego typu spojrzenia, nowej narracji stojącej za nimi.

Abstract

Stephen Harper's Doctrine in Canadian Foreign Policy (2006–2015)

This chapter analyzes main elements of Stephen Harper's doctrine in foreign policy. It starts from an assumption that between 2006 – when as the leader of the Conservative Party won the federal election for the first time – and 2015 – when he lost to Justin Trudeau's Liberal Party – Canadian foreign policy, and in consequence Canada's international image, experienced a period of transformation. The chapter proves a thesis that between 2006 and 2015 Canada's international activity was focused on a few deliberately selected fields of activity in which Ottawa could play a significant international role. Such selectivity was perceived as strengthening Canada's international position, but at the same time it challenged the traditional perception of Canada as a medium-sized power. This part of the book distinguishes and analyzes four basic elements of Stephen Harper's foreign policy doctrine: the need to keep a broad conservative coalition and to include the values and interests of this group of voters (as well as the personal views of the prime minister) in the formulation of foreign policy; the emphasis on the need to increase the role of the military sphere in building the international position of Canada; the redefinition of Ottawa's attitude to multilateralism; the importance of the economic sphere of international relations, especially international trade and the export of Canada's natural resources, particularly energy resources. The text using four case studies also distinguishes these features of Prime Minister's vision of foreign policy that were simply a continuation of trends that started after the Cold War era, from those innovations that have the chance to be continued by Harper's successors.

Keywords: Stephen Harper, Canada, foreign policy, conservatives, the Conservative Party, international position, international role, selectiveness, selective power

ROZDZIAŁ 2

POLITYKA ZAGRANICZNA KANADY ZA RZĄDÓW JUSTINA TRUDEAU

Tomasz Soroka
Uniwersytet Jagielloński

W październiku 2015 r. władzę w Kanadzie przejęli liberałowie pod przywództwem Justina Trudeau. W ciągu niespełna trzech lat urzędowania nowy premier zdążył wykazać się sporą aktywnością międzynarodową i wyznaczyć nowe priorytety w kanadyjskiej polityce zagranicznej. U podstaw podjętych działań dyplomatycznych leżało odbudowanie wizerunku Kanady na arenie międzynarodowej, który – zdaniem Trudeau – został mocno nadszarpnięty na skutek polityki prowadzonej przez konserwatywny rząd Stephena Harpera (2006–2015). Zarzuty wobec konserwatystów dotyczyły przede wszystkim tego, że swoimi jednostronnymi działaniami (np. w polityce bliskowschodniej) doprowadzili oni do odejścia Kanady od tradycyjnej roli średniego mocarstwa (*middle power*), a więc państwa stawiającego w stosunkach międzynarodowych na otwartość, rozwiązania kompromisowe i multilateralne oraz wykazującego szczególną odpowiedzialność za utrzymywanie pokoju, świadczenie pomocy rozwojowej oraz globalną politykę klimatyczną. Ocieplenie wizerunku i odbudowa zaangażowania Kanady w sprawy globalne – dotyczące kryzysu uchodźczego, polityki klimatycznej, działań na rzecz praw człowieka, tolerancji i równości, dialogu z państwami rozwijającymi się – wydają się obecnie, przynajmniej na poziomie retoryczno-argumentacyjnym, głównymi filarami nowej polityki zagranicznej.

Naturalnie, kadencja rządu Trudeau nie dobiegła końca, zatem nie sposób jeszcze formułować kompleksowych ocen aktywności międzynarodowej Kanady pod rządami liberałów. Niemniej jednak nowa linia polityki zagranicznej została wyraźnie nakreślona, różni się ona znacznie w wielu elementach od działań poprzedników, pojawiają się też pierwsze oceny polityki zewnętrznej administracji Trudeau, zarówno w opiniotwórczej prasie kanadyjskiej, jak i zagranicznej. Niniejszy rozdział skupi się zatem na omówieniu współczesnej kanadyjskiej polityki zagranicznej, prowadzonej przez rząd Justina Trudeau, tj. zarówno na przedstawieniu głównych założeń obecnej polityki zewnętrznej Kanady, jak i konkretnych działań na forum międzynarodowym oraz na odbiorze tych działań w Kanadzie i za granicą. Krytycznej analizie poddane zostaną zapowiedzi premiera Trudeau z kampanii wyborczej z 2015 r., dotyczące odbudowy nadszarpniętej, zdaniem Trudeau, rządami Harpera reputacji międzynarodowej Kanady i powrotu kanadyjskiej polityki zagranicznej na tradycyjne tory multilateralizmu oraz promocji kompromisowości i otwartości w stosunkach międzynarodowych; skonfrontowane one zostaną z realnymi działaniami rządu Trudeau na arenie światowej. W rozdziale tym zaprezentowane będą zatem główne założenia teoretyczne doktryny Trudeau, werbalizowane na

przestrzeni ostatnich kilkunastu miesięcy zarówno przez samego premiera, jak i kolejnych dwóch ministrów spraw zagranicznych w jego gabinecie – Stéphane’a Diona i Chrystię Freeland. Badane kwestie przedstawione zostaną przez pryzmat zmian i nowych elementów, jakie rząd Trudeau wprowadził do dyskursu o kanadyjskiej obecności na arenie międzynarodowej. Takie podejście pozwoli ocenić, na ile nowa polityka zagraniczna jest rzeczywiście nowatorska, a na ile stanowi tylko powrót do tradycyjnych ról pełnionych przez Kanadę na powojennej scenie międzynarodowej bądź też – paradoksalnie – na ile jest zwykłą kontynuacją działań politycznych i inicjatyw podjętych przez poprzednią ekipę rządową pod wodzą Stephena Harpera. Przedmiotem analizy w tej części książki jest zatem praktyczna realizacja doktryny Trudeau w takich sferach polityki zewnętrznej jak: działalność Kanady na forach multilateralnych organizacji międzynarodowych, promocja pokoju, polityka imigracyjna i wobec uchodźców oraz polityka gospodarcza.

Justin Trudeau: rys biograficzny i profil polityczny

Justin Pierre James Trudeau urodził się 25 grudnia 1971 r. w Ottawie, w czasie gdy jego ojciec, Pierre Elliott Trudeau, sprawował funkcję premiera Kanady (lata 1968–1984). Justin jest najstarszym synem Pierre’a Trudeau i Margaret Sinclair, wychowanym w środowisku w pełni dwujęzycznym (co ma odzwierciedlenie w nadanych mu imionach), dzięki czemu z równą biegłością włada obydwoma językami urzędowymi Kanady. W 1994 r. Justin Trudeau ukończył studia w zakresie literatury angielskiej na McGill University w rodzinnym Montrealu, a następnie studiował pedagogikę na University of British Columbia. Jego CV bez wątpienia nie przypomina życiorysu typowego polityka, zwłaszcza w zakresie doświadczeń zawodowych. Zanim rozpoczął aktywność na forum publicznym, miał się różnych zajęć, m.in. przez kilkanaście lat pracował w Vancouver i okolicach w szkołach podstawowych i średnich jako nauczyciel języka francuskiego i matematyki. Dorabiał także jako wychowawca kolonijny, instruktor snowboardingu, przewodnik spływów po górskich rzekach, bramkarz w nocnym klubie, a nawet jako radiowy komentator sportowy i rzecznik prasowy. Miał też w swojej karierze krótki epizod aktorski¹. We współpracy z młodzieżą działał również w różnych stowarzyszeniach i programach na rzecz ochrony środowiska. W 2005 r. poślubił Sophie Grégoire, dziennikarkę radiową i prezenterkę telewizyjną, z którą ma córkę oraz dwóch synów. Jak sam deklaruje na oficjalnych stronach rządowych prezentujących jego sylwetkę, środowisko

¹ A. Raj, *Contender: The Justin Trudeau Story*, „The Huffington Post Canada” 2013, [online], s. 8, 26 (dostęp 7.06.2018).

rodzinne, doświadczenia dydaktyczne oraz praca z młodzieżą „pozwołyły mu wyrzucić pozytywny wpływ na życie młodych ludzi [...], rozpałyły w nim pasję do służby publicznej i ukształtowały przekonanie, że różnorodność jest siłą Kanady”. Jak pisze dalej, wszystkie jego doświadczenia sprzed wejścia do polityki sprawiały, że „coraz wyraźniej uzmysławiał sobie, że kwestie, które interesują młodych Kanadyjczyków – edukacja, środowisko naturalne, perspektywy ekonomiczne ich pokolenia – wymagają silniejszego wsparcia”. Stąd też, jak twierdzi, wizja Kanady, której hołduje, tj. „sprawiedliwego kraju, w którym każdy ma realną szansę na odniesienie sukcesu”, oraz jego zobowiązanie, „by uczynić Kanadę miejscem, w którym każdy ma szansę rozwoju”².

W życiu Justina Trudeau trudno jednak wyraźnie oddzielić okres sprzed polityki od tego *stricto* politycznego. Jak głosi jeden z jego biogramów, „politykę miał we krwi”³. Obecna ona była w mniejszym lub większym stopniu w życiu Justina zawsze, zarówno z uwagi na polityczne zaangażowanie ojca i wczesne lata dzieciństwa spędzone w Ottawie u boku ojca-premiera, jak i ze względu na dziedzictwo dziadka od strony matki, Jamesa „Jimmy’ego” Sinclaira, który w latach 50. XX w. sprawował funkcję ministra rybołówstwa w gabinecie Louisa St. Laurenta⁴. Justin niejednokrotnie towarzyszył ojcu w jego oficjalnych zagranicznych podróżach, obserwował kampanie wyborcze. Szerzej kanadyjskiej publiczności dał się poznać dopiero w 2000 r. na pogrzebie ojca, wygłaszając płomienne i poruszające przemówienie, w którym mówił m.in. o „prostej tolerancji oraz szacunku dla prawdziwych i głębokich wymiarów każdego człowieka, niezależnie od jego wiary, pochodzenia czy wartości”⁵. Do polityki aktywnie wszedł dopiero po śmierci Pierre’a Trudeau, chociaż prezydent Richard Nixon polityczny los wywróżył mu już w 1972 r., wznosząc podczas oficjalnej wizyty w Ottawie toast za zdrowie „przyszłego premiera Kanady Justina Trudeau”⁶ – Justin miał wówczas niespełna rok.

Swoją polityczną przyszłość związał z Partią Liberalną Kanady. W karierze politycznej jednak, jak głosi notka biograficzna zamieszczona w *The Canadian Encyclopedia*, „Justin wielokrotnie musiał przeciwstawiać się niekorzystnym

² Justin Trudeau, *Prime Minister of Canada*, Office of the Prime Minister, Ottawa, b.d., [online], (dostęp 6.06.2018).

³ S. Azzi, *Justin Trudeau*, „Canadian Encyclopedia”, 2013, [online], (dostęp 6.06.2018).

⁴ H. Young, *Justin Trudeau: The Natural Heir*, Dundurn, Toronto 2016, s. 72/3741 [Kindle, e-book].

⁵ Cyt. za: E. West, *Trudeaumania Part II: Passionate Politics in a Canadian 21st Century Media Event*, „International Journal of Communication” 2008, vol. 2, s. 814.

⁶ Cyt. za: J. Smith, *That Time Richard Nixon Predicted Justin Trudeau Would Be PM*, „Maclean’s”, 9.03.2016, [online], (dostęp 7.06.2018).

prognozą⁷. W 2008 r. wygrał wybory w montrealским okręgu Papineau i został posłem do Izby Gmin, pokonując w procesie wewnątrzpartyjnej nominacji faworytów partyjnego establishmentu, a w samych wyborach – kontrkandydatów z partii konkurencyjnych. W kolejnych wyborach – w 2011 i 2015 r. – ponownie zdobywał mandat posła, często odnosząc sukces pomimo słabych wyników liberałów, którzy w 2008 i w 2011 r. przegrywali wybory – te drugie sromotnie, uzyskując najgorszy wynik w swojej historii i tracąc nawet status oficjalnej opozycji przysługujący drugiej największej partii w Izbie Gmin. Justin Trudeau zdołał jednak wyprowadzić Partię Liberalną na prostą. Zaproponowany przez niego plan na rzecz „ekonomicznej sprawiedliwości dla wszystkich oraz poszanowania i promowania wolności i różnorodności”⁸ zyskał szerokie poparcie w kręgach liberałów. Trudeau, naśladowując drogę kariery politycznej swojego ojca, został w kwietniu 2013 r. wybrany na przewodniczącego Partii Liberalnej Kanady, a dwa i pół roku później, po miażdżącym zwycięstwie liberałów w wyborach federalnych, został premierem Kanady. Drogę od „szeregowego” posła do pozycji lidera liberałów i premiera Trudeau pokonał zresztą wbrew wielu krytykom z szeregów własnej partii i mediów sympatyzujących z liberałami, którzy zarzucali mu brak doświadczenia, podszywanie się pod legendę ojca, dyletantstwo, młody wiek, skłonność do popełniania gaf⁹, określając go jako „nowicjusza udającego gwiazdę rocka, który nie wie nic o fundamentalnych zasadach państwa kanadyjskiego”¹⁰, bądź też wieszcząc mu „znacznie krótszą karierę polityczną, niż sam przewiduje”¹¹.

Podobnie lekceważący stosunek do Trudeau prezentowali w kampanii wyborczej w 2015 r. kanadyjscy konserwatyści, na czele z ówczesnym premierem Stephenem Harperem. Notorycznie w swoich wypowiedziach i materiałach wyborczych wskazywali na zbyt młody wiek Justina Trudeau, jego liczne gafy i brak odpowiednich kwalifikacji, które, razem wzięte, dowodzić miały, że Trudeau był „po prostu niegotowy”¹² do tego, by piastować stanowisko premiera Kanady. Jeden z klipów wyborczych Partii Konserwatywnej przedstawiał Trudeau jako celebrytę z „ładnymi włosami”, który „wypowiada słowa szybciej niż myśli” i „powinien nieco podrosnąć”, zanim zastanawiać się zacznie

⁷ S. Azzi, *Justin Trudeau...*

⁸ *Justin Trudeau, Prime Minister of Canada...*

⁹ G. Caplan, *Is Justin Trudeau Really Taken Seriously by His Own Party?*, „Globe and Mail”, 28.09.2012, [online], (dostęp 7.06.2018); L. Berthiaume, *Trudeau Leadership Bid Stirs Talk of Liberal ‘Coronation’*, „Edmonton Journal”, 28.09.2012, [online], (dostęp 7.06.2018).

¹⁰ H. Young, *Justin Trudeau: The Natural Heir...*, s. 652/3741.

¹¹ A. Raj, *Contender: The Justin Trudeau Story...*, s. 31.

¹² W sloganie wykorzystano grę słów: „Justin – just not ready”.

nad odgrywaniem ważnej roli w polityce kanadyjskiej¹³. Naturalnie nie była to nadmiernie rzetelna ocena doświadczenia politycznego Justina Trudeau, ignorowała ona bowiem polityczną przeszłość jego najbliższej rodziny i dzieciństwo samego Justina spędzone w cieniu polityki, jego własne – prawie ośmioletnie już wówczas – doświadczenie jako posła oraz ponad dwuletni staż w roli lidera liberałów. Trudeau, wbrew pokpiwającym sobie z niego konkurentom, okazał się sprawnym organizatorem partii, zręcznym oratorem i skutecznym adwersarzem w przedwyborczych debatach. Prezentował koherentną koncepcję polityki zagranicznej i wewnętrznej, w sposób spójny – w odbiorze społecznym – argumentował swoje racje¹⁴. Innymi słowy, wypadł dokładnie odwrotnie do tego, jak chcieli go publicznie przedstawiać oponenti. Deprecjonując Trudeau, konserwatyści popełnili strategiczny błąd, o czym zresztą boleśnie przekonali się w dniu wyborów.

Wybory, które odbyły się 19 października 2015 r., były pod wieloma względami wyjątkowe. Całkowicie przetasowały kanadyjską scenę parlamentarną, dając liberałom zwycięstwo, którego skali nie przewidziały ośrodki sondażowe. Zakończyły też prawie dziesięcioletnią dominację Partii Konserwatywnej w polityce federalnej oraz zatrzymały polityczną karierę Stephena Harpera, jednego z najdłużej rządzących premierów w historii Kanady. Liberałowie w tych wyborach nie tylko nieoczekiwanie zdobyli większość, tj. 184 z 338 miejsc w Izbie Gmin, ale zwyciężyli we wszystkich prowincjach i terytoriach prócz Alberta i Saskatchewan, a w każdym z trzech terytoriów i w każdej z czterech prowincji nadatlantyckich zdobyli wszystkie możliwe do obsadzenia mandaty¹⁵. 4 listopada 2015 r., po formalnym zaprzysiężeniu, Justin Trudeau objął funkcję premiera Kanady.

Doktryna Trudeau w polityce zagranicznej

Polityka zagraniczna, pozostająca w cieniu spraw gospodarczych i problemów z zakresu polityki wewnętrznej, nie stanowiła głównego tematu przedwyborczych debat w kampanii roku 2015 ani nie była dla ekipy Justina Trudeau najważniejszym punktem odniesienia. Dość powiedzieć, że w oficjalnym dokumencie prezentującym wyborcze przesłanie liberałów sprawom zagranicznym

¹³ C. Mandel, *Justin Trudeau's Fight for the Top*, „National Observer”, 25.08.2015, [online], (dostęp 8.06.2018).

¹⁴ *Vote Compass: Justin Trudeau Perceived Winner in Foreign Policy Debate*, „CBC News”, 1.10.2015, [online], (dostęp 8.06.2018).

¹⁵ J. Geddes, *How the Liberals Took Down the Tories*, „Maclean's”, 20.10.2015, [online], (dostęp 8.06.2018).

poświęcono raptem kilka z 88 stron¹⁶. Nie oznacza to, że politykę zewnętrzną zupełnie marginalizowano. W rzeczywistości sprawy zagraniczne były często omawiane przez głównych rywali w przedwyborczych debatach. We wrześniu 2015 r. zorganizowano nawet pierwszą w historii kanadyjskich wyborów debatę telewizyjną poświęconą w całości sprawom międzynarodowym. Odbyła się ona z udziałem liderów trzech największych partii, w tym Justina Trudeau i starającego się o kolejną reelekcję premiera Stephena Harpera¹⁷. To właśnie z wypowiedzi Trudeau w czasie tamtej debaty, a także z omówionych poniżej inauguracyjnych przemówień programowych dwóch dotychczasowych liberalnych ministrów spraw zagranicznych, Stéphane'a Diona i Chrystii Freeland, wyłonił się w miarę koherentny zespół programowych założeń i strategicznych planów liberałów dotyczących roli i aktywności Kanady w sprawach globalnych, który można określić mianem doktryny Trudeau w polityce zagranicznej.

Liberałowie prowadzili kampanię pod hasłem „prawdziwej zmiany” (*Real Change Now*). W kontekście polityki zagranicznej oznaczało to osadzenie retoryki kampanijnej na silnej krytyce metod i efektów działań administracji Harpera na arenie międzynarodowej. „Prawdziwa zmiana” polegać zatem miała na powrocie do „dumnej tradycji w polityce zagranicznej”, której Harper – „zideologizowany konserwatysta” – miał się, zdaniem liberałów, sprzeniewierzyć¹⁸. Lista zarzutów kierowanych przez Partię Liberalną pod adresem Harpera była niezwykle obszerna, choć wszystkie one sprowadzały się do jednego mianownika: „pod rządami Harpera wpływy i obecność [Kanady] na światowej scenie stale się zmniejszały”¹⁹. Winna temu przede wszystkim miała być niezdolność Harpera do konstruktywnej współpracy ze społecznością międzynarodową, odwrócenie się jego rządu plecami do organizacji globalnych, zwłaszcza ONZ, ograniczenie kanadyjskiego udziału w działaniach na rzecz światowego pokoju, a także rosnąca niechęć administracji Harpera do uczestnictwa w programach wsparcia i relokacji uchodźców oraz w programach pomocy rozwojowej dla krajów rozwijających się. Wszystkie te zaniechania prowadziły w opinii liberałów do upadku pozytywnego wizerunku Kanady jako kraju otwartego, humanitarnego i empatycznego²⁰. Zasadniczo liberalnie zorientowani krytycy Harpera twierdzili, że jego rząd, ignorując tak istotne dla stosunków międzynarodowych kwestie jak wyżej wspomniane, spychał Kanadę

¹⁶ *Real Change: A New Plan for a Strong Middle Class*, Liberal Party of Canada 2015, [online], s. 64–71, (dostęp 9.06.2018).

¹⁷ *Tale of the Tape: Transcript of the Munk Debate*, „Maclean's”, 28.09.2015, [online], (dostęp 9.06.2018).

¹⁸ J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 5.

¹⁹ *Real Change...*, s. 68.

²⁰ *Ibidem*, s. 67–71.

daleko poza główny nurt międzynarodowych relacji. Wprowadzał tym samym radykalną, a zdaniem liberałów także destrukcyjną zmianę do tradycyjnego uprawiania polityki zagranicznej w powojennej Kanadzie. Stąd też w liberalnej prasie często można było znaleźć pejoratywne określenia opisujące okres rządów Harpera jako „wielką przerwę”²¹, „kulturową zmianę”²², czy też „rewolucję w polityce zagranicznej”²³. Również eksperci akademicki oraz osoby działające w organizacjach pozarządowych sympatyzujące z Partią Liberalną wyraźnie artykułowały oskarżenia pod adresem Harpera: Kanada za rządów Harpera ich zdaniem była państwem o „zerowym wpływie”, „dryfującym z dala od ośrodków podejmowania decyzji globalnych”, a w kontekście ochrony środowiska naturalnego to kraj będący „międzynarodowym pariasem”²⁴.

Liberalna polityka zagraniczna, anonsowana w manifeście wyborczym partii, miała zatem być całkowitą odwrotnością działań Harpera na forum globalnym. Liberałowie złożyli w kampanii wyborczej ponad dwieście obietnic, jak skrupulatnie obliczył tygodnik „Maclean’s”²⁵, z czego duża część dotyczyła spraw zewnętrznych. Na poziomie ogólnym liberalny plan zakładał, że „nowa polityka zagraniczna będzie bardziej otwarta, a Kanada będzie chętniej, w duchu multilateralizmu, współpracować z innymi aktorami sceny międzynarodowej”²⁶. Naczelnym celem, jaki liberałom przyświecał, było zapewnienie Kanadzie powrotu do konstruktywnego i efektywnego zaangażowania w sprawy globalne, „nie tylko w celu zapewnienia Kanadyjczykom większego bezpieczeństwa i wzrostu gospodarczego, ale przede wszystkim dlatego, że Kanada może wnieść rzeczywisty i cenny wkład w budowę bardziej pokojowego i dostatniego świata”²⁷. Liberałowie deklarowali zatem m.in.: wznowienie wsparcia dla ONZ, w tym zwiększenie udziału w międzynarodowych operacjach pokojowych, inicjatywach zapobiegania konfliktom i pomocy humanitarnej; pomoc w walce z kryzysem uchodźczym poprzez szersze otwarcie się Kanady na uchodźców z Syrii i „natychmiastową” relokację 25 tys. z nich do Kanady; aktywne przeciwdziałanie zmianom klimatu, polegające m.in. na wprowadzeniu w całej Kanadzie systemu opodatkującego emisję dwutlenku węgla;

²¹ J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 5.

²² Idem, *Tories' New Foreign-affairs Vision Shifts Focus to 'Economic Diplomacy'...*

²³ J. Klassen, *Joining Empire...*

²⁴ Cyt. za: *Munk Debate on Foreign Policy: The Best Debate of All?*, OpenCanada.org., 28.09.2015, [online], (dostęp 10.06.2018).

²⁵ J. Geddes, *The Trudeau Report Card: A Look at the Bumpy Road Ahead*, „Maclean’s”, 16.10.2015, [online], (dostęp 10.06.2018).

²⁶ J. Ivison, *Where Will Trudeau's Foreign Policy Lead Us? Even the Liberals Probably Don't Know*, „National Post”, 3.11.2015, [online], (dostęp 10.06.2018).

²⁷ *Real Change...*, s. 68.

prowadzenie otwartej polityki gospodarczej w oparciu o reguły wolnego rynku i porozumienia wolnohandlowe z kluczowymi dla kanadyjskiej gospodarki partnerami²⁸.

Katalog obietnic wyborczych nie układał się jeszcze naturalnie w spójną strategię lub filozofię działań gwarantującą skuteczną implementację postulowanej „prawdziwej zmiany” w polityce zagranicznej. Również sama nominacja Stéphane’a Diona na stanowisko szefa kanadyjskiej dyplomacji mogła rodzić uzasadnione wątpliwości co do możliwości wdrożenia dalekosiężnych planów. Wprawdzie Dion był poniekąd politycznym weteranem – w Izbie Gmin zasiadał od 1996 r., miał tekę ministra w gabinetach rządowych Jeana Chrétiena i Paula Martina (m.in. jako minister środowiska), a w latach 2006–2008 był nawet przywódcą liberałów – to jednak doświadczenia w zarządzaniu sprawami zagranicznymi nie miał żadnego²⁹. Długo zwlekał też z przedstawieniem programu działań podległego mu ministerstwa, na początku zatem jego szczełowe poglądy na temat polityki zagranicznej były w dużej mierze nieznane³⁰. Jasną i spójną wizję przedstawił dopiero w marcu 2016 r. podczas przemówienia na konferencji zorganizowanej dla międzynarodowej publiczności na University of Ottawa, na której omawiano miejsce i rolę Kanady we współczesnym systemie relacji globalnych. Wystąpienie Diona odsłaniało zasady przewodnie oraz plan działania rządu Trudeau w sferze polityki zewnętrznej oraz zawierało zapowiedzi fundamentalnych, systemowych wręcz zmian. Zespół przedstawionych przez Diona poglądów na sprawy zagraniczne komentatorzy sceny politycznej nazwali „doktryną odpowiedzialnych przekonania”³¹.

Formułując nową wizję polityki zagranicznej, Stéphane Dion kierował się starymi ideami głoszonymi na początku XX w. przez Maxa Webera, niemieckiego socjologa i historyka. Inspirował się zwłaszcza myślami zawartymi w eseju Webera z 1919 r. pt. *Polityka jako zawód i powołanie*³². Weber, skrótowo rzecz ujmując, dokonał w nim rozróżnienia na politykę prowadzoną w oparciu

²⁸ *Ibidem*, s. 67–71.

²⁹ L. Sevunts, *How Will Canada's Foreign Policy Change under Stéphane Dion?*, „Radio Canada International”, 8.11.2015, [online], (dostęp 10.06.2018).

³⁰ R. Paris, *The Promise and Perils of Justin Trudeau's Foreign Policy*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Ottawa 2018, s. 24.

³¹ D. Saunders, *The Dion Doctrine: Do the Right Thing, Sometimes*, „Globe and Mail”, 2.04.2016, [online], (dostęp 10.06.2018); A. Connolly, *Dion Lays Out Liberal Foreign Policy Doctrine: 'Responsible Conviction'*, „iPolitics”, 29.03.2016, [online], (dostęp 10.06.2018).

³² M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, tłum. A. Kopacki, P. Dybel, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków–Warszawa 1998, s. 55–110.

o etykę przekonania oraz na tę, w której proces podejmowania decyzji opiera się na etyce odpowiedzialności. W pierwszym przypadku polityk, determinowany silnym, wewnętrznym przekonaniem o moralnej słuszności podejmowanych przez siebie decyzji, rzadko idzie na kompromis i dąży do skutecznej i szybkiej realizacji swoich planów. Z kolei polityk działający w paradygmacie etyki odpowiedzialności charakteryzuje się silnym poczuciem realizmu politycznego i zawsze przed podjęciem konkretnych decyzji lub działań rozważa je pod kątem spodziewanych konsekwencji i możliwości realizacji. Sam Weber idealną rzeczywistość polityczną widział poniekąd jako wypadkową podejścia idealistycznego i pragmatycznego³³, choć ze zdecydowanym naciskiem na ten drugi element – oczekiwał od polityków „pełnego pasji zaangażowania w realistyczne sprawy”³⁴.

Stéphane Dion, podobnie jak Weber, połączył etykę przekonania z etyką odpowiedzialności i stworzył, jak sam określił, „synkretyczną koncepcję”, którą określił mianem „etyki odpowiedzialnych przekonania” (*the ethics of responsible conviction*), choć w rzeczywistości był to stary pomysł Webera, któremu Dion nadał tylko nową nazwę. Dion wyjaśnił swoją wizję w następujący sposób:

Koncepcja ta oznacza, że w wyznawane wartości i przekonania wpisane jest poczucie odpowiedzialności [...] za konsekwencje moich działań. Nieuwzględnianie wpływu moich słów i działań na innych byłoby sprzeczne z moimi przekonaniem. [...] Moją naczelną zasadą jest odpowiedzialność za przekonania. Decyzje podejmować będę, biorąc pod uwagę ich możliwy do przewidzenia wpływ na otoczenie³⁵.

Etyka odpowiedzialnych przekonania miała w zamyśle umożliwić liberałom prowadzenie skuteczniejszej, mądrzejszej i lepszej – zarówno dla świata, jak i Kanady – polityki zagranicznej. Miała być także doktrynalnym odejściem od polityki prowadzonej przez poprzednika, która zdaniem Diona była oparta na błędnych przekonaniach, źle przemyślanych strategiach, idealizmie, dogmatyzmie i moralnym relatywizmie. Harper, jak twierdził Dion, zwykle nie kłopotał się analizą konsekwencji prowadzonej przez siebie polityki, co prowadziło do postępującej izolacji Kanady w stosunkach międzynarodowych i sprawiało, że kanadyjska polityka zagraniczna wydawała się być pozbawiona kontaktu

³³ M. Augustyniak, *Max Weber o władzy i odpowiedzialności w polityce*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2010, t. 11, 2010, s. 52–53.

³⁴ G. Enderle, *The Ethics of Conviction Versus the Ethics of Responsibility: A False Antithesis for Business Ethics*, „Journal of Human Values” 2007, vol. 13, no. 2, s. 86.

³⁵ *Address by Minister Dion at the Canada in Global Affairs, New Challenges, New Ways International Conference. Speech: A Guiding Principle for Canada in the World: Responsible Conviction*, Ottawa, 29.03.2016, Government of Canada, 2016, [online], (dostęp 11.06.2018).

z prawdziwym światem. Polityka liberałów miała więc być zupełnie inna: skupiona na definiowaniu możliwych do osiągnięcia celów i rezultatów. Innymi słowy, miała być bardziej odpowiedzialna i przekonująca, bardziej empatyczna i silniej zaangażowana w rozwiązywanie globalnych problemów³⁶.

To właśnie etyka odpowiedzialnych przekonań zdaniem Diona stała się u podstaw przyjęcia na początku kadencji przez rząd Justina Trudeau planu działania dla kanadyjskiej dyplomacji. Opierał się on na realizacji kilku ogólnych celów: zapewnienia Kanadzie kluczowej roli w globalnej walce z przyczynami i skutkami ocieplania klimatu, rozszerzenia kanadyjskiego uczestnictwa w pomocy rozwojowej, zwiększenia kanadyjskiego wsparcia dla działań na rzecz pokoju, rozwiązywania konfliktów, promowania w skali globalnej progresywnych wartości, tj. tolerancji, różnorodności, wolności słowa i przekonań, praw człowieka, a zwłaszcza równości płci, praw reprodukcyjnych kobiet oraz praw mniejszości (także seksualnych) i uchodźców. Realizacja tych celów, realistycznie zdefiniowanych i – zdaniem liberałów – w sposób odpowiedzialny osiągalnych, wpisywała się w promocję globalną kanadyjskich wartości, ale także służyła interesom szeroko rozumianej społeczności międzynarodowej³⁷.

Jednakże w 2017 r. rząd Trudeau zmuszony został do gruntownej rewizji doktryny w polityce zagranicznej. Konieczność zmian nastąpiła tuż po objęciu prezydentury amerykańskiej przez Donalda Trumpa, czyli, jak słusznie zauważa Roland Paris, w czasie, gdy „wybuchł pierwszy poważny kryzys w polityce zagranicznej, który dotknął rząd Trudeau”³⁸. Protekcyjniste hasła gospodarcze nowego amerykańskiego prezydenta oraz jego agresywna retoryka wobec kanadyjskiej polityki handlowej wywołały poruszenie w kręgach rządowych w Ottawie. Najbardziej niepokojące były zapowiedzi Waszyngtonu dotyczące wypowiedzenia lub renegeacji wolnohandlowego układu NAFTA oraz szybko podjęte przez Trumpa decyzje o znacznym podniesieniu taryf celnych na import do USA kanadyjskiego drewna konstrukcyjnego (tzw. tarcicy), a później także stali i aluminium, oraz plany rozszerzenia protekcyjnystycznych taryf na inne produkty z Kanady, w tym części samochodowe oraz produkty żywnościowe³⁹. Zważywszy na skalę uzależnienia gospodarki kanadyjskiej od relatywnie nieskrepowanej dostępności amerykańskiego rynku dla kanadyjskich towarów, polityka Trumpa godziła w podstawowe interesy i bezpieczeństwo ekonomiczne Kanady. Wymagało to od premiera Trudeau nakreślenia nie tylko nowych planów i strategii prowadzenia polityki zagranicznej,

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ R. Paris, *The Promise and Perils...*, s. 24.

³⁹ Szczegółowo omawiam tę kwestię w ostatnim podrozdziale.

ale także wprowadzenia zmian kadrowych, z wymianą kluczowych osób odpowiedzialnych za szefowanie dyplomacji włącznie. Zatem, aby wzmocnić pozycję negocjacyjną Kanady z USA, w styczniu 2017 r., a więc w czasie gdy Donald Trump wprowadzał się do Białego Domu, Justin Trudeau dokonał rekonstrukcji swojego rządu, powierzając prominentne stanowiska dyplomatyczne doświadczonym negocjatorom i ekspertom. Dotychczasowy minister spraw zagranicznych, Stéphane Dion, otrzymał posadę pocieszenia – stanowisko ambasadora Kanady w Niemczech. Szefową kanadyjskiej dyplomacji została natomiast Chrystia Freeland, specjalistka w dziedzinie handlu międzynarodowego i wcześniejsza minister handlu, która dla Kanady negocjowała ostatni etap porozumienia o wolnym handlu z Unią Europejską (*Comprehensive Economic and Trade Agreement*, CETA). W nominacji tej liczyło się nie tylko doświadczenie zawodowe i negocjacyjne nowej minister, ale także, jak trafnie podkreśla Kim R. Nossal, „jej sieć kontaktów w Stanach Zjednoczonych z czasów, gdy pracowała jako dziennikarka i wydawczyni w Reutersie i »Financial Times«”⁴⁰.

Główne założenia i kierunki polityki zagranicznej zrekonstruowanego rządu Trudeau minister Freeland przedstawiła w przemówieniu wygłoszonym w kanadyjskiej Izbie Gmin 6 czerwca 2017 roku⁴¹. W wystąpieniu tym dużo było powtórzeń z zapowiedzi poprzedniego ministra. Freeland postawiła śmiałą tezę o tym, że Kanada jest „krajem niezbędnym” dla społeczności globalnej, zwłaszcza w kontekście odpowiedzialności za utrzymanie i ochronę istniejącego porządku międzynarodowego, pomimo „oczywistej niechęci niektórych osób w Stanach Zjednoczonych do utrzymania tego porządku”⁴². Odpowiedzialności tej Kanada „nie może z siebie zrzucić” z uwagi na swój historyczny wkład w budowę powojennego ładu światowego, który Freeland szczegółowo odtworzyła w swoim przemówieniu. Ponadto zdaniem nowej minister obrona międzynarodowych reguł i instytucji w ich ramach istniejących jest „z definicji” kluczowa dla realizacji kanadyjskich interesów, gdyż instytucje te dążą do realizacji „wspólnego celu, jakim jest budowa lepszego, bezpieczniejszego, sprawiedliwego, lepiej prosperującego i bardziej zrównoważonego świata”. Stąd też – tu kolejne powtórzenie deklarowanych wcześniej obietnic – „wymagający ponownej i niezwyklej determinacji” ze strony Kanady powrót do walki ze zmianami klimatu, która stała się „wspólnym imperatywem ludzkości”. Mówiąc o katalogu szczególnie ważnych dla Kanady wartości, Freeland odwołała się do „integralności terytorialnej, praw

⁴⁰ K.R. Nossal, *Promises Made, Promises Kept? A Mid-term Trudeau Foreign Policy Report Card*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy...*, s. 46.

⁴¹ *Address by Minister Freeland on Canada's Foreign Policy Priorities* [Ottawa, 06.06.2017], Government of Canada, 2017, [online], (dostęp 12.06.2018).

⁴² K.R. Nossal, *Promises Made...*, s. 46.

człowieka, demokracji, poszanowania rządów prawa oraz dążenia do wolnego i przyjaznego handlu”. Tej ostatniej kwestii poświęciła szczególnie dużo uwagi, przestrzegając przed negatywnymi skutkami odejścia od wolnohandlowych reguł: „Rosnące bariery handlowe tak naprawdę szkodzą tym, którym powinny pomagać. Hamują wzrost, hamują innowacje i zabijają zatrudnienie. To lekcja, jakiej powinniśmy się nauczyć z historii. Nie powinniśmy jej przerabiać ponownie przez bolesne doświadczenie”⁴³.

Nowością w przemówieniu Chrystii Freeland były bardzo krytyczne, choć zaprezentowane w zawołany i aluzyjny sposób odwołania do amerykańskiej polityki zagranicznej. Szefowa kanadyjskiej dyplomacji bez wymieniania *expressis verbis* nazwiska Donalda Trumpa dezaprobuje ocenila protekcyjnystyczne zapędy nowej amerykańskiej administracji, przyrównując „dążenie do realizacji wąskiego narodowego interesu” do „prawa dżungli, które w historii wywoływało tylko rzezie i ubóstwo”. Nawoływała do poszanowania reguł prowadzenia relacji międzynarodowych, wedle których „siła nie zawsze oznacza rację”. Porządek międzynarodowy, jak podkreślała, opierał się bowiem na systemie, w którym państwa silniejsze są ograniczane w postępowaniu wobec słabszych partnerów respektowanymi i egzekwowanymi na całym świecie normami”. Przestrzegala przed krótkowzrocznością polityki wsobnej i izolacjonistycznej, determinowanej fałszywym przekonaniem, że „jesteśmy szczęśliwym krajem [...], czujemy się zabezpieczeni geografją, żyjemy na bezpiecznym kontynencie”, więc „możemy zająć się problemami we własnym domu; możemy sobie powiedzieć: *najpierw Kanada* [*Canada first*]”⁴⁴. Wskazała na zagrożenia dla porządku demokratycznego na świecie, a więc także w Kanadzie, którym nie sposób zapobiec w pojedynkę, które wymagają „współdziałania podobnie myślących państw”. Do tych zagrożeń zaliczyła ocieplanie się klimatu, wojny, biedę, kataklizmy naturalne, systemy dyktatorskie, ekstremizm religijny, w tym zwłaszcza okrucieństwa popełniane przez tzw. Państwo Islamskie, oraz ekspansjonizm i militaryzację stosunków międzynarodowych przez takie państwa jak Rosja. Wyrażając w kontekście spraw globalnych wdzięczność dla Amerykanów za ich dotychczasowy nieproporcjonalny wkład w budowę porządku

⁴³ *Address by Minister Freeland...*

⁴⁴ *Canada First* było zřejcznym nawiązaniem do *America First*, hasła wyborczego Donalda Trumpa, a później metody prowadzenia przez niego polityki zagranicznej. Za chwytliwym sloganem kryło się nawoływanie do przyjęcia bardziej izolacjonistycznych postaw wobec kryzysów i wydarzeń niedotyczących bezpośrednio USA oraz prowadzenia protekcyjnystycznej polityki gospodarczej. Zob. M. Magcamit, *Explaining the Three-way Linkage Between Populism, Securitization, and Realist Foreign Policies: President Donald Trump and the Pursuit of „America First” Doctrine*, „World Affairs” 2018, vol. 180, no. 3, s. 6–35.

międzynarodowego i za bycie gwarantem kanadyjskiego bezpieczeństwa, minister Freeland jednocześnie ujawniła „kanadyjskie głębokie rozczarowanie” wycofaniem się USA z paryskiego porozumienia klimatycznego oraz postępującą erozją przywództwa globalnego Stanów Zjednoczonych⁴⁵. Wszystko to zdaniem minister wystawiało na zbyt duże ryzyko interesy wolnego świata i zmuszało państwa zachodnie do podjęcia konkretnych działań:

Fakt, że nasz przyjaciel i sojusznik zaczyna kwestionować wartość własnego przywództwa globalnego, zmusza coraz silniej resztę z nas do wyznaczenia własnego, wyraźnego i niezależnego kursu. Dla Kanady to musi oznaczać odnowienie, a w sumie wzmocnienie, powojennego porządku multilateralnego⁴⁶.

Innymi słowy, kanadyjska polityka zagraniczna miała podążać w kierunku możliwie największego i najszybszego uniezależnienia się Kanady od USA, zwłaszcza w sferze ekonomiczno-handlowej. W praktyce postulowana przez Chrystię Freeland zmiana zakładała większą dywersyfikację kanadyjskich partnerów handlowych oraz doposażenie i doinwestowanie kanadyjskiego wojska także po to, by Kanada efektywniej mogła „angażować się w promowanie pokoju i stabilności na świecie”⁴⁷. Najistotniejszym jednak, zwłaszcza w obliczu protekcjonistycznych i izolacjonistycznych postaw Waszyngtonu, było zdaniem Freeland współdziałanie państw zachodnich na rzecz wzmocnienia instytucji globalnych oraz multilateralnych organizacji międzynarodowych promujących poszanowanie prawa i porządku międzynarodowego, wolnorynkowych reguł handlu międzynarodowego oraz wzajemnych gwarancji bezpieczeństwa.

Doktryna Trudeau w polityce zagranicznej, zaprezentowana zarówno w wypowiedziach samego premiera, jak i ministrów w jego rządzie rodzi oczywiście wiele pytań. Przede wszystkim o to, czy wprowadza ona prawdziwą zmianę do kanadyjskiej polityki zagranicznej, czy też – jak zasugerowali w momencie jej ogłaszania niektórzy kanadyjscy publicyści – jest może jedynie retoryczną mistyfikacją, pakietem starych pomysłów ujętych w nowe, lepiej brzmiące słowa⁴⁸. Czy Kanada Trudeau jest rzeczywiście bardziej otwarta i zaangażowana w sprawy światowe niż Kanada Harpera? W dalszej części niniejszego rozdziału spróbuję poszukać odpowiedzi na te pytania, analizując działania rządu Trudeau w wybranych obszarach stosunków międzynarodowych.

⁴⁵ *Address by Minister Freeland...*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Address by Minister Freeland...*

⁴⁸ J. Robson, *Stephane Dion's Fog-Bound Foreign Policy Doctrine*, „National Post”, 31.03.2016, [online], (dostęp 6.06.2018).

Multilateralizm w polityce zagranicznej Trudeau

„Kanada ma ważną rolę do odegrania na arenie światowej i powinna być silnym partnerem” – deklarował w kampanii Justin Trudeau. Obiecywał jednocześnie gruntowną zmianę sposobu prowadzenia kanadyjskiej polityki zagranicznej – taką, która umożliwić miała Kanadzie powrót do grona „konstruktywnych i pozytywnych” graczy w stosunkach międzynarodowych. Kanada przede wszystkim musi – mówił Trudeau podczas jednej z przedwyborczych debat – „wziąć na siebie przywódczą rolę w organizacjach multilateralnych” po to, by – we współpracy z sojusznikami – móc efektywnie i pozytywnie przyczynić się do rozwiązywania światowych problemów. W deklaracjach Trudeau zawierała się ostra krytyka polityki zagranicznej Stephena Harpera, któremu Trudeau zarzucał uleganie źle przemyślanym strategiom. Harper według lidera liberałów w prowadzeniu spraw zewnętrznych stosował nieskuteczną taktykę pokrzykiwania, która doprowadziła do militaryzacji kanadyjskiej polityki zagranicznej, „marginalizacji kanadyjskiego głosu na arenie światowej” i utraty wpływu na forach organizacji międzynarodowych⁴⁹.

W podobnym tonie wypowiadał się Stéphane Dion, gdy w marcu 2016 r. prezentował główne założenia programowe działań kanadyjskiej dyplomacji pod swoim zwierzchnictwem. Obiecywał wówczas powrót Ottawy do aktywnego uczestnictwa w sprawach światowych, zwłaszcza na forach międzynarodowych organizacji multilateralnych takich jak ONZ, OECD czy OBWE. Kanada miała się tam szczególnie angażować „w działania na rzecz pokoju, bezpieczeństwa, zrównoważonego rozwoju, poszanowania różnorodności i praw człowieka, pokojowego pluralizmu i sprawiedliwości”⁵⁰. Podobne obietnice w czerwcu 2017 r. składała następczyni Diona, Chrystia Freeland. Solennie zapewniała, że Kanada będzie „zdecydowanie wspierać oparty na regułach porządek międzynarodowy i wszystkie jego instytucje oraz szukać sposobów ich wzmacniania i ulepszenia”⁵¹. Najsilniejsze wsparcie deklarowała dla organizacji zapewniających fora do prowadzenia wielostronnych dyskusji o globalnych problemach; w tym kontekście wymieniła: G7, G20, OAS, APEC, WTO, WHO, Wspólnotę Narodów (Commonwealth of Nations), Międzynarodową Organizację Frankofonii (La Francophonie, MOF), Radę Arktyczną oraz oczywiście NATO i ONZ.

Powyższe zapowiedzi wyraźnie kontrastowały z omawianą we wcześniejszym rozdziale nieufnością Harpera do multilateralnych organizacji, takich

⁴⁹ *Tale of the Tape...*

⁵⁰ *Address by Minister Dion...*

⁵¹ *Address by Minister Freeland...*

jak ONZ, Wspólnota Narodów czy MOF, i ograniczeniem kanadyjskiej aktywności na forach tych instytucji. W oczach liberałów odwrócenie się od globalnych organizacji gwarantujących ład międzynarodowy, zwłaszcza ONZ, nie służyło dobrze długoterminowym interesom Ottawy. Kanada ich zdaniem płaciła bowiem wizerunkowe i polityczne koszty rezygnacji z uczestnictwa w multilateralnych dyskusjach – prezentowała się jako kraj „marnujący potencjał do dialogu” w ramach globalnych struktur stosunków międzynarodowych⁵². Według liberałów polityka Harpera w tym zakresie opierała się na wyidealizowanej wizji światowych relacji; cechowało ją nadmierne moralizatorstwo, bezkompromisowość, a nade wszystko brak pragmatyzmu i realistycznego spojrzenia, widoczne zwłaszcza wtedy, gdy Harper tłumaczył niechęć swojego rządu do ONZ, MOF czy Wspólnoty Narodów tym, że organizacje te relatywizowały moralność w polityce, zbyt często ignorując łamanie podstawowych reguł demokratycznych przez swoich członków oraz zapewniając w swoich strukturach autorytarnym reżimom pozycję równą państwom demokratycznym⁵³.

Tymczasem liberałowie uznawali, że realistycznie i pragmatycznie prowadzona polityka zagraniczna musi uwzględniać świat w takiej postaci, w jakiej on rzeczywiście występuje, tj. „wysoce niedoskonałej”. Świat – jak argumentował Stéphane Dion – „nie składa się wyłącznie z przykładowych demokracji”. I choć „utrzymywanie otwartych kanałów komunikacji z autorytarnymi reżimami” nie należy do przyjemności, udoskonalać świat można jedynie poprzez szczerzy dialog, także z niedemokratycznymi państwami. Bez tego nie ma nadziei na to, że wartości, które Kanadyjczycy cenią – takie jak „demokracja, prawa człowieka, pokój, sprawiedliwość i zrównoważony rozwój” – będą skutecznie promowane globalnie⁵⁴. W argumentacji tej – być może wyraźniej niż gdziekolwiek indziej – przejawia się specyficzne podejście liberałów do spraw zagranicznych, bazujące na omówionej powyżej tezytyce odpowiedzialnych przekonań: samo posiadanie ideałów i silna w nie wiara nie sprawiają, że ideały te materializują się w świecie geopolitycznych relacji, niezbędna jest strategia skutecznego promowania własnych wartości, która – w kanadyjskim kontekście – musi opierać się na praktycznym, konstruktywnym, odpowiedzialnym i „komplementarnym współdziałaniu z sojusznikami”, unikaniu antagonistycznych tonów oraz na demonstrowaniu przywództwa i promowaniu kanadyjskich wartości w dyskusjach i decyzjach podejmowanych na forach organizacji multilateralnych⁵⁵. „Jesteśmy bez-

⁵² *Address by Minister Dion...*

⁵³ D. Bratt, *Stephen Harper and the Transformation...*, s. 488.

⁵⁴ *Address by Minister Dion...*

⁵⁵ *Ibidem*.

piecniejsi i zamożniejsi, kiedy świat podziela kanadyjskie wartości” – mówiła minister Freeland⁵⁶.

Nie jest zaskakujące zatem, że – wobec powyższych zapowiedzi – aktywny udział w pracach ONZ, najbardziej multilateralnej organizacji międzynarodowej, zajmuje szczególną rolę w doktrynie Trudeau. ONZ – jak deklarował Stéphane Dion – „jest instytucją niedoskonałą, ale [...] nie możemy jej zaniedbywać”, ponieważ Kanada, tak jak każde inne państwo nie będące potęgą, ma żywotny interes we wspieraniu organizacji, które ustanawiają globalne zasady i czynią stosunki międzynarodowe bardziej przewidywalnymi i stabilnymi⁵⁷. Sam premier Trudeau w swoim pierwszym przemówieniu do Zgromadzenia Ogólnego ONZ wygłoszonym 20 września 2016 r. zapowiedział powrót Kanady do tradycyjnej polityki multilateralizmu. „Musimy skupić się na tym, co nas łączy, a nie na tym, co nas dzieli” – mówił do zgromadzonych, obiecując jednocześnie wzmożone zaangażowanie Ottawy w walce z globalnymi problemami: kryzysem uchodźczym, zmianami klimatu, nierównościami ekonomicznymi, szeroko rozumianą dyskryminacją. „Jesteśmy Kanadyjczykami i jesteśmy tu po to, aby pomóc” – oświadczył w ostatnim – najczęściej później przywoływanym w mediach – zdaniu swojego przemówienia⁵⁸. Deklaracje Justina Trudeau zwiastowały wyraźne odejście od sceptycznej wobec ONZ polityki Stephena Harpera, który niechętnie uczestniczył w obradach Zgromadzenia Ogólnego, czasami wręcz celowo i ostentacyjnie omijał siedzibę ONZ⁵⁹. Niektórzy autorzy, jak chociażby Norman Hillmer i Philippe Lagassé, mówili wręcz o rewolucyjnych zmianach w polityce zagranicznej po przejęciu władzy przez liberałów w 2015 r. oraz o tym, że „rząd Trudeau zlikwiduje spuściznę Harpera”:

Liberałowie zapowiadali odnowienie kanadyjskiego przywództwa w świecie, szczególnie poprzez przeciwdziałanie zmianom klimatu oraz zwiększenie zaangażowania w ONZ i misjach pokojowych. Nowy rząd obiecał wdrożenie w życie *Deklaracji praw ludów tubylczych* (UNDRIP), zakończenie kanadyjskiego udziału w misji wojskowej w Iraku, przyjęcie tysięcy syryjskich uchodźców, zwiększenie środków na pomoc rozwojową dla „najbiedniejszych krajów świata” i rewizję kanadyjskiego podejścia do handlu międzynarodowego⁶⁰.

⁵⁶ *Address by Minister Freeland...*

⁵⁷ *Address by Minister Dion...*

⁵⁸ *Prime Minister Justin Trudeau's Address to the 71st Session of the United Nations General Assembly* [20.09.2016], Prime Minister of Canada, 2016, [online], (dostęp 11.07.2018).

⁵⁹ I. Austen, *Justin Trudeau's Message to U.N.: 'We're Canadian and We're Here to Help'*, „New York Times”, 20.09.2016, [online], (dostęp 11.07.2018).

⁶⁰ N. Hillmer, P. Lagassé, *The Age of Trudeau and Trump*, [w:] N. Hillmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy...*, s. 2–3.

Dziś, z perspektywy prawie trzyletnich już rządów ekipy Trudeau, widać wyraźnie, że po odejściu Harpera więcej zmian w sferze spraw zagranicznych zaszło w retoryce niż w samej polityce. Nie należy bynajmniej tych zmian lekceważyć, bowiem w stosunkach międzynarodowych, zwłaszcza w dyplomacji, sposób rozmowy i negocjacyjne strategie odgrywają kluczowe role. Często równie ważne jak to, co się mówi, jest to, w jaki sposób się rozmawia. Ton wypowiedzi kształtuje klimat debaty. Ten z kolei może mieć decydujący wpływ na możliwość osiągnięcia celu. A ton wypowiedzi kanadyjskich polityków bez wątpienia uległ zmianie po przejściu władzy przez Trudeau: stracił na ostrości, stał się bardziej przyjazny, koncyliacyjny, mniej agresywny. To pomogło odbudować – nieco nadszarpniętą dekadą rządów Harpera – wizerunek Kanady jako kraju przystępnego, przyjaznego, wiarygodnego i przede wszystkim otwartego na konstruktywną współpracę i działania na rzecz społeczności globalnej. Niemniej jednak w zbyt wielu aspektach polityki zagranicznej rząd Trudeau, mimo szumnych zapowiedzi, kontynuuje po prostu linię polityczną wyznaczoną przez Harpera. Nie ma tu miejsca, by omówić wszystkie dziedziny stosunków międzynarodowych, w których Kanada Trudeau, wyjąwszy retorykę i skupiwszy się tylko na praktyce politycznej i procesie decyzyjnym, podąża tymi samymi bądź bardzo zbliżonymi szlakami co Kanada Harpera. Choć jest tych dziedzin sporo: m.in. polityka gospodarcza, zwłaszcza podejście do handlu zagranicznego, polityka klimatyczna, szczególnie w kontekście ochrony środowiska i funkcjonowania kanadyjskiego przemysłu wydobywczego, pomoc rozwojowa, polityka wobec NATO, a do pewnego stopnia także polityka imigracyjna i wobec uchodźców. Warto się jednak przyjrzeć bliżej obszarowi symbolicznemu z perspektywy liberałów, w którym zmiany miały być najbardziej widoczne i jaskrawe, czyli działaniom na rzecz pokoju i udziałowi Kanady w misjach humanitarnych i pokojowych.

Działania na rzecz pokoju

Działania na rzecz pokoju (tzw. *peacekeeping*) nie tylko są ważną częścią programu politycznego kanadyjskich liberałów, ale poniekąd definiują ich polityczną tożsamość. W końcu to Lester B. Pearson, liberalny minister spraw zagranicznych, a w latach 1963–1968 premier Kanady, uchodzi za pomysłodawcę nowoczesnych sił pokojowych ONZ, za co zresztą otrzymał w 1957 r. Pokojową Nagrodę Nobla⁶¹. Dlatego też działania na rzecz pokoju były jednym z punktów doktryny ogłoszonej przez liberałów po wygranych wyborach. O *peacekeepingu*

⁶¹ M.A. Rudderham, *Canada and United Nations Peace Operations: Challenges, Opportunities, and Canada's Response*, „International Journal” 2008, vol. 63, no. 2, s. 372.

mówił m.in. minister Stéphane Dion, gdy nawoływał do tego, by Kanada stała się „zdecydowanym budowniczym pokoju”⁶². Najczęściej jednak temat ten pojawia się w wypowiedziach samego Justina Trudeau, głównie w przedwyborczych debatach, zazwyczaj w kontekście krytyki polityki Stephena Harpera. Trudeau zarzucał Harperowi, że poprzez ograniczenie kanadyjskiego udziału w misjach pokojowych odwrócił się plecami do społeczności globalnej w najbardziej kryzysowym momencie, tj. wtedy, gdy gwałtownie wzrosła liczba konfliktów na świecie i „zapotrzebowanie na operacje pokojowe było największe”⁶³.

Spór liberałów z konserwatystami o udział Kanady w oenietowskich misjach pokojowych był – szczególnie od czasu dojścia do władzy Harpera – mocno zideologizowany. Konserwatyści powątpiewali w efektywność działań ONZ na arenie międzynarodowej, zwłaszcza wysiłków na rzecz wspierania i ustanawiania pokoju, powołując się na nieudane misje w Rwandzie czy Bośni. Większą wiarę pokładali w skuteczności misji prowadzonych w węższym gronie państw podobnie postrzegających światowe problemy, a więc we współpracy z najbliższymi sojusznikami w ramach NATO⁶⁴. Liberałowie z kolei, sentymentalnie związani z *peacekeepingiem* jako spuścizną Pearsona, zasadniczo opowiadają się za bardziej zinstytucjonalizowanymi i wielostronnymi inicjatywami pokojowymi. Nie wykazują zbytniego entuzjazmu wobec spontanicznie tworzonych koalicji niewielkiej liczby państw. ONZ postrzegają jako najbardziej odpowiednią organizację, poprzez którą społeczność międzynarodowa powinna podejmować wysiłki pokojowe. Ponadto liberałowie kwestionują skuteczność operacji *stricte* wojskowych w utrzymywaniu pokoju, postulując większe wykorzystanie środków pozamilitarnych. Rola Kanady w kontekście działań na rzecz pokoju nie polega – jak podkreślał Justin Trudeau – na wysłaniu żołnierzy na misje bojowe, lecz na promowaniu kanadyjskich wartości, służeniu dobrym przykładem i „dostarczaniu nadziei milionom zwykłych ludzi, którzy chcą przede wszystkim żyć bez groźby zabicia lub wygnania ze swoich domów”⁶⁵.

Kanada pod rządami Trudeau miała zatem porzucić siłowe, militarystyczne rozwiązania i skupić się na wykorzystaniu swojej „miękkiej siły” i pozytywnego wizerunku. Trudeau zobowiązał swój rząd do „zwiększenia roli Kanady w operacjach pokojowych ONZ”⁶⁶, ale raczej w wysiłkach

⁶² *Address by Minister Dion...*

⁶³ J. Trudeau, *The World Needs Canada to Be a Meaningful Member of the UN*, „Huffington Post Canada”, 27.09.2015, [online], (dostęp 11.07.2018).

⁶⁴ L. Berthiaume, *Political Fight Brewing over Canada's Peacekeeping Role*, „Maclean's”, 8.09.2016, [online], (dostęp 12.07.2018).

⁶⁵ J. Trudeau, *The World...*

⁶⁶ *Prime Minister Justin Trudeau's Address...*

mediacyjnych i procesach odbudowy regionów wyniszczonych konfliktami, tj. w programach pomocy rozwojowej oraz misjach humanitarnych i szkoleniowych. W praktyce oznaczać to miało wycofanie się Kanady z działań militarnych prowadzonych w Iraku i Syrii oraz zwiększony udział w szkoleniach personelu wojskowego i cywilnego, naprawach zniszczonej infrastruktury, dostarczaniu urządzeń medycznych, lekarstw czy zapewnianiu łączności⁶⁷. Spośród wielu obietnic ogłoszonych w kontekście *peacekeepingu* przez rząd Trudeau najbardziej konkretna była ta zadeklarowana przez kanadyjskiego ministra obrony we wrześniu 2016 r., dotycząca oddelegowania przez Kanadę licznego (liczącego nawet do 750 osób, w tym 600 żołnierzy) personelu na potrzeby przyszłych operacji pokojowych ONZ. Choć precyzyjnie nie określono wówczas lokalizacji, najczęściej wymienianym miejscem było Mali, gdzie działała już oenzetowska misja kierowana przez Francuzów⁶⁸. Ponadto rząd Trudeau na szczycie poświęconym *peacekeepingowi*, który Kanada zorganizowała w Vancouver w listopadzie 2017 r., obiecywał oddelegowanie do dyspozycji ONZ kanadyjskiego oddziału szybkich sił reagowania, śmigłowców oraz wsparcie misji w Ugandzie poprzez zapewnienie transportu lotniczego⁶⁹. Ottawa również zgłaszała potrzebę wysłania sił pokojowych ONZ na ukraińsko-rosyjską granicę w Donbasie⁷⁰.

W praktyce jednak poza werbalnymi deklaracjami niewiele się w zaangażowaniu Kanady w oenzetowskie misje pokojowe zmieniło i Ottawa daleka jest od spełnienia obietnic składanych na oenzetowskim forum. Według danych statystycznych ONZ z maja 2018 r. ledwie 40 osób z Kanady przebywało na misjach pokojowych, w tym jedynie 21 żołnierzy. Dawało to Kanadzie mało chlubne 81. miejsce na liście 124 państw biorących udział w pokojowych misjach ONZ. To znacznie niższy wskaźnik niż we wrześniu 2015 r., tj. w ostatnim miesiącu tak ostro krytykowanego za odwracanie się plecami do *peacekeepingu* rządu Harpera. Wówczas 115 osób z Kanady było oddelegowanych do pracy w misjach, co lokowało Kanadę na 66. miejscu wśród wszystkich krajów uczestniczących⁷¹. W rzeczywistości nawet gdyby zmaterializowała się obietni-

⁶⁷ J. Trudeau, *The World...*

⁶⁸ D. Copeland, „Canada’s Back” – *Can the Trudeau Government Resuscitate Canadian Diplomacy?*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2018, vol. 24, no. 2, s. 245; M. Brewster, *Promises Were Made, but Justin Trudeau Has Yet to Commit Peacekeepers to UN Mission*, „CBC News”, 13.09.2017, [online], (dostęp 14.07.2017).

⁶⁹ L. Berthiaume, *Canada’s Peacekeeping Contribution Reaches New Low Despite Trudeau’s Promises*, „Globe and Mail”, 2.02.2018, [online], (dostęp 14.07.2018).

⁷⁰ P. Wells, *A Peacekeeping Force on the Russia-Ukraine Border?*, „Maclean’s”, 28.11.2017, [online], (dostęp 14.07.2018).

⁷¹ W maju 2018 r. cały oenzetowski personel militarny i cywilny na misjach liczył 91 585 osób, w tym 77 523 żołnierzy. Liczby dotyczą tylko misji prowadzonych pod

ca wysłania na misję 750 osób z Kanady, to byłby to i tak nader skromny wkład jak na kraj, który gwarno zapowiadał, że chce powrócić do pozycji światowego lidera *peacekeepingu*. W latach 90. XX w., gdy Kanada rzeczywiście przodo- wała w działaniach na rzecz pokoju, na oenzetowskich misjach pokojowych przebywało ponad 3 tys. kanadyjskich żołnierzy⁷². Wprawdzie od tego czasu zasadniczo zmienił się porządek geopolityczny oraz charakter międzynaro- dowych konfliktów, a tym samym – misji pokojowych, niemniej jednak to nie wyjaśnia w pełni radykalnie zmniejszonego udziału Kanady w oenzetowskich działaniach na rzecz pokoju.

Pewnym wytłumaczeniem może być fakt, że kanadyjskie działania pokojo- we nie ograniczają się wyłącznie do misji ONZ; Kanada bowiem aktywnie, przy znacznym nakładzie osobowym i finansowym, uczestniczy w misjach natow- skich na Bliskim Wschodzie oraz w działaniach wzmacniających wschodnią flankę NATO, m.in. poprzez dowodzenie wielonarodową grupą batalionową na Łotwie, o czym szerzej traktuje rozdział III. Te zobowiązania niewątpliwie ograniczają możliwości udziału Kanady w oenzetowskich misjach. Nie tłumaczą jednak polityki swoistego lawirowania Ottawy wokół kwestii *peacekeepingu*. Z jednej strony rząd Trudeau solennie obiecywał szybko podejmować decyzje dotyczące chociażby wsparcia oenzetowskich misji w Afryce⁷³, z drugiej jednak wielokrotnie przekładał termin ogłoszenia konkretnych planów, tłumacząc się m.in. zbliżającymi się wyborami prezydenckimi w USA i potrzebą „lep- szego zrozumienia, co oznacza wybór Trumpa dla kanadyjskich priorytetów obronnych” oraz jakie będą oczekiwania nowego amerykańskiego prezydenta w tym zakresie⁷⁴. Liberałowie kanadyjscy i przedstawiciele armii wielokrotnie również, m.in. w cytowanych powyżej wypowiedziach, wychwalali publicznie ONZ jako organizację potrzebną i wartościową dla systemu międzynaro- dowego, przy innej jednak okazji nie zgadzali się na udział kanadyjskich żoł- nierzy w oenzetowskich misjach, jeśli nie będą oni służyć pod kanadyjskim

auspicjami ONZ, nie obejmują operacji wojskowych i misji szkoleniowych prowadzo- nych pod egidą innych organizacji, np. NATO. *Troop and Police Contributors*, United Nations Peacekeeping, 2018, [online], (dostęp 12.07.2018).

⁷² C. McCullough, *In the Service of Peace: The Progressive Tenor of Canadian Peacekeeping*, [w:] C. McCullough, R. Teigrob (red.), *Canada and the United Nations: Legacies, Limits, Prospects*, Montreal 2017, s. 137.

⁷³ Zob. *Defence Minister to Tour Africa on Mission to Learn about Peacekeeping*, „CBC News”, 4.08.2016, [online], (dostęp 13.07.2018); S. Chase, *Liberals Won't Hold Parliamentary Vote on Peacekeeping Deployment*, „Globe and Mail”, 8.09.2016, [online], (dostęp 13.07.2018).

⁷⁴ *Feds Push Pause on Peacekeeping Decision amid Trump Uncertainty*, „Globe and Mail”, 24.01.2017, [online], (dostęp 13.07.2018).

dowództwem⁷⁵, manifestując tym samym – podobnie jak wcześniej konserwatyści – ograniczone zaufanie do ONZ jako instytucji. Według oficjalnego stanowiska Ottawy opóźnienia wynikały z potrzeby przeprowadzenia gruntownej analizy potrzeb i możliwości działania przed wyborem konkretnego miejsca zaangażowania kanadyjskich sił pokojowych⁷⁶.

W pierwszej połowie 2018 r. rząd kanadyjski zaczął jednak precyzyjniej wypowiadać się na temat wsparcia Kanady dla oenzetowskich misji pokojowych. W marcu 2018 r. Ottawa ogłosiła oficjalnie zamiar wysłania kanadyjskich żołnierzy oraz śmigłowców transportowych i bojowych na roczną misję do Mali w ramach oenzetowskiej Wielowymiarowej Zintegrowanej Misji Stabilizacyjnej (MINUSMA). Planowany udział rozpocznie się w sierpniu 2018 r., ma być jednak skromniejszy, niż wcześniej zapowiadano – Kanadyjczycy zobowiązali się wysłać 250 żołnierzy, którzy nie mają uczestniczyć w walkach, a jedynie odpowiadać za działania rozpoznawcze i pomoc w ewakuacji, zwłaszcza rannych i chorych⁷⁷. Ottawa zobowiązała się także do ewakuacji i przyjęcia 250 osób związanych z działającą w Syrii organizacją pomocową Białe Hełmy⁷⁸. W maju 2018 r. kanadyjskie ministerstwo obrony ogłosiło, że kanadyjski generał Wayne Eyre obejmie stanowisko zastępcy dowódcy Dowództwa ONZ w Korei Południowej (*U.N. Command in South Korea*) – struktury ustanowionej w 1950 r., która nadzoruje przestrzeganie zawieszenia broni i nienaruszalności granicy na Półwyspie Koreańskim. To pierwszy przypadek w historii Dowództwa, gdy tak wysoką w nim funkcję obejmuje oficer spoza USA. Dla Ottawy z kolei – powołując się

⁷⁵ L. Berthiaume, *Canada's Peacekeeping Plan Not Politically Motivated, Says Top General*, „CBC News”, 21.09.2016, [online], (dostęp 13.07.2017).

⁷⁶ L. Berthiaume, *Canada's Peacekeeping Plan...*

⁷⁷ Łącznie w MINUSMA uczestniczy 12 tys. żołnierzy i prawie 2 tys. personelu policyjnego z 57 państw. *Canada to Send Force Including Female Troops to Support UN Mission in Mali*, „Guardian”, 19.03.2018, [online], (dostęp 17.07.2018); A. Rueter, *What Canadians Need to Know about Our Peacekeeping Mission in Mali*, „CBC News”, 24.06.2018, [online], (dostęp 17.07.2018).

Aktualizacja: Do grudnia 2018 r. rządowi Trudeau nie udało się wypełnić wszystkich obietnic dotyczących kanadyjskiego udziału w malijskiej misji. Nie dostarczono z Kanady m.in. samolotu transportującego żołnierzy, nie wysłano też dwuosobowego oddziału szybkiego reagowania i rozpoznawania. Podobne rzecz się miała z uczestnictwem Kanadyjczyków w innych misjach pokojowych – udział ten był dużo skromniejszy niż sugerowały wcześniejsze zapowiedzi. *Trudeau Defends his Approach to Mali Peacekeeping, and Says World Supports Canada on China Detainees*, „Globe and Mail”, 23.12.2018, [online], (dostęp 28.12.2018); L. Berthiaume, *Canadian Police Presence on Peacekeeping Missions Hits 13-year Low*, „Globe and Mail”, 24.12.2018, [online], (dostęp 28.12.2018).

⁷⁸ M. Brewster, *Freeland, Trudeau Used 'Formal Interventions' to Kickstart Rescue of White Helmets from Syria*, „CBC News”, 22.07.2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

na słowa szefa sztabu obrony Kanady gen. Jonathana Vance'a – to dowód na to, że Kanada może przyczynić się skutecznie do budowy pokoju i bezpieczeństwa na świecie także inaczej niż tylko poprzez rozmieszczanie dużej liczby żołnierzy poza granicami kraju⁷⁹. Nie oznacza to bynajmniej, że Kanada rezygnuje z udziału w misjach wojskowych NATO. Wręcz przeciwnie, także i w tym kontekście rząd Kanady złożył daleko idące obietnice. Ottawa m.in. wyraziła gotowość do kierowania misją szkoleniową NATO w Iraku, w której miałyby wziąć udział nawet do 250 kanadyjskich żołnierzy, oraz do przedłużenia obecności kanadyjskiego batalionu na Łotwie do 2023 r. i zwiększenia jego liczebności do 540 żołnierzy⁸⁰.

Różnie można tłumaczyć bardziej konkretną i konstruktywną postawę Ottawy w kontekście wsparcia oenztetowskich wysiłków na rzecz pokoju. Część publicystów twierdzi, że to cena, jaką Ottawa musiała zapłacić za przynoszącą międzynarodowy prestiż i rozgłos możliwość zorganizowania w Vancouver wspomnianego powyżej oenztetowskiego szczytu poświęconego zagadnieniom *peacekeepingu*⁸¹. Inni widzą w tym strategię mającą skutecznie zapewnić Kanadzie wybór do Rady Bezpieczeństwa ONZ w 2020 r. Gdyby starania te przyniosły zamierzony efekt, byłby to symboliczny sukces Justina Trudeau (o ile do 2020 r. utrzymałby się na stanowisku premiera⁸²), jego poprzednik poniósł bowiem na tym polu sromotną porażkę⁸³. Nie bez znaczenia była także krytyka Kanady ze strony samej ONZ oraz naukowców specjalizujących się w badaniach kanadyjskiego udziału w misjach pokojowych. Walter Dorn, jeden z najbardziej uznanych kanadyjskich naukowców zajmujących się tą dziedziną, zarzuca Trudeau, że za jego rządów Kanada odnotowuje najniższy w swojej historii poziom zaangażowania w misje pokojowe ONZ. Taką politykę, zwłaszcza w kontekście wcześniejszych obietnic i „wzniosłej retoryki”, nazywa wprost „hipokryzją”⁸⁴. Richard Gowan, amerykański ekspert w badaniach dotyczących rozwiązywania konfliktów, podkreśla z kolei, że Trudeau popełnił kardynalny błąd, składając zbyt daleko idące obietnice, których nie potrafił szybko wypełnić. Według niego to sprawiło, że „liczni urzędnicy ONZ spisali na straty deklarację udziału [w misjach] kanadyjskich wojsk”⁸⁵.

⁷⁹ S. Chase, *UN Command Names Canadian to Key Post in South Korea for the First Time*, „Globe and Mail”, 13.05.2018, [online], (dostęp 17.07.2018).

⁸⁰ L. Berthiaume, *Trudeau Announces New Canada-led NATO Training Mission in Iraq*, „Toronto Star”, 11.07.2018, [online], (dostęp 17.07.2018).

⁸¹ M. Brewster, *Promises...*

⁸² Wybory parlamentarne odbędą się w roku 2019.

⁸³ A. Charron, *Justin Trudeau's Quest for a United Nations Security Council Seat*, [w:] N. Hillmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy...*, s. 253–254.

⁸⁴ Cyt. za: L. Berthiaume, *Canada's Peacekeeping Contribution...* (dostęp 14.07.2018).

⁸⁵ Cyt. za: M. Brewster, *Promises...*

Poza wszystkim kanadyjskie zaangażowanie w oenzetowskie misje pokojowe spotyka się z uznaniem opinii publicznej. Według sondaży trzy czwarte Kanadyjczyków woli, by ich państwo uczestniczyło w działaniach na rzecz pokoju pod egidą ONZ niż w *stricte* militarnych misjach pod auspicjami NATO⁸⁶. Liczne w Kanadzie są oddolne inicjatywy społeczne mające na celu pomoc lokalnym społecznościom w krajach, do których na misje pokojowe wysyłani są kanadyjscy żołnierze. Dobrym przykładem w tym kontekście jest mała quebecka miejscowość Ste-Elisabeth, której mieszkańcy od 1985 r. wspierają Sanankorobę, niewielkie miasto w Mali, regularnymi zbiorcami pieniędzy, z których finansowane są: zakupy żywności, sprzętu rolniczego, zwierząt hodowlanych, rozbudowa lokalnej infrastruktury oraz pożyczki dla miejscowych malijskich przedsiębiorców⁸⁷.

Pomimo pozytywnego nastawienia opinii publicznej i odważnych deklaracji z kampanii wyborczej, rząd Trudeau decyduje o udziale kanadyjskich żołnierzy w misjach podejmuje powoli, ostrożnie, wręcz asekuracyjnie. Jak przyznał kanadyjski premier w jednym z wywiadów, zachowawczość wynika z dogłębnych kalkulacji zysków i strat, tj. z zestawienia możliwych do osiągnięcia podczas misji rezultatów z ryzykiem, na jakie narażeni będą kanadyjscy żołnierze⁸⁸. Kalkulacje bez wątpienia uwzględniają także zmienioną sytuację geopolityczną po wyborze Donalda Trumpa na prezydenta USA, zwłaszcza ostrą retorykę używaną przez nową administrację w Waszyngtonie wobec Kanady i innych państw członkowskich NATO. Trump od początku prezydentury, nie przebijając w słowach⁸⁹, domaga się od pozostałych członków Sojuszu większego zaangażowania finansowego i wojskowego, grożąc drastycznym ograniczeniem udziału USA w natowskich działaniach, jeśli oczekiwania te nie zostaną spełnione. Kanada, jak większość państw natowskich, nie przekracza wymaganego przez Sojusz dwuprocentowego progu wydatków na obronność, asygnując na ten cel corocznie około 1,3% PKB, tj. ok. 21 mld USD⁹⁰. Tymczasem Trump przy okazji szczytu NATO w lipcu 2018 r. nawoływał kraje natowskie do zwiększenia budżetów wojsko-

⁸⁶ N. Hillmer, P. Lagassé, *The Age of Trudeau and Trump...*, s. 7.

⁸⁷ M. Lowrie, *In One Quebec Farming Town, Mali Peacekeeping Mission Hits Close to Home*, „CBC News”, 14.07.2018, [online], (dostęp 17.07.2018).

⁸⁸ B. Champion-Smith, *Canada Cannot 'Sit Back' in a Dangerous World, Justin Trudeau Says*, „Toronto Star”, 4.12.2016, [online], (dostęp 17.07.2018).

⁸⁹ J.R. McKay, *Why Canada is Best Explained as a 'Reliable Ally' in 2017*, „Journal of Transatlantic Studies”, 2018, vol. 16, no. 2, s. 139.

⁹⁰ Dla porównania: Stany Zjednoczone na obronność przeznaczają ok. 3,6% PKB rocznie, tj. ok. 686 mld USD. Łączne wydatki na obronność wszystkich państw NATO to ok. 957 mld USD rocznie (amerykański budżet stanowi ponad 70% tej kwoty).

wych nawet do 4% PKB⁹¹. Liberalowie już w 2017 r. zapowiedzieli zwiększenie w ciągu dekady budżetu armii o 70%, tj. do około 33 mld CAD rocznie⁹², jest to jednak deklaracja daleka od spełnienia oczekiwań Waszyngtonu. Zważywszy na bliskie powiązania gospodarczo-militarne Kanady z USA oraz na fakt, że Stany Zjednoczone pełnią rolę kluczowego gwaranta kanadyjskiego bezpieczeństwa jako sojusznik w NORAD, NATO i NAFTA, rząd Trudeau, by zaspokoić postulaty Waszyngtonu, będzie być może zmuszony do dodatkowych inwestycji w przemysł obronny. Wówczas pojawić się może pytanie, czy Kanadę stać będzie na uczestnictwo w misjach pokojowych ONZ, zwłaszcza że udział taki mógłby dodatkowo prowokować i zrażać administrację Trumpa, który o ONZ – jak i o wszystkich multilateralnych organizacjach międzynarodowych – ma niezbyt pochlebne zdanie⁹³.

Prezydentura Donalda Trumpa jest ogromnym wyzwaniem dla silnie promowanej przez Trudeau polityki multilateralizmu, nie tylko w kontekście oenietowskich misji pokojowych czy NATO. Amerykański prezydent generalnie odrzuca otwartość na wielostronne dyskusje i rozwiązywanie światowych problemów na forach globalnych, preferując raczej stosunki dwustronne, gdyż w takiej formule USA występują zazwyczaj w pozycji partnera silniejszego. Lista multilateralnych organizacji międzynarodowych bądź wielostronnych porozumień handlowych, które za prezydentury Trumpa zostały przez USA albo ostro skrytykowane, albo wręcz opuszczone, jest niezwykle długa. Wystarczy wspomnieć chociażby zerwanie przez Waszyngton negocjacji nad Partnerstwem Transpacyficznym (Trans-Pacific Partnership, TPP) oraz nad tzw. Transatlantyckim Partnerstwem Handlowo-Inwestycyjnym, czyli porozumieniem wolnohandlowym z Unią Europejską, czy też zapowiedź odstąpienia USA od zawartych w Paryżu porozumień klimatycznych. Z inicjatywy Waszyngtonu prowadzone są obecnie żmudne renegecje układu NAFTA, które mogą się nawet zakończyć jego całkowitym zerwaniem. Ponadto w wypowiedziach amerykańskiego prezydenta pojawiają się często bardzo ostre tony krytyki nie tylko wobec wspomnianych już ONZ czy NATO, ale także innych ważnych dla porządku międzynarodowego i zachodniego świata podmiotów, takich jak

Zob. *Defence Expenditure of NATO Countries (2010–2017)*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 15.03.2018, [online], s. 7–8, (dostęp 18.07.2018).

⁹¹ E. MacAskill, P. Crerar, *Donald Trump Tells NATO Allies to Spend 4% of GDP on Defence*, „Guardian”, 11.07.2018, [online], (dostęp 18.07.2018).

⁹² *Canada to Boost Military budget by 70% after Pressure from US to Spend More*, „Guardian”, 7.06.2017, [online], (dostęp 18.07.2018).

⁹³ J.A. Edwards, *Make America Great Again: Donald Trump and Redefining the U.S. Role in the World*, „Communication Quarterly” 2018, vol. 66, no. 2, s. 181–185.

WTO, G7 czy UE⁹⁴. Do tego wszystkiego dochodzi jeszcze wyrazista antyimi-grancka retoryka amerykańskiej administracji⁹⁵. Innymi słowy, wsobna i coraz bardziej izolacjonistyczna polityka Trumpa wyraźnie kontrastuje z priorytetami i celami polityki zagranicznej Trudeau, który w stosunkach międzynarodowych – przynajmniej werbalnie – stawia na multilateralizm, otwartość, zaangażowanie, kompromis i konstruktywną współpracę, wolny handel i ekologię. Promuje tolerancję, równość płci i postuluje obronę praw mniejszości. We wszystkich wspomnianych kwestiach Trudeau od Trumpa wydaje się dzielić ideologiczną przepaść. Zapewne dodaje to splendoru i uznania premierowi Kanady w środowiskach zorientowanych liberalnie, ale też – zważywszy na kluczową rolę, jaką USA odgrywają w praktycznie wszystkich aspektach kanadyjskiej polityki – znacznie utrudnia prowadzenie polityki zagranicznej i realizację wyznaczonych w niej celów. Dalsza część rozdziału omawia te trudności, analizując nie tylko założenia polityki Trudeau w takich sferach, jak imigracja oraz gospodarka i handel, ale także pokazując, jakie implikacje na działania Kanady w tych obszarach ma prezydentura Trumpa.

Imigracja. Polityka wobec uchodźców

Kanada ma jeden z najwyższych wskaźników imigracji *per capita* wśród państw wysokorozwiniętych – kraj liczący 35 mln mieszkańców przyjmuje rocznie około 300 tys. nowych osób, a przeszło jedna piąta Kanadyjczyków, tj. 7,5 mln, urodziła się za granicą⁹⁶. Imigranci stanowią zatem ogromną siłę polityczną, ich głos liczy się w wyborach szczególnie i musi być uwzględniany również przy planowaniu bieżącej polityki bez względu na to, która partia aktualnie sprawuje władzę. Rolę imigrantów dodatkowo wzmacnia fakt, że są oni jedną z głównych sił napędowych kanadyjskiej gospodarki, zwłaszcza w największych aglomeracjach. W Toronto, największym kanadyjskim mieście, ponad połowa siły roboczej to osoby urodzone poza Kanadą, w Vancouver – ponad 40%, w Montrealu – przeszło jedna czwarta; odsetek ten stale wzrasta⁹⁷. Trudno zatem w Kanadzie wygrywać wybory i prowadzić skuteczną politykę – zarówno

⁹⁴ Zob. J. Solana, *Why Multilateralism Still Matters*, „Project Syndicate”, 29.11.2016, [online], (dostęp 18.07.2018).

⁹⁵ Zob. S. Pierce, J. Bolter, A. Seele, *Trump's First Year on Immigration Policy: Rhetoric vs. Reality*, Washington DC, 2018, [online], (dostęp 18.07.2018).

⁹⁶ *Immigration and Ethnocultural Diversity Highlight Tables, 2016 Census*, Statistics Canada, 2017, [online], (dostęp 20.07.2018).

⁹⁷ J. Kirby, *Canada's Demographic Gap Can't Be Filled with Immigrants*, „Maclean's”, 30.09.2016, [online], (dostęp 20.07.2018).

na poziomie federalnym, jak i prowincji/terytoriów – zrażając do siebie mniejszości etniczne odwołaniami do otwarcie antyimigranckiej retoryki.

Największą grupę przyjmowanych do Kanady imigrantów stanowią tzw. widoczne mniejszości (*visible minorities*), jak z zachowaniem politycznej poprawności określa się w Kanadzie osoby nie należące ani do rasy białej, ani do ludności rdzennej. Imigranci ci i ich potomkowie stanowią dziś ponad jedną piątą kanadyjskiego społeczeństwa, a do 2031 r. ich udział wzrośnie do jednej trzeciej⁹⁸. Są oni też tradycyjną bazą wyborczą Partii Liberalnej, dając liberałom kredyt zaufania za mniej restrykcyjną od konserwatystów politykę imigracyjną, a przede wszystkim za wprowadzenie korzystnych dla *visible minorities* zmian w powojennych regulacjach i polityce integracji społecznej⁹⁹. Chodzi zwłaszcza o uznanie w 1971 r. wielokulturowości za oficjalną politykę rządu federalnego oraz wprowadzenie w 1967 r. systemu punktowego, który eliminował z kanadyjskiego prawa imigracyjnego dyskryminacyjne kryteria rasowo-etniczne, otwierając tym samym szerzej drzwi dla imigrantów spoza Europy i USA. Na systemie punktowym do dziś opierają się zasady przyjmowania imigrantów ekonomicznych.

W wyborach w 2015 r. to liberałowie zyskali największe poparcie środowisk imigranckich i mniejszości etnicznych, głównie – jak napisał jeden z kanadyjskich publicystów – ze względu na fakt, że „obrona różnorodności przez Trudeau przemawiała [do imigrantów] znacznie lepiej niż odwoływanie się Stephena Harpera do wąsko pojmowanej tożsamości”¹⁰⁰. Wiele działań rządu Harpera, także w polityce zagranicznej i imigracyjnej, spotkało się zresztą z negatywnym odbiorem mniejszości etnicznych. W tym kontekście można stworzyć opasłą listę powodów, dla których polityka Harpera mogła zrazić różne i liczne rzesze imigrantów. Na liście tej znalazłyby się między innymi: jednostronne poparcie Harpera dla Izraela w konflikcie bliskowschodnim, daleko idąca krytyka braku praworządności w krajach, z których wywodzą się duże grupy imigrantów osiadłych w Kanadzie (np. Chiny czy kraje arabskie),

⁹⁸ S. Blank, M. Gattinger, *Canada-US Relations under President Trump: Stop Reading the Tweets and Look to the Future*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy...*, s. 88.

⁹⁹ Dla przykładu: w wyborach federalnych w 2000 r. Partia Liberalna zdobyła 70% głosów tzw. widocznych mniejszości. Poparcia mniejszości etnicznych dla liberałów nie należy jednak brać za pewnik, wielu imigrantów bowiem bardziej wpisuje się w profil przeciętnego wyborcy Partii Konserwatywnej, zwłaszcza w zakresie wyznawanych wartości rodzinnych, religijnych oraz sceptycznego lub wręcz wrogiego nastawienia do liberalizacji przepisów dotyczących eutanazji, małżeństw i związków jednopłciowych czy legalizacji marihuany. Zob. J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 7–8.

¹⁰⁰ J. Geddes, *The Trudeau...*

celebracja monarchicznego dziedzictwa i wojennej przeszłości Kanady – mało atrakcyjnej i inkluzywnej z perspektywy imigrantów, reorientacja polityki imigracyjnej tak, aby odpowiadała ona ściślej potrzebom i wymogom kanadyjskiego rynku pracy; wprowadzenie bardziej restrykcyjnych zasad przyjmowania uchodźców – m.in. ograniczenie liczby krajów, z których uchodźcy mogą być przyjmowani oraz ograniczenie uchodźcom dostępu do bezpłatnej opieki zdrowotnej, propozycja odbierania osobom skazanym za działalność terrorystyczną kanadyjskiego obywatelstwa, jeśli posiadają oni obywatelstwo innego kraju, wprowadzenie zakazu zakrywania przez kobiety twarzy przy składaniu przysięgi podczas ceremonii wręczania obywatelstwa, wypowiedzi Harpera dzielące Kanadyjczyków na tzw. starych Kanadyjczyków i imigrantów¹⁰¹. I choć niewątpliwie nie były to główne przyczyny porażki konserwatystów w wyborach 2015 r., to jednak przegrana w walce z liberałami o głosy imigrantów była ewidentna. Z 33 okręgów wyborczych zamieszkanymi w większości przez *visible minorities* konserwatyści wygrali zaledwie w dwóch, liberałowie – w trzydziestu¹⁰².

Na tle Harpera Trudeau prezentował się jako obrońca kanadyjskiej wielokulturowości i naturalny kontynuator linii politycznej swojego ojca, za którego rządów wielokulturowość wyniesiono do pozycji oficjalnej polityki federalnej i wpisano jej ochronę do kanadyjskiej konstytucji. Justin Trudeau wielokrotnie w publicznych wypowiedziach wychwalał wielokulturowość jako jedno z głównych historycznych osiągnięć, które pozytywnie przeobraziło Kanadę w państwo „silne nie mimo, ale dzięki swojej różnorodności”¹⁰³. Podobnie czynili jego ministrowie, prezentując Kanadę jako modelowy przykład znakomicie funkcjonującej różnorodności. Warto w tym kontekście zacytować fragment jednego z przemówień minister Chrystii Freeland, która stwierdziła, że:

[...] wielokulturowość i różnorodność są ucieleśnieniem kanadyjskiego sposobu na udane życie. Możemy to powiedzieć z całą pokorą, ale także bez fałszywej skromności: Kanadyjczycy wiedzą, jak żyć w harmonii i pokoju obok ludzi o różnych pochodzeniach i wierzeniach, których przodkowie wywodzą się z odległych zakątków świata. Jesteśmy w tym dobrzy. Niech inni obserwują, jak to robimy [...]¹⁰⁴.

Tuż po objęciu władzy Trudeau zadbał o to, aby kanadyjska wieloetniczność oraz geograficzna i demograficzna różnorodność znalazły swoje odzwierciedlenie w składzie jego rządu. W listopadzie 2015 r. zaprezentował gabinet

¹⁰¹ Zob. M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective Power...*, s. 228–233.

¹⁰² A. Griffith, *The Conservative Legacy on Multiculturalism: More Cohesion, Less Inclusion, Policy Options*, 29.10.2015, [online], (dostęp 20.07.2018).

¹⁰³ *Tale of the Tape...*

¹⁰⁴ *Address by Minister Freeland...*

zróżnicowany wiekowo, płciowo, rasowo i etnicznie, który – jak sam określił – „wyglądał jak Kanada”. Wśród 31 zaprzysiężonych wówczas ministrów było 15 kobiet, dwie osoby ze społeczności rdzennych mieszkańców, czterech sikhów, dwie osoby niepełnosprawne, trzy osoby urodzone poza Kanadą, w tym pierwszy w kanadyjskiej historii minister wyznania muzułmańskiego, który objął zresztą tekę ministra ds. imigracji, obywatelstwa i uchodźców¹⁰⁵. I choć w późniejszym okresie kilkukrotnie dochodziło do drobnych rozsad kadrowych lub głębszej przebudowy gabinetu rządowego, ostatni raz w lipcu w 2018 r., nigdy jednak przy rekonstrukcji rządu zasada parytetu płci oraz zróżnicowania etnicznego ministrów nie była naruszana¹⁰⁶.

W kampanii wyborczej Trudeau ostro krytykował Stephena Harpera za odejście od polityki wielokulturowości. Zarzucał konserwatywnemu premierowi nieczułość na los uchodźców. Plan Harpera – zaprezentowany tuż przed wyborami w 2015 r. i częściowo wymuszony skandalem wywołanym przez powielane w światowych mediach zdjęcie martwego trzyletniego chłopca z Syrii, którego rodzicom rzekomo odmówiono wjazdu do Kanady¹⁰⁷ – zakładał przesiedlenie do Kraju Klonowego Liścia 10 tys. uchodźców z Syrii w przeciągu trzech kolejnych lat¹⁰⁸. Trudeau plan ten nazwał mało ambitnym i *de facto* niegodnym kraju z bogatymi tradycjami przyjmowania osób szukających azylu. Dla Trudeau szersze otwarcie Kanady na uchodźców miało być symbolicznym sygnałem wysłanym społeczności międzynarodowej – dowodem na kanadyjską gotowość do zaangażowania się w walkę z kryzysami humanitarnymi. Złożył więc wyborczą deklarację znacznie hojniejszą niż Harper – obiecał przyjąć 25 tys. uchodźców z Syrii do końca 2015 r., a więc zaledwie w dwa miesiące od wygranych wyborów¹⁰⁹. I obietnicę tę wypełnił z nadatkiem, choć z niewielkim opóźnieniem.

Według kanadyjskich danych rządowych ogólna liczba uchodźców z Syrii, którzy przybyli do Kanady od listopada 2015 r. do końca stycznia 2017 r.,

¹⁰⁵ C. Commisso, *'This is What the World is Looking for': Trudeau's Highly Diverse Cabinet*, „CTV News”, 5.11.2015, [online], (dostęp 21.07.2018).

¹⁰⁶ Zob. *Complete List of Justin Trudeau's Updated Cabinet*, „CBC News”, 18.07.2018, [online], (dostęp 21.07.2017).

¹⁰⁷ Zarzuty te okazały się fałszywe. Zob. M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective Power...*, s. 230.

¹⁰⁸ Do lata 2015 r. rząd Harpera przesiedlił niewiele ponad 2 tys. uchodźców syryjskich, stosując preferencje dla rodzin chrześcijańskich. R. Paris, *The Promise and Perils...*, s. 41; J.F. Gilmour, *The Trudeau Government, Refugee Policy, and Echoes of the Past*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy...*, s. 239.

¹⁰⁹ *Tale of the Tape...*; K. Wężyk, *Kanada. Ulubiony kraj świata*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2017, s. 62–65.

przekroczyła 40 tys. osób¹¹⁰. Aby móc przyjąć oraz skutecznie i szybko przysposobić tak dużą liczbę migrantów do kanadyjskich warunków, rząd Trudeau wdrożył złożony program relokacji uchodźców, angażujący władze wszystkich szczebli, organizacje pozarządowe, a także sponsorów prywatnych¹¹¹. To dzięki tym ostatnim możliwe było przyjęcie prawie jednej trzeciej ze wszystkich uchodźców syryjskich relokowanych do Kanady. Partnerstwo rządu i prywatnych osób w finansowaniu pomocy uchodźcom jest zresztą oryginalnym kanadyjskim pomysłem, mającym w powojennej Kanadzie długą tradycję, sformalizowaną w 1976 r.¹¹², która przyciąga uwagę międzynarodowych partnerów; Agencja ONZ ds. Uchodźców (UNHCR) prezentuje kanadyjski system pomocy uchodźcom jako modelowe rozwiązanie, godne naśladowania przez inne wysoko rozwinięte państwa¹¹³. System sponsoringu prywatnego w Kanadzie wciąż się rozwija, dotyczy już nie tylko uchodźców z Syrii i nawet przekracza zaangażowanie strony rządowej. Według Ahmeda Hussena, kanadyjskiego ministra ds. imigracji, w 2018 r. (do lipca) prywatne osoby zasponsorowały przyjazd 18 tys. uchodźców, a rząd tylko 10 tys.¹¹⁴ Zdarzają się i takie okresy, kiedy zainteresowanie prywatnych osób pomocą uchodźcom jest tak duże, że liczba osób oferujących wsparcie przekracza liczbę uchodźców czekających na pomoc¹¹⁵. Często czynny udział w systemie sponsoringu biorą sami uchodźcy bądź ich dzieci – bardzo mocno zaangażowana w pomoc Syryjczykom jest wspólnota kanadyjskich Wietnamczyków, tzw. *boat people*, przybyłych do Kanady w ramach uchodźczej fali w latach 1979–1980 – zajmują się m.in. zbiórką pieniędzy i lobbowaniem na rzecz wprowadzenia ułatwień azylowych dla uchodźców. Poza wspomnianymi działaniami w 2016 r. rząd Trudeau przedstawił realizowany obecnie plan budżetowy, w którym przewidziano asygnowanie rekordowej kwoty 678 mln CAD na pomoc w walce z kryzysem uchodźczym w Syrii oraz dodatkowe wsparcie dla UNHCR w kwocie 100 mln CAD. Rząd także zobowiązał się do wprowadzenia ułatwień imigracyjnych w ramach programu łączenia rodzin oraz skrócenie czasu oczekiwania uchodźców na

¹¹⁰ #WelcomeRefugees: Canada Resettled Syrian Refugees, Citizenship and Immigration Canada, Government of Canada, 2017, [online], (dostęp 21.07.2018).

¹¹¹ Sponsor a Refugee, Citizenship and Immigration Canada, Government of Canada, 2017, [online], (dostęp 21.07.2018).

¹¹² J.F. Gilmour, *The Trudeau Government...*, s. 237–238; P.T. Lenard, *Resettling Refugees: is Private Sponsorship a Just Way Forward?*, „Journal of Global Ethics” 2016, vol. 12, no. 3, s. 303.

¹¹³ *Global Refugee Sponsorship Initiative Promotes Canada's Private Refugee Sponsorship Model*, UNHCR: The UN Refugee Agency, 2016, [online], (dostęp 21.07.2018).

¹¹⁴ K. Wężyk, *Imigranci? Zapraszamy. Oto Kanada*, „Gazeta Wyborcza”, 21.07.2018, [online], (dostęp 23.07.2018).

¹¹⁵ P.T. Lenard, *Resettling Refugees...*, s. 303.

rozpatrzenie przez władze ich wniosków o azyl – ostatniej obietnicy nie udało się jeszcze spełnić¹¹⁶.

Kanadyjska polityka wobec uchodźców jest niewątpliwie jedną ze spełnionych przez liberałów obietnic wyborczych. Nierzadko przedstawiana w światowych mediach jako sukces, zwiększa reputację kraju za granicą. Na tle niektórych państw europejskich i USA, gdzie obserwuje się wzrost nacjonalizmu i nastrojów protekcyjnych, Kanada jawić się może wręcz jako kraj szczególnej otwartości i tolerancji, zwłaszcza że przyjazne nastawienie kanadyjskiego społeczeństwa widoczne jest nie tylko w stosunku do uchodźców, ale także wobec mniejszości seksualnych, etnicznych, religijnych, czy też imigrantów w ogóle. Zresztą jedną z deklaracji wyborczych liberałów było jeszcze szersze otwarcie się Kanady na tzw. imigrację zarobkową, zwłaszcza na osoby w wieku produkcyjnym, które wypełnią lukę demograficzną i zatrudnieniową na kanadyjskim rynku pracy¹¹⁷. W rezultacie, odkąd Trudeau doszedł do władzy, Kanada przyjmuje rekordową liczbę imigrantów. Tylko w 2016 r. było to ponad 320 tys. osób. Jak podkreśla w swoich analizach Statistics Canada, w skali rocznej tak ogromną liczbę imigrantów w Kanadzie notowano wcześniej w drugiej dekadzie XX w., kiedy to trwał wciąż proces zasiedlania kanadyjskich prerii. W 2016 r. liczba mieszkańców Kanady wzrosła o prawie 440 tys. i był to najwyższy wzrost w skali rocznej od roku 1989. Imigracja jest zatem dziś główną siłą napędzającą rozwój demograficzny Kanady. To dzięki niej kraj ten odnotowuje największy wzrost populacji wśród państw grupy G7¹¹⁸. Plany rządu Trudeau na najbliższe lata zakładają dalsze stopniowe zwiększanie limitów imigracyjnych nawet – w najbardziej ambitnej wersji – do 360 tys. osób w roku 2020¹¹⁹.

Nie należy jednak utożsamiać kanadyjskiej otwartości na imigrantów i uchodźców wyłącznie z czystą bezinteresownością i altruizmem, choć empatii i hojności, zwłaszcza wobec uchodźców, Kanadyjczykom nie można odmówić. Ottawa nade wszystko prowadzi świadomą, nader ostrożną i selektywną politykę imigracyjną, która odpowiada ekonomicznym interesom kraju. Jeszcze w nieodległej przeszłości, *de facto* do lat 60. XX w., Kanada znana była raczej z restrykcyjności regulacji imigracyjnych i przyjmowania imigrantów na podstawie kryteriów rasowo-etnicznych. Dziś związane z tym okresem wątki należą do najmroczniejszych i najbardziej wstydliwych epizodów w kanadyjskiej

¹¹⁶ J.F. Gilmour, *The Trudeau Government...*, s. 235.

¹¹⁷ J. Kirby, *Canada's Demographic Gap...*

¹¹⁸ *Annual Demographic Estimates: Canada, Provinces and Territories: 2016*, Statistics Canada, 2016, [online], (dostęp 23.07.2018); por.: K. Wężyk, *Imigranci?...*

¹¹⁹ *2017 Annual Report to Parliament on Immigration*, Immigration, Refugees, Citizenship Canada, Government of Canada, 2017, [online], (dostęp 23.07.2018).

historii¹²⁰. Dopiero po II wojnie światowej Kanadyjczycy zaczęli stopniowo znosić dyskryminacyjne przepisy. Kulminacja tego procesu przypadła na lata 60. XX w., kiedy to selekcję imigrantów ekonomicznych oparto o system punktowy, który nie zważa na pochodzenie etniczne imigranta, lecz premiuje jego wykształcenie, kwalifikacje zawodowe, wiek, znajomość języków, zdolności adaptacyjne czy przydatność posiadanych umiejętności na kanadyjskim rynku pracy¹²¹. Przydzielając punkty potencjalnym imigrantom, rząd w zasadzie wybiera tych, którzy są najbardziej potrzebni, tj. będą jak najmniejszym obciążeniem dla kanadyjskiego budżetu i najłatwiej się zintegrują. Każdy kanadyjski rząd, bez względu na partyjne barwy, prowadzi dość podobną politykę migracyjną – różnice dotyczą głównie kwot migracyjnych czy preferowanych profesji, lecz nie ogólnych założeń.

Obecny rząd, tak jak poprzednicy, stawia przede wszystkim na ekonomiczny wymiar migracji. Jak przyznał minister ds. migracji w 2016 r., otwartość Kanady na imigrantów jest ograniczona i warunkowana sytuacją gospodarczą, dlatego też „preferowani będą imigranci, którzy szybko potrafią przysłużyć się kanadyjskiej gospodarce”¹²². Rolą migracji jest wypełnienie luki demograficznej, stąd preferowane są przede wszystkim osoby młode – w 2016 r. prawie wszyscy imigranci przyjęci do Kanady byli poniżej 50 roku życia¹²³. Zatem najbardziej znaczącą zmianą w polityce migracyjnej po przejęciu władzy przez Trudeau było wytworzenie wokół dyskusji o problemach migracyjnych bardziej przyjaznej atmosfery i wyraźna zmiana retoryki. Liberalowie nie planują wprowadzenia regulacji dotyczących strojów religijnych, nie zamierzają wprowadzać dla imigrantów testów badających ich akceptację dla tzw. wartości kanadyjskich, nie oskarżają też imigrantów o nadużywanie hojności i gościnności. Prowadzą jednak równie ostrożną, selektywną i determinowaną ekonomicznie politykę migracyjną jak ich poprzednicy.

W przypadku uchodźców różnica między liberałami i konserwatystami jest wyraźniejsza: rząd liberalny, jak wspomniano, znacznie zwiększył skalę i tempo relokacji uchodźców, zwłaszcza tych z Syrii. Jednakże ekipa Trudeau także nie ustrzegła się międzynarodowej krytyki w tej kwestii. Organizacje pozarządowe, które zazwyczaj pochlebnie wypowiadają się o kanadyjskiej polityce

¹²⁰ Zob. B. Walke (red.), *The History of Immigration and Racism in Canada: Essential Readings*, Toronto 2008.

¹²¹ *Comprehensive Ranking System (CRS) Tool: Skilled Immigrants (Express Entry)*, Immigration, Refugees, Citizenship Canada, Government of Canada, 2017, [online], (dostęp 24.07.2018).

¹²² Cyt. za: J. Geddes, *Maybe Canadians Aren't More Enlightened about Immigrants, after All*, „Macleans”, 7.02.2016, [online], (dostęp 24.07.2018).

¹²³ J. Kirby, *Canada's Demographic Gap...*

wobec uchodźców, zganiły Ottawę m.in. za selektywne udzielanie azylu Syryjczykom, tj. za odrzucanie wniosków składanych przez młodych, bezdzietnych, heteroseksualnych mężczyzn i relokowanie do Kanady głównie rodzin, zwłaszcza kobiet i dzieci, oraz prześladowanych mniejszości seksualnych¹²⁴. Krytyka ta naturalnie nie przekreśla licznych wysiłków, jakie Kanada rządzona przez Trudeau podejmuje na rzecz pomocy uchodźcom. Kanadyjska polityka uchodźcza przez sam rząd oraz instytucje międzynarodowe przedstawiana jest generalnie jako sukces i zapewne na takie miano zasługuje. Ottawa przyjęła bowiem znaczną liczbę azylantów w bardzo krótkim czasie i wciąż aktywnie uczestniczy w pomocy ofiarom kryzysów humanitarnych. Relokacje uchodźców na ogół spotykają się z przychylną postawą Kanadyjczyków, którzy chętnie partycypują w programach prywatnego sponsoringu azylantów. Polityka Justina Trudeau niewątpliwie pomogła osiągnąć jeden z celów, jaki premier wyznaczył swojemu rządowi: przywrócić wizerunek Kanady jako kraju „empatycznego i hojnego”¹²⁵.

Przed kanadyjską polityką imigracyjną i uchodźczą piętrzy się jednak wiele wyzwań, zwłaszcza w otoczeniu zewnętrznym, które wystawi w najbliższym czasie na poważny test przysłowiową otwartość Kanadyjczyków na imigrację i pomoc uchodźcom. Kanada – państwo w wielu kręgach uznawane za jeden z ostatnich pewnych bastionów liberalizmu, demokracji i progresywnych wartości¹²⁶ – nie funkcjonuje bowiem ani w próżni, ani w izolacji od innych aktorów sceny międzynarodowej. Świat wokół Kanady coraz wyraźniej zmierza w kierunku rozmaitej maści populizmów, partykularyzmów i antyimigranckiej retoryki, która – jak pokazują ostatnie wybory prezydenckie w USA – może przynosić określone zyski polityczne. Bezkrytyczne zakładanie, że kanadyjskie społeczeństwo jest szczególnie impregnowane na populistyczną argumentację i zupełnie niewrażliwe na antyimigranckie postulaty trąci naiwnością, a nawet przeczy politycznym faktom¹²⁷. W czerwcu 2018 r. wybory w Ontario wygrała Konserwatywna Partia Ontario, a premierem tej najludniejszej prowincji Kanady został Doug Ford – polityk, któremu przypisuje się populistyczne zapędy, i którego kanadyjskie i światowe media często określają mianem „kanadyjskiej

¹²⁴ G. Nafziger, *Refugee Resettlement Serves to Protect the Most Vulnerable among the Refugees*, Amnesty International, 24.11.2015, [online], (dostęp 28.07.2018).

¹²⁵ A. Nicolaou, *Canada Delays Plan to Bring in 25,000 Syrian Refugees*, „Financial Times”, 25.11.2015, [online], (dostęp 28.07.2018).

¹²⁶ Zob. *The Last Liberals*, „Economist”, 29.10.2016, [online], (dostęp 28.07.2018); N. Kristof, *Canada, Leading the Free World*, „New York Times”, 4.02.2017, [online], (dostęp 28.07.2018).

¹²⁷ Zob. S. Blank, M. Gattinger, *Canada-US Relations Under President Trump...*, s. 89.

wersji Trumpa¹²⁸. W październiku 2018 r. odbędą się wybory do Zgromadzenia Narodowego prowincji Quebec, a w maju 2019 r. do Zgromadzenia Legislacyjnego Alberta. To odpowiednio druga i czwarta pod względem ludności prowincja Kanady. W obu przypadkach sondaże przedwyborcze dają największe szanse na zwycięstwo partiom konserwatywnego, często populistycznego nurtu – w Quebecu to Coalition d’Avenir Québec¹²⁹, w Albercie – United Conservative Party¹³⁰. Wprawdzie żadna z tych partii nie odwołuje się otwarcie do antyimigranckich haseł, ale też nie popierają one działań rządu Trudeau, zarzucając premierowi prowadzenie nieodpowiedzialnej, zbyt otwartej i niewiele wymagającej od nowo przybyłych polityki imigracyjnej¹³¹.

W największych kanadyjskich aglomeracjach coraz poważniejszym problemem ekonomicznym stają się nie ubodzy zazwyczaj uchodźcy czy imigranci ekonomiczni, ale milionerzy z Azji Wschodniej, głównie z Chin, którzy inwestując w nieruchomości w Vancouver i Toronto, zalewają tamtejsze rynki mieszkaniowe ogromnym kapitałem. W efekcie windują w tych miastach ceny mieszkań i domów do poziomów, które są poza zasięgiem przeciętnych obywateli. Władze prowincji Kolumbia Brytyjska wprowadziły nawet w lipcu 2016 r. osobny, piętnastoprocentowy podatek dla obcokrajowców kupujących nieruchomości mieszkalne w rejonie Vancouver po to, by powstrzymać lawinowo rosnące ceny. Podobne rozwiązanie dla tzw. Greater Golden Horseshoe, czyli torontońskiej aglomeracji, przyjęły w kwietniu 2017 r. władze Ontario¹³². Problem jednak rozszerza się na inne miasta, takie jak Montreal czy Halifax¹³³.

¹²⁸ Zob. C. Porter, *Will a Canadian Donald Trump Become Ontario's Leader?*, „New York Times”, 2.06.2018, [online], (dostęp 31.07.2018); A. Wherry, *Doug Ford is a Populist, But It's Not Yet Clear What Kind*, „CBC News”, 19.05.2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

¹²⁹ **Aktualizacja:** W październiku 2018 r. Coalition d’Avenir Québec wygrała wybory do Zgromadzenia Narodowego Quebecu, zdobywając większość mandatów. B. Shingler, *Quebec Elects CAQ Majority Government, Liberals See Historic Losses*, „CBC News”, 1.10.2018, [online], (dostęp 27.12.2018).

¹³⁰ P. Authier, *CAQ at Historic High in Quebec Poll, Trudeau Still Top Choice for PM*, „Montreal Gazette”, 26.06.2018, [online], (dostęp 31.07.2018); B. DeCillia, *United Conservative Party on Track to Win Big in Alberta Says Poll*, „CBC News”, 28.04.2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

¹³¹ Zob. L. Perreux, *CAQ Seeks to Expel Immigrants who Fail 'Quebec Values' Test*, „Globe and Mail”, 15.05.2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

¹³² *Kanada ma problemy na rynku nieruchomości*, „Puls Biznesu”, 7.07.2018, [online], (dostęp 28.07.2018).

¹³³ R. Naidu-Ghelani, *Housing Affordability at 'Crisis Level' in Canada's Most Expensive Market, Say Economists*, „CBC News”, 3.07.2018, [online], (dostęp 28.07.2018); D. Burke, *Why Chinese House Hunters are Increasingly Drawn to Halifax*, „CBC News”, 5.07.2018, [online], (dostęp 28.07.2018).

Największym wyzwaniem dla kanadyjskiej polityki imigracyjnej wydaje się jednak prezydentura Donalda Trumpa, który zaostrzył amerykańskie regulacje imigracyjne i antyimigracyjną retorykę. W kampanii wyborczej solennie obiecywał szybką rozbudowę muru wzdłuż granicy amerykańsko-meksykańskiej, zapowiadał też masowe deportacje nielegalnych imigrantów z USA. Z kolei po przejęciu władzy podpisał dekret wprowadzający w styczniu 2017 r. trzymiesięczny zakaz podróży do USA dla obywateli siedmiu państw bliskowschodnich i afrykańskich, w których dominuje religia muzułmańska¹³⁴. Starający się w USA o azyl obawiają się także, że – w obliczu narastającej wrogości wobec imigrantów i uchodźców – mogą zostać zatrzymani i bezpodstawnie, tj. niezgodnie z międzynarodowymi konwencjami aresztowani. Niepewność tę pogłębia dodatkowo zapowiedź Trumpa, jeszcze z prezydenckiej kampanii, o likwidacji programu zwanego Deferred Action for Childhood Arrivals (DACA), który powstrzymywał władze amerykańskie przed deportacją nielegalnych imigrantów, jeśli przybyli do USA jako dzieci¹³⁵. Za prezydentury Trumpa władze amerykańskie rzeczywiście zaczęły prowadzić politykę twardej ręki wobec osób nielegalnie przekraczających granicę USA. Osoby takie były w trybie natychmiastowym aresztowane i stawiano im kryminalne zarzuty. Jeśli sprawy dotyczyły rodzin nielegalnych imigrantów, aresztowania takie niejednokrotnie łączyły się z separacją dzieci od zatrzymanych rodziców i umieszczeniem tych dzieci w specjalnych ośrodkach zatrzymań. Do czerwca 2018 r. odizolowano w ten sposób ok. 2,3 tys. dzieci, głównie imigrantów z Meksyku. Dopiero oburzenie międzynarodowej opinii publicznej skłoniło prezydenta Trumpa do podpisania dekretu, który wstrzymał procedurę separacji¹³⁶.

Wszystkie te działania i zmiany wywołały popłoch wśród wielu środowisk imigranckich w USA i konkretne problemy na południowej granicy Kanady. Od początku prezydentury Trumpa Kanada notuje wyraźnie zwiększoną liczbę osób przekraczających nielegalnie granicę z USA i starających się o azyl w Kanadzie. Tylko w lipcu i sierpniu 2017 r. do samego Quebecu przybyło w ten sposób ponad 8,5 tys. osób; podobny problem występuje w prowincji Manitoba¹³⁷. Zwiększony napływ uchodźców z USA widać w rządowych statystykach. Za prezydentury Obamy średnio 3–4 tys. osób rocznie po przekroczeniu granicy lądowej składało wnioski o status uchodźcy w Kanadzie. Lawinowy przyrost nastąpił w roku 2016 (7,3 tys. osób) i 2017 (prawie 11,5 tys.), a więc w czasie kampanii prezydenckiej w USA i po objęciu prezydentury przez Donalda Trumpa. Trend rosnący stale się

¹³⁴ N. Hillmer, P. Lagassé, *The Age of Trudeau and Trump...*, s. 8.

¹³⁵ J.F. Gilmour, *The Trudeau Government...*, s. 240.

¹³⁶ O. Solon, *Fate of 2,300 Separated Children Still Unclear Despite Trump's Executive Order*, „Guardian”, 21.06.2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

¹³⁷ N. Hillmer, P. Lagassé, *The Age of Trudeau and Trump...*, s. 8.

utrzymuje: tylko w pierwszej połowie 2018 r. 9,5 tys. osób złożyło wnioski o azyl po przekroczeniu lądowej granicy z USA¹³⁸.

Do wzmożonego napływu uchodźców i imigrantów z USA niewątpliwie przynajmniej częściowo przyczyniły się światowe media liberalne, które „reklamowały” Kanadę, eksponując przeciwieństwa między otwartym na imigrantów Justinem Trudeau a wsobnym Donaldem Trumpem¹³⁹. Swoją cegiełkę dołożył sam premier Trudeau, który reagując na zaostrzenie amerykańskiej polityki imigracyjnej, napisał na Twitterze „do wszystkich uciekających przed prześladowaniami, terrorem i wojną: Kanadyjczycy przyjmą Was bez względu na wyznawaną przez Was wiarę; różnorodność jest naszą siłą”. Do sierpnia 2018 r. tweet został podany dalej ponad 407 tys. razy, a oznaczenie, którym się kończył – #WelcomeToCanada (#WitamyWKanadzie) – stało się symbolem otwartości na migrantów oraz sprzeciwu wobec polityki realizowanej przez administrację prezydenta Trumpa¹⁴⁰.

Jeśli – co wysoce prawdopodobne – retoryka i procedury imigracyjne w Stanach Zjednoczonych będą ulegać dalszemu zaostrzeniu, Kanada w najbliższych miesiącach nie powinna oczekiwać drastycznego zmniejszenia się napływu nielegalnych imigrantów i uchodźców z USA, zwłaszcza jeśli nie zostaną zmienione zapisy kanadyjsko-amerykańskich porozumień o ruchu transgranicznym i polityce wobec uchodźców. Obecnie większość osób przedostających się z USA w celu złożenia wniosku azylowego w Kanadzie wybiera nielegalną drogę, tj. przekracza granicę poza autoryzowanymi przejściami granicznymi, niejednokrotnie z narażeniem zdrowia i życia tylko po to, by uniknąć rutynowej deportacji do USA. Taką deportację umożliwiła porozumienie o tzw. bezpiecznym kraju trzecim (Safe Third Country Agreement), obowiązujące między Kanadą a USA od 2004 roku¹⁴¹. Według jego zapisów osoby ubiegające się o azyl muszą złożyć wniosek w tym z obu krajów, do którego najpierw dotrą; jedynie przekroczenie granicy poza wyznaczonymi punktami i znalezienie

¹³⁸ *Asylum Claimants Processed by Canada Border Services Agency (CBSA) and Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC) Offices, January 2011–June 2018*, Immigration, Citizenship, Refugees Canada, Government of Canada, 2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

¹³⁹ *Liberty moves north: Canada's example to the world*, „Economist”, 29.10.2016, [online], (dostęp 29.07.2018); J. Kantor, C. Einhorn, *Refugees Welcome: Canadians adopted refugee families for a year. Then came 'month 13'*, „New York Times”, 25.03.2017, [online], (dostęp 29.07.2018).

¹⁴⁰ J. Trudeau (@JustinTrudeau). „To those fleeing persecution, terror & war, Canadians will welcome you, regardless of your faith. Diversity is our strength #WelcomeToCanada” [Twitter], 28.01.2017, [online], (dostęp 31.01.2018).

¹⁴¹ *Canada-U.S. Safe Third Country Agreement*, Immigration, Refugees and Citizenship Canada, Government of Canada, 2016, [online], (dostęp 31.07.2018).

się na terytorium Kanady chroni przed automatycznym odrzuceniem wniosku i wydaleniem do Stanów Zjednoczonych oraz gwarantuje rozpatrzenie (niekoniecznie pozytywne) wniosku. Rząd Kanady już zapowiedział podjęcie rozmów z Waszyngtonem na rzecz doprecyzowania zapisów porozumienia tak, by nie zachęcało ono do nielegalnego przekraczania granicy¹⁴².

Ponadto jak wiadomo skuteczna polityka imigracyjna i uchodźcza poza ustaleniem kwot przyjmowanych osób oraz szczegółowych przepisów prawnych wymaga stałego opracowywania i aktualizowania programów integrujących nowo przybyłych do kanadyjskiej rzeczywistości gospodarczej i społecznej, a więc siłą rzeczy angażować musi wiele zasobów społecznych, politycznych i ekonomicznych, zarówno na poziomie ogólnokrajowym, jak i lokalnym. Czy otwartość i gościnność Kanadyjczyków pozostanie niezmienna w przypadku, gdy imigranci zaczną napływać szerszym i trudniejszym do kontrolowania strumieniem oraz przestaną stanowić wartość dodaną dla gospodarki, a zamiast tego staną się długotrwałym obciążeniem dla budżetu kraju i poszczególnych regionów? Czy w przypadku wybuchu kryzysu gospodarczego bądź ekonomicznej zapaści rząd federalny i władze prowincji będą nadal gotowe hojnie finansować zajęcia językowe, opiekę zdrowotną oraz różnorakie programy aktywizacji zawodowej i społecznej dla imigrantów i uchodźców? To są tylko z pozoru wątpliwości dotyczące czysto hipotetycznych scenariuszy. W rzeczywistości pytania te nabierają szczególnego znaczenia w obliczu prezydentury Donalda Trumpa, który dąży do głębokiej rewizji stosunków gospodarczych z Kanadą zarówno w ramach NAFTA, jak i na płaszczyźnie bilateralnej wymiany handlowej.

Polityka gospodarcza. Spory handlowe z USA

Pomimo ostrej krytyki osiągnięć Harpera, w wielu obszarach polityka zagraniczna Trudeau nie różni się znacząco od tej prowadzonej przez poprzednika, a w odniesieniu do zewnętrznych stosunków gospodarczych pod pewnymi względami jest wręcz ludzaco podobna. Rząd Trudeau tak jak wcześniej rząd Harpera prezentuje realistyczne podejście do relacji ekonomicznych, mając pełną świadomość tego, że stabilność i dobry stan gospodarki kanadyjskiej zależą głównie od przyjaznych relacji z południowym sąsiadem oraz że swobodny dostęp do rynku amerykańskiego jest kluczem do ekonomicznego sukcesu Kanady. Trudeau przyszło jednak prowadzić gospodarcze relacje Kanady w dużo mniej sprzyjających okolicznościach niż Harperowi, tj. w czasie

¹⁴² M. Zilio, *Canada in 'Exploratory' Talks with U.S. over Border Agreement on Asylum Seekers*, „Globe and Mail”, 1.05.2018, [online], (dostęp 31.07.2018).

prezydentury Donalda Trumpa, którego protekcjonistyczny program gospodarczy, bazujący na wymownym haśle „kupuj amerykańskie i zatrudniaj Amerykanów” (*buy American and hire American*) oraz agresywna wobec Kanady polityka celna, w tym m.in. nagłe nałożenie w kwietniu 2017 r. ceł na importowane do USA kanadyjskie drewno konstrukcyjne oraz zapowiedź oclenia kanadyjskich produktów rolnych, stali i aluminium (omówione poniżej), rzuciły Kanadę w wir ekonomicznej niepewności¹⁴³. W polityce gospodarczej Trudeau kontynuuje działania Harpera i stawia na wolny handel, promuje otwartość globalnej wymiany handlowej, pracuje na rzecz rozwijania wolnohandlowej współpracy bilateralnej i multilateralnej oraz postuluje zniesienie handlowych barier, zwłaszcza w relacjach z USA. Trump z kolei nie wierzy w skuteczność multilateralnych porozumień handlowych, które jego zdaniem drenują miejsca pracy i inwestycje z USA, generują deficyt handlowy i generalnie nie przynoszą Stanom Zjednoczonym zbyt wielu korzyści. Amerykański prezydent woli bilateralne układy, które – zważywszy na globalne znaczenie USA, zwłaszcza na fakt, że Stany Zjednoczone są wciąż największą gospodarką świata – stawiają jego kraj zazwyczaj w pozycji silniejszego partnera, dyktującego warunki. Zatem w styczniu 2017 r. na mocy podpisanego w pierwszym dniu swojego urzędowania dekretu Trump podjął decyzję o wycofaniu USA z negocjacji nad Porozumieniem Transpacyficznym, w którym udział deklarowało 11 innych państw, w tym Kanada. Zawiesił także rozmowy nad Transatlantyckim Partnerstwem Handlowo-Inwestycyjnym (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP), czyli umową o wolnym handlu pomiędzy USA a Unią Europejską¹⁴⁴.

Największym wyzwaniem dla Kanady jest jednak polityka amerykańskiego prezydenta wobec NAFTA (North American Free Trade Agreement), czyli funkcjonującej od 1994 r. amerykańsko-kanadyjsko-meksykańskiej strefy wolnego handlu. NAFTA ma kluczowe znaczenie dla kanadyjskiego handlu międzynarodowego przede wszystkim dlatego, że zapewnia relatywnie otwarty dostęp kanadyjskim towarom i usługom do chłonnego, amerykańskiego rynku. A Kanada jest silnie uzależniona – jak żaden inny wysoko rozwinięty kraj – od

¹⁴³ Szczegółowo o programie gospodarczym Trumpa, jego reperkusjach dla Kanady oraz o sporze nt. importu do USA kanadyjskich produktów rolnych, zwłaszcza nabiału oraz drewna konstrukcyjnego (tzw. tarcicy), piszę w: T. Soroka, *Relacje gospodarcze Kanady z USA w obliczu prezydentury Donalda Trumpa*, [w:] J. Misiuna, M. Mołęda-Zdziech, S. Łubiarz (red.), *Amerykańskie wybory prezydenckie w erze postprawdy. Aktorzy, strategie, konteksty*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2018, s. 54–60.

¹⁴⁴ *Ibidem*, s. 60.

handlu tylko z jednym partnerem – Stanami Zjednoczonymi właśnie¹⁴⁵. Tymczasem Trump już w kampanii prezydenckiej zapowiedział albo gruntowną rewizję NAFTA, albo wystąpienie USA z układu¹⁴⁶. Z inicjatywy Amerykanów rozpoczęto negocjacje na temat nowej formuły NAFTA. Termin ostateczny zakończenia rozmów wielokrotnie przesuwano; do kwietnia 2018 r. odbyło się siedem rund negocjacyjnych¹⁴⁷. Proces negocjacyjny przedłużał się głównie z uwagi na warunki, jakie stawiała amerykańska strona.

Amerykańskie postulaty można podzielić na te racjonalne, modernizacyjne oraz te, które – zdaniem Kanadyjczyków i Meksykanów – są zaporowe i nie do zaakceptowania. W kontekście pierwszej grupy spraw należy pamiętać, że minęło niemalże ćwierć wieku od podpisania NAFTA i niektóre kwestie rzeczywiście mogą wymagać głębszej refleksji, ponownych uzgodnień i regulacji: porozumienie NAFTA niewiele na przykład mówi o cyfryzacji ruchu granicznego i kontroli towarów, e-handlu; innymi słowy, zapisy porozumienia nie przystają do poziomu rozwoju technologicznego współczesnych czasów, zwłaszcza w dziedzinie informatyzacji¹⁴⁸. Natomiast większość amerykańskich postulatów traktowana jest w Kanadzie, co widać w wypowiedziach prominentnych polityków, jako – eufemistycznie rzecz ujmując – postulaty „niekonwencjonalne”, protekcyjnistyczne, niemożliwe do zaakceptowania przez partnerów, a więc pokazujące raczej brak woli negocjacyjnej Trumpa i dążenie do rozwiązania NAFTA¹⁴⁹.

Z perspektywy kanadyjskiej całkowicie nieakceptowalna jest amerykańska propozycja, by z zapisów porozumienia wyeliminować rozdział 19, który mówi o arbitrażu w przypadku sporów handlowych. Do tej pory spory takie były rozwiązywane przed specjalnie do tego ustanawianymi pięciosobowymi trybunałami; Amerykanie chcą, by kwestie sporne rozstrzygane były przez zwykłe sądy. Kanadyjczycy i Meksykanie nie godzą się na takie rozwiązanie, gdyż w przypadku nałożenia przez Amerykanów ceł na kanadyjskie produkty jedyną

¹⁴⁵ Wg kanadyjskich danych rządowych Stany Zjednoczone są odbiorcą prawie trzech czwartych kanadyjskiego eksportu i dostawcą niemalże dwóch trzecich towarów do Kanady sprowadzanych. *Table 1. Merchandise Trade: Canada's top 10 principal trading partners – Seasonally adjusted, current dollars*, Statistics Canada, 2018, [online], (dostęp 20.08.2018).

¹⁴⁶ *Donald Trump's Complete Convention Speech, Annotated*, „Los Angeles Times”, 21.07.2016, [online], (dostęp 20.08.2018).

¹⁴⁷ K. Simpson, *Next Round of NAFTA Talks on Hold as Ministers Meet in Washington*, „CBC News”, 5.04.2018, [online], (dostęp 20.08.2018).

¹⁴⁸ P. Gillespie, *Trump's NAFTA Could be Big Win for Amazon, e-commerce*, „CNN”, 20.07.2017, [online], (dostęp 29.08.2018).

¹⁴⁹ Zob. *On NAFTA, America, Canada and Mexico are Miles apart*, „Economist”, 21.10.2017, [online], (dostęp 29.08.2018).

dostępną drogą prawną byłyby przeciągające się i kosztowne procesy przed sądami amerykańskimi. Część obserwatorów stosunków kanadyjsko-amerykańskich twierdzi wręcz, że amerykański wymiar sprawiedliwości „jest niewiarygodny, jeśli chodzi o bezstronność” i że „dla administracji Trumpa rozdział 19 stanowi po prostu przeszkodę na drodze do realizacji bardziej protekcjonistycznej polityki handlowej”¹⁵⁰. Są jednak wśród kanadyjskich publicystów i takie głosy, które mówią o tym, że istniejący system arbitrażowy do tej pory nie okazał się dla Kanady nadmiernie korzystny – choćby podczas długoletnich batalii o zniesienie amerykańskich ceł na kanadyjskie drewno konstrukcyjne – i dlatego nie warto za wszelką cenę przekonywać Amerykanów do zasadności zachowania arbitrażu w nowej formule porozumienia NAFTA¹⁵¹.

Zastrzeżenia Amerykanów budzi także funkcjonowanie handlu produktami przemysłu motoryzacyjnego. Do tej pory z ceł zwolniony był handel samochodami, które składają się co najmniej w 62,5% z komponentów wyprodukowanych w ramach strefy NAFTA. Amerykanie chcą ten próg podnieść do 85% i dodać wymóg, by połowa komponentów pochodziła z USA, w przeciwnym razie Amerykanie grożą nałożeniem cła w wysokości 2,5% na nie spełniające powyższych wymogów produkty. Kanadyjczycy i Meksykanie boją się, że takie zmiany uderzą w ich przemysł motoryzacyjny, zmniejszą zatrudnienie w sektorze, podniosą ceny samochodów wytwarzanych w Ameryce Północnej, a tym samym zmniejszą globalną konkurencyjność północnoamerykańskiego sektora motoryzacyjnego¹⁵².

Stany Zjednoczone domagają się także ograniczenia, a najlepiej wyeliminowania kanadyjskiego systemu kwot i dopłat rolniczych. W prasie kanadyjskiej pojawiają się nawet głosy, że częściowy sukces Trumpa na tym polu mógłby się paradoksalnie dobrze przysłużyć kanadyjskiej gospodarce¹⁵³. Faktem jest, że kanadyjscy hodowcy drobiu i producenci nabiału dotowani są w specyficzny sposób, a handel ich produktami w ramach NAFTA jest skomplikowany: niektóre wyroby są objęte wolnym handlem, inne – np. niefiltrowane mleko – nie są. Same dotacje są w Kanadzie przydzielane na podstawie kontraktów określających sztywno ilość produktu, jaką dany wytwórca może wprowadzić na rynek oraz kwotę pieniężną, jaką producent otrzyma za swój wyrób. Dla

¹⁵⁰ P. Leblond, *Why NAFTA's Chapter 19 Is Worth Fighting for*, „Macleans”, 26.07.2017, [online], (dostęp 29.08.2018).

¹⁵¹ J. McGregor, *Why NAFTA's Chapter 19 May Not Be the Right Hill to Die on*, „CBC News”, [online], (dostęp 30.08.2018).

¹⁵² *On NAFTA...*

¹⁵³ Zob. T. Blackwell, *Canada's Dairy Industry is Stumbling Block to NAFTA Deal, Not Trump or Mexico: top U.S. trade official*, „National Post”, 27.06.2018, [online], (dostęp 29.08.2018).

Amerykanów taki system przeczy regułom uczciwego, wolnego handlu i blokuje amerykańskim produktom rolnym dostęp do kanadyjskiego rynku, a więc jest niekorzystny dla amerykańskich farmerów, którzy sami *notabene* otrzymują dotacje w swoim kraju, choć system jest nieco mniej skomplikowany niż w Kanadzie. Kanadyjski rząd jednak stoi murem za rodzimymi farmerami i systemem dopłat, powołując się na prawo każdego kraju do ochrony i promocji własnych producentów żywności. Farmerzy kanadyjscy zarzucają z kolei Amerykanom hipokryzję i tłumaczą, że – pomimo wysokich ceł – kanadyjski rynek jest bardziej otwarty na import produktów mlecznych z zagranicy niż amerykański: w Kanadzie 10% konsumowanego nabiału pochodzi spoza kraju, podczas gdy w USA niespełna 3%¹⁵⁴. Rodzimych wytwórców żywności bronią także władze poszczególnych prowincji, zwłaszcza Quebecu, i zapowiadają kryzys w relacjach z rządem federalnym, jeśli Ottawa w negocjacjach z Amerykanami zrezygnuje z postulatu utrzymania systemu dopłat¹⁵⁵.

Inną kontrowersyjną z perspektywy Kanady kwestią jest propozycja Waszyngtonu, by nowa, renegocjowana NAFTA opierała się na serii tzw. *sunset clauses*. Oznaczałoby to, że wszystkim najważniejszym uzgodnieniom w porozumieniu towarzyszyłyby klauzule mówiące o tym, że po pięciu latach uzgodnienia te automatycznie wygasają i wymagają renegocjacji. Takie rozwiązanie jest nie do przyjęcia dla Ottawy, oprostowują je też eksporterzy kanadyjscy, bowiem wprowadza niestabilność i brak długoterminowej przewidywalności w prowadzeniu działalności handlowej. Podejrzuje się, że postulat jest sprytnym zabiegiem administracji Trumpa, który umożliwić ma USA wywieranie co pięć lat presji na partnerów poprzez stawianie nowych żądań¹⁵⁶.

Kanadyjczycy, rzecz można, przyzwyczaili się nieco do protekcyjnej polityki gospodarczej za południową granicą. W 2009 r. na przykład, tj. za prezydentury Baracka Obamy, uchwalono tzw. American Reinvestment and Recovery Act. Ogólnie rzecz ujmując, w ustawie tej chodziło o to, by przy znaczących zamówieniach publicznych, skutkujących na przykład dużymi inwestycjami infrastrukturalnymi, do budowy mostów lub dróg wykorzystywać materiały wytworzone w USA. Kanada w 2009 r. oprostowała uchwalone prawo i udało się Ottawie uzyskać od Amerykanów tzw. *exemption*, tj. produkty

¹⁵⁴ J. Barber, *Why Canadian Milk Infuriates Donald Trump*, „Guardian”, 9.06.2018, [online], (dostęp 29.08.2018); J.P. Tasker, *How Canada's Supply Management System Works*, „CBC News”, 16.06.2018, [online], (dostęp 29.08.2018).

¹⁵⁵ M. Lowrie, *Softening Supply Management Would Have 'Serious Political Consequences', Says Liberal Leader Couillard*, „National Post”, 29.08.2018, [online], (dostęp 30.08.2018).

¹⁵⁶ T. MacCharles, B. Champion-Smith, *Trudeau Rejects Five-year NAFTA Sunset Clause Trump Sets Out as Precondition to Leaders Meeting*, „Toronto Star”, 31.05.2018, [online], (dostęp 29.08.2018).

kanadyjskie zostały wyłączone spod przyjętych obwarowań i były traktowane jak produkty amerykańskie¹⁵⁷. Jednakże obecnie kanadyjski optymizm mocno opadł, głównie na skutek omówionych poniżej konkretnych działań administracji Trumpa, a także ze względu na przyjętą przez Amerykanów strategię negocjacji. W rezultacie szefowa kanadyjskiej dyplomacji zadeklarowała nawet, że Kanada „jest przygotowana na najgorszy scenariusz”, ale i tak będzie prowadzić rozmowy „w kanadyjski sposób”, tj. bez pośpiechu, ewolucyjnie¹⁵⁸.

Kwestia strategii negocjacyjnej jest jednak szerszym problemem, zwłaszcza gdy po stronie amerykańskiej partner jest bardzo roszczeniowy, retorycznie agresywny i nieprzewidywalny. Kanadyjczycy od początku prezydentury Trumpa podjęli szereg lobbingsowych inicjatyw, zwłaszcza wśród amerykańskich interesariuszy politycznych i biznesowych, którzy czerpią zyski z funkcjonowania NAFTA. Kanadyjczycy działali zgodnie z maksymą: „wszystkie ręce na pokład”. Przeprowadzono konsultacje z amerykańskimi władzami federalnymi i szczebla stanowego, w których stronę kanadyjską reprezentowali nie tylko przedstawiciele rządu federalnego i dyplomaci, ale także władze kanadyjskich prowincji oraz byli prominentni i szanowani politycy, w tym były premier Kanady: Brian Mulroney¹⁵⁹. Sama Kathleen Wynne, premier najludniejszej kanadyjskiej prowincji Ontario w latach 2013–2018, spotkała się z gubernatorami ponad trzydziestu stanów¹⁶⁰. Wysiłki te miały na celu przekonać Amerykanów, że przyjazne i otwarte bilateralne relacje handlowe mają kluczowe znaczenie nie tylko dla Kanady, ale także dla dobrobytu gospodarczego poszczególnych amerykańskich stanów i USA jako całości. W tym kontekście Kanadyjczycy powoływali się na twarde dane ekonomiczne, według których Kanada jest głównym partnerem handlowym dla 35 spośród 50 amerykańskich stanów, a dwustronny handel gwarantuje ponad 9 mln miejsc pracy w USA. Kluczowym kanadyjskim argumentem było zatem to, że „Stany Zjednoczone i Kanada są ze sobą [gospodarczo] ściśle zintegrowane i że USA same wyrządzą sobie krzywdę, jeśli uderzą w Kanadę”¹⁶¹.

Argumentacja ta, choć opiera się na prawdziwych danych liczbowych, wydaje się jednak mocno przesadzona, zwłaszcza w kontekście silnego negatywnego skutku, jaki – zdaniem strony kanadyjskiej – potencjalne ograniczenie

¹⁵⁷ G. Hale, *So Near Yet So Far...*, s. 294.

¹⁵⁸ Cyt. za: *On NAFTA...* (30.08.2018).

¹⁵⁹ Zob. C. Robertson, *Managing Trump: The Canadian Response*, Canadian Global Affairs Institute, 2017, [online], s. 3–4, 7–8, (dostęp 31.08.2018).

¹⁶⁰ K. Rushowy, *Wynne Optimistic that a NAFTA Deal Will be Reached, Just Not by Year's End*, „Toronto Star”, 26.10.2017, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁶¹ E. Solomon, *Why Canada – and Its Economy – Has Plenty to Fear from Trump*, „Maclean's”, 30.06.2017, [online], (dostęp 31.08.2018).

NAFTA miałyby przynieść amerykańskiej gospodarce. Wymiana handlowa z Kanadą jest bowiem mało znaczącym elementem dla gospodarek poszczególnych stanów – nawet tych, dla których Kanada jest największym zagranicznym partnerem handlowym. Głównym źródłem dochodów dla poszczególnych stanów jest handel wewnątrz USA z innymi stanami. Kanada najwięcej znaczy gospodarczo dla stanu Michigan, którego 15% gospodarki zależy od handlu z północnym sąsiadem. W przypadku pozostałych stanów proporcje te są znacznie niższe, tj. są daleko poniżej progu 10%, a w większości przypadków to ok. 2–3% PKB. Zgoła inaczej rzecz się ma z kanadyjskimi prowincjami, dla których handel z USA odgrywa dużo większą rolę gospodarczą. Prawie połowa PKB takich prowincji jak Nowy Brunswik czy Ontario jest owocem wymiany handlowej z partnerami w USA, a większość pozostałych prowincji przekracza nawet – często znacznie – próg 25% PKB¹⁶². To wyraźnie wskazuje na fakt dużego uzależnienia kondycji gospodarczej Kanady – także na poziomie regionalnym – od możliwie nieskrępowanego handlu ze Stanami Zjednoczonymi oraz na to, że zachowanie *status quo* w funkcjonowaniu NAFTA i dwustronnych relacji gospodarczych z USA leży bardziej w interesie Kanady niż USA.

Kanadyjska strategia negocjacyjna wydawała się początkowo skuteczna. W protekcyjnej retoryce Trumpa Kanada występowała rzadko. Dużo częściej pojawiały się Meksyk lub Chiny, a więc kraje, z którymi w handlu USA odnotowują dużo wyższy deficyt niż z Kanadą. Szybko się to jednak zmieniło. Kanada z roli niesprawiającego większych trudności partnera przeistoczyła się w główny obiekt trumpowskiej krytyki. Krytyka ta z kolei pociągnęła za sobą konkretne decyzje polityczne Waszyngtonu, które uderzyły w kanadyjską gospodarkę.

Jak wspomniano powyżej, w pierwszej połowie 2017 r. USA nałożyły – bez wcześniejszych negocjacji – cła na kanadyjskie drewno konstrukcyjne oraz rozważały możliwość objęcia taryfami celnymi kanadyjskich produktów mlecznych. W połowie 2018 r. napięcia w polityce handlowej pomiędzy USA a Kanadą wzrosły jeszcze gwałtowniej. Wywołała je lawina zdarzeń, którą rozpoczęła podjęta przez Waszyngton w maju 2018 r. decyzja o nałożeniu ceł antidumpingowych na importowaną do USA stal i aluminium. Nowymi taryfami celnymi – w wysokości, odpowiednio: 25% i 10% – objęte zostały stal i aluminium nie tylko z Kanady, ale także z państw UE i Meksyku¹⁶³. Kraje, na które nałożono cła, szybko ogłosiły, że zrewanżują się analogicznymi cłami na wybrane amerykańskie

¹⁶² S. Chase, *How Much Trade Leverage Does Canada Really Have with the U.S.?*, „Globe and Mail”, 17.05.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁶³ *Donald Trump Stomps on Canada's Economy*, „Economist”, 16.06.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

produkty eksportowe. Kanada uczyniła to już na początku czerwca 2018 r., zapowiadając proporcjonalne oclenie różnorodnych towarów eksportowanych z USA, począwszy od wyrobów przemysłu metalowego po artykuły spożywcze. Łączna wartość nałożonych przez Ottawę ceł miała przekroczyć kwotę 16,6 mld CAD. Zdaniem kanadyjskiej minister spraw zagranicznych była to „najmocniejsza reakcja handlowa Kanady w jej powojennej historii”, choć jednocześnie to tylko ruch „proporcjonalnie odwzajemniający” działania amerykańskie¹⁶⁴.

Opisywany spór zbiegł się w czasie z organizowanym w quebeckim La Malbaie szczytem państw G7 i przełożył się negatywnie na atmosferę obrad. Podczas szczytu doszło do ostrych werbalnych spięć między amerykańskim prezydentem a kanadyjskim premierem. Trudeau na konferencji prasowej dosadnie skrytykował nałożenie ceł na kanadyjską stal i aluminium. Amerykańską politykę celną określił mianem „absurdalnej” i dla Kanadyjczyków „poniekąd obraźliwej”. Zapewnił jednocześnie, że choć Kanadyjczycy są „uprzejmi i rozsądni”, to nie godzą się, by ich kraj był przez kogokolwiek „sprowadzany do roli popychadła”. Potwierdził jednocześnie wcześniejsze zapowiedzi podjęcia przez Kanadę odwetowych działań handlowych wobec USA¹⁶⁵. Trump, który szczyt opuścił wcześniej, na wypowiedź Trudeau zareagował gwałtownie. Wydał instrukcję amerykańskiej delegacji, by wycofała poparcie USA dla komunikatu wieńczącego obrady szczytu G7. Natomiast we wpisie w mediach społecznościowych nazwał wypowiedzi Trudeau „fałszywymi”, a samego premiera człowiekiem „nieuczciwym i słabym”. Zdaniem Trumpa Trudeau podczas spotkań w ramach szczytu G7 „zachowywał się potulnie i łagodnie”, a na krytykę odważył się dopiero po tym, gdy Trump ze szczytu wyjechał¹⁶⁶. W ostrych słowach, przekraczających często granice dyplomatycznego języka, o Trudeau wypowiadali się również doradcy Trumpa. Mówili między innymi o tym, że swoim zachowaniem w czasie szczytu Trudeau „wbił nóż w plecy” amerykańskiego prezydenta, czym sobie zasłużył na „szczególne miejsce w piekle”¹⁶⁷.

Nieproporcjonalnie agresywna reakcja administracji amerykańskiej na konferencję prasową Trudeau wywołała powszechne oburzenie w Kanadzie. Po stronie premiera opowiedziała się – jak pokazywały sondaże – większość kanadyjskiej opinii publicznej; słowa wsparcia dla Trudeau i krytyka Trumpa płynęły nawet z konserwatywnej, zazwyczaj wrogiej Trudeau strony sceny

¹⁶⁴ Cyt. za: C. Tunney, *Canada Hits Back at U.S. with Dollar-for-dollar Tariffs on Steel, Aluminum, Maple Syrup*, „CBC News”, 31.05.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁶⁵ Cyt. za: D. Bilefsky, C. Porter, *Trump's 'Bully' Attack on Trudeau Outrages Canadians*, „New York Times”, 10.06.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁶⁶ Cyt. za: P. Vieira, *Canada Gives Trudeau a Trump Bump After G-7 Spat*, „Wall Street Journal”, 29.06.2018, [online], (31.08.2018).

¹⁶⁷ Cyt. za: D. Bilefsky, C. Porter, *Trump's 'Bully' Attack...*

politycznej, w tym od byłego premiera Stephena Harpera oraz Douga Forda, obecnego premiera Ontario¹⁶⁸. Spór także zmobilizował internautów w USA przeciwnych prezydentowi Trumpowi. Dzięki nim na Twitterze dużą popularność zdobyło oznaczenie *#ThanksCanada*, którym opatrywano wpisy chwalebne Kanadyjczyków, kanadyjskie produkty i przyjazne relacje kanadyjsko-amerykańskie¹⁶⁹. Wśród kanadyjskich internautów pojawiło się z kolei mnóstwo inicjatyw promujących kupowanie rodzimych produktów, zwłaszcza żywności, zamiast wyrobów amerykańskich, rezygnację z wczasów za południową granicą na rzecz spędzania wolnego czasu w Kanadzie i wspierania tym samym rodzimego sektora turystycznego. Inicjatywy te, jak szacuje tygodnik „Economist”, mogą dotkliwie ugodzić USA, bowiem Kanada jest największym importers amerykańskich produktów spożywczych, a kanadyjscy turyści tylko w 2017 r. odbyli 42 mln wycieczek do Stanów Zjednoczonych i tylko w pierwszym półroczu 2018 r. wydali w USA prawie 20 mld USD¹⁷⁰. Swoistym symbolem bojkotu amerykańskich towarów przez konsumentów w Kanadzie stał się keczup produkowany przez amerykańskie konsorcjum Heinz – jego sprzedaż gwałtownie spadła, a pozycję lidera przejął krajowy producent marki French’s. W mediach pojawiło się nawet określenie „wojna keczupowa”, którym barwnie i nieco ironicznie podsumowuje się nagły wzrost zakupowego patriotyzmu Kanadyjczyków¹⁷¹.

Wraz z eskalacją amerykańskich działań gospodarczych oraz żądań dotyczących reform NAFTA, a także w związku z coraz częściej pojawiającą się w wypowiedziach Trumpa i osób z jego administracji agresywną krytyką Kanady sami Kanadyjczycy rozważali możliwość usztywnienia swojego stanowiska negocjacyjnego, czyli zgłaszania – tak jak to czynili Amerykanie – wygórowanych żądań, których Waszyngton – zważywszy na dotychczasową politykę i retorykę Trumpa – nie byłby w stanie zaakceptować. Kanadyjczycy zasygnalizowali między innymi, że są zainteresowani włączeniem do rozmów tak niewygodnych dla Trumpa kwestii jak: ochrona przyrody, walka z ocieplaniem się klimatu, prawa ludności rdzennej, równość płci, prawa socjalne i pracowni-
cze¹⁷². Różnie można interpretować powody, dla których Ottawa zdecydowała

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ J. Forani, *ThankCanada Hashtag Trending after Trump-Trudeau Trade Dispute*, „CTV News”, 11.06.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷⁰ *To Resist Trump, Canadians Try Local Ketchup*, „Economist”, 5.07.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷¹ S. Harris, *Ketchup Wars: Heinz Defends Its Image as Tariffs Kick in on U.S.-made Condiment*, „CBC News”, 1.01.2018, [online], (31.08.2018).

¹⁷² C. Porter, *Canada Wants a New Nafta to Include Gender and Indigenous Rights*, „New York Times”, 14.08.2017, [online], (dostęp 31.08.2018).

się na ostrzejszy ton. Była to być może taktyka swoistej licytacji negocjacyjnej, tj. Kanadyjczycy, mając świadomość, że zgłaszane postulaty są dla strony amerykańskiej nie do przyjęcia, wiedzieli, że niewiele tracą, formułując nowe żądania, nie liczyli bowiem i tak na ich realizację, ale jednocześnie pokazywali Trumpowi, że nie tylko on jest twardym rozmówcą zdolnym do stawiania zaporowych warunków.

Istotnym dylematem w negocjacjach z Amerykanami było też to, czy Kanada powinna być za wszelką cenę solidarna z Meksykanami, czy też może – jeśli bardziej by to sprzyjało interesowi Kanady – Ottawa powinna powrócić do formuły sprzed NAFTA, czyli do tzw. CUSFTA (Canada-United States Free Trade Agreement), a więc dwustronnej umowy wolnohandlowej Kanady z USA bez udziału Meksyku. Zwolennicy tej drugiej opcji kuszeni byli wizją potencjalnie łatwiejszych i krótszych negocjacji z Amerykanami, wychodząc z założenia, że wśród członków NAFTA to Meksyk stanowi dla Trumpa źródło największych problemów: nielegalnej imigracji, deficytu handlowego, wyprowadzania z USA miejsc pracy etc. Wśród wielu głosów namawiających rząd Trudeau, by nie tkwił w taktycznym błędzie i „nie trzymał się kurczowo” Meksyku był Stephen Harper. Były premier w jednej z notatek służbowych, która przedostała się do mediów pisał, że w procesie renegocjacji NAFTA to „Meksyk jest słoniem”, a „Stany Zjednoczone są w rzeczy samej oburzone i zaintrygowane niezłomnym oddaniem [kanadyjskich] liberałów dla Meksyku”¹⁷³. Choć rząd Trudeau zapewniał, że Meksyk może w negocjacjach liczyć na kanadyjską solidarność i że inny wariant niż trójstronny odnowionego porozumienia nie jest przez Ottawę rozważany, to wypowiedzi takie, jak Harpera, zasiewały dużą niepewność wśród meksykańskich dyplomatów. Arturo Sarukhan, były ambasador Meksyku w USA, w jednym z wywiadów otwarcie przyznał, że „w Meksyku sądzi się, iż nasi kanadyjscy przyjaciele już kilkakrotnie byli blisko, by wtrącić nas pod nadjeżdżający autobus”¹⁷⁴.

Sytuacja diametralnie zmieniła się po utarczkach słownych między Trudeau a Trumpem podczas wspomnianego powyżej szczytu G7. Z mniej problematycznego partnera negocjacyjnego Kanada stała się głównym obiektem werbalnej krytyki Trumpa. Amerykański prezydent wielokrotnie sygnalizował, że gotów jest przedsięwziąć radykalne kroki wobec Kanady – włącznie z zerwaniem NAFTA, podniesieniem ceł na import kanadyjskich produktów do USA i podpisaniem umowy wyłącznie z Meksykiem – jeśli Ottawa nie zmiękczy

¹⁷³ Cyt. za: A. Panetta, *Ex-PM Stephen Harper Pens Memo Slamming Trudeau Government over NAFTA talks*, „Toronto Star”, 27.10.2017, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷⁴ N.P. Flannery, *Is Mexico Ready For The End Of NAFTA?*, „Forbes”, 16.10.2017, [online], (dostęp 31.08.2018).

swojego stanowiska negocjacyjnego i nie zgodzi się na amerykańskie warunki¹⁷⁵. Realizacja tak daleko posuniętych postulatów wydaje się mało prawdopodobna z uwagi na dużo większe znaczenie Kanady dla gospodarki USA niż Meksyku oraz na presję ze strony części władz stanowych, by negocjacje nad porozumieniem NAFTA zakończyły się szybko i uwzględniły kompleksowe porozumienie z północnym sąsiadem¹⁷⁶. Niemniej jednak w sierpniu 2018 r. opinię publiczną zaskoczyła informacja o zakończeniu dwustronnych wolno-handlowych rozmów amerykańsko-meksykańskich. Przedstawione przez obie strony po trwających prawie rok negocjacjach porozumienie ma charakter wstępny i bardzo roboczy¹⁷⁷; by wejść w życie musi być zaaprobowane przez amerykański Kongres. Jednakże sam fakt uzgodnienia szkieletowej wersji układu tylko przez USA i Meksyk stawia Ottawę w trudnej sytuacji, zwłaszcza że administracja Trumpa wywiera na Kanadyjczyków dodatkową presję, domagając się szybkiego podpisania porozumienia. Narzucony przez Waszyngton termin – koniec sierpnia 2018 r. – został jednak przekroczony¹⁷⁸.

W oficjalnych komunikatach rząd kanadyjski zapewnia, że Ottawę satysfakcjonuje postęp w negocjacjach pomiędzy Meksykiem a USA, a ich pozytywny wynik należy uznać za optymistyczny prognostyk¹⁷⁹. Wśród części kanadyjskich publicystów można jednak wyczuć rosnącą niepewność co do losów NAFTA i gospodarczej przyszłości Kanady. Pesymiści mówią wręcz o tym, że to nie Kanada Meksyk, ale Meksyk Kanadę „wtrącił pod pędzący autobus”¹⁸⁰. Niepokój podgrzewają liczne, niedyplomatyczne wypowiedzi amerykańskiego prezydenta, sugerujące, że umowa zostanie podpisana wyłącznie na amerykańskich warunkach, bez jakichkolwiek ustępstw wobec Kanady¹⁸¹. Czas pokaże, czy i jak szybko Ottawa dojdzie do porozumienia z Waszyngtonem. Premier Kanady zapewnia, że „brak porozumienia jest leszy niż złe porozumienie” oraz że jego rząd nie ulegnie wywieranej przez Trumpa presji i będzie negocjował

¹⁷⁵ J. Geddes, *Can Trump Shut Out Canada and Cut a Trade Deal with Just Mexico?*, „Macleans”, 27.08.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷⁶ *Trump ‘Disrespectful’ toward Canada, Vermont Governor Says in Meeting with Couillard*, „CBC News”, 13.08.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷⁷ *5 New Rules the U.S.-Mexico Trade Deal Would Set*, „CBC News”, 27.08.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷⁸ C. Tunney, K. Simpson, K. Harris, *Freeland Calls for ‘Flexibility’ as NAFTA Talks Break for Weekend*, „CBC News”, 31.08.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁷⁹ A. Swanson, A. Rappeport, J. Steinhauer, *Canada and U.S. Express Optimism as Pressure Builds to Reach Nafta Accord*, „New York Times”, 29.08.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁸⁰ E. Dyer, *Did Mexico Throw Canada under the NAFTA Bus?*, „CBC News”, 1.09.2018, [online], (dostęp 1.09.2018).

¹⁸¹ C. Tunney, K. Simpson, K. Harris, *Freeland Calls for ‘Flexibility’...*

aż do uzyskania warunków korzystnych dla Kanadyjczyków¹⁸². Logika wskazywałaby na to, że Kanada nie pozostanie poza północnoamerykańską strefą wolnego handlu choćby dlatego, że takie rozwiązanie nie byłoby korzystne dla samych Stanów Zjednoczonych z powodów wymienionych już powyżej¹⁸³. Działania polityczne i werbalne reakcje Trumpa wielokrotnie jednak zaskakiwały już obserwatorów patrzących na geopolitykę poprzez pryzmat czysto logicznych kryteriów.

Warto dodać, że nasilająca się negatywna antykanadyjska retoryka Trumpa mocno uderza we wrażliwość i tożsamość Kanadyjczyków. Często powtarzane zarzuty administracji Trumpa wobec Kanady dotyczące tego, że kraj

¹⁸² E. Helmore, *Trudeau: Canada Will Aim to Meet NAFTA Deadline but 'No Deal is Better than a Bad Deal'*, „Guardian”, 29.08.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

¹⁸³ **Aktualizacja:** Po żmudnych negocjacjach, 30 września 2018 r. ogłoszono zawarcie porozumienia, które zostało uroczystie podpisane 30 listopada 2018 r. przez premiera Kanady oraz prezydentów USA i Meksyku podczas szczytu G20 w Buenos Aires. Zastąpić ma ono układ NAFTA. Pomimo formalnego podpisania porozumienia, wciąż kontrowersyjna jest jego nazwa – inna w każdym z trzech państw. W Kanadzie stosowana jest nazwa Canada-United States-Mexico Agreement (CUSMA, tj. Porozumienie pomiędzy Kanadą, USA i Meksykiem); w USA – USMCA (zmiana kolejności państw w nazwie); podobnie w Meksyku – Tratado entre México, Estados Unidos y Canadá (w skrócie T-MEC). Główne zapisy porozumienia: a) rozszerzenie wspomianej powyżej *sunset clause*, proponowanej przez USA w negocjacjach – porozumienie zawarto na 16 lat, z możliwością przedłużenia, układ ma podlegać rewizjom i ewentualnym modyfikacjom co 6 lat; b) zachowano dotychczasowy, znany z NAFTA, mechanizm rozwiązywania sporów (niezależny panel arbitrażowy złożony z przedstawicieli stron); c) szersze otwarcie kanadyjskiego rynku na produkty mleczne z USA – z obecnego 1% do 3,6%; d) bezcłowy handel samochodami wyprodukowanymi w jednym z państw-sygnatariuszy jest możliwy wyłącznie wtedy, gdy w 75% składają się one z części wyprodukowanych w Kanadzie, USA lub Meksyku (w NAFTA próg ten wynosił 62,5%), a przynajmniej 40% części musi być wyprodukowana w zakładach, w których pracownicy zarabiają co najmniej 16 USD na godzinę; e) gwarancja bezcłowego eksportu przez Kanadę 2,6 mln samochodów do USA oraz części samochodowych o wartości 32,4 mln USD rocznie; f) zwiększenie długości okresu ochrony praw autorskich i własności intelektualnej w Kanadzie z 50 do 75 lat (tak jak w USA); g) zwiększenie wartości dóbr jakie obywatele mogą bezcłowo przewieźć przez granicę. Los porozumienia nadal jest niepewny – wciąż czeka ono na ratyfikację przez parlamenty trzech państw-sygnatariuszy. Zapisy nowego porozumienia nie zmuszają USA do zniesienia ceł nałożonych na import stali i aluminium, m.in z Kanady. B. Byan, *The US, Canada, and Mexico's Newly Signed Trade Pact Looks a Lot Like NAFTA. Here Are the Key Differences between them*, „Business Insider”, 30.11.2018, [online], dostęp 27.12.2018. Pełny tekst wynegocjowanego porozumienia: *Canada-United States-Mexico Agreement (CUSMA)*, International Trade and Investment Canada, Government of Canada, 2018, [online], (dostęp 27.12.2018).

ten nie trzyma się zasad wolnego rynku i nie potrafi uczciwie handlować przeczą przekonaniu Kanadyjczyków o tym, że „ich kraj jest wzorem otwartości na wolny handel i że jest to wartość zakorzeniona głęboko w kanadyjskiej historii, handel bowiem odegrał kluczową rolę w powstaniu Kanady”¹⁸⁴. Kanadyjscy premierzy ostatnich lat – bez względu na to, czy reprezentowali Partię Konserwatywną czy Liberalną – powtarzali niczym mantrę frazę o tym, że Kanada jest krajem handlującym (*trading nation*); że kluczowym elementem tożsamości globalnej Kanady jest to, że kraj ten chce i potrafi nawiązywać konstruktywne relacje handlowe z różnymi partnerami w wielu częściach świata. Faktografia rzeczywiście uzasadnia takie stwierdzenia. Tylko za rządów Stephena Harpera Kanada zawarła prawie czterdzieści porozumień wolnohandlowych i inwestycyjnych z różnorakimi podmiotami państwowymi i ponadpaństwowymi, w tym z Koreą Południową i Europejskim Stowarzyszeniem Wolnego Handlu (*European Free Trade Association*, EFTA). Justin Trudeau skrupulatnie kontynuuje politykę poprzednika w tej kwestii. Za jego dotychczasowej kadencji udało się podpisać umowę o wolnym handlu z UE (CETA), choć wciąż wymaga ona ratyfikacji przez wszystkie strony porozumienia, m.in. przez parlamenty krajowe, a w niektórych przypadkach – regionalne, państw UE¹⁸⁵; zakończyły się także negocjacje na temat nowej formuły (tj. bez USA) Partnerstwa Transpacyficznego, którego Kanada będzie częścią¹⁸⁶.

Zważywszy na fakt, że większość kanadyjskiego importu i eksportu przypada na handel z USA, kryzys gospodarczy w relacjach z południowym sąsiadem sprowadza na Kanadę ewidentne ryzyko. Wywołuje niepewność kanadyjskich przedsiębiorców handlujących z amerykańskimi podmiotami, uniemożliwia długookresowe planowanie, wprowadza nerwowość do gospodarczej rzeczywistości. Dalsza eskalacja napięć może odbić się negatywnie na niemalże każdym sektorze kanadyjskiej gospodarki. Już dziś wydaje się, że bilateralne stosunki – przynajmniej w warstwie werbalnej – osiągnęły etap największego po II wojnie światowej impasu. Paradoksalność sytuacji, w której znalazła się Kanada, polega na tym, że niewiele od Kanadyjczyków zależy i niewiele Ottawa może zrobić, by swe położenie zmienić. Stroną eskalującą spór, podnoszącą żądania, podejmującą jednostronne działania i stosującą obraźliwą retorykę jest niewątpliwie prezydent Trump i jego administracja. Często stawia on zaporowe warunki, których Ottawa bez utraty

¹⁸⁴ T. Soroka, *Relacje gospodarcze...*, s. 65.

¹⁸⁵ Zob. M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective Power...*, s. 264–269.

¹⁸⁶ A. Blatchford, *Canada, TPP Members Agree to Revised Deal without the U.S.*, „Maclean's”, 23.01.2018, [online], (dostęp 31.08.2018).

podmiotowości i godności nie może zaakceptować, a jednocześnie reaguje impulsywnie na brak uległości partnerów wobec swojej wizji, podejmując gwałtowne decyzje, okraszone napastliwą retoryką. Oczywiście, można się w stanie obecnego napięcia na linii Waszyngton–Ottawa doszukiwać także pozytywnych dla Kanady rozwiązań, wręcz szans, jakie prezydentura Trumpa Kanadzie stwarza. Trump niewątpliwie mobilizuje rząd kanadyjski do bardziej energicznego i skutecznego działania na rzecz dywersyfikacji kanadyjskiego handlu (wspomniane powyżej podpisanie układu CETA czy zakończenie negocjacji nad nową formułą TPP są tego dobrym przykładem); stwarza też mniejsze problemy niż bardziej ekologicznie zorientowana administracja Obamy dla kanadyjskich eksporterów ropy i gazu¹⁸⁷. Jednakże wszelkie zyski wynikające z prezydentury Trumpa nie niwelują strat, jakie Kanada już poniosła i ponosić może nadal dotkliwie na skutek protekcjonizmu gospodarczego polityki Waszyngtonu i niepewności ekonomicznej, w jakie popadła wskutek sporów handlowych z USA. Stany Zjednoczone, bez względu na podejmowane przez Ottawę obecnie i w przyszłości wysiłki na rzecz zwiększenia współpracy gospodarczej z innymi partnerami, pozostaną na długo jeszcze priorytetowym punktem odniesienia dla kanadyjskiej polityki zagranicznej, nie tylko w sferze ekonomicznej. Tym samym każdy okres zwiększonego napięcia, zaostrzonych relacji pomiędzy obydwoma krajami będzie miał negatywne implikacje dla kanadyjskiej gospodarki.

Podsumowanie

Justin Trudeau doszedł w 2015 r. do władzy pod hasłem „prawdziwej zmiany”, która objąć miała niemalże wszystkie sfery kanadyjskiej polityki, z polityką zagraniczną włącznie. Pod jego rządami Kanada miała powrócić do roli konstruktywnego uczestnika stosunków międzynarodowych, pozytywnie zaangażowanego w rozwiązywanie globalnych problemów poprzez m.in. wsparcie działań na rzecz pokoju, walkę z kryzysami humanitarnymi, w tym kryzysem uchodźczym i nierównościami społecznymi, oraz ocieplaniem się klimatu. Polityka zagraniczna nowego rządu miała opierać się przede wszystkim na przekonaniach i odpowiedzialności za planowane i podejmowane działania, czyli – jak barwnie określił to minister Dion – na „etyce odpowiedzialnych przekonań” oraz na wartościach. W kampanii wyborczej Trudeau obiecywał zwiększenie kanadyjskiej aktywności w promowaniu tego wszystkiego, co jego zdaniem wchodzi w skład tzw. wartości kanadyjskich, a więc wolnego handlu, otwartości, tolerancji, multilateralizmu, praw człowieka, zwłaszcza równości

¹⁸⁷ Zob. M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective Power...*, s. 248–251.

płci i praw mniejszości. Innymi słowy, Trudeau zobowiązał się do prowadzenia polityki zagranicznej, która stanowić będzie dokładne przeciwieństwo polityki Harpera.

W niniejszym rozdziale omówiono jedynie kilka wybranych płaszczyzn aktywności międzynarodowej Kanady. Analizie poddano wyłącznie te sfery, w których Trudeau zapowiadał największe zmiany, tj. stosunki Kanady z organizacjami multilateralnymi, zwłaszcza w kontekście działań na rzecz pokoju, politykę imigracyjną i uchodźczą oraz politykę gospodarczą, ze szczególnym uwzględnieniem relacji z USA. W wielu tych sferach rzeczywiście nastąpiła „prawdziwa zmiana” po dojściu liberałów do władzy. Kanada częściej i konstruktywniej uczestniczy w pracach ONZ, złagodniał ton wypowiedzi kanadyjskich polityków, którzy mniej stawiają na konfrontację, a bardziej na konsensualność relacji globalnych i multilateralizm; Ottawa zwiększyła kwoty przyjmowanych imigrantów, a zwłaszcza szerzej otworzyła się na uchodźców, szczególnie syryjskich. Zauważalne zmiany nie tylko w retoryce, ale też w praktycznych działaniach zaszły w dziedzinach nieomówionych w tej publikacji, np. w ochronie środowiska i walce z ociepleniem klimatu (rząd Trudeau wdraża system ogólnokrajowych limitów emisji dwutlenku węgla oraz podatek węglowy), czy też w działaniach na rzecz promowania równości płci, pomimo tego że można się spierać o efekty podjętych działań.

Niemniej jednak, analizując wnikliwie działania polityczne rządu Trudeau oraz osiągnięte rezultaty, nie sposób uciec od konstatacji, że na wielu polach stosunków międzynarodowych liberałowie kontynuują politykę poprzednika. Widać to zwłaszcza w sferze gospodarczej, szczególnie w relacjach z USA, gdzie Kanada jawi się jako promotor wolnego handlu oraz przeciwnik protekcyjizmu i gospodarczego izolacjonizmu. Podobieństwa między Harperem i Trudeau zauważalne są także w polityce bezpieczeństwa, aktywności w ramach NATO (omówione w następnej części książki) oraz w nieanalizowanej w tym rozdziale polityce energetycznej, zwłaszcza w dążeniu do dywersyfikacji odbiorców kanadyjskiej ropy i gazu, a co za tym idzie w inwestowaniu w rozbudowę kanadyjskich ropo- i gazociągów.

Jednakże wszelkie analizy zestawiające politykę zagraniczną Harpera i Trudeau muszą uwzględniać zmianę kontekstu geopolitycznego, jaka nastąpiła po objęciu amerykańskiej prezydentury przez Donalda Trumpa. Justinowi Trudeau – jak wspomniano powyżej – przyszło rządzić w dużo trudniejszych okolicznościach niż Harperowi. Protekcyjnistyczna polityka gospodarcza USA, wznoszenie przez Waszyngton celnych barier ograniczających dostęp kanadyjskich produktów do amerykańskiego rynku oraz agresywna retoryka antykanadyjska płynąca z Waszyngtonu są – w tak dużym natężeniu – nowością

Tomasz Soroka

w dwustronnych amerykańsko-kanadyjskich relacjach. Spory handlowe ze Stanami Zjednoczonymi postawiły Kanadę w stan gospodarczej niepewności. Ze względu na kluczową rolę USA dla kanadyjskiego bezpieczeństwa gospodarczego, rząd Trudeau zażegnać musi konflikt z południowym sąsiadem. Jest to zapewne najważniejsze wyzwanie w jego politycznej karierze i od tego, jak sobie z nim poradzi, zależy będzie ocena jego dokonań, zwłaszcza ta wystawiona przez wyborców.

Abstract

Foreign Policy of Canada under Justin Trudeau

This chapter focuses on the contemporary Canadian foreign policy as it has been conducted by the Justin Trudeau government. The chapter offers critical analyses of Trudeau's declarations and promises from the 2015 election campaign regarding the rebuilding of the international reputation of Canada and the return of Canadian foreign policy to the traditional tracks of multilateralism and the promotion of compromise and openness in international relations. These declarations are confronted with the actual policies and initiatives undertaken by the Trudeau government on the world stage. The chapter presents both the main theoretical assumptions of the Trudeau foreign policy doctrine and its practical implementation in such spheres of external policy as Canada's activity in the fora of multilateral international organizations, particularly in the contexts of peace-building and peacekeeping, immigration and refugee policies and bilateral economic relations between Canada and the U.S.

Keywords: Justin Trudeau, Canada, foreign policy, the Liberal Party, international position, international role, international relations, refugees, immigration, peacekeeping, multilateralism, selective power

ROZDZIAŁ 3

EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA W POLITYCE ZAGRANICZNEJ KANADY W LATACH 2014–2018 NA PRZYKŁADZIE ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁANIA NATO, RELACJI Z UKRAINĄ ORAZ WSPÓŁPRACY Z POLSKĄ

Magdalena Marczuk-Karbownik
Uniwersytet Łódzki

Politycy odpowiedzialni za kształtowanie polityki zewnętrznej państwa muszą brać pod uwagę dynamikę wydarzeń na arenie międzynarodowej, która nie rzadko wymaga modyfikacji przyjętych wcześniej założeń czy skłania ugrupowanie będące u władzy do zmiany realizowanego już programu politycznego. Wydarzenia na Ukrainie, w tym aneksja Krymu w 2014 r., zmusiły uczestników stosunków międzynarodowych – poszczególne państwa, instytucje i organizacje międzynarodowe – do określenia swoich stanowisk i podjęcia optymalnych – z ich punktu widzenia – działań bądź braku reakcji, jeśli to leżałoby w ich interesie.

Stephen Harper rozpoczął swoje rządy w 2006 r. z zamiarem zreformowania stylu prowadzenia polityki zagranicznej oraz redefinicji roli Kanady na świecie. Wzmocnieniu pozycji Ottawy miało służyć skoncentrowanie się na kilku określonych priorytetach, realizacja których wywołałaby wzmożoną aktywność na arenie międzynarodowej. Odejście od koncepcji państwa o średnim potencjale (*middle power*) i dążenie do przywództwa wymagały koncentracji na dyplomacji opartej na relacjach z najważniejszymi graczami reprezentującymi podobne wartości oraz działania w ramach najbardziej znaczących organizacji międzynarodowych.

Protesty na Ukrainie wywołane odłożeniem podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską przez prezydenta Wiktora Janukowycza doprowadziły do usunięcia go z urzędu na początku 2014 r. oraz kryzysu, a co za tym idzie, destabilizacji sytuacji w kraju. Wydarzenia te spowodowały wzrost tendencji separatystycznych na Krymie, gdzie znajduje się liczna mniejszość rosyjska, wkroczenie wojska rosyjskiego i ostatecznie włączenie Krymu do Federacji Rosyjskiej w marcu 2014 r. Dążenia separatystyczne obudziły się także na wschodzie Ukrainy (w tzw. Donbasie), gdzie rozpoczęła się konfrontacja między armią ukraińską a separatystami prorosyjskimi, wspieranymi przez Moskwę. Sytuacja na wschodzie Europy była jednym z głównych problemów w polityce zagranicznej, na których koncentrował się gabinet Harpera w latach 2014–2015. Wydarzenia na Ukrainie i agresywna polityka Kremla pozwoliły Ottawie realizować główne założenia doktryny Harpera: wzmocnienie pozycji międzynarodowej Kanady poprzez zwiększoną aktywność dyplomatyczną, manifestację gotowości użycia potencjału militarnego oraz stanowczą postawę antyrosyjską. Przykładem wzmożonej aktywności dyplomatycznej/politycznej Kanady może być współpraca ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską przy wprowadzaniu sankcji wobec osób oraz instytucji i przedsiębiorstw rosyjskich i ukraińskich odpowiedzialnych za kryzys na wschodzie Europy, widoczny udział w szczytach i spotkaniach grupy G7 i G20, zbliżenie z Polską, pomoc

finansowa, rozwojowa i militarna dla Ukrainy. Zaangażowanie się w działania Sojuszu Północnoatlantyckiego, współpraca militarna z Polską, wspólne manewry i szkolenia Ukraińskich Sił Zbrojnych stanowiły demonstrację możliwości militarnych oraz potencjału *hard power* Kanady. Twarda postawa wobec agresywnej polityki Rosji przejawiała się m.in. w ostrej retoryce, dokonującej moralnej oceny polityki Putina.

O ile sytuacja na Ukrainie i dynamika wydarzeń zmuszała premiera Harpera do reagowania na bieżąco i dostosowywania podejmowanych działań do założeń doktryny, o tyle jesienią 2015 r. Justin Trudeau objął rządy w Kanadzie już zaangażowanej w problemy Ukrainy. W mediach pojawiały się spekulacje, w jakim stopniu i jakimi metodami będzie kontynuował politykę rozpoczętą przez konserwatystów. Kontynuacja zaangażowania była oczywista głównie z powodu silnego lobby ukraińskiego w Kanadzie. Liberałowie zapowiadali istotne zmiany w polityce zewnętrznej Kanady, naprawę wizerunku państwa na arenie międzynarodowej nadszarpniętego przez poprzedni gabinet, powrót do dyplomacji opartej na tradycyjnych kanadyjskich wartościach. Poniższa analiza ma na celu wskazanie zmian w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej Kanady przez rząd Justina Trudeau na przykładzie działań podjętych wobec wydarzeń na wschodzie Europy.

Zaangażowanie Kanady wobec sytuacji na Ukrainie realizowane było na kilka sposobów. Po publicznym potępieniu Kremla za nielegalną aneksję Krymu bezpośrednio po tym wydarzeniu na początku marca 2014 r. premier Stephen Harper oraz pozostali przywódcy najbardziej rozwiniętych gospodarczo państw podjęli decyzję o zawieszeniu członkostwa Rosji w grupie G8, zbojkotowali zaplanowany na czerwiec 2014 r. szczyt G8 w Soczi i, powróciwszy do formuły G7, spotkali się w marcu 2014 r. w Brukseli¹. Kanadyjski premier już wcześniej krytykował politykę Władimira Putina w związku z wojną w Gruzji w 2008 r., za powiązania z programem nuklearnym Iranu oraz wspieranie reżimu Baszszara al-Asada w Syrii. W kontekście tego ostatniego Harper, podkreślając rozbieżności nie tylko w ocenie wojny domowej w Syrii pomiędzy Putinem a pozostałymi przywódcami grupy G8, podczas szczytu w Enniskillen w Irlandii Północnej w czerwcu 2013 r. określił to forum jako „G7 plus jeden”². Warto również dodać, iż rywalizacja w Arktyce³, gdzie ochrona kanadyjskiej suwerenności była ważnym punktem w doktrynie

¹ J. Kirton, *The Harper Years: Global Democratic Leadership*, November 27, 2017, s. 21.

² *Harper at Odds with Russia over Syria as G8 Leaders Meet*, „CBC News”, 17.06.2013, [online], (dostęp 18.06.2018).

³ M. Gabryś, *Arktyczna strategia rządu Stephena Harpera...*, s. 33–68; A. Charron, J. Plouffe, S. Roussel, *The Russian Arctic Hegemon: Foreign policy implications for Canada*, „Canadian Foreign Policy Journal” vol. 18, no. 1, March 2012, s. 38–50.

Harpera, była kolejną z przyczyn braku zaufania kanadyjskiego premiera do rosyjskiego przywódcy. Bezpośrednią reakcją na pojawienie się wojsk Federacji Rosyjskiej na Krymie pod koniec lutego 2014 r. było odwołanie ambasadora Kanady w Moskwie w celu konsultacji⁴.

Sankcje

Po aneksji Krymu Ottawa w porozumieniu z Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi zdecydowała się na wprowadzenie sankcji, pierwsze z nich zostały ogłoszone 19 marca 2014 r. Wobec niewypełniania przez Rosję postanowień z Mińska zakładających obustronne zawieszenie broni oraz eskalacji działań wojennych na wschodzie Ukrainy restrykcje były kilkakrotnie rozszerzane przez gabinet Harpera w okresie od 19 marca 2014 do 29 czerwca 2015 r. i obejmowały zarówno sankcje ekonomiczne, jak i zakaz wjazdu na terytorium Kanady dla osób oraz instytucji i przedsiębiorstw rosyjskich i ukraińskich (w sumie 270) odpowiedzialnych za kryzys na Ukrainie⁵. Ta forma środków restrykcyjnych dotknęła takie dziedziny rosyjskiej gospodarki jak przemysł zbrojeniowy, energetyczny czy sektor bankowy. I tak na przykład ogłoszone w sierpniu 2014 r. sankcje kanadyjskie objęły m.in. Bank Moskwy, w lutym 2015 r. – koncern naftowy Rosneft oraz prezesa konglomeratu przemysłowego Rostec Sergieja Czemezowa, a w czerwcu 2015 r. – Gazprom. Działania te miały doprowadzić do utraty stabilności gospodarczej przez Rosję, poprzez m.in. wzrost stóp procentowych i spadek wartości rubla, co dawało – jak się okazało – złudną nadzieję, że Rosjanie wkrótce zaczną domagać się zmiany dotychczasowej polityki zagranicznej Kremla. Jak powiedział minister spraw zagranicznych John Baird w grudniu 2014 r.:

Rosjanie płacą za bezmyślną agresję swoich liderów. Spadek wartości rubla powinien być wystarczającym powodem, aby opamiętał się prezydent Putin i jego poplecznicy. Jeśli chce, aby gospodarka Rosji pozostała na odpowiednio wysokim poziomie, musi wycofać się z Ukrainy i zwrócić Krym, i musi respektować międzynarodowy porządek, który czyni z nas jedną rodzinę narodów⁶.

⁴ *Ukraine Crisis: Harper recalls ambassador, tells Putin to withdraw*, „CBC News”, 1.03.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁵ Kanada pod rządami konserwatystów rozszerzała sankcje kilkakrotnie: 19 i 21 marca, 28 kwietnia, 4 i 12 maja, 21 czerwca, 24 lipca, 6 sierpnia, 16 września i 19 grudnia 2014 r. oraz 17 lutego i 29 czerwca 2015 r., natomiast po zwycięstwie liberałów – 18 marca 2016 r., *Canadian Sanctions Related to Russia*, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online]; *Canadian Sanctions Related to Ukraine*, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁶ Cyt. za: G. Galloway, *Canada to Impose More Economic Sanctions, Travel Bans against Russian*, „Globe and Mail”, 19.12.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

W lutym 2015 r. w dzienniku „Toronto Star” ukazał się artykuł Tima Harpera, w którym autor zarzucał Stephenowi Harperowi selektywność w nakładaniu sankcji, podając przykład bliskich współpracowników Putina Władimira Jakunina i Igora Seczina, których one nie dotyczyły. Warto nadmienić, że rząd Stanów Zjednoczonych w marcu 2014 r. zdecydował się wciągnąć obu rosyjskich oligarchów na listę osób objętych sankcjami, które oznaczały zakaz prowadzenia interesów z obywatelami amerykańskimi, zamrożenie aktywów oraz zakaz wjazdu na terytorium USA. Ottawa nie nałożyła sankcji na Seczina, prezesa koncernu Rosneft (sam koncern jednak został objęty sankcjami), który posiadał wówczas 30% udziału w Exxon Mobile, korporacji wydobywającej ropę z piasków bitumicznych w Albercie, oraz Jakunina, ówczesnego prezesa Kolei Rosyjskich, które importowały produkowane przez kanadyjskie konsorcjum Bombardier wyposażenie dla ponad 100 stacji kolejowych w Rosji. Pomimo że Ottawa nie komentowała tych zarzutów, autor artykułu sugerował, zarzucając Stephenowi Harperowi hipokryzję, że w tym przypadku rządem kierowała zasada, by sankcje jak najmniej szkodziły kanadyjskim przedsiębiorcom⁷. Ocena dziennikarza była zgodna ze zdaniem badaczy, którzy wskazują, że państwo inicjujące sankcje powinno być przygotowane na poniesienie kosztów z tym związanych⁸. Jest to więc pewna niekonsekwencja rządu kanadyjskiego. Sam Seczin w rozmowie dla tygodnika „Der Spiegel” mówił o sankcjach, iż są formą wojny i się ją nienawidzić i chęć odwetu. Natomiast Jakunin w wywiadzie dla „Wall Street Journal” we wrześniu 2014 r. stwierdził, iż sposób myślenia tych, którzy się łudzą, że sankcje wpłyną na politykę Putina, to „pobożne życzenia, absolutnie prymitywne”⁹.

Po zwycięstwie wyborczym Partii Liberalnej w 2015 r., gabinet premiera Justina Trudeau zdecydował się podtrzymać sankcje nałożone przez poprzedni rząd na osoby oraz przedsiębiorstwa ukraińskie i rosyjskie, a nawet 18 marca 2016 r. rozszerzył je o kolejne podmioty¹⁰. W listopadzie 2016 r., w ramach reakcji na przeprowadzone na Krymie wybory do rosyjskiej Dumy, na listę objętych sankcjami Ottawa wpisała wybranych wówczas polityków, podkreślając, że Kanada nigdy nie zaakceptuje bezprawnej aneksji Krymu dokonanej przez Rosję¹¹.

⁷ T. Harper, *Stephen Harper's Selective Punishment of Vladimir Putin*, „Toronto Star”, 19.02. 2015, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁸ P. Matera, *Koordinacja sankcji Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej wobec Rosji*, „Polityka i Społeczeństwo” 2016, nr 2(14), s. 28–30.

⁹ *Rosneft Head Igor Sechin Speaks about Sanctions and Ukraine*, „Spiegel Online”, 2.09.2014, [online], (dostęp 2.11.2016); G.L. White, *Excerpts From the Interview with Vladimir Yakunin*, „Wall Street Journal”, 29.09.2014, [online], (dostęp 2.11.2016).

¹⁰ *Canadian Sanctions Related to Russia...; Canadian Sanctions Related to Ukraine...*

¹¹ *Canada Adds Crimean Officials to Sanctions List*, New Release, Ottawa, 28.11.2016, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

Jak dotąd sankcje nie odnoszą spodziewanych rezultatów. Rosja poszukuje alternatywnych rozwiązań, m.in. szukając rynków zbytu dla swoich surowców i potencjalnych sojuszników w Azji. Natomiast wewnątrz kraju można zauważyć wzrost poparcia dla polityki Kremla, krytyki wobec zachodu oraz tendencji nacjonalistycznych¹².

Zaangażowanie Kanady w działania Sojuszu Północnoatlantyckiego

Kanada jest jednym z państw-założycieli Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego. Członkostwo w NATO jest jednym z filarów kanadyjskiej polityki bezpieczeństwa i obrony. David G. Haglund, badacz stosunków międzynarodowych, zwraca uwagę, że przynależność do Sojuszu może być postrzegana jako kontynuacja długofalowych relacji Kanady z Europą, głównie bliskich związków z Wielką Brytanią oraz powiązań nie tylko politycznych, ale także społecznych pomiędzy Krajem Klonowego Liścia a Starym Kontynentem¹³. Benjamin Zyla, naukowiec z uniwersytetu w Ottawie, natomiast wskazuje na dwa najważniejsze powody przystąpienia Kanady do Sojuszu w 1949 r. Członkostwo instytucjonalizowało wpływ i udział Ottawy w obronie bezpieczeństwa europejskiego oraz sprawiło, iż zaangażowanie w sprawy NATO stało się oficjalną polityką rządu kanadyjskiego. Ponadto dzięki poszanowaniu wspólnych wartości Sojusz miał wówczas być, według Kanady, pewnego rodzaju zinstytucjonalizowanym narzędziem do równoważenia działań Waszyngtonu¹⁴. Po zakończeniu zimnej wojny, gdy zniknęło bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa państw Zachodu ze strony ZSRR, Kanada – jako pierwsze państwo członkowskie NATO – zdecydowała się wycofać swoje wojska z baz w Europie, a ponadto zredukować liczbę żołnierzy w kanadyjskich siłach zbrojnych oraz ograniczyć budżet przeznaczony na obronę. W czasie rządów liberałów Ottawa sukcesywnie obniżała wydatki na cele wojskowe aż do osiągnięcia najniższego poziomu w historii swojego członkostwa w Sojuszu – 0,89% PKB w 2000 r. W kolejnych latach, aż do roku 2008 wartość ta oscylowała wokół 1% (lub niewiele go przekraczała),

¹² P. Matera, *Koordynacja sankcji Stanów Zjednoczonych...*, s. 40–41.

¹³ D.G. Haglund, *Canada and the Atlantic Alliance: An Introduction and Overview*, [w:] D.G. Haglund (red.), *What NATO for Canada?*, Centre for International Relations, Queen's University, Kingston 2000, s. 4.

¹⁴ B. Zyla, *Caught between Venus and Mars: Canadian Earthlings in the Transatlantic Relationship after Iraq*, „Critique: A worldwide journal of politics” 2006, s. 162, [online], (dostęp 18.06.2018).

co daje jeden z najniższych wskaźników wśród członków NATO¹⁵. Było to konsekwencją krytyki lewicowych polityków i organizacji używających argumentów, iż w nowych realiach pozimnowojennych przeznaczanie dużych nakładów finansowych na cele wojskowe to wspieranie USA i ich inicjatyw. Środki te natomiast mogłyby – zdaniem krytykujących – zostać przekazane na szkolnictwo czy opiekę zdrowotną. Ograniczenie budżetu obronnego Kanady było możliwe dzięki położeniu geopolitycznemu – sąsiedztwo Stanów Zjednoczonych dawało również gwarancję bezpieczeństwa jej terytorium¹⁶. Za te cięcia budżetowe Ottawa była krytykowana przez sojuszników, spotykała się również z zarzutami, że nie przeznacza wystarczających środków na cele wojskowe ani nie inwestuje w armię, a w dalszym ciągu ma zapewnione bezpieczeństwo w ramach zobowiązań sojuszniczych państw członkowskich¹⁷.

Pomimo cięć budżetowych, zaangażowanie Kanady w sprawy NATO zostało w latach 90. XX w. potwierdzone przez jej udział w operacjach wojskowych podczas wojny w Bośni i Hercegowinie w 1995 r. oraz w Kosowie w 1999 r. Pod koniec dekady w ramach działań Sojuszu na Bałkanach znajdowało się prawie 4000 kanadyjskich żołnierzy¹⁸.

Konserwatyści wygrali wybory w 2006 r., mając również w planach reformy w kanadyjskiej armii kończące „dekadę ciemności” (*decade of darkness*), jak nazywano politykę obronną prowadzoną przez poprzednie rządy liberałów. Zgodnie z założeniami doktryny Harpera pozycja międzynarodowa Kanady miałyby być wzmocniona m.in. poprzez widoczną gotowość do użycia sił zbrojnych, także w obronie jasno deklarowanych wartości. Większe zaangażowanie w ramach Sojuszu oznaczało automatycznie lepsze relacje ze Stanami Zjednoczonymi, co również zakładała w swoim programie Partia Konserwatywna. Odejście od koncepcji działania poprzez wykorzystywanie *soft power*, niechęć do współpracy w ramach ONZ, porzucenie wizerunku Kanady jako państwa o średnim potencjale (*middle power*), o czym pisze w swoim publikacjach Adam Chapnick¹⁹, skutkowały większym zaangażowaniem w inicjatywy

¹⁵ *Canada Military Budget*, GlobalSecurity.org, [online]; *Canada – Military Expenditure (% of GDP)*, Trading Economics, [online], (dostęp 30.06.2018).

¹⁶ M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective Power...*, s. 194–195.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ J.T. Jockel, J.J. Sokolsky, *Canada and the War in Afghanistan: NATO's odd man out steps forward*, „Journal of Transatlantic Studies” 2008, vol. 6, no. 1, s. 103, [online], (dostęp 28.06.2018).

¹⁹ A. Chapnick, *Middle Power No More? Canada in World Affairs Since 2006*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2013, vol. 14, no. 2, s. 101; więcej nt. koncepcji *middlepowerhood* zob.: A. Chapnick, *The Middle Power*, „Canadian Foreign Policy” 1999, vol. 7, no. 2, s. 73–82.

Sojuszu. Jak wskazują Karolina MacLachlan i Zachary Wolfram, NATO „dobrze pasowało” do narracji konserwatystów kreujących wizerunek Kanady jako sojusznika gotowego do współpracy wojskowej²⁰. Stephen Harper już w 2006 r. podkreślał, że pozycja państwa w Sojuszu się wzmocniła, a opisując wkład Kanady w działania organizacji użył słów: „Odgrywamy wiodącą rolę” (*We are playing a leading role*)²¹.

Jedną z pierwszych decyzji premiera Harpera był dalszy udział w misji NATO w Afganistanie oraz zwiększenie kanadyjskiego kontyngentu z 700 do 2200 żołnierzy do marca 2006 r. Dzięki zaangażowaniu w działania Sojuszu w Afganistanie Kanada mogła poprawić stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, zademonstrować swój potencjał militarny oraz udowodnić gotowość do objęcia przywództwa w obronie demokracji i innych wspólnych, respektowanych przez pozostałych sojuszników wartości²². Przez cały okres działań w Afganistanie (2001–2014) udział w nich wzięło ponad 40 000 osób kanadyjskiego personelu wojskowego²³. Po afgańskiej lekcji Kanada mniej entuzjastycznie i bardzo selektywnie angażowała się w kolejne misje NATO, skupiając się na innych problemach, w tym walce z konsekwencjami kryzysu finansowego²⁴.

Wycofywanie żołnierzy kanadyjskich z Afganistanu zbiegło się w czasie z wydarzeniami na wschodzie Europy – w marcu 2014 r. Federacja Rosyjska dokonała aneksji Krymu, naruszając tym samym integralność terytorialną suwerennej Ukrainy²⁵. Rząd konserwatystów w Ottawie zareagował na taki rozwój sytuacji wielotorowo. Oprócz wyżej wymienionych kroków dyplomatycznych oraz sankcji, Harper podjął decyzję o ponownej intensyfikacji współpracy w ramach NATO. Dzięki kwestii ukraińskiej konserwatyści kolejny raz mogli zademonstrować gotowość do użycia sił zbrojnych oraz potencjał kanadyjskiej armii. Zaangażowanie Kanady w sprawę Europy Środkowo-Wschodniej dawało Harperowi jeszcze inne potencjalne profity – poparcie diaspory ukraińskiej (i polskiej) dla jego ugrupowania politycznego.

²⁰ K. MacLachlan, Z. Wolfram, *Diplomacy Disturbed: NATO, Conservative Morality and the Unfixing of a Middle Power*, „British Journal of Canadian Studies” 2015, vol. 28, no. 1, s. 53.

²¹ *Debates (Hansard) No. 48 – September 19, 2006 (39–1)*, House of Commons, Parliament of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

²² J. Kirton, *The Harper Years*, G7 Information Center, University of Toronto, November 26, 2013, s. 14.

²³ *The Canadian Armed Forces Legacy in Afghanistan*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

²⁴ Więcej nt. zaangażowania Kanady w Afganistanie, patrz: rozdział I; także M. Gabryś, T. Soroka, *Canada as a Selective Power...*, s. 202.

²⁵ Zob. więcej: T. Kuzio, *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime*, Create Space Independent Publishing Platform, North Charleston 2017.

Po rosyjskiej agresji Kanada zawiesiła wszystkie działania militarne, które zakładała we współpracy z Rosją. Dwudziestu kanadyjskich specjalistów wysłano do kwatery głównej NATO w Casteau w Belgii w celu planowania działań oraz monitorowania sytuacji w Europie Wschodniej. Kanadyjskie zaangażowanie było widoczne także poprzez większą aktywność w ramach działań NATO w Europie Środkowej i Wschodniej. Ottawa zdecydowała się na ulokowanie sprzętu i personelu Kanadyjskich Sił Zbrojnych (Canadian Armed Forces – CAF) w regionie. W maju 2014 r. Kanada wysłała 6 samolotów bojowych CF-18 Hornet wraz z 200 osobami personelu do bazy Campia Turzii w Rumunii, by uczestniczyć w międzynarodowych ćwiczeniach. W październiku natomiast okręt kanadyjski *Toronto* dołączył do wspólnych ćwiczeń w ramach operacji NATO *Reassurance* na wschodnim Atlantyku oraz w regionie Morza Śródziemnego. W czerwcu 2015 r. okręt *Fredericton* wziął udział w manewrach na Morzu Bałtyckim w ramach wyżej wymienionej operacji Sojuszu²⁶. Do września 2018 r. w podobnych ćwiczeniach brało udział 7 okrętów pływających pod banderą kanadyjską, trzy z nich nawet dwukrotnie. Natomiast, oprócz wspomnianej powyżej Rumunii, kanadyjskie siły powietrzne wysyłano także na Islandię i na Litwę²⁷.

W maju 2014 r. pierwsi żołnierze kanadyjscy zostali wysłani do Polski, a ich obecność na zasadzie rotacji została utrzymana do sierpnia 2017 r. Liczba żołnierzy kanadyjskich w Polsce w każdej zmianie nie była imponująca (od 120 do 220), ale ich obecność była widoczna. O udziale tychże żołnierzy w międzynarodowych manewrach na terytorium Polski i republik bałtyckich będzie mowa w dalszej części tego rozdziału. Oprócz zaangażowania militarnego Kanada przekazała 1 mln USD do Funduszu Powierniczego NATO na modernizację ukraińskich sił zbrojnych. Co więcej, przekazała kolejne 3 mln USD na Centra Doskonalenia NATO: centrum bezpieczeństwa cybernetycznego, centrum bezpieczeństwa energetycznego oraz centrum komunikowania strategicznego otrzymały 1 mln USD każdy w celu zahamowania rosyjskich operacji w Europie Wschodniej²⁸.

Jednym z najważniejszych postanowień szczytu NATO, który w dniach 4–5 września 2014 r. odbył się w Newport w Walii, było wzmocnienie wschodniej flanki NATO, m.in. poprzez utworzenie tzw. „szpicu”, czyli sił szybkiego reagowania (Very High Readiness Joint Task Force), które byłyby zdolne do

²⁶ *Backgrounder – Canadian Participation in NATO Reassurance Measures*, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

²⁷ *Operation REASSURANCE*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, [online], (dostęp 18.05.2018).

²⁸ *NATO Security Initiatives in Ukraine and Eastern Europe*, Backgrounder, Wales, 4.09.2014, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

działania w przeciągu kilku dni. Wobec wydarzeń na wschodzie Europy potwierdzona została tradycyjna rola Sojuszu, a więc gotowość do kolektywnej obrony terytorium państw członkowskich. Podczas szczytu w Walii zdecydowano, iż wszystkie państwa członkowskie będą w przeciągu 10 lat dążyć do osiągnięcia budżetu na cele obronne w wysokości minimum 2% PKB²⁹. Pomimo zwiększenia środków na ten cel, na początku rządów konserwatystów, w latach 2010–2014, Kanada przeznaczala na obronę od 0,9 do 1,3% PKB³⁰. Pomimo nacisków ze strony USA i Wielkiej Brytani, Harper nie zadeklarował zwiększenia wydatków na cele militarne po szczycie w Walii, za to podkreślił udział Kanady w działaniach NATO i zobowiązał się do jeszcze większego zaangażowania, mając na myśli flankę wschodnią oraz operacje przeciwko ISIS³¹.

Po zwycięstwie liberałów w wyborach 2015 r., pomimo zapowiedzi zmian w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej, rząd Justina Trudeau zadeklarował kontynuację zaangażowania Kanady w działania Sojuszu podjęte w związku z sytuacją na wschodzie Europy. Przed szczytem NATO w Warszawie w lipcu 2016 r., Sekretarz Generalny Jens Stoltenberg zwrócił się do premiera kanadyjskiego z prośbą o objęcie dowództwa jednego z czterech międzynarodowych batalionów, które planowano utworzyć i utrzymywać na stałe na terytorium republik bałtyckich i Polski w ramach wzmocnienia flanki wschodniej. Trudeau był nastawiony sceptycznie do tego planu, gdyż kolidował on z promowaną przez liberałów koncepcją powrotu Kanady do tradycyjnej roli lidera w utrzymywaniu pokoju (*peacekeeping*)³². Jednym z czynników, które wpłynęły na zmianę nastawienia premiera, było przemówienie Baracka Obamy do parlamentu kanadyjskiego, wygłoszone 29 czerwca 2016 r., w którym amerykański prezydent nawoływał do większego udziału Kanady w realizacji postanowień Sojuszu³³. Wkrótce po tym wydarzeniu podano do wiadomości publicznej informację, że Kanada wyśle swoje wojska i obejmie dowództwo międzynarodowego batalionu liczącego tysiąc żołnierzy z państw

²⁹ *Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Wales*, North Atlantic Treaty Organization NATO, 5.09.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

³⁰ *Canada – Military Expenditure (% of GDP)*, The World Bank, [online]; *SIPRI Military Expenditure Database*, [online], (dostęp 18.06.2018).

³¹ S. Kilpatrick, *Canada Sending Dozens of Military Advisors to Iraq to Help Counter ISIS's „Murderous Rampage”*, „National Post”, 5.09.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

³² Ch. Leuprecht, J. Sokolsky, J. Derow, *On the Baltic Watch. The Past, Present and Future of Canada's Commitment to NATO's Enhanced Forward Presence in Latvia*, True North in Canadian public policy, A Macdonald-Laurier Institute Publication, Ottawa, June 2018, s. 10–11.

³³ *Remarks by President Obama in Address to the Parliament of Canada*, The White House. Office of the Press Secretary, 29.06.2016, [online], (dostęp 18.06.2018).

członkowskich, rozmieszczonego na Łotwie jako „odpowiedzialny parter, który wraz z sojusznikami NATO działa w celu powstrzymania agresji i zapewnienia pokoju i stabilności w Europie”, cytując wypowiedź ministra obrony Harjita Sajjana³⁴. Na szczycie NATO w Warszawie, gdy Justin Trudeau potwierdził tę decyzję, podano również oficjalne informacje dotyczące pozostałych trzech batalionów: dowództwo w Polsce miały objąć Stany Zjednoczone, na Litwie – Niemcy, w Estonii – Wielka Brytania. Zgodnie z tymi postanowieniami Kanada wysłała 455 żołnierzy i jako państwo ramowe objęła dowództwo misji Wysuniętej Wzmocnionej Obecności (eFP – enhanced Forward Presence) w Adazi na Łotwie w czerwcu 2017 r. W skład tego batalionu, oprócz sił kanadyjskich, wchodzi obecnie oddziały z Włoch, Albanii, Czech, Hiszpanii, Słowacji, Polski i Słowenii, łącznie 1293 żołnierzy³⁵. Podczas wizyty w Rydze 10 lipca 2018 r. Justin Trudeau ogłosił przedłużenie misji na Łotwie do marca 2023 r., pierwotnie planowanej do 2019 r., oraz zwiększenie kontyngentu kanadyjskiego do 540 żołnierzy³⁶. Był to przemyślany zabieg, gdyż spodziewano się, że na zbliżającym się szczycie NATO w Brukseli Donald Trump będzie naciskał na wywiązanie się z sojuszniczych zobowiązań przez państwa członkowskie, które nie osiągnęły pułapu 2% PKB przeznaczanych na cele wojskowe³⁷. Presja ze strony republikańskiego prezydenta oraz uwagi krytyczne innych sojuszników pod adresem Kanady, której wydatki na obronę wynosiły około 1,3% PKB i nie było widać perspektyw na osiągnięcie przez nią wartości ustalonej w Newport, wywołały publiczne dyskusje na ten temat. Komentatorzy i analitycy, w tym Benjamin Zyla oraz Christian Leuprecht i Joel Sokolsky, podkreślają wątpliwość tego wymogu wobec innych form zaangażowania Kanady, której potencjał oraz gotowość do działania i obecność wojskowa na flance wschodniej jest widoczna, szczególnie od czerwca 2017 r., i właśnie to zaangażowanie przede wszystkim powinno być uwzględniane³⁸. David Perry, analizując założenia opracowanej w 2017 r. nowej polityki obronnej Kanady

³⁴ *Canada to Send Troops to Latvia to Bolster NATO Forces in Stand against Potential Aggression from Russia*, „National Post”, 30.06.2016, [online], (dostęp 21.06.2018).

³⁵ Stan na 1.08.2018 r.: *NATO's Enhance Forward Presence, Factsheet*, North Atlantic Treaty Organization, 2018, [online], (dostęp 1.08.2018).

³⁶ *Canada's NATO Troops Will Stay in Latvia for Another Four Years: Trudeau*, „Reuters. World News”, 10.07.2018, [online], (dostęp 18.07.2018).

³⁷ J. Diamond, *Trump Opens NATO Summit with Blistering Criticism of Germany, Labels Allies „Delinquent”*, „CNN Politics”, 11.07.2018, [online], (dostęp 28.07.2018).

³⁸ Ch. Leuprecht, J. Sokolsky, *An Enhanced Forward Presence in the Baltics. Canada's enduring commitment to transatlantic security. Analysis*, 2017, [online]; B. Zyla, *The Myth of Canada as a Military Free-rider*, „Ottawa Citizen”, 18.09.2014, [online]; M. Blanchfield, *Trudeau Says Canada One of NATO's Strongest Actors' without Committing More Money*, „CBC Politics”, 17.02.2017, [online]; J. Alexander, *Canada's Commitment to NATO:*

zatytułowanej „Strong, Secure, Engaged”, przewiduje, iż w latach 2024/2025 wydatki na cele obronne Kanady osiągną wartość 1,4% PKB, a więc dość daleko do oczekiwanego przez USA pułapu³⁹.

Retoryka

Antyrosyjska postawa Stephena Harpera znajdowała swoje odzwierciedlenie w charakterystycznej ostrej retoryce. W większości swoich wystąpień publicznych w mediach, podczas oficjalnych wizyt czy spotkań otwarcie potępiał on agresywną politykę Kremla oraz wielokrotnie podkreślał, że Kanada nie zaakceptuje aneksji Krymu. Oceniał to jako akt agresji, jawne pogwałcenie suwerenności Ukrainy i prawa międzynarodowego.

Już pierwsze reakcje po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską były bardzo wymowne. Stephen Harper porównał wówczas działania Kremla do polityki III Rzeszy w 1938 r. – przejścia Austrii i Kraju Sudeckiego. Co więcej, te same porównania stosował minister spraw zagranicznych John Baird⁴⁰. W czasie wizyty w Kijowie 22 marca 2014 r. Harper nawoływał publicznie do zwrócenia Półwyspu Krymskiego Ukrainie i sugerował, że Rosja powinna być wykluczona z grupy G8, co wkrótce stało się faktem⁴¹. Biały Dom ogłosił tę decyzję 24 marca 2014 r.⁴² Po zestrzeleniu samolotu linii lotniczych „Malaysia Airlines” nad terytorium wschodniej Ukrainy, w wyniku czego śmierć poniosło prawie 300 osób (w większości Europejczyków i jeden Kanadyjczyk), w dzienniku „Globe and Mail” 25 lipca 2014 r. ukazał się artykuł napisany przez premiera Harpera pt. *Naszym obowiązkiem jest nie ustępować wobec rosyjskiej agresji*. Premier argumentował zasadność zaangażowania się Kanady w pomoc Ukrainie i wprowadzenia sankcji, a także w mocnych słowach ocenił politykę Putina: „Agresywny rosyjski militarizm i ekspansja są zagrożeniem nie tylko dla

Are We Pulling Our Weight?, „Canadian Military Journal” 2015, vol. 15, no. 4, [online], (dostęp 18.06.2018).

³⁹ D. Perry, *Following the Funding in Strong, Secure, Engaged*, Canadian Global Affairs Institute, Calgary 2018, s. 5, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁴⁰ S. Chase, *Harper Compares Russia's Crimea Moves to Third Reich Aggression*, „Globe and Mail”, 4.03.2014, [online]; Leslie MacKinnon, *Stephen Harper, John Baird Compare Russia to WW II era Germany*, „CBC Politics”, 4.03.2014, [online], (dostęp 21.06.2018).

⁴¹ C. Ton That, Ch. Commisso, *In Kyiv, Harper Calls for „Complete Reversal” of Crimea Annexation*, „CTV News”, 22.03.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁴² J. Acosta, *U.S., Other Powers Kick Russia Out of G8*, „CNN Politics”, 25.03.2014, [online], (dostęp 1.07.2018).

Ukrainy, zagrożeniem dla Europy, dla rządów prawa i wartości narodów Zachodu. Kanada nie będzie stać bezczynnie w obliczu tego zagrożenia”⁴³.

Szerokim echem odbiły się cytowane przez liczne agencje prasowe słowa Harpera, skierowane do Władimira Putina 15 listopada 2014 r. podczas szczytu G20 w Brisbane w Australii. Premier Kanady powiedział wówczas: „Myślę, że podam Panu rękę, ale mam tylko jedno do powiedzenia: musicie wynieść się z Ukrainy (*get out of Ukraine*)”⁴⁴. W odpowiedzi Putin miał zaprzeczyć, jakoby Rosja była tam obecna⁴⁵.

W wywiadzie dla Associated Press udzielonym przed szczytem G7 w Bawarii w czerwcu 2015 r. Stephen Harper nie przewidywał, aby Rosja pod rządami Putina miała kiedykolwiek ponownie należeć do grupy G7; podkreślił, że Kanada będzie się temu zdecydowanie sprzeciwiać. W nawiązaniu do opisanej powyżej sytuacji z Brisbane, a szczególnie do wyparcia się przez Putina obecności rosyjskiej na Ukrainie, stwierdził, że jest to

[...] rodzaj typowej rosyjskiej polityki zagranicznej – mówienie, że czarne jest białe nawet wtedy, gdy wszyscy wiedzą, że jest odwrotnie. Myślę, że tak długo, jak oni będą przyjmować taki punkt widzenia, będą traktować nas jakbyśmy wszyscy byli głupi – naprawdę nie ma sensu prowadzić z nimi dialogu⁴⁶.

Według Harpera rosyjski przywódca prowadzi taką politykę, jakby zimna wojna się nigdy nie skończyła⁴⁷. Podczas obrad szczytu w Bawarii natomiast w wypowiedzi dla stacji CNBC podkreślił, że wcześniejsza obecność Rosji w G8 była bezowocna, a rosyjska ekonomia nie ma zbyt wiele wspólnego z zasadami panującymi w gospodarkach państw zachodnich, nie mówiąc o wspólnych wartościach⁴⁸.

⁴³ S. Harper, *Our Duty is to Stand Firm in the Face of Russian Aggression*, „Globe and Mail”, 25.07.2014, [online], (dostęp 1.07.2018).

⁴⁴ A. Anishchuk, J. Wardell, *Western Leaders Confront Putin at G20 with Threat of More Sanctions*, „Reuters. World News”, 15.11.2014, [online]; B. Doherty, *G20: Canadian Prime Minister Shirtfronts Vladimir Putin instead*, „Guardian”, 15.11.2014, [online]; N. Logan, *„Get Out of Ukraine”: Harper to Putin at G20 Summit in Brisbane*, „Global News”, 15.11.2014, [online], (dostęp 1.07.2018).

⁴⁵ M. Blanchfield, *Swingback. Getting Along in the World with Harper and Trudeau*, Montreal 2017, s. 177–178.

⁴⁶ P. Ruddick, N. Chandran, *No Place for Putin at G7: Canadian PM*, „CNBC”, 8.05.2015, [online], (dostęp 20.06.2018).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Canada Will Never Let Russia under Putin Back into G7: Harper*, „CTV News”, 4.06.2015, [online], (dostęp 18.06.2018).

Ostra retoryka, stanowcza postawa wobec Rosji oraz wizyta w Europie latem 2015 r. była częścią kampanii wyborczej Partii Konserwatywnej⁴⁹. Komentatorzy, a wśród nich Terry Milewski, wskazywali, iż udział w szczycie G7 w Niemczech i udzielanie tam wywiadów dla agencji prasowych i stacji telewizyjnych, oficjalna wizyta w Polsce, na Ukrainie oraz spotkanie w Watykanie z papieżem Franciszkiem miało być sposobem na pozyskanie w wyborach głosów mniejszości ukraińskiej, Polonii kanadyjskiej oraz Kanadyjczyków, którzy deklarują się jako katolicy⁵⁰. Twarde stanowisko wobec Rosji wyrażane w mocnych słowach miało być cechą charakterystyczną polityki zagranicznej konserwatystów.

W kampanii wyborczej Justin Trudeau nazwał Putina „tyranem” (*bully*), a prowadzoną przez niego politykę określił jako niebezpieczną w Europie Wschodniej, nieodpowiedzialną i szkodliwą na Bliskim Wschodzie i prowokacyjną w Arktyce. Początkowo nowy premier starał się utrzymać twarde stanowisko rządu kanadyjskiego wobec Rosji. O tym świadczą słowa wypowiedziane po jego pierwszym spotkaniu z Władimirem Putinem na szczycie państw G20 w Antalyi w Turcji w listopadzie 2015 r. Trudeau wskazał wówczas, że jego rząd będzie dalej wspierał naród ukraiński i będzie podtrzymywał stanowisko, że „ingerencja Rosji w sprawę Ukrainy musi się zakończyć [...] i oczekuje, że prezydent w pełni zaangażuje się we wcielanie w życie postanowień z Mińska”⁵¹. W styczniu następnego roku minister spraw zagranicznych Stéphane Dion zasygnalizował chęci rządu kanadyjskiego do „odnowienia” (*re-engage*) relacji z Rosją i rozpoczęcia dialogu dotyczącego wspólnych interesów, w tym rozmów na temat Arktyki. Szef kanadyjskiej dyplomacji skrytykował również politykę poprzedniego rządu, który odrzucił jakiegokolwiek formy dialogu z Moskwą⁵². Wypowiedź ta była reakcją na słowa ministra spraw zagranicznych Rosji Sergieja Ławrowa, który na konferencji prasowej oświadczył, że Rosja chce odnowienia stosunków z Kanadą. Szef rosyjskiej dyplomacji wyraził nadzieję, że gabinet Trudeau zmieni sposób prowadzenia polityki, gdyż zarzucił poprzedniemu rządowi brak pragmatyzmu, kierowanie się interesem ukraińskiej diaspory, a nie interesem narodowym Kanady, a samego byłego premiera nazwał „rusofobem”⁵³. Zapowiedź „odnowienia” relacji z Rosją nie oznaczała zaprzestania

⁴⁹ M. Blanchfield, *Swingback...*, s. 166–169.

⁵⁰ T. Milewski, *Harper Kicks off Pre-election Trip to Europe with Harsh Words for Vladimir Putin*, „CBC News”, 6.06.2015, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁵¹ L. Berthiaume, *Trudeau Talks Tough with Russia's Putin over Ukraine*, „Ottawa Citizen”, 16.11.2015, [online], (dostęp 21.06.2018).

⁵² P. Zimonjic, *Stéphane Dion Signals Willingness to Re-engage with Russia*, „CBC News”, 26.01.2016, [online], (dostęp 20.06.2018).

⁵³ S. Ormiston, *Russian Foreign Minister Sergei Lavrov Reaches Out to Trudeau Government*, „CBC News”, 26.01.2016, [online], (dostęp 18.06.2018).

wspierania Ukrainy czy zaangażowania Kanady w działania NATO, chodziło o zmianę retoryki i podjęcie dyplomatycznego dialogu z Moskwą⁵⁴. Dion poszedł jeszcze dalej – w marcu zapowiedział „odwilż” w stosunkach z Rosją i skrytykował Harpera za prowadzenie „polityki pustego krzesła”, polegającą na odmawianiu udziału Kanady w istotnych spotkaniach na forach międzynarodowych, w których uczestniczyła delegacja rosyjska. „Karaliśmy w ten sposób sami siebie”, a „Ukrainie nie przynosiło to żadnych korzyści” – stwierdził szef kanadyjskiej dyplomacji i zapowiedział otwarcie nowego rozdziału w relacjach z Moskwą⁵⁵. Co ciekawe, kilka dni wcześniej Ottawa ogłosiła kolejne sankcje, którymi objęto m.in. dwóch obywateli Rosji i 10 przedsiębiorstw rosyjskich⁵⁶.

Gabinet Justina Trudeau pod wpływem dalszej agresywnej polityki Rosji, w tym eskalacji wojny w Donbasie, wspierania reżimu Asada w Syrii, zrezygnował z zapowiedzianej odwilży w relacjach z Moskwą. Na tle pogarszających się stosunków ze Stanami Zjednoczonymi po zwycięstwie Donalda Trumpa w wyborach prezydenckich Kanada wróciła do ograniczonych relacji z Rosją i potępienia polityki Kremla. Propozycję amerykańskiego prezydenta, aby Rosja wróciła do grupy G7 sformułowaną bezpośrednio przed rozpoczęciem szczytu w Kanadzie w czerwcu 2018 r., Trudeau zdecydowanie odrzucił⁵⁷. Do usztywnienia stanowiska Ottawy z pewnością przyczyniły się również aktywność szpiegowska, ataki cybernetyczne, próby ingerencji Moskwy w wybory w USA, a także w Niemczech, Francji czy Holandii oraz obawa przed zakłóceniem wyborów w Kanadzie w 2019 r.⁵⁸

Ukraina w polityce zagranicznej Kanady

Od uzyskania niepodległości w 1991 r. Ukraina zajmuje szczególne miejsce w kanadyjskiej polityce zagranicznej. Po upadku Związku Radzieckiego Kanada uznała niepodległość Ukrainy jako pierwsze zachodnie państwo, a drugie po Polsce i w 1992 r. zostały nawiązane stosunki dyplomatyczne między oboma

⁵⁴ M. Blanchfield, *Swingback...*, s. 180.

⁵⁵ E. Dyer, *Trudeau Government Signals Thaw in Relations with Russia*, „CBC News”, 29.03.2016, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁵⁶ *Additional Sanctions on Individuals and Entities for Activities Related to Russia and Ukraine*, News Release, Ottawa 18.03.2016, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁵⁷ *Trudeau Says No to Bringing Russia Back into G7*, „Reuters Video”, 9.06.2018, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁵⁸ J. Dickson, *Canada's 2019 Election a Likely Target for Russia Hackers, James Comey Warns*, „Global News”, 5.06.2018, [online], (dostęp 21.07.2018).

krajami⁵⁹. Czynnikiem, który sprawia, iż relacje te są wyjątkowo bliskie, to liczna grupa Kanadyjczyków o korzeniach ukraińskich i historyczne więzi, które powstały dzięki kilku falom ukraińskiej migracji do Kanady⁶⁰. Według danych kanadyjskiego spisu powszechnego z 2016 r. w Kanadzie zamieszkiwało ponad 1,36 mln osób deklarujących pochodzenie ukraińskie (łącznie – ukraińskie pochodzenie jako pierwsze oraz jedno z wielu)⁶¹. Pod względem liczebności jest to druga co do wielkości, po Rosji, grupa ludności ukraińskiej żyjąca poza Ukrainą, a w Kanadzie jedna z największych mniejszości etnicznych. Znajomość języka ukraińskiego w 2016 r. deklarowało 132 tys. Kanadyjczyków. Z całej tej licznej grupy na Ukrainie urodziło się „tylko” 73 tys., co oznacza, że pozostali deklarujący pochodzenie ukraińskie należą do drugiego lub kolejnego pokolenia imigrantów⁶². Społeczność tę reprezentuje Kongres Ukraińsko-Kanadyjski (Ukrainian Canadian Congress – UCC) z siedzibą w Winnipeg. Jak ważną rolę odgrywa Kraj Klonowego Liścia dla diaspory ukraińskiej rozsianej po całym świecie pokazuje fakt, iż w Toronto siedzibę swoją ma Światowy Kongres Ukraińców (Ukrainian World Congress – UWC), zrzeszający organizacje ukraińskie w ponad 300 krajach⁶³. Przedstawiciele mniejszości ukraińskiej w Kanadzie wielokrotnie byli obecni w życiu politycznym kraju, począwszy od czasów premiera Johna Diefenbakera (1957–1963), który mianował do swojego rządu pierwszego ministra o ukraińskich korzeniach. Od tamtego momentu właściwie w każdym gabinecie można było znaleźć osobę deklarującą ukraińskie korzenie, wyjątkiem był rząd Stephena Harpera. Dziadkowie ze strony matki obecnej minister spraw zagranicznych Chrystii Freeland urodzili się na Ukrainie. Wielu przedstawicieli ukraińskiej diaspory zrobiło kariery polityczne na szczeblu lokalnym, m.in. jako premierzy poszczególnych prowincji. Tak liczny udział kanadyjskich Ukraińców w życiu publicznym był możliwy z tego powodu, że popierali oni obie dominujące partie w Kanadzie

⁵⁹ B.S. Kordan, *Canadian-Ukrainian Relations: Articulating the Canadian Interest*, [w:] L.A. Hajda (red.), *Ukraine in the World: Studies in the International Relations and Security Structure of the Newly Independent State*, „Harvard Ukrainian Studies” 1996, vol. 20, s. 125–128.

⁶⁰ L.Y. Luciuk, *Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada and the Migration of Memory*, University of Toronto Press, Toronto 2000; *A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, M.R. Lupul (red.), Toronto 1982; F.A. Swyrypa, *Ukrainian Canadians*, Canadian Encyclopedia, 4.04.2012, [online], (dostęp 6.06.2018).

⁶¹ *Immigration and Ethnocultural Diversity Highlight Tables*, Statistics Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁶² *Census Profile, 2016 Census*, Statistics Canada, [online], (dostęp 8.07.2018).

⁶³ Więcej na temat obu organizacji zob.: *Ukrainian-Canadian Congress*, [online] *Ukrainian World Congress*, [online], (dostęp 7.07.2018).

– zarówno liberałów, jak i konserwatystów, a nawet Nową Partię Demokratyczną⁶⁴. Nie identyfikowali się ze skrajnie konserwatywnymi wartościami. Jeden z kanadyjskich gubernatorów generalnych Ray Hnatyshyn także był pochodzenia ukraińskiego. Oprócz polityki elita społeczności ukraińskiej jest powiązana z kanadyjskim biznesem, jej przedstawiciele odnieśli sukces także w kulturze, mediach i gospodarce. Przykładem może być Paul Grod zaliczany do 100 najbardziej wpływowych osób w Kanadzie, przewodniczący UCC oraz prezes koncernu Rodan Energy, którego nazwisko widnieje na liście Kanadyjczyków objętych sankcjami rosyjskimi i zakazem wjazdu na terytorium Federacji Rosyjskiej obok wspomnianej wyżej Chrystii Freeland⁶⁵. Wynika z tego, iż mniejszość ukraińska ma znaczący wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej przez Ottawę, choć nie tylko, a lobby ukraińskie w Kanadzie jest bardzo silne. Kwestie ukraińskie były zawsze bardzo istotne dla kanadyjskich polityków⁶⁶. Tak było zarówno podczas wydarzeń pomarańczowej rewolucji, euromajdanu, jak i od początku kryzysu wywołanego aneksją Krymu przez Rosję.

Pierwszą istotną umową określającą relacje dwustronne jako „szczególne partnerstwo” była podpisana 31 marca 1994 r. wspólna deklaracja dotycząca szczególnego partnerstwa między Kanadą i Ukrainą, dwukrotnie odnawiana w 2001 i 2008 r. Dokument zakładał dwustronną współpracę m.in. w celu rozwoju wzajemnych relacji politycznych, gospodarczych, kulturalnych, w dziedzinie bezpieczeństwa, nauki, ochrony środowiska; współpracy w ramach natowskiego programu „Partnerstwo dla Pokoju”, podejmowania wysiłków „zmiernych do kontrolowania rozprzestrzeniania broni masowego rażenia i osiągnięcia rozbrojenia jądrowego na Ukrainie pod skutecznym międzynarodowym nadzorem”⁶⁷. Od tamtego momentu Kanada i Ukraina podpisują dalsze umowy i deklaracje w takich dziedzinach jak: handel, rozwój techniczny, obrona i wzajemna pomoc prawna⁶⁸. 24 września 2009 r. kanadyjski minister spraw zagranicznych i jego ukraiński odpowiednik podpisali „Mapę drogową priorytetów” dla stosunków Kanada–Ukraina, która określiła najważniejsze obszary współpracy dwustronnej. Przyszła współpraca miała opierać się na przyjaznych relacjach, poszanowaniu demokracji i rządów prawa oraz wsparcia

⁶⁴ K.B. Carlson, *Ukrainian-Canadians Have a Strong Voice in Ottawa*, „Globe and Mail”, 1.02.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁶⁵ S. Mas, *Russian Sanctions against Canadians a „Badge of Honour”*, „CBC News”, 24.03.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁶⁶ P. Kościński, *Ukraińska diaspora i kanadyjska pomoc dla Kijowa*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn”, 20.05.2015, nr 49 (1286), [online], (dostęp 18.06.2018).

⁶⁷ *Joint Declaration on Special Partnership between Canada and Ukraine*, 31.03.1994, Embassy of Ukraine in Canada, [online], (dostęp 30.06.2018).

⁶⁸ B.S. Kordan, *Canadian-Ukrainian Relations...*, s. 132–137.

wzajemnego „dla suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej”⁶⁹. Od 1991 r. Kanada poczyniła znaczne wysiłki na rzecz wspierania nie tylko budowania demokracji na Ukrainie, reform politycznych i gospodarczych, ale także jej integracji z międzynarodowymi instytucjami i strukturami, w tym euroatlantyckimi⁷⁰. Można to było zauważyć szczególnie po rozpoczęciu pomarańczowej rewolucji w 2004 r., gdy kanadyjscy obserwatorzy zostali wysłani na Ukrainę w celu monitorowania i zagwarantowania wolnych wyborów prezydenckich w 2004 i 2010 r. oraz wyborów parlamentarnych w 2006 r. i rok później. Kanadyjskie misje obserwacyjne były sponsorowane przez rząd w Ottawie za pośrednictwem Departamentu Spraw Zagranicznych, Handlu i Rozwoju i prowadzone przez Międzynarodowy Korpus Reagowania Cywilnego (International Civilian Response Corps – CANADEM) – agencję non-profit współpracującą z ONZ i innymi międzynarodowymi partnerami w celu utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Misje obserwujące ukraińskie wybory parlamentarne nazwane zostały Mission Canada 2012 i Mission Canada 2013⁷¹. Rok 2014 był szczególnie, Kanada wysłała 300 obserwatorów na majowe wybory prezydenckie oraz październikowe wybory parlamentarne⁷². Wysyłając 50 swoich obserwatorów, zaangażowała się także w misję monitorującą Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), zaplanowaną do końca 2019 r.⁷³

Oba kraje współpracują ze sobą w organizacjach międzynarodowych, takich jak ONZ, OBWE oraz Międzynarodowa Organizacja Frankofonii. Przystąpienie Ukrainy do Światowej Organizacji Handlu w maju 2008 r. zostało ciepło przyjęte przez Kanadę. Ottawa mocno wspierała Ukraińców także w drodze do członkostwa w NATO, w ramach Szczególnego Partnerstwa NATO – Kanada zapewniała szkolenia językowe oraz w zakresie operacji pokojowych dla ukraińskiego personelu wojskowego i cywilnego⁷⁴.

⁶⁹ *Priorities for Canada-Ukraine Relations (RoadMap)*, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁷⁰ B. Buduru, D. Popa, *Canada-Russia Relations: A Strategic Partnership?* [w:] A.F. Cooper, D. Rowlands (red.), *Canada Among Nations...*, s. 194.

⁷¹ *Democracy Promotion & Election Observation*, CANADEM. International Civilian Response Corps, [online], (dostęp 30.06.2018).

⁷² M. Blanchfield, *Swingback...*, s. 173.

⁷³ *OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine*, OSCE. Organization for Security and Co-operation in Europe, [online], (dostęp 30.06.2018).

⁷⁴ *NATO-Ukraine Distinctive Partnership Turns Twenty: lessons to take forward*, „NATO Review Magazine”, 7.04.2017, [online], (dostęp 18.06.2018).

Współpraca gospodarcza

Na mapie rynków priorytetowych przygotowanej w 2015 r. w ramach kanadyjskiego Global Markets Action Plan Ukraina jest uznawana za rynek wschodzący, ze szczególnymi możliwościami dla działalności kanadyjskiego biznesu⁷⁵. Właściwie do roku 2017 relacje gospodarcze między Kanadą a Ukrainą były dość skromne. Przyzwyczajona do bliskiej współpracy z krajami byłego Związku Radzieckiego Ukraina preferowała handel z partnerami z regionu. Natomiast przedsiębiorcy kanadyjscy uznawali sytuację na Ukrainie jako niesprzyjającą, gdyż inwestycje niosły ze sobą spore ryzyko z powodu niestabilności ukraińskiej gospodarki. W 2014 roku zanotowano duży spadek w wielkości wymiany między Kanadą a Ukrainą (wartość kanadyjskiego eksportu spadła o 31%, importu o 11%), co zrozumiałe ze względu na sytuację polityczną w regionie⁷⁶. W ostatnich latach widoczna jest pozytywna dynamika w dwustronnych relacjach gospodarczych i znaczący wzrost wartości wymiany. W 2017 r. w porównaniu z rokiem poprzednim nastąpiła zwyżka aż o 74% w wielkości ukraińskiego eksportu do Kanady, którego wartość wyniosła 50,4 mln USD. Natomiast wzrost wartości importu z Kanady zanotowano na poziomie 37%, a wyniosła ona prawie 300 mln USD (299,2 mln USD), co oznacza, że utrzymano występującą już wcześniej nadwyżkę Kanady w handlu z Ukrainą. Towarami dominującymi w eksporcie z Kanady są paliwa mineralne, oleje, farmaceutyki, ryby i owoce morze. Z Ukrainy sprzedaje się produkty z miedzi i żelaza, maszyny, drewno i nabiał⁷⁷. Te pozytywne zmiany są wynikiem podpisania 11 lipca 2016 r. układu o wolnym handlu między Kanadą a Ukraina (Canada-Ukraine Free Trade Agreement – CUFTA), który wszedł w życie 1 sierpnia roku następnego. Negocjacje rozpoczęły się w 2010 roku, przez dwa lata odbyło się pięć rund rozmów dwustronnych. Podczas wizyty w Kijowie w styczniu 2015 r. minister handlu międzynarodowego Kanady Ed Fast ogłosił wznowienie rozmów, które zakończyły się po sześciu miesiącach⁷⁸. Umowa wolnohandlowa znosiła cła na około 86% towarów przywożonych z Kanady oraz 99% tych sprowadzanych z Ukrainy, ułatwiła procedury biurokratyczne oraz wprowadzała odpowiednie zasady i regulacje w kwestii ochrony praw pracowniczych, praw własności intelektualnej oraz ochrony

⁷⁵ *Ukraine. Market Access Plan 2015–2017*, Global Affairs Canada. Government of Canada, [online], (dostęp 5.05.2017).

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Stosunki handlowe i gospodarcze między Ukrainą a Kanadą*, Ambasada Ukrainy w Kanadzie, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁷⁸ *Canada and Ukraine Announce „Milestone” Free Trade Agreement*, „Guardian”, 15.07.2015, [online], (dostęp 18.06.2018).

środowiska⁷⁹. Jednak, jak podaje Komisja Europejska, Kanady nie ma na liście 10 najważniejszych partnerów handlowych Ukrainy⁸⁰. CUFTA daje obu stronom duże możliwości zintensyfikowania wymiany dwustronnej oraz zwiększenia poziomu inwestycji, a przede wszystkim otwiera przed Ukrainą perspektywy rozwoju gospodarczego.

Bezpośrednia pomoc dla Ukrainy po rozpoczęciu kryzysu

Ottawa popiera wysiłki Ukrainy na rzecz stabilizacji gospodarki i promowania rozwoju gospodarczego i społecznego. 17 września 2014 r. podczas pierwszej oficjalnej wizyty w Kanadzie ukraińskiego prezydenta Petra Poroszenki, osiągnięto porozumienie w sprawie udzielenia Ukrainie 200 mln CAD pożyczki wspierającej przeprowadzanie przez nią reform gospodarczych i finansowych. Stephen Harper ogłosił 28 stycznia 2015 r. przekazanie kolejnej pożyczki o tej samej wysokości w celu wsparcia nowo wybranego rządu ukraińskiego⁸¹. Premier dodatkowo zadeklarował 3 mln USD pomocy dla międzynarodowych partnerów w celu dostarczenia opieki medycznej, żywności, wody pitnej, środków higienicznych, ochrony dzieci oraz przygotowania pomocy Ukraińcom mieszkającym na terenach objętych walkami.

Według danych opublikowanych w lipcu 2017 r. przez trzy lata Kanada przeznaczyła ponad 700 mln USD na potrzebną pomoc dla Ukrainy, w tym ponad połowę na niskooprocentowane pożyczki w celu ustabilizowania ukraińskiej gospodarki, ponad 245 mln USD w dwustronnych projektach pomocy rozwojowej wspierających demokrację i praworządność oraz zrównoważony wzrost gospodarczy, ponad 74 mln USD na wzmocnienie ukraińskiego bezpieczeństwa oraz ponad 27 mln USD na pomoc humanitarną⁸². Po powrocie z konferencji Opportunity Ukraine minister spraw zagranicznych Chrystia Freeland ogłosiła chęć przekazania przez rząd kanadyjski kolejnych prawie 7 mln USD, które zostaną przeznaczone na 5 nowych projektów, mających na celu dalsze wsparcie monitorowania przestrzegania praw człowieka oraz rozwiązywania konfliktów. Środki te mają pochodzić z Programu Operacji na Rzecz Pokoju i Stabilizacji (Peace and Stabilization Operations Program

⁷⁹ *Canada and Ukraine: Creating Jobs and Opportunities Together*, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁸⁰ *European Union, Trade in Goods with Ukraine*, European Commission, 16.04.2018, [online], (dostęp 1.06.2018).

⁸¹ *The Government of Canada's Response to the Situation in Ukraine*, Background, Ottawa, 17.02.2015, Government of Canada, [online], (dostęp 6.06.2018).

⁸² *Canada Reiterates Support for Democratic Reforms, Human Rights and Peace in Ukraine*, News Release, London 6.07.2017, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

– PSOPs)⁸³. Te nowe inicjatywy mają być kontynuacją wcześniejszego kanadyjskiego zaangażowania w reformę policji na Ukrainie oraz współpracy z OBWE⁸⁴.

Rząd Justina Trudeau oprócz wspierania demokracji i rozwoju gospodarki ukraińskiej, co jest kontynuacją działań poprzedniego rządu, zaangażował się również w pomoc dla przesiedlonych, walkę z korupcją, bezpieczeństwo cybernetyczne, w budowanie społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie oraz zwiększenie udziału kobiet w życiu publicznym⁸⁵.

Oprócz działań w ramach NATO, Kanada wspiera Ukraińskie Siły Zbrojne. W sierpniu 2014 r. przekazano Ukrainie nieśmiercionośny sprzęt bojowy taki jak hełmy, kamizelki kuloodporne, zestawy pierwszej pomocy, namioty i śpiwory. Pomoc tę ponowiono kilka miesięcy później, w grudniu, gdy Kanada wysłała kolejny transport potrzebnego wyposażenia o wartości 12 mln CAD, w tym: sprzęt do rozminowywania i komunikacji, nożyki, leki, buty zimowe i płaszcze wojskowe. Natomiast 8 grudnia 2014 r., podczas wizyty w Kijowie, minister obrony narodowej Rob Nicholson, ogłosił, że Kanada zintensyfikuje współpracę wojskową z Ukrainą. W związku z tym w kwietniu następnego roku zapadła w Ottawie decyzja o wysłaniu 200 kanadyjskich żołnierzy na Ukrainę w celu szkolenia oddziałów gwardii ukraińskiej. Misję UNIFIER, zaplanowaną do końca marca 2017 r., przedłużono o dwa lata, a budżet na to przeznaczony wyniósł 5 mln USD⁸⁶.

Pomimo wielokrotnych nacisków ze strony lobby ukraińskiego oraz prośb władz ukraińskich, rząd Stephena Harpera nie zdecydował się na wysłanie na Ukrainę broni śmiercionośnej, choć w parlamencie kanadyjskim o tym debatowano⁸⁷. Na taki krok Ottawa nie chciała zdecydować się jako pierwsza, Harper czekał na decyzję sojuszników, a przede wszystkim Stanów Zjednoczonych⁸⁸. Do wysłania broni na Ukrainę za rządów Harpera nie doszło, choć manifestował

⁸³ *Peace and Stabilization Operations Program* – PSOPs został powołany do życia 16.08.2016 r. przez *Global Affairs Canada*, by umożliwić rządowi w Ottawie podjęcie szybkich i skoordynowanych działań w celu zapobiegania nowym i zaprzestania trwających już konfliktów oraz reagowania na nie. Zob. więcej: *Peace and Stabilization Operations Program*, Global Affairs Canada, 12.06.2018, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁸⁴ *Canada Reiterates Support...*

⁸⁵ *Canadian International Assistance in Ukraine*, Global Affairs Canada, 9.06.2017, Government of Canada, [online], (dostęp 1.07.2018).

⁸⁶ *Operation UNIFIER*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁸⁷ K. Blaze Carlson, *Ukrainian-Canadians Have a Strong Voice in Ottawa*, „Globe and Mail”, 1.02.2014, [online], (dostęp 20.06.2018).

⁸⁸ P. Kościński, *Ukraińska diaspora i kanadyjska pomoc...*

on twardą postawę wobec Rosji i niezmiennie wsparcie dla narodu ukraińskiego. W grudniu 2017 r. natomiast podano informację, że rząd Trudeau wprowadza możliwość eksportu kanadyjskiej broni na Ukrainę. Jak powiedziała minister Freeland: „decyzja ta odzwierciedla bliższe więzi między Kanadą a Ukrainą”⁸⁹, a z pewnością jest owocem gorącej debaty w parlamencie kanadyjskim (przykładem może być pierwsza sesja 42. parlamentu)⁹⁰. Po sześciu miesiącach od ogłoszenia oświadczenia nieznane były jego konsekwencje, na jakiegokolwiek pytania przedstawiciele resortu spraw zagranicznych odmawiają komentarza, zasłaniając się tajemnicą handlową⁹¹.

Działania o charakterze symbolicznym i demonstracje wsparcia

Oprócz omówionych powyżej inicjatyw politycznych, wojskowych oraz gospodarczych nie można pominąć dyplomatycznych i moralnych wyrazów wsparcia dla Ukrainy. Porównując oba gabinety: konserwatystów i liberałów, w tej dziedzinie zdecydowanie góruje Stephen Harper i członkowie jego rządu.

Dwustronne spotkania na wysokim szczeblu, które regularnie odbywały się od 1992 r., miały szczególne znaczenie w latach 2014 i 2015. Pierwszym politykiem zachodnim, który w lutym 2014 r. przybył do Kijowa i spotkał się z nowo wybranym premierem Ukrainy Arsenijem Jaceniukiem oraz członkami jego rządu był minister spraw zagranicznych Kanady John Baird. Nie była to jego pierwsza wizyta w stolicy Ukrainy, podczas protestów ulicznych, które potocznie nazwano euromajdanem, świat obiegło zdjęcie kanadyjskiego ministra w szaliku z barwami Ukrainy manifestującego poparcie dla protestujących na

⁸⁹ Cyt. za: M. Brewster, *Canadian Arms Makers get OK to Sell to Ukraine*, „CBC News”, 13.12.2017, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁹⁰ *Canada's Support to Ukraine in Crisis and Armed Conflict. Report of Standing Committee on National Defence*, December 2017, 42 Parliament, 1 Session, House of Commons, Canada, s. 34–38, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁹¹ L. Berthiaume, *Cdn Arms Sales to Ukraine a Mystery as Federal Government Keeps Mum on Exports*, „CTV News”, 17.05.2018, [online], (dostęp 18.06.2018).

Aktualizacja: Po rosyjskim ataku na ukraińskie jednostki na Morzu Czarnym w listopadzie 2018 r., podczas wystąpień ambasadorów Ukrainy, Mołdawii i Gruzji w kanadyjskiej Izbie Gmin 4 grudnia 2018 r., Andrij Szewczenko, ambasador Ukrainy w Kanadzie, przyznał publicznie, że wkrótce zostanie sfinalizowana umowa dotycząca dostaw karabinów snajperskich z Kanady dla ukraińskiej armii. *Standing Committee on National Defence, Evidence*, Tuesday, December 4, 2018, Number 121, 42 Parliament, 1 Session, House of Commons, Canada, [online], (dostęp 18.12.2018); *Responding to Russian Aggression Against Ukraine, Moldova and Georgia in the Black Sea Region. Report of Standing Committee on National Defence*, December 2018, 42 Parliament, 1 Session, House of Commons, Canada, s. 12, [online], (dostęp 18.12.2018).

Placu Niepodległości. Baird przyjechał do Kijowa 5 grudnia 2013 r., by osobiście wziąć udział w spotkaniu OBWE, podczas gdy szefowie dyplomacji innych państw nie zdecydowali się wówczas na podróż na Ukrainę⁹². Kanadyjski minister handlu międzynarodowego Ed Fast, który przewodniczył misji handlowej na Ukrainie w lipcu 2014 r., wrócił do Kijowa w styczniu 2015 r., by wznowić negocjacje dotyczące ukraińsko-kanadyjskiej umowy o wolnym handlu. Natomiast w grudniu 2014 r. minister obrony narodowej Rob Nicholson, będąc z oficjalną wizytą na Ukrainie, zakomunikował chęć Ottawy do zintensyfikowania współpracy dwustronnej w celu zwiększenia możliwości obronnych Ukrainy. Premier Stephen Harper odwiedził Ukrainę trzykrotnie. W marcu 2014 r. już po aneksji Krymu jako pierwszy przywódca z grupy G7 złożył wizytę w Kijowie i publicznie potępił agresję Moskwy⁹³. Zaś 7 czerwca tego samego roku jako pierwszy zachodni polityk spotkał się z prezydentem Petrem Poroszenką i uczestniczył w ceremonii jego zaprzysiężenia. Był to moment symboliczny, manifestujący wsparcie Kanady, porównywany do tego, gdy w ceremonii inauguracji prezydenta Wiktora Juszczenki wzięła udział gubernator generalna Adrienne Clarkson, która ubrana w pomarańczowy szalik, siedziała podczas ceremonii obok pierwszej damy⁹⁴. Trzecia wizyta Harpera na Ukrainie, podczas której premierowi towarzyszył minister obrony Jason Kenney, miała miejsce w czerwcu 2015 r. jako część wspomnianej wyżej podróży premiera Kanady po Europie w czasie trwania kampanii wyborczej.

Petro Poroszenko odwiedził Ottawę we wrześniu 2014 r., była to jego pierwsza pozaeuropejska wizyta oficjalna, podczas której wygłosił mowę w parlamencie kanadyjskim. Następnie udał się do Waszyngtonu, ta kolejność także była dość wymowna⁹⁵. Prezydent odwiedził Ottawę jeszcze raz we wrześniu 2017 r., kiedy to z premierem Justinem Trudeau dyskutowali o wspólnych wartościach, perspektywach współpracy gospodarczej po wejściu w życie CUFTA oraz o współdziałaniu w kwestii bezpieczeństwa⁹⁶.

⁹² Y. Baran, *Canada's Place at Ukraine's Euromaidan*, „Policy Magazine”, 1/2.2014, s. 24, [online], (dostęp 18.06.2018); K.R. Nossal, S. Roussel, S. Paquin, *The Politics of Canadian Foreign Policy*, Kingston 2015, s. 103.

⁹³ J. Ibbitson, *The Big Break: The Conservative Transformation of Canada's Foreign Policy*, Centre for International Governance Innovation CIGI, Waterloo 2014, s. 15.

⁹⁴ 2005: *The Year in Review. Canada Feels Effects of Orange Revolution*, „Ukrainian Weekly”, 15.01.2006, no. 3, vol. LXXIV, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁹⁵ L. Payton, *Petro Poroshenko: „I Am Thankful to Canada”*, „CBC News”, 17.09.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁹⁶ *Joint Statement by Prime Minister Trudeau and President Poroshenko*, President of Ukraine, 22.09.2017, [online], (dostęp 18.06.2018).

Premier Justin Trudeau złożył oficjalną wizytę na Ukrainie w lipcu 2016 r. bezpośrednio po szczycie NATO w Warszawie. Podczas jego pobytu w Kijowie miało miejsce podpisanie umowy o wolnym handlu, szef kanadyjskiego rządu spotkał się również z przebywającymi na Ukrainie żołnierzami kanadyjskimi szkolącymi ukraińską armię w ramach operacji UNIFIER⁹⁷. Wcześniej w marcu 2016 r. Ukrainę odwiedził także minister obrony Kanady Harjit Sajjan, który z żołnierzami kanadyjskimi spotkał się na poligonie podczas ćwiczeń wojskowych⁹⁸. Pierwsza wizyta na Ukrainie minister spraw zagranicznych w gabinecie Trudeau Chrystii Freeland odbyła się w grudniu 2017 r. Spotkała się wtedy zarówno z prezydentem Poroszenką, jak i premierem Wołodymyrem Hrojsmanem oraz innymi członkami jego rządu. Ogłosiła wówczas gotowość Ottawy do dalszego wspierania Ukrainy w ramach pomocy humanitarnej w latach 2017–2018⁹⁹. Kolejna jej wizyta zapowiadana na sierpień 2018 r., została odwołana, podobnie jak jej pobyt we Francji, gdyż ważyły się wówczas losy umowy o wolnym handlu z USA i Meksykiem.

Polska w polityce zagranicznej Kanady

W omawianym okresie Polska odgrywała szczególną rolę w europejskiej polityce Kanady. Ottawa doceniała silną pozycję Polski w regionie oraz podejmowała wysiłki, aby wzmocnić współpracę na różnych polach oraz zacieśnić relacje dwustronne. Polskę i Kanadę łączą konstruktywne, wypracowane przez dziesięciolecia, stosunki bilateralne, oparte na więziach społecznych i historycznych. Podstawą wzajemnych relacji był szacunek dla wartości: demokracji, praw człowieka oraz zasad praworządności, a także wspólne działanie w ramach organizacji międzynarodowych (ONZ, NATO) i inicjatyw wielostronnych. Obecny stan stosunków polsko-kanadyjskich jest konsekwencją intensywnego dialogu politycznego prowadzonego od 1989 r.

Zarys relacji społecznych, politycznych i gospodarczych

Na utrwalenie relacji między państwami miały i mają wpływ powiązania społeczne wynikające z faktu, iż w Kanadzie żyje liczna społeczność o polskich korzeniach. Według danych statystycznych z 2016 r., w Kanadzie zamieszkiwało

⁹⁷ T. Burrige, *Canadian-Ukrainian Relations: As trick as blood?*, „BBC News”, 11.07.2016, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁹⁸ *Minister Sajjan Concludes Visit to Ukraine, Poland, and Germany*, News Release, Ottawa 17.03.2016, National Defence/Canadian Armed Forces, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

⁹⁹ *Minister of Foreign Affairs of Canada Chrystia Freeland Visited Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 23.12.2017, [online], (dostęp 18.06.2018).

wówczas 1,1 mln osób deklarujących polskie pochodzenie (łącznie – polskie pochodzenie jako najważniejsze oraz polskie korzenie wśród innych), co daje ponad 3% całej populacji Kraju Klonowego Liścia¹⁰⁰. Natomiast językiem polskim włada nieco ponad 200 tysięcy Kanadyjczyków¹⁰¹. Polscy imigranci przybywali na kanadyjską ziemię w ramach kilku fal imigracyjnych¹⁰². Pierwszym Polakiem, który w 1686 r. osiedlił się na terenach dzisiejszej Kanady był Andrzej Wilk (André Loup). W owym czasie ziemie te były posiadłościami francuskimi¹⁰³. Masowa emigracja z ziem polskich rozpoczęła się w XIX w.¹⁰⁴ Po zakończeniu II wojny światowej, gdy Kanadyjczycy otworzyli swoje granice dla uchodźców wojennych oraz tak zwanych dipisów (*displaced persons* – DPs)¹⁰⁵, w Kanadzie zamieszkało około 55 tysięcy Polaków¹⁰⁶. Kolejny znaczący napływ Polaków miał miejsce w latach 80. i 90., kiedy to do Kraju Klonowego Liścia przybyła grupa tak zwanych „postsolidarnościowych” imigrantów w liczbie 115 tysięcy¹⁰⁷.

Spółeczność polska wielokrotnie miała swoich przedstawicieli w parlamencie Kanady. Urodzony w Polsce, obecny prezes Kongresu Polonii Kanadyjskiej (KPK) – Władysław Lizoń, który przybył do Kraju Klonowego Liścia w 1988 r., oraz syn polskich imigrantów – Ted Opitz byli posłami w kanadyjskiej Izbie Gmin w okresie rządów konserwatystów (2011–2015). Obaj politycy często podkreślali silne związki z Polonią¹⁰⁸. Liczna grupa Kanadyjczyków o polskich korzeniach, skupiona wokół KPK ma poglądy prawicowe, w kanadyjskich wyborach zarówno parlamentarnych, jak i lokalnych popierała – i wciąż popiera – Partię Konserwatywną¹⁰⁹.

¹⁰⁰ *Immigration and Ethnocultural Diversity...*

¹⁰¹ *Census Profile, 2016 Census...*

¹⁰² D.H. Avery, J.K. Fedorowicz, *The Poles in Canada*, Keystone Printing, Ottawa 1982.

¹⁰³ J. Grabowski, *Historia Kanady*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2001, s. 285.

¹⁰⁴ W.B. Makowski, *History and Integration of Poles in Canada*, Lindsay 1967.

¹⁰⁵ *Displaced persons* – określenie używane w stosunku do migrantów, głównie z Europy Środkowo-Wschodniej, którzy w wyniku wydarzeń wojennych nie mogli bądź nie chcieli wrócić do ojczyzny.

¹⁰⁶ A. Reczyńska, *Polska emigracja do Kanady w drugiej połowie XX w. i jej wpływ na przemiany polskiej grupy etnicznej w tym kraju*, [w:] A. Branach-Kallas (red.), *Niuanse wyobcowania. Diaspora i tematyka polska w Kanadzie*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2014, s. 22.

¹⁰⁷ A. Reczyńska, *Przemiany w społeczności polonijnej w Kanadzie pod koniec XX wieku*, [w:] G. Babiński, H. Chałupczak (red.), *Diaspora polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań*, Wydawnictwo Grell, Kraków 2006, s. 162.

¹⁰⁸ A. Reczyńska, *Polska emigracja...*, s. 33.

¹⁰⁹ M. Lesińska, *Partycypacja Polaków głoszących za granicą w wyborach krajowych: analiza wyników wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 1990–2011*, Ośrodek Badań nad Migracjami, grudzień 2014.

Początek nowego rozdziału w stosunkach polsko-kanadyjskich miał miejsce po zakończeniu rozmów Okrągłego Stołu, kiedy to Polska weszła na drogę transformacji ustrojowej i stała się państwem w pełni suwerennym i demokratycznym. Pierwsza oficjalna wizyta premiera Tadeusza Mazowieckiego w Kanadzie odbyła się 27 marca 1990 r. i była poprzedzona pobytem przewodniczącego NSZZ Solidarność Lecha Wałęsy, który przygotował grunt pod rozmowy na temat nowego charakteru relacji dwustronnych¹¹⁰. Kolejna wizyta Wałęsy już jako prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawie we wrześniu 1994 r. oraz przyjazd premiera Kanady Jeana Chrétiena do Warszawy w styczniu 1999 r., podczas których podpisano pierwsze umowy dwustronne, rozpoczęły owocną i wielowymiarową współpracę¹¹¹. Warto nadmienić, iż premier kanadyjski podczas swojej wizyty został uhonorowany tytułem doktora honoris causa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie¹¹². Chrétien także brał udział w uroczystości odsłonięcia pomnika znajdującego się obok budynku Ambasady Kanady w Warszawie, który upamiętnia polsko-kanadyjskie braterstwo broni. Pomnik stanowią dwa głazy – jeden przywieziony z okolic Wilna w Ontario, drugi – z polskich Kaszub¹¹³.

Kanada wspierała Polskę w trudnym procesie wdrażania reform ustrojowych i gospodarczych oraz jej starania do wejścia w struktury Paktu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej. Kanada jako pierwsza ratyfikowała polskie członkostwo w NATO 2 lutego 1998 r.¹¹⁴

Polska jest największym partnerem handlowym Kanady w Europie Środkowo-Wschodniej. W 2017 r. kanadyjsko-polska wymiana handlowa osiągnęła wartość 2,632 mld CAD, co stanowi wzrost o prawie 4% w stosunku do roku poprzedniego. Nie jest to imponująca wartość w porównaniu do ponad 13% wzrostu, który odnotowano w 2014 r. w stosunku do roku 2013. Warto podkreślić, że 2014 r. był dla relacji bilateralnych wyjątkowy, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu, co jak widać miało przełożenie także na relacje gospodarcze. Eksport polskich produktów do Kanady w 2017 r. był bliski

¹¹⁰ *Polska oraz Kanada*, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawie, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹¹¹ *Lech Wałęsa w Ottawie*, „Rzeczpospolita”, 13.09.1994, Archiwum, [online], (dostęp 15.03.2016).

¹¹² *Premier Kanady Doktorem Honoris Causa SGH*, Gazeta Szkoły Głównej Handlowej (archiwum), nr 99(9), [online], (dostęp 15.09.2015).

¹¹³ Masową emigrację z ziem polskich w XIX w. zapoczątkowali Kaszubi, którzy osiedlili się w prowincji Ontario, a pierwszą założoną tam osadę nazwali Wilno, więcej: A. Reczyńska, *Polska diaspora w Kanadzie*, [w:] A. Walaszek (red.), *Polska diaspora*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001, s. 30–31.

¹¹⁴ J. Kirton, *Canadian Foreign Policy in a Changing World*, Toronto 2007, s. 323–324.

2 mld CAD (1,937 mld CAD), zanotowano wzrost o niecały procent w porównaniu z rokiem poprzednim (natomiast w 2014 wzrost 27% w stosunku do roku 2013). Import towarów z Kanady w 2017 r. wyniósł prawie 700 mln kanadyjskich dolarów (694,9 mln CAD), co stanowi 12,7% wzrost, porównując wartości z 2016 r. Dodatni dla Polski bilans w handlu z Kanadą wyniósł 1,504 mld CAD (po uwzględnieniu kanadyjskiego reeksportu). Analizując dane statystyczne z ostatnich lat, należy dodać, iż wielkość wymiany handlowej między oboma państwami systematycznie rośnie¹¹⁵. Polska uzyskała również status „rynku priorytetowego” w ramach Canada’s Global Markets Action Plan na lata 2015–2017¹¹⁶.

Jak podaje Ministerstwo Rozwoju, w 2017 r. najważniejszym polskim produktem eksportowanym do Kanady były części silników turboodrutowych i turbośmigłowych (prawie 34%). Na kolejnych miejscach uplasowały się surowe skóry z norek oraz promy i statki wycieczkowe, co jest nową pozycją w eksporcie z Polski do Kanady¹¹⁷. Z Kraju Klonowego Liścia Polacy sprowadzają węgiel bitumiczny, części turbin gazowych oraz oleje ropy naftowej i oleje otrzymywane z materiałów bitumicznych. Wśród państw członkowskich Unii Europejskiej prowadzących wymianę handlową z Kanadą Polska plasuje się na 10. miejscu pod względem eksportu oraz na 9. miejscu pod względem importu. Ontario i Quebec to prowincje kanadyjskie, których wymiana handlowa z Polską osiągnęła największe wartości¹¹⁸.

Na polskim rynku działa wiele firm kanadyjskich. Według Głównego Urzędu Statystycznego, na koniec 2015 r. funkcjonowało w Polsce 116 podmiotów z udziałem kanadyjskiego kapitału¹¹⁹. Kanadyjczycy zainteresowani są inwestycjami w Specjalne Strefy Ekonomiczne (SSE) w Polsce, aktualnie obecni są w katowickiej, legnickiej, mieleckiej, pomorskiej i słupskiej SSE. Do najważniejszych inwestorów należą Pratt & Whitney Canada, firma, która jest obecna w Polsce od ponad 30 lat (przemysł samolotowy), McCain

¹¹⁵ *Polsko-kanadyjska wymiana handlowa w 2017 roku*. Portal Promocji Eksportu, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹¹⁶ *Poland. Market Access Plan 2015–2017*, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹¹⁷ Kontrakt na budowę promów w stoczni „Remontowa Shipbuilding” w Gdańsku dla BC Ferries podpisano w 2014 r., zob.: *Ceremonia chrztu kolejnych promów polskiej produkcji mających służyć w Kanadzie*, Portal Promocji Eksportu, [online]; kontrakt na remonty i przekształcanie układów napędowych – 2016 r., *Ferry converted to LNG propulsion at Remontowa SA arrives in Canada*, „Poland@Sea”, [online], (dostęp 8.06.2017).

¹¹⁸ *Polsko-kanadyjska wymiana handlowa w 2017 roku...*

¹¹⁹ *Kanada. Informacje o stosunkach gospodarczych Polski*, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, [online], (dostęp 21.06.2018).

International (branża spożywcza) oraz Bombardier Transportation, posiadający oddziały w 4 polskich miastach i zatrudniający ponad 1300 osób (transport szynowy). Po transakcji zakupu 100% udziałów w spółce wydobywczej Quadra FNX Mining za prawie 10 mld złotych, KGHM Polska Miedź S.A. jest największym polskim inwestorem w Kanadzie¹²⁰. Jak dotąd była to największa tego typu transakcja w dziejach polskiej gospodarki. Innym ważnym inwestorem w Kanadzie jest PKN Orlen, który w listopadzie 2013 r. nabył spółkę TriOil. Pośrednio przez zakupioną firmę TriOil, w czerwcu 2014 r. Orlen przejął spółkę wydobywczą Birchill Exploration Limited Partnership, zwiększając tym samym poziom inwestycji w Kanadzie i planując kolejne nakłady inwestycyjne¹²¹. W kanadyjskiej branży surowcowej działała do niedawna także firma Kulczyk Investments, która przejęła w 2013 r. spółkę Winstar Resources (obecnie Serinus Energy)¹²². Polskie firmy kosmetyczne – Inglot i Ziaja także są widoczne na rynku kanadyjskim.

Wydarzeniem o symbolicznym znaczeniu zapowiadającym nowy rozdział w stosunkach gospodarczych między Polską a Kanadą było otwarcie kanadyjskiego rynku dla polskich jabłek. Trwające dwa lata negocjacje w tej sprawie zakończyły się sukcesem w październiku 2014 r., a decyzja Ottawy została przyspieszona przez wprowadzenie rosyjskiego embarga na polskie owoce i warzywa¹²³.

Do niedawna podkreślano, iż pomimo wzrastającej wartości obrotów handlowych w relacjach gospodarczych pomiędzy Polską a Kanadą tkwi niewykorzystany potencjał. Bardzo dobre stosunki polityczne, ruch bezwizowy, porozumienia regulujące świadczenia socjalne oraz kwestie podatkowe tworzą sprzyjające warunki do rozwoju współpracy gospodarczej. Bruno-Pierre Carrier i Maya Rostowska z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych wśród powodów niewykorzystanych możliwości w kontaktach handlowych między Polską a Kanadą wskazali brak doświadczenia polskich przedsiębiorców w działalności na odległych rynkach. Natomiast zbyt rozbudowana biurokracja i skomplikowane procedury administracyjne skutecznie zniechęcają

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ *PKN Orlen przejął kanadyjską spółkę wydobywczą TriOil*, „Rzeczpospolita. Ekonomia”, 14.11.2013, [online]; *Zamknięcie transakcji nabycia Birchill Exploration Limited Partnership od Bregal Investments*, Orlen, [online]; *PKN Orlen chce przeznaczyć 5,5 mld zł na inwestycje*, „Puls Biznesu”, 26.01.2017, [online], (dostęp 12.06.2018).

¹²² *Serinus Energy* 3.05.2018 r. została przeniesiona i zarejestrowana na Jersey (jedna z Wysp Normandzkich), *Spółka Kulczyków już w rajach podatkowym. Serinus na Jersey*, „Money.pl”, [online], (dostęp 10.06.2018).

¹²³ *Bosacki: Kanada otwiera rynek dla polskich jabłek*, „Wirtualna Polska. Finanse”, 24.10.2014, [online], (dostęp 10.06.2018).

kanadyjskich inwestorów do większego zainteresowania się polskim rynkiem¹²⁴. Kompleksowa Umowa Gospodarczo-Handlowa między Kanadą a Unią Europejską (Comprehensive Economic and Trade Agreement – CETA), podpisana w 2016 r., czekająca na ratyfikację, tymczasowo weszła w życie 21 września 2017 r. Jest to umowa o wolnym handlu, która wyeliminuje prawie wszystkie bariery celne (98%) w wymianie pomiędzy sygnatariuszami, co z pewnością daje nowe perspektywy do zacieśnienia polsko-kanadyjskiej współpracy gospodarczej¹²⁵.

Stosunki polsko-kanadyjskie w okresie rządów Stephena Harpera

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej w maju 2004 r. zostały zniesione wizy dla obywateli Kanady odwiedzających Polskę. Po latach starań polskiej dyplomacji oraz przedstawicieli Polonii kanadyjskiej rząd Stephena Harpera podjął decyzję o zniesieniu obowiązku wizowego dla obywateli Polski, Litwy, Węgier i Słowacji podróżujących do Kraju Klonowego Liścia. Informację tę przekazała minister do spraw imigracji i obywatelstwa Diane Finley 1 marca 2008 r. w obecności ambasadorów wyżej wymienionych państw podczas konferencji prasowej w mieście Mississauga. Decyzja rządu kanadyjskiego poprzedzona była wieloma eksperckimi wizytami. Polskie ministerstwo spraw zagranicznych podkreślało, że jest to także rezultat rozmów premiera Stephena Harpera z premierem Donaldem Tuskiem oraz wizyty szefa polskiej dyplomacji Radosława Sikorskiego w Ottawie w lutym 2008 r.¹²⁶ Spośród nowych państw członkowskich UE już wcześniej obowiązek wizowy Kanada wniosła dla obywateli Estonii, Czech i Łotwy.

Rok później weszły w życie dwa istotne porozumienia – Umowa o zabezpieczeniach społecznych, regulującą kwestię świadczeń społecznych pomiędzy Polską a Kanadą oraz Umowa o mobilności młodzieży, która umożliwiła młodym obywatelom obu państw podróżowanie i podjęcie pracy w kraju partnerskim przez okres 12 miesięcy¹²⁷.

¹²⁴ B.-P. Carrier, M. Rostowska, *Kanada: kraj (niezrealizowanych) możliwości dla polskiego biznesu?*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2013, nr 117 (1093).

¹²⁵ Zob. więcej: *CETA: A progressive trade agreement for a strong middle class*, Global Affairs Canada, Government of Canada, [online], (dostęp 30.07.2018).

¹²⁶ *Kanada zniosła wizy dla Polaków*, „Newsweek”, 1.03.2008, [online], (dostęp 15.03.2017).

¹²⁷ M. Januszewska, *Łatwiej o emeryturę z Kanady*, „Rzeczpospolita. Prawo”, 30.09.2009, [online]; *Youth Mobility Program*, Embassy of the Republic of Poland in Ottawa, [online], (dostęp 15.03.2017).

Oficjalna wizyta premiera Donalda Tuska w Kanadzie w maju 2012 r. przebiegła w pozytywnej atmosferze i była istotna dla rozwoju stosunków bilateralnych. Dominującym tematem rozmów podczas tej wizyty była kwestia współpracy gospodarczej między oboma krajami. Klimat ku temu był sprzyjający, gdyż kilka miesięcy wcześniej doszło do wykupu kanadyjskiej spółki górniczej Quadra FNX Mining przez polski koncern KGHM Polska Miedź S.A., co jak dotąd było największą polską inwestycją w Kanadzie¹²⁸. Podczas wizyty polski premier odwiedził kopalnię miedzi w Sudbury należącą do firmy Quadra. Donald Tusk po rozmowie ze Stephenem Harperem stwierdził, iż „owocem polsko-kanadyjskiej współpracy gospodarczej będzie zwiększona obecność polskich firm inwestujących w Kanadzie”¹²⁹. Po spotkaniu premierów wydano „wspólne oświadczenie rządów RP i Kanady w sprawie współpracy energetycznej”, które dało podstawy do przyszłej współpracy w zakresie bezpieczeństwa energetycznego, wydobywania gazu łupkowego oraz ochrony środowiska¹³⁰. Już wówczas liczone, że dzięki eksploatacji łupków Polska będzie mogła uniezależnić się od Rosji. Przedstawiciele obu rządów podpisali także umowę w sprawie unikania podwójnego opodatkowania, która ułatwić miała wymianę i współpracę ekonomiczną między oboma państwami. Celem porozumienia było wyeliminowanie konieczności płacenia podwójnych podatków przez osoby i firmy, które prowadzą działalność gospodarczą lub osiągają dochód w kraju partnerskim.

Współpraca wobec kryzysu na Ukrainie

Wobec wydarzeń na Ukrainie Polska i Kanada zacieśniły współpracę. Przejawami tego zbliżenia była seria oficjalnych wizyt najważniejszych polityków kanadyjskich w Polsce, najczęściej w trakcie ich podróży na Ukrainę. Pod tym względem rok 2014 i rok 2015 były wyjątkowe, bowiem w przeciągu kilkunastu miesięcy oficjalne wizyty złożyli sprawujący najwyższe urzędy w Kanadzie: premier Stephen Harper, generalny gubernator David Lloyd Johnston, minister spraw zagranicznych John Baird, minister finansów Joe Olivier oraz ministrowie obrony Rob Nicholson i Jason Kenney. Dominującym akcentem większości rozmów z udziałem polskich i kanadyjskich polityków była współpraca dwustronna w obliczu kryzysu na Ukrainie. Sprawa ukraińska zbliżyła Warszawę i Ottawę, gdyż oba państwa reprezentowały zbieżne stanowisko wobec skomplikowanej sytuacji w tym regionie, wspierały rozwój gospodarczy Ukrainy

¹²⁸ KGHM dostał zgodę rządu Kanady na kupno Quadry za 10 mld zł, „RMF 24”, 29.02.2012, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹²⁹ Cyt. za: Polska i Kanada podpisały umowę o unikaniu podwójnego opodatkowania, „RMF 24”, 14.05.2012, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³⁰ Premierzy Polski i Kanady optymistycznie o wspólnej współpracy, „Onet. Wiadomości”, 14.05.2012, [online], (dostęp 18.06.2018).

oraz wprowadzanie koniecznych reform w celu umacniania demokracji i przywrócenia stabilności politycznej i ekonomicznej tego kraju. Warszawa, podobnie jak Ottawa, choć może na mniejszą skalę, potępia agresywne działania Kremla i nawołuje do zmiany polityki rosyjskiej wobec regionu.

24 kwietnia 2014 r. minister spraw zagranicznych Kanady John Baird, podczas oficjalnej wizyty w Warszawie spotkał się z Radosławem Sikorskim. Sytuacja na Ukrainie oraz polsko-kanadyjska współpraca na arenie międzynarodowej stały się głównymi tematami rozmów szefów dyplomacji, a ich owocem było podpisanie „Oświadczenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP oraz Departamentu Spraw Zagranicznych, Handlu i Rozwoju Kanady ws. koordynacji działań na rzecz Ukrainy i Europy Wschodniej”. Podczas konferencji prasowej Sikorski oznajmił, że wyżej wymienione oświadczenie jest wspólną odpowiedzią obu państw na potrzebę wsparcia przemian demokratycznych na Ukrainie¹³¹. Zapowiedziano wspólne programy realizowane za pośrednictwem Fundacji Solidarności Międzynarodowej (FSM) oraz Europejskiego Funduszu na rzecz Demokracji (*European Endowment for Democracy*). Do roku 2016 29 projektów wspierających reformę samorządową oraz niezależne media na Ukrainie zostało sfinansowanych przez FSM w ramach Polsko-Kanadyjskiego Programu Wsparcia Demokracji¹³². Zaplanowany łączny budżet przeznaczony na realizację założeń tego programu w latach 2014–2016 wynosił 5,5 mln dolarów kanadyjskich¹³³.

W oficjalnym oświadczeniu przygotowanym dla „Gazety Wyborczej” szef kanadyjskiej dyplomacji stwierdził:

Świat staje wobec jednego z najpoważniejszych zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa od czasu zakończenia zimnej wojny. Polska i Kanada nie godzą się na rosyjską próbę narzucenia „nowego światowego bezładu” i wytyczania na nowo granic w Europie [...]. W ramach NATO Kanada i Polska muszą stać na jasnym stanowisku moralnym [...]. Kanada i Polska będą szukały sposobów wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie. Będziemy współpracować z naszymi ukraińskimi partnerami w poszukiwaniu rozwiązań ich problemów energetycznych i we wzmacnianiu zdolności Ukrainy do udziału w międzynarodowych operacjach pokojowych¹³⁴.

¹³¹ Spotkanie szefów dyplomacji Polski i Kanady, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 24.04.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³² Listę realizowanych projektów można znaleźć: *Polsko-Kanadyjski Program Wsparcia Demokracji*, Fundacja Solidarności Międzynarodowej, 24.04.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³³ Więcej informacji na temat pozostałych programów, zob.: *Canada and Poland Strengthen Coordinated Engagement in Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs in Ukraine, 24.04.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³⁴ *Kanada i Polska stoją ramię w ramię*, „Gazeta Wyborcza”, 25.04.2014, [online], (dostęp 18.09.2015).

Podczas pobytu w Warszawie Baird spotkał się również z przedstawicielami polskich organizacji pozarządowych działających na Ukrainie¹³⁵.

Premier Kanady Stephen Harper odwiedził Polskę dwukrotnie, w czerwcu 2014 r. i w czerwcu 2015 r. Ta pierwsza wizyta w Warszawie była jednym z punktów podróży Harpera do Europy w 2014 r. Szef rządu kanadyjskiego wziął udział w szczycie państw G-7 w Brukseli, obchodach 70. rocznicy lądowania wojsk alianckich w Normandii (D-Day) oraz w uroczystości zaprzysiężenia prezydenta Ukrainy Petra Poroszenki¹³⁶. Oficjalną wizytę w Polsce złożył w związku z obchodami 25-lecia wolności, przypadającymi na rocznicę wyborów 4 czerwca 1989 r.

Podczas pobytu w Warszawie w czerwcu 2014 r. miało miejsce spotkanie Stephena Harpera z szefem polskiego rządu Donaldem Tuskiem. W trakcie rozmowy premier Kanady poinformował o decyzji dotyczącej zwiększenia obecności wojsk kanadyjskich w Polsce. Była to odpowiedź m.in. na słowa Tuska apelujące o wzmocnienie zaangażowania sił NATO, gdyż „sytuacja w regionie i kryzys ukraiński pokazały, że zwiększona obecność wojsk sojuszniczych na wschodniej flance Unii Europejskiej jest bardziej uzasadniona niż obecność wojsk NATO we Włoszech, Hiszpanii czy Danii”¹³⁷. Donald Tusk podkreślił ogromne znaczenie obecności wojska kanadyjskiego dla wsparcia polskiego bezpieczeństwa. Obecni w Polsce od maja 2014 r. żołnierze kanadyjscy wraz z polskimi uczestniczyli we wspólnych ćwiczeniach, także tych odbywających się cyklicznie z udziałem wojsk innych państw sojuszniczych. Podczas konferencji prasowej polski premier zauważył, że Polska i Kanada mają identyczne poglądy na sytuację w regionie i na Ukrainie oraz stwierdził: „W świecie zachodnim nie znajduję drugiego partnera, który by tak dobrze rozumiał problemy ukraińskie i był tak wrażliwy na sytuację Ukrainy jak premier Kanady”¹³⁸. Tusk podkreślił również, że celem obu państw „jest rozwiązanie kryzysu ukraińskiego z zachowaniem pełnej suwerenności, integralności i demokracji na Ukrainie”¹³⁹. Pomimo iż problemy regionu zdominowały rozmowę, szefowie rządów poruszyli także tematy związane ze współpracą gospodarczą, energetyczną oraz inwestycjami polsko-kanadyjskimi.

¹³⁵ *Spotkanie szefa dyplomacji Kanady Johna Bairda z polskimi organizacjami pozarządowymi*, Fundacja Solidarności Międzynarodowej, 24.04.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³⁶ M. Blanchfield, *Stephen Harper in Poland, Heading for Ukraine, Normandy, G7 Talks*, „Toronto Star”, 3.06.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³⁷ *Większa obecność kanadyjskich żołnierzy w Polsce*, premier.gov.pl, oficjalna strona premiera RP, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Tusk: Polska i Kanada mają identyczne poglądy w sprawie Ukrainy*, „Onet Wiadomości”, 4.06.2014, [online], (dostęp 18.06.2018).

Będąc w Warszawie w 2015 r., Harper spotkał się z szefową polskiego rządu Ewą Kopacz¹⁴⁰ i prezydentem RP Bronisławem Komorowskim. Zarówno premier Kanady, jak i premier Polski wyrazili gotowość wspierania Ukrainy oraz ponownie potępiili politykę Władimira Putina. Kolejny raz potwierdzili, że stanowisko obu rządów jest zbieżne – działanie poprzez utrzymanie sankcji oraz wywieranie presji na Rosję, aby wycofała się z terenów ukraińskich. Kopacz nazwała wówczas Kanadę „cenionym sojusznikiem”. Szefowa polskiego rządu w swoim oficjalnym oświadczeniu dość niefortunnie wyjawiała, że Harper wybiera się z wizytą na kanadyjski okręg *Fredericton*, który uczestniczył wówczas w manewrach BALTOPS 2015 na Morzu Bałtyckim w ramach operacji *Reassurance*. Wizyta premiera na kanadyjskiej jednostce miała być wyrazem solidarności i uznania dla kanadyjskiego personelu wojskowego. Gdy Harper przebywał na pokładzie, miał możliwość przyjrzenia się dwóm rosyjskim okrętom obserwujących ćwiczenia natowskie, wysłanym prawdopodobnie w celu zmanifestowania obecności floty rosyjskiej na Bałtyku¹⁴¹. Podanie ściśle tajnej informacji do wiadomości publicznej przez polską premier było szeroko komentowane zarówno w mediach kanadyjskich, jak i polskich¹⁴².

W październiku 2014 r. z czterodniową wizytą przybył do Polski generalny gubernator David Lloyd Johnston wraz z małżonką¹⁴³. Była to pierwsza oficjalna wizyta generalnego gubernatora Kanady w Polsce. Podczas tej podróży Johnstonowi towarzyszyli przedstawiciele biznesu oraz Polonii kanadyjskiej, a także Ambasador RP w Kanadzie Marcin Bosacki. Podczas rozmów z politykami sprawującymi najwyższe urzędy w Polsce (prezydentem Bronisławem Komorowskim, marszałkiem senatu Bogdanem Borusewiczem i marszałkiem sejmu Radosławem Sikorskim), Johnston poruszał tematy związane ze współpracą gospodarczą, w tym znaczenie podpisanej miesiąc wcześniej umowy z Unią Europejską – CETA, z bezpieczeństwem, m.in. oceniając rezultaty szczytu NATO w Newport, oraz dotyczące sytuacji na Ukrainie. Rozmawiano także o możli-

¹⁴⁰ Na skutek wyboru Donalda Tuska na przewodniczącego Rady Europejskiej we wrześniu 2014 r. zmienił się skład polskiego rządu: premierem została Ewa Kopacz, ministrem spraw zagranicznych Grzegorz Schetyna. Na stanowisku Marszałka Sejmu RP Ewę Kopacz zastąpił Radosław Sikorski.

¹⁴¹ S. Chase, *Russian Vessels Track Canadian Warship Carrying Harper in Baltic Sea*, „Globe and Mail”, 10.06.2015, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁴² H. Watters, *Ukraine Discussions Trump Stephen Harper's Visit to Warsaw*, „CBC News”, 9.06.2015, [online]; *Rząd Kanady utrzymywał tę wizytę w tajemnicy. Ewa Kopacz ogłosiła ją na konferencji prasowej*, „Wirtualna Polska. Wiadomości”, 9.06.2015, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁴³ David Lloyd Johnston sprawował urząd Generalnego Gubernatora przez siedem lat; 2.10.2017 r. zastąpiła go na tym stanowisku Julie Payette.

wościach współpracy w dziedzinie kultury oraz innowacji i badań naukowych w branży energetycznej, teleinformatycznej i lotniczej¹⁴⁴. Prezydent Komorowski określił wizytę generalnego gubernatora „jako zapowiedź bardzo oczekiwanego i pożądanego przez Polskę zacieśnienia współpracy między naszymi krajami we wszystkich obszarach”¹⁴⁵. W programie jego wizyty znalazły się także spotkania z członkami Polsko-Kanadyjskiej Izby Handlowej, polskimi biznesmenami w budynku Giełdy Papierów Wartościowych, pracownikami i studentami Szkoły Głównej Handlowej oraz Akademii Górniczo-Hutniczej, a także z członkami Polskiego Towarzystwa Badań Kanadyjskich na Uniwersytecie Jagiellońskim¹⁴⁶. Ambasador Bosacki po powrocie Johnstona do Ottawy stwierdził, iż widoczne jest, jak wielką wagę oba państwa przykładają do wzajemnych relacji, a „Polska i Kanada są dziś dla siebie jednymi z najbliższych partnerów”¹⁴⁷. Wizyta gubernatora generalnego odbyła się na prośbę premiera Stephena Harpera¹⁴⁸.

Bezpieczeństwo Europy w kontekście sytuacji na Ukrainie oraz współpraca dwustronna, a także wdrażanie w życie decyzji podjętych na wrześniowym szczycie NATO w Newport w Walii były tematami rozmów ministra obrony narodowej Tomasza Siemoniaka oraz ministra spraw zagranicznych Grzegorza Schetyny z jego odpowiednikiem w Kanadzie Robertem D. Nicholsonem¹⁴⁹, podczas jego wizyty w Polsce w grudniu 2014 r.¹⁵⁰ Wicepremier Siemoniak wyraził nadzieję, że Kanada wesprze Wielonarodowy Korpus Północno-Wschodni z siedzibą w Szczecinie, jednak wówczas w Ottawie nie zapadły jeszcze na ten

¹⁴⁴ Zob. więcej: *Wizyta gubernatora generalnego Kanady*, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, [online]; *O relacjach dwustronnych z gubernatorem generalnym Kanady*, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 23.10.2014, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁴⁵ *Polskę i Kanadę łączy wspólne spojrzenie na Ukrainę*, prezydent.pl, oficjalna strona Prezydenta RP, 23.10.2014, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁴⁶ Podczas wizyty Davida Johnstona w Polsce w październiku 2014 r. Medalem Gubernatora Generalnego Kanady zostało uhonorowane Polskie Towarzystwo Badań Kanadyjskich, *Gubernator Generalny Kanady z wizytą na Uniwersytecie Jagiellońskim*, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Wiadomości, [online], (dostęp 20.07.2018).

¹⁴⁷ *Gubernator Generalny Kanady złożył wizytę w Polsce*, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawie, 27.10.2014, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁴⁸ „At the request of the Right Honourable Stephen Harper...”, strona została zarchiwizowana w 2018 r.; *Governor General to Undertake Visits to Poland, the Netherlands, and Belgium*, The Governor General of Canada, Official website, [online], (dostęp 17.05.2018).

¹⁴⁹ Z powodu rezygnacji Johna Bairda z urzędu ministra spraw zagranicznych, nastąpiły zmiany w rządzie kanadyjskim: 9.02.2015 r. Robert Nicholson został szefem dyplomacji na miejsce Bairda, natomiast Jason Kenney – ministrem obrony.

¹⁵⁰ *Spotkanie ministrów obrony Polski i Kanady*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 9.12.2014, [online]; *Polsko-kanadyjskie rozmowy o polityce bezpieczeństwa*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 9.12.2014, [online], (dostęp 18.05.2016).

temat żadne decyzje¹⁵¹. W czerwcu 2015 r. wraz ze Stephenem Harperem do Polski przybył Jason Kenney sprawujący w tym czasie urząd ministra obrony narodowej. Podczas spotkania w Ministerstwie Obrony Narodowej Siemoniak i Kenney podpisali list intencyjny w sprawie zintensyfikowania dwustronnej współpracy obronnej. Zgodnie z dokumentem oba państwa zobowiązują się do dalszej współpracy w zakresie obrony, aby zapewnić bezpieczeństwo i przyczynić się do budowania pokoju na świecie¹⁵².

Współpraca wojskowa

Od momentu przystąpienia Polski do Paktu Północnoatlantyckiego w 1999 r. Kanada zapewnia polskim żołnierzom szkolenia w zakresie nauki języka oraz operacji pokojowych wykorzystując swoje doświadczenia w tworzeniu misji pokojowych. Zarówno Polska, jak i Kanada brały udział w operacji Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (International Security Assistance Force – ISAF NATO) w Afganistanie. Żołnierze kanadyjscy zakończyli swoją misję w marcu, natomiast polskie oddziały powróciły do kraju w grudniu 2014 r.

Blizsza współpraca wojskowa z Polską jako reakcja na kryzys na Ukrainie jest jednym ze sposobów wyrażania poparcia Kanady dla działań NATO w ramach operacji *Reassurance*. Od maja 2014 do sierpnia 2017 r. na zasadzie rotacji stacjonowało w Polsce ponad 1000 żołnierzy kanadyjskich z różnych jednostek (od 120 do 220 w jednej zmianie). Wśród nich było 220 żołnierzy z zasłużonego podczas II wojny światowej 22. Królewskiego Pułku Piechoty z Valcatier w Quebecu, nazywanego „Van Doos”, który jest największym pododdziałem w armii kanadyjskiej¹⁵³.

Kanadyjscy i polscy żołnierze oprócz wspólnych ćwiczeń na polskich poligonach uczestniczyli razem w cyklicznych manewrach, takich jak: „Maple Arch”, „Saber Strike” czy „Anakonda”. Pierwsze z nich to odbywające się co roku na terenie Polski, Ukrainy i Litwy ćwiczenia z udziałem oddziałów kanadyjskich, polskich, litewskich i ukraińskich. Jak powiedział dowódca kanadyjskiego kontyngentu ppłk Stephen Hale: „Kanada z dumą uczestniczy w manewrach »Maple Arch«, szkolić się oraz pełniąc rolę doradcy. To przedsięwzięcie stwarza nam cenną okazję do zbiorowego szkolenia w międzynarodowej obsadzie, promując współpracę oraz

¹⁵¹ *Spotkanie ministrów obrony Polski i Kanady...*

¹⁵² *Polsko-kanadyjskie rozmowy ministrów obrony*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 9.06.2015, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹⁵³ „Van Doos” to kolokwialna nazwa 22. Królewskiego Pułku Piechoty (*Le Royale 22e Régiment du Canada / 22nd Royal Regiment of Canada*) używana od czasów I wojny światowej, która pochodzi od zniekształconego francuskiego liczebnika 22 (*vingt-deux*), którego anglojęzyczni Kanadyjczycy nie potrafili poprawnie wypowiedzieć.

wzmacniając silne bilateralne relacje obronne, przyczyniając się do zbiorowego sukcesu”¹⁵⁴. Międzynarodowe manewry „Saber Strike” organizowane przez Dowództwo Wojsk Lądowych USA w Europie odbywają się na terenie republik bałtyckich i począwszy od 2014 roku angażują coraz większą liczbę żołnierzy z krajów sojuszniczych NATO. W 8. edycji odbywającej się w czerwcu 2018 r. na poligonach Estonii, Litwy, Łotwy i Polski wzięło udział ok. 18 tysięcy żołnierzy z 19 krajów, w tym z Kanady¹⁵⁵. Natomiast odbywająca się co dwa lata „Anakonda” to największe ćwiczenia Polskich Sił Zbrojnych o międzynarodowym charakterze, przygotowywane i prowadzone przez Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych. W odsłonie „Anakonda-14”, która odbyła się w dniach 24.09.–3.10.2014 r., na polskich poligonach ćwiczyło 12 500 żołnierzy z Czech, Estonii, Holandii, Kanady, Litwy, Węgier, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych¹⁵⁶. W ramach „Anakonda-14” 120 żołnierzy z kanadyjskiego Pułku Królewskiego wraz z polskimi kolegami ćwiczyło desantowanie na poligonie w Drawsku Pomorskim, a następnie z polskimi kawalerzystami powietrznymi wzięli udział w listopadowych ćwiczeniach „Falcon-14” na poligonie w Nowej Dębie¹⁵⁷. Wszystkie ćwiczenia z udziałem międzynarodowych sił zbrojnych odbywające się od 2014 r. na terenie Polski i republik bałtyckich wobec skomplikowanej sytuacji na wschodzie Europy miały szczególne znaczenie. Miały zademonstrować gotowość do działania, zintegrowanie sił sojuszniczych, zdolność do szybkiego reagowania i umiejętności żołnierzy. Nie inaczej było w przypadku manewrów „Anakonda-16” zorganizowanych przed szczytem NATO w Warszawie w czerwcu 2016 r., największych tego typu ćwiczeń w historii polskiej armii po 1989 r., kiedy to 31 tys. żołnierzy reprezentujących różne rodzaje sił zbrojnych z ponad 20 państw członkowskich NATO i sojuszników trenowało na poligonach w Drawsku Pomorskim, Ustce, Tomaszowie Mazowieckim i Nowym Glinniku¹⁵⁸. Wśród nich znaleźli się kanadyjscy żołnierze ze wspomnianej wyżej jednostki „Van Doos”¹⁵⁹.

¹⁵⁴ *Polska gospodarzem ćwiczenia MAPLE ARCH 17*, „Wojsko Polskie”, 6.11.2017, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹⁵⁵ *W czerwcu odbędą się ćwiczenia Saber Strike 18*, Ambasada i Konsulat USA w Polsce, 21.05.2018, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁵⁶ *Ćwiczenia pk. „ANAKONDA-14” rozpoczęte*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 24.09.2014, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁵⁷ *Żołnierze z Kanady na Anakondzie*, Anakonda-18, 2.10.2014, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁵⁸ *Polish-led Exercise Anakonda 2016 a Huge Success*, Supreme Headquarters Allied Powers Europe NATO, 17.06.2016, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁵⁹ *Canadian Soldiers Teach and Learn from NATO Allies during Exercise ANAKONDA*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, 17.06.2016, [online], (dostęp 18.09.2016).

Zmiana rządów w Kanadzie i w Polsce

Jesienią 2015 r. zarówno w Polsce, jak i w Kanadzie miały miejsce wybory parlamentarne. Większość w parlamencie polskim zdobyła partia Prawo i Sprawiedliwość (PiS). Fakt, że wybory prezydenckie w maju 2015 r. wygrał kandydat tejże partii Andrzej Duda, dała temu ugrupowaniu dużą władzę. Wprowadzane przez PiS zmiany ograniczające demokrację i naruszające konstytucję RP spotkały się z krytyką przywódców innych państw (w tym Baracka Obamy¹⁶⁰), międzynarodowej opinii publicznej oraz wywołały zaniepokojenie Unii Europejskiej. Działania nowego rządu, decyzje polskiego parlamentu i prezydenta były i są komentowane w zagranicznych mediach¹⁶¹.

W październiku wybory parlamentarne w Kanadzie wygrała Partia Liberalna pod przywództwem Justina Trudeau. Już podczas kampanii wyborczej liberałowie zapowiadali zmianę sposobu prowadzenia polityki zagranicznej¹⁶². W tej części publikacji scharakteryzowane zostanie stanowisko Kanady wobec sytuacji na wschodzie Europy. Pomimo wyznaczenia nowego kierunku polityki zagranicznej przez liberałów, premier Kanady zadeklarował, iż wsparcie dla Ukrainy oraz współpraca z sojusznikami w ramach NATO (w tym z Polską) będą kontynuowane.

Pierwszym członkiem nowego rządu kanadyjskiego, który w marcu 2016 r. odwiedził Polskę, był minister obrony Harjit Sajjan. Była to wizyta na zaproszenie ministra obrony narodowej RP Antoniego Macierewicza. Przygotowania do szczytu NATO w Warszawie zaplanowanego na lipiec 2016 r., dalsza współpraca wojskowa oraz bezpieczeństwo w regionie były głównymi tematami spotkania. Ministrowie zgodzili się co do konieczności dalszego wspierania Ukrainy, utrzymania jej integralności oraz powstrzymania dalszej agresji rosyjskiej. Macierewicz wyraził także wdzięczność za obecność kanadyjskich żołnierzy w Polsce i ich udział we wspólnych manewrach¹⁶³.

Relacje z Polską rządzoną przez prawicową partię układają się poprawnie, jednak różnice ideologiczne są dużo bardziej widoczne niż za kadencji poprzednich rządów. Polityka Prawa i Sprawiedliwości przeczy wartościom, które

¹⁶⁰ *Remarks by President Obama and President Duda of Poland After Bilateral Meeting*, The White House, Office of the Press Secretary, 8.06.2016, [online], (dostęp 18.06.2018).

¹⁶¹ *Poland's Ruling Law and Justice Party is Doing Lasting Damage*, „Economist”, 21.04.2018, [online]; R. Lyman, *The Polish Parliament Reshapes Courts, Drawing Criticism*, „New York Times”, 8.12.2017, [online]; R. Adekoya, *Why Poland's Law and Justice Party Remains So Popular*, „Foreign Affairs”, 3.11.2017, [online], (dostęp 20.06.2018).

¹⁶² Omówieniu priorytetów Ottawy w polityce zewnętrznej i sposobie jej realizowania przez gabinet Trudeau poświęcony jest rozdział II.

¹⁶³ *Wizyta ministra obrony Kanady*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 15.03.2016, [online], (dostęp 18.09.2016).

liberalny rząd Kanady chce promować na arenie międzynarodowej, takim jak m.in. prawa mniejszości etnicznych, religijnych, seksualnych (LGBTQ), prawa kobiet i feminizm w polityce zagranicznej. Justin Trudeau zachowuje się dyplomatycznie, ale ogranicza kontakty z przedstawicielami polskiego rządu.

Ciekawe jest, iż oficjalna wizyta Andrzeja Dudy w Kanadzie w maju 2016 r. zorganizowana była przez przedstawicieli Polonii kanadyjskiej. Prezydent Polski nie przyjechał na zaproszenie rządu Kanady, wizyta zaplanowana przez Ambasadę RP w Ottawie nie miała charakteru oficjalnego. Justin Trudeau zgodził się na krótkie spotkanie z Andrzejem Dudą, ale w budynku parlamentu, nie w rezydencji, gdzie zwykle przyjmuje głowy państw, co więcej – bez obecności mediów. Tematem rozmowy polskiego prezydenta z Justinem Trudeau, podobnie jak z gubernatorem generalnym Davidem Johnstonem, było wzmocnienie wschodniej flanki NATO, relacje gospodarcze i wsparcie dla Ukrainy¹⁶⁴. Pobyt zdominowany był przez spotkania z Kanadyjczykami polskiego pochodzenia i wizyty w miejscach ważnych dla Polonii¹⁶⁵. Należy w tym miejscu podkreślić, że wśród Polonii swoje tradycyjne bastiony wyborcze PiS ma właśnie w Kanadzie i w Stanach Zjednoczonych, gdzie w 2015 r. zdobył ok. 70% głosów¹⁶⁶. Jak napisał Paul Wells we wstępie do wywiadu z Andrzejem Dudą dla tygodnika „Maclean’s”, wizyta polskiego prezydenta była dla liberalnego rządu w Ottawie „politycznie delikatna”. Trudeau doszedł do podobnego wniosku, jak inni europejscy sojusznicy Polski, krytykujący politykę PiS, że „Polska jest zbyt ważnym partnerem, by ją wykluczyć”¹⁶⁷. Znamienne, że podczas pobytu w Warszawie z okazji szczytu NATO w lipcu 2016 r. Trudeau nie spotkał się z polską premier Beatą Szydło ani z żadnym członkiem jej gabinetu. Znalazł natomiast czas na zwiedzanie z synem Centrum Nauki Kopernik. Do tej pory (sierpień 2018 r.) była to jedyna wizyta premiera Kanady w Warszawie, mimo że regularnie odwiedza on Europę, w tym sąsiadujące z Polską Niemcy (dwukrotnie w 2017 r.) i Łotwę¹⁶⁸. Fakt, że w programie swoich europejskich wizyt Trudeau pomija Polskę, może mieć znaczenie symboliczne.

Z podobnych powodów zaskakiwał program wizyty ministra spraw zagranicznych Witolda Waszczykowskiego w Kanadzie we wrześniu 2016 r., w którym

¹⁶⁴ *Prime Minister Justin Trudeau Meets with President Andrzej Duda of Poland*, Justin Trudeau, Prime Minister of Canada, 10.05.2016, [online]; „*We Would Like to Invite Canadian Soldiers to Poland*”, *President.pl*, 13.05.2016, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁶⁵ *Prezydent Duda leci do Kanady*, TVN24, 8.05.2016, [online], (dostęp 20.06.2016).

¹⁶⁶ M. Deja, *Wybory 2015: Miażdżące zwycięstwo PiS w USA i Kanadzie. Jak głosowała Polonia?*, „Polska. The Times”, 29.10.2015, [online], (dostęp 20.06.2016).

¹⁶⁷ *Poland's President on NATO, His Critics and the Burden of History. Paul Wells interviews Polish President Andrzej Duda*, „Maclean’s”, 12.05.2016, [online], (dostęp 18.09.2016).

¹⁶⁸ **Aktualizacja:** Do końca 2018 r. sytuacja się nie zmieniła.

znalazły się spotkania z lokalnymi politykami, przedstawicielami biznesu oraz Polonii w Vancouver, a w którym zabrakło rozmów na szczeblu ministerialnym¹⁶⁹.

Gdy rządząca w Polsce partia Prawo i Sprawiedliwość doprowadziła do zmiany ustawy o Sądzie Najwyższym w 2017 r., Kanada dołączyła do państw krytykujących działania PiS. Kanadyjskie ministerstwo spraw zagranicznych na Twitterze wyraziło swoje zaniepokojenie rozwojem wypadków w Polsce i podkreślił, że „niezależność sędziów i jasny podział władzy są niezbędne dla demokracji i rządów prawa”¹⁷⁰. Wcześniej apel do władz w Warszawie wystosował Departament Stanu USA, który w oficjalnym oświadczeniu domagał się, aby wprowadzane reformy sądownictwa nie łamały polskiej konstytucji ani innych międzynarodowych zobowiązań prawnych¹⁷¹.

O rozluźnieniu relacji polsko-kanadyjskich, zintensyfikowanych w 2014 i 2015 r., może świadczyć fakt, iż po odwołaniu ambasadora RP w Kanadzie Marcina Bosackiego w lipcu 2016 r. przez ministra Waszczykowskiego, rok przed zakończeniem jego ambasadorskiej kadencji, przez 14 miesięcy nie było jego następcy w Ottawie. Brak ambasadora Polski w Kanadzie mógł być odbierany jako wyraz lekceważenia znaczenia relacji dwustronnych, na co wskazywał sam Bosacki¹⁷². W konsekwencji rząd kanadyjski zachował się podobnie – zwlekał z wyznaczeniem nowego ambasadora Kanady w Warszawie.

Podsumowanie

Krytycy strategii Stephena Harpera stosowanej wobec wydarzeń na Ukrainie zarzucają mu krótkowzroczność, militaryzację kanadyjskiej polityki zagranicznej i kierowanie się interesem partyjnym. Paul Heinbecker, były ambasador Kanady przy ONZ, w wypowiedzi dla The Canadian Press nazwał gabinet Harpera „rządem gestów”, który prowadził politykę zagraniczną poprzez deklaracje, z myślą o przyszłych wyborach¹⁷³. Natomiast były kanadyjski ambasador w Rosji i na Ukrainie, Christopher Westdal, określił ją jako politykę kierowaną przez diasporę, politykę, która jest skuteczna przy wyborach, ale

¹⁶⁹ Minister Witold Waszczykowski z wizytą w Kanadzie, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawie, 25.09.2016, [online], (dostęp 18.05.2018).

¹⁷⁰ Cyt. za: *Kanada zabiera głos ws. wydarzeń w Polsce. Przypomina o podstawach demokracji*, „Wprost”, 23.07.2017, [online], (dostęp 12.05.2018).

¹⁷¹ H. Nauert, *Poland: Independence of Judiciary, Press Statement*, U.S. Department of State, Diplomacy in Action, 21.07.2017, [online], (dostęp 12.05.2018).

¹⁷² *Waszczykowski publicznie strofuje prezydenta. „Trochę niestosowny język”*, TVN24, 20.06.2017, [online], (dostęp 20.07.2018).

¹⁷³ J. Ibbitson, *Harper's Foreign Policy: Ukraine and the Diaspora vote*, Centre for International Governance Innovation CIGI, 19.03.2014.

„nie robi zbyt dużo dobrego dla świata”¹⁷⁴. Do tych wypowiedzi dołączyć można krytykę byłego premiera Kanady Joe Clarka, który zarzucił Harperowi, że „Kanada teraz więcej mówi, niż robi”¹⁷⁵. Lobby ukraińskie w Kanadzie jest silne i ma wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej, a działania rządu konserwatywnego wobec wydarzeń na Ukrainie w 2014 i 2015 r. były pragmatyczne – poparcie licznej mniejszości ukraińskiej i polskiej mogło mieć przełożenie na liczbę mandatów dla Partii Konserwatywnej.

Kolejny dowód na selektywność polityki zagranicznej Harpera to działanie w tych gremiach i organizacjach, które cechuje skuteczność i prestiż. Udział premiera w szczytach grupy G7 i G20 był widoczny dzięki składanym podczas tych spotkań deklaracjom, wypowiedziom publicznym najczęściej wymierzonym w Rosję lub w Putina. Zaangażowanie w NATO dało Kanadzie nie tylko możliwość zademonstrowania swojego potencjału militarnego. Skutkiem tego było też zbliżenie ze Stanami Zjednoczonymi, co stanowiło jedno z założeń doktryny Harpera.

Analizując działania rządu Justina Trudeau w kontekście sytuacji na Ukrainie, trudno zaobserwować diametralne różnice w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej. Widać wpływ ukraińskiej diaspory na decyzje rządu, zaangażowanie w NATO i dbałość o sprawy gospodarcze. Większe profity z wprowadzenia w życie układu o wolnym handlu z Ukrainą ma Kanada, gdyż odnotowuje się bilans wymiany ujemny dla Ukrainy. Krytykując jednocześnie rząd konserwatystów za militaryzację kanadyjskiej polityki zagranicznej, Trudeau zdecydował o objęciu przez Kanadę dowództwa w jednym z batalionów NATO oraz o możliwości sprzedaży broni na Ukrainę. Z pewnością zmieniła się retoryka na bardziej łagodną w porównaniu z tą stosowaną przez Stephena Harpera oraz członków jego gabinetu.

W kwestii współpracy z Warszawą diametralne znaczenie miała zmiana rządów w obu państwach, a przede wszystkim dojście PiS do władzy w Polsce. Różnice w promowanych przez oba gabinety wartościach znacznie rozluźniły relacje dwustronne. Polityka prowadzona przez polski rząd, zarówno na niwie dyplomatycznej, jak i w sferze spraw wewnętrznych, w tym zwłaszcza zmiany w prawodawstwie regulującym sądownictwo, doprowadziły do tego, że Kanada dołączyła do państw krytykujących Polskę.

¹⁷⁴ Cyt. za: *ibidem*.

¹⁷⁵ J. Ibbitson, *The Big Break...*, s. 12–13.

Abstract

Central-Eastern Europe in Canadian Foreign Policy (2014–2018). Engagement in NATO, Relations with Ukraine, Cooperation with Poland

This chapter analyzes Canadian foreign policy towards Central and Eastern Europe between 2014 and 2018. Russian aggressive policy, the illegal military occupation of Crimea, and the conflict in Ukraine have deeply engaged Ottawa in the region. The determinants of Canadian engagement were the priorities of the Conservative government of Stephen Harper: strengthening Canada's international position, building the image of Canada as a major power, readiness to use military force to defend traditional values. The chapter proves that firm attitude towards Russia (especially sharp rhetoric and imposition of economic sanctions), military engagement within NATO and its reassurance measures in promoting security in Central and Eastern Europe, political, financial and military support for Ukraine, and closer cooperation with Poland can be considered as good exemplifications of Harper's doctrine in Canadian foreign policy, very selective in determining its objectives. The large Polish and Ukrainian diasporas in Canada, and their influence on politics in Ottawa is a very important factor as well.

The Liberal government of Justin Trudeau has different foreign policy goals – it regards the necessity of a political dialog with Russia in other fields. However, Trudeau declares willingness to prolong supporting measures for Ukraine and commitment to NATO. The cooperation with Poland continues although the ideological differences between Warsaw and Ottawa after 2015 elections held in both countries shadow good bilateral relations.

Keywords: Stephen Harper, Justin Trudeau, Canada, foreign policy, Ukraine, Poland, Crimea, NATO

Bibliografia

Dokumenty

- #WelcomeRefugees: Canada Resettled Syrian Refugees*, Citizenship and Immigration Canada, Government of Canada, 2017, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/refugees/welcome-syrian-refugees/key-figures.html>.
- 2015 Oil Exports and Imports Summary*, National Energy Board, Government of Canada, <https://www.neb-one.gc.ca/nrg/sttstc/crdlndptrlmprdct/stt/crdlsmmr/2015/smmry2015-eng.html>.
- 2017 Annual Report to Parliament on Immigration*, Immigration, Refugees, Citizenship Canada. Government of Canada, 2017, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/publications-manuals/annual-report-parliament-immigration-2017.html>.
- Additional Sanctions on Individuals and Entities for Activities Related to Russia and Ukraine*, News Release, Ottawa, 18.03.2016, Global Affairs Canada, Government of Canada, <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2016/03/additional-sanctions-on-individuals-and-entities-for-activities-related-to-russia-and-ukraine.html>.
- Address by Minister Dion at the Canada in Global Affairs, New Challenges, New Ways international conference. Speech: A Guiding Principle for Canada in the World: Responsible Conviction*, Ottawa, 29.03.2016, Government of Canada, 2016, <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2016/04/address-by-minister-dion-at-the-canada-in-global-affairs-new-challenges-new-ways-international-conference.html?=&>.
- Address by Minister Freeland on Canada's foreign policy priorities*, Ottawa, 06.06.2017, Government of Canada, 2017, https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2017/06/address_by_ministerfreelandoncanadasforeignpolicypriorities.html.
- Annual Demographic Estimates: Canada, Provinces and Territories: 2016*, Statistics Canada, 2016, <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/91-215-x/91-215-x2016000-eng.htm>.
- Asylum Claimants Processed by Canada Border Services Agency (CBSA) and Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC) Offices, January*

Bibliografia

- 2011–June 2018, Immigration, Citizenship, Refugees Canada. Government of Canada, 2018, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/refugees/asylum-claims/processed-claims.html>.
- Backgrounder – Canadian Participation in NATO Reassurance Measures*, Global Affairs Canada, Government of Canada, http://www.international.gc.ca/international/nato_bg-ukraine-docinfo_otan.aspx?lang=eng.
- Baird J., *Speech To The United Nations: Full Text Of Speech Delivered At The UN October 1st, 2012*, Huffington Post Canada, 1.10.2012, http://www.huffingtonpost.ca/2012/10/01/john-bairds-speech-united-nations-text_n_1928907.html.
- Beyond the Border: A Shared Vision for Perimeter Security and Economic Competitiveness: Declaration*, The White House. Office of the Press Secretary, 4.02.2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/04/declaration-president-obama-and-prime-minister-harper-canada-beyond-bord>.
- Canada – Military Expenditure (% of GDP)*, The World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=CA>.
- Canada – Military Expenditure (% of GDP)*, Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/canada/military-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html>.
- Canada adds Crimean Officials to Sanctions list*, New Release, Ottawa, 28.11.2016, Global Affairs Canada, Government of Canada, <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2016/11/canada-adds-crimean-officials-sanctions-list.html>.
- Canada and Poland Strengthen Coordinated Engagement in Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs in Ukraine, 24.04.2014, <https://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/22062-kanada-ta-polyshha-zobovjazalisy-nadavati-pidtrimku-ukrajini>.
- Canada and Ukraine: Creating jobs and opportunities together*, Global Affairs Canada, Government of Canada, <http://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/ukraine/canada-ukraine.aspx?lang=eng>.
- Canada First: Defence strategy*, 2008, <http://www.forces.gc.ca/en/about/canada-first-defence-strategy.page>.
- Canada Military Budget*, GlobalSecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/world/canada/budget.htm>.
- Canada Reiterates Support for Democratic Reforms, Human Rights and Peace in Ukraine*, News Release, London, 6.07.2017, Global Affairs Canada, Government of Canada, https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2017/07/canada_reiteratessupportfordemocraticreformshumanrightsandpeacei0.html.

- Canada's Energy Future 2013 – Energy Supply and Demand Projections to 2035 – An Energy Market Assessment*, National Energy Board, 2013, <http://www.neb-one.gc.ca/nrg/ntgrtd/fttr/2013/index-eng.html#s5>.
- Canada's Support to Ukraine in Crisis and Armed Conflict. Report of Standing Committee on National Defence*, December 2017, 42 Parliament, 1 Session, House of Commons, Canada, s. 34–38, <http://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Reports/RP9313861/nddnrp08/nddnrp08-e.pdf>.
- Canada's Top 10 Principal Trading Partners – Seasonally Adjusted, Current Dollars, Table 1. Merchandise trade*, Statistics Canada, 2018, <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/180803/t001a-eng.htm>.
- Canada-China Economic Complementarities Study*, Global Affairs Canada, Government of Canada, 5.09.2013, <http://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/china-chine/study-comp-etude.aspx?lang=eng>.
- Canada-U.S. Safe Third Country Agreement*, Immigration, Refugees and Citizenship Canada, Government of Canada, 2016, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/mandate/policies-operational-instructions-agreements/agreements/safe-third-country-agreement.html>.
- Canada-United States-Mexico Agreement (CUSMA)*, International Trade and Investment Canada, Government of Canada, 2018, <https://international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/cusma-aceum/text-texte/toc-tdm.aspx?lang=eng>.
- The Canadian Armed Forces Legacy in Afghanistan*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, <http://www.forces.gc.ca/en/operations-abroad-past/cafla.page>.
- Canadian International Assistance in Ukraine*, Government of Canada, http://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/priorities-priorites/where-ou/ukraine.aspx?lang=eng.
- Canadian Sanctions Related to Russia*, Global Affairs Canada, Government of Canada, http://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng#a5_2.
- Canadian Sanctions Related to Ukraine*, Global Affairs Canada, Government of Canada, http://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/ukraine.aspx?lang=eng.
- Canadian Soldiers Teach and Learn from NATO Allies During Exercise ANAKONDA*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, 17.06.2016, <http://www.forces.gc.ca/en/news/>

- article.page?doc=canadian-soldiers-teach-and-learn-from-nato-allies-during-exercise-anakonda/ipjiefb5.
- Census Profile, 2016 Census*, Statistics Canada, <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/prof/details/page.cfm?Lang=E&Geo1=PR&Code1=01&Geo2=PR&Code2=01&Data=Count&SearchText=01&SearchType=Begins&SearchPR=01&B1=All&Custom=&TABID=3>.
- CETA: A progressive trade agreement for a strong middle class*, Global Affairs Canada, Government of Canada, <http://www.international.gc.ca/gac-amc/campaign-campagne/ceta-aecg/index.aspx?lang=eng>.
- Comprehensive Ranking System (CRS) Tool: skilled immigrants (Express Entry)*, Immigration, Refugees, Citizenship Canada, Government of Canada, 2017, <http://www.cic.gc.ca/english/immigrate/skilled/crs-tool.asp>.
- Ćwiczenia pk. „ANAKONDA-14” rozpoczęte, Ministerstwo Obrony Narodowej, 24.09.2014, <https://www.mon.gov.pl/aktualnosci/artukul/najnowsze/2014-09-24-rozpozecie-cwiczenia-pk-anakonda-14/>.
- Debates (Hansard) No. 48 – September 19, 2006 (39-1)*, House of Commons, Parliament of Canada, <http://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/39-1/house/sitting-48/hansard>.
- Donald Trump's Complete Convention Speech, Annotated*, „Los Angeles Times”, 21.07.2016, <https://www.latimes.com/politics/la-na-pol-donald-trump-convention-speech-transcript-20160721-snap-htmlstory.html>.
- European Union, Trade in Goods with Ukraine*, European Commission, 16.04.2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf.
- Global Markets Action Plan: The blueprint for creating jobs and opportunities for Canadians through trade*, Foreign Affairs, Trade and Development Canada http://publications.gc.ca/collections/collection_2013/aecic-faitc/FR5-84-2013-eng.pdf.
- The Government of Canada's Response to the Situation in Ukraine*, Backgrounder, Ottawa, 17.02.2015, Global Affairs, Government of Canada, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2015/02/government-canada-response-situation-ukraine.html>.
- Governor General to Undertake Visits to Poland, the Netherlands, and Belgium*, The Governor General of Canada, Official website, <https://www.gg.ca/document.aspx?id=15807&lan=eng>.
- Gubernator Generalny Kanady złożył wizytę w Polsce*, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawa, 27.10.2014, <http://ottawa.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/gubernator-generalny-kanady-zlozyl-wizyte-w-polsce>.
- Harper Announces Successful Conclusion Of Trans-Pacific Partnership Negotiations*, Conservative Party of Canada, 5.10.2015, <https://www.conservative.ca/>

- harper-announces-successful-conclusion-of-trans-pacific-partnership-negotiations-2.
- Harper S., *The 2007 Speech from the Throne*, Library of Parliament, Parliament of Canada, 2007, <http://www.lop.parl.gc.ca/ParlInfo/documents/thronespeech/39-2-e.html>.
- Harper S., *Address by the Prime Minister to the Canadian Armed Forces in Afghanistan*, Free Republic, 13.03.2006, <http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1595973/posts>.
- Harper S., *Our Duty is to Stand Firm in the Face of Russian Aggression*, „Globe and Mail”, 25.07.2014, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/our-duty-is-to-stand-firm-in-the-face-of-russian-aggression/article19767742/>.
- Harper S., *Prime Minister Harper highlights Canada's role on the world stage*, New York 23.09.2010, Government of Canada, http://www.canada.international.gc.ca/sudan_south_sudan-soudan_soudan_du_sud/speeches-discours/2010-09-23.aspx?lang=eng.
- Harper S., *The Special Relationship between Israel and Canada*, „National Post”, 21.01.2014, <http://nationalpost.com/g00/opinion/stephen-harper-the-special-relationship-between-israel-and-canada>.
- Harper S., *Statement by the Prime Minister of Canada on Foreign Investment*, Ottawa, 7.12.2012, Government of Canada, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2012/12/statement-prime-minister-canada-foreign-investment.html?=&wbdisable=true>.
- Immigration and Ethnocultural Diversity Highlight Tables, 2016 Census*, Statistics Canada, <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/hltfst/imm/Table.cfm?Lang=E&T=31&Geo=01&SO=4D>.
- Joint Declaration on Special Partnership between Canada and Ukraine*, 31.03.1994, Embassy of Ukraine in Canada, <http://www.infoukes.com/ukreemb/agreem-940331e.shtml>.
- Joint Statement by Prime Minister Trudeau and President Poroshenko*, President of Ukraine, 22.09.2017, <https://www.president.gov.ua/en/news/spilnazayava-premyer-ministra-kanadi-dzhastina-tryudo-ta-pr-43538>.
- Justin Trudeau, Prime Minister of Canada*, Office of the Prime Minister, Ottawa b.d., <https://pm.gc.ca/eng/prime-minister-justin-trudeau>.
- Kanada. Informacje o stosunkach gospodarczych Polski*, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, https://www.mpit.gov.pl/media/56443/Kanada_9_05_2018.pdf.
- Minister of Foreign Affairs of Canada Chrystia Freeland Visited Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 23.12.2017, <https://mfa.gov.ua/en/press-center/news/62171-pidsumki-vizitu-ministra-zakordonnih-sprav-kanadi-khristi-friland-v-ukrajinu>.

- Minister Sajjan Concludes Visit to Ukraine, Poland, and Germany*, News Release, Ottawa, 17.03.2016, National Defence/Canadian Armed Forces, Government of Canada <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2016/03/minister-sajjan-concludes-visit-to-ukraine-poland-and-germany.html>.
- Minister Witold Waszczykowski z wizytą w Kanadzie*, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawie, 25.09.2016, https://ottawa.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/minister_witold_waszczykowski_z_wizyta_w_kanadzie.
- NATO Security Initiatives in Ukraine and Eastern Europe*, Backgrounder, Wales, 4.09.2014, Government of Canada, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/09/nato-security-initiatives-ukraine-eastern-europe.html>.
- NATO's Enhance Forward Presence, Factsheet*, North Atlantic Treaty Organization. August 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_09/20180910_1809-factsheet_efp_en.pdf.
- Nauert H., *Poland: Independence of Judiciary, Press Statement*, U.S. Department of State, Diplomacy in Action, 21.07.2017, <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2017/07/272791.html>.
- O relacjach dwustronnych z gubernatorem generalnym Kanady*, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 23.10.2014, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/komunikat.xsp?documentId=DF5791F15C473D82C1257D7A00549143>.
- Oliver J., *An Open Letter from Natural Resources Minister Joe Oliver*, „Globe and Mail”, 9.01.2012, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/an-open-letter-from-natural-resources-minister-joe-oliver/article4085663/>.
- Operation REASSURANCE*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, <http://www.forces.gc.ca/en/operations-abroad/nato-ee.page>.
- Operation UNIFIER*, National Defence and the Canadian Armed Forces, Government of Canada, <http://www.forces.gc.ca/en/operations-abroad/op-unifier.page>.
- Organisation for Economic Cooperation and Development, *Canada Development Assistance Committee (DAC) Peer Review 2012*, 2012, <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/canadapeerreview2012.pdf>.
- OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine*, OSCE. Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine>.
- Peace and Stabilization Operations Program*, Global Affairs Canada, 12.06.2018, Government of Canada, http://international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/psop.aspx?lang=eng.

- Poland. Market Access Plan 2015–2017*, Global Affairs Canada, Government of Canada, http://international.gc.ca/global-markets-marches-mondiaux/markets-marches/map_poland-pam_pologne.aspx?lang=eng.
- Polska oraz Kanada*, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Ottawa, https://ottawa.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/ottawa_ca_a_48/.
- Polskę i Kanadę łączy wspólne spojrzenie na Ukrainę*, prezydent.pl, oficjalna strona Prezydenta RP, 23.10.2014, <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/art,3048,polske-i-kanade-laczy-wspolne-spojrzezenie-na-ukraine.html>.
- Polsko-kanadyjskie rozmowy ministrów obrony*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 9.06.2015, <https://www.mon.gov.pl/aktualnosci/artikul/najnowsze/2015-06-08-polsko-kanadyjskie-rozmowy-ministrow-obrony/>.
- Polsko-kanadyjskie rozmowy o polityce bezpieczeństwa*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 9.12.2014, http://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/polsko_kanadyjskie_rozmowy_o_polityce_bezpieczenstwa?printMode=true.
- Platform and Statement of Principles*, Reform Party of Canada, Ottawa 1988, https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformes/can1989r_plt_en_12072011_125440.pdf.
- Prime Minister Justin Trudeau Meets with President Andrzej Duda of Poland*, Justin Trudeau, Prime Minister of Canada, 10.05.2016, <https://pm.gc.ca/eng/news/2016/05/10/prime-minister-justin-trudeau-meets-president-andrzej-duda-poland>.
- Prime Minister Justin Trudeau's Address to the 71st Session of the United Nations General Assembly*, 20.09.2016, Prime Minister of Canada, <https://pm.gc.ca/eng/news/2016/09/20/prime-minister-justin-trudeaus-address-71st-session-united-nations-general-assembly>.
- Priorities for Canada-Ukraine Relations (RoadMap)*, Government of Canada, http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng.
- Ranking of Military and Police Contributions to UN Operations*, United Nations, 2015, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmu4jGne7NAhVItxQKHUKUANeQFggkMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.un.org%2Fen%2Fpeacekeeping%2Fcontributors%2F2015%2Fmar15_2.pdf&usq=AFQjCNE714jgfwLoo2pLs7Bgig1J8nvvNQ&sig2=h6XP.
- Read Stephen Harper's address to the UN General Assembly*, „Toronto Star”, 25.09.2014, https://www.thestar.com/news/canada/2014/09/25/read_stephen_harpers_address_to_the_un_general_assembly.html.

- Real Change: A New Plan for a Strong Middle Class*, Liberal Party of Canada, 2015, <https://www.liberal.ca/wp-content/uploads/2015/10/New-plan-for-a-strong-middle-class.pdf>.
- Remarks by President Obama and President Duda of Poland After Bilateral Meeting*, The White House, Office of the Press Secretary, 8.06.2016, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/07/08/remarks-president-obama-and-president-duda-poland-after-bilateral>.
- Remarks by President Obama in Address to the Parliament of Canada*, The White House, Office of the Press Secretary, 29.06.2016, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/06/30/remarks-president-obama-address-parliament-canada>.
- Report – Trade Data Online – China – Canadian Trade Balances*, 2016, <https://www.ic.gc.ca/app/scr/tdst/tdo/crtr.html?timePeriod=%257CCustom+Years&reportType=TB&searchType=All&customYears=1993%257C1994%257C1995%257C1996%257C1997%257C1998%257C1999%257C2000%257C2001%257C2002%257C2003%257C2004%257C2005%257C2006%257C2007%257C20>.
- Responding to Russian Aggression Against Ukraine, Moldova and Georgia in the Black Sea Region. Report of Standing Committee on National Defence*, December 2018, 42 Parliament, 1 Session, House of Commons, Canada, s. 12, <http://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Reports/RP10266700/nddnrp14/nddnrp14-e.pdf>.
- Seizing Global Advantage, a Global Commerce Strategy for Securing Canada's Growth and Prosperity*, Government of Canada, 3.04.2013, <http://publications.gc.ca/site/eng/347727/publication.html>.
- SIPRI Military Expenditure Database*, https://www.sipri.org/sites/default/files/3_Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932017%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf.
- Sponsor a Refugee*, Citizenship and Immigration Canada, Government of Canada, 2017, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/refugees/help-outside-canada/private-sponsorship-program.html>.
- Spotkanie ministrów obrony Polski i Kanady*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 9.12.2014, <http://mon.gov.pl/aktualnosci/artykul/najnowsze/2014-12-08-spotkanie-ministrow-obrony-polski-i-kanady/>.
- Spotkanie szefów dyplomacji Polski i Kanady*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 24.04.2014, http://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/spotkanie_szefow_dyplomacji_polski_i_kanady_#.U1lqMe6x1LY.facebook.
- Standing Committee on National Defence, Evidence*, Tuesday, December 4, 2018, Number 121, 42 Parliament, 1 Session, House of Commons, Canada, <https://>

- www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/42-1/NDDN/meeting-121/evidence.
- Statistics Canada, *International Investment Position, Canadian Direct Investment Abroad and Foreign Direct Investment in Canada, by North American Industry Classification System (NAICS) and region*, 20.02.2017, <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tbl1/en/tv.action?pid=3610000901>.
- Stand up for Canada: Conservative Party of Canada federal election platform 2006*, Conservative Party of Canada, Ottawa ON 2006, https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformes/can2006pc_plt_en._14112008_165519.pdf.
- Statement on Canada's Arctic Foreign Policy. Exercising Sovereignty and Promoting Canada's Northern Strategy Abroad*, Government of Canada, 2010, http://library.arcticportal.org/1886/1/canada_arctic_foreign_policy-eng.pdf.
- Stosunki handlowe i gospodarcze między Ukrainą a Kanadą*, Ambasada Ukrainy w Kanadzie, <https://canada.mfa.gov.ua/en/ukraine-%D1%81%D0%B0/trade>.
- Tale of the Tape: Transcript of the Munk Debate*, „Macleans”, 28.09.2015, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/tale-of-the-tape-transcript-of-the-munk-debate-on-the-refugee-crisis>.
- Top Ten Providers of Assessed Contributions to United Nations Budgets and of Voluntary Contributions to United Nations Funds, Programmes and Agencies, including the standing Peacebuilding Fund*, United Nations, 2006, <http://www.un.org/ga/president/60/summitfollowup/060202sgb.pdf>.
- Top Ten Providers of Assessed Contributions to United Nations Budgets and of Voluntary Contributions to United Nations Funds. Programmes and Agencies, including the standing Peacebuilding Fund*, United Nations, 2016, http://www.un.org/pga/71/wp-content/uploads/sites/40/2015/08/Top-ten-providers-of-assessed-contributions-to-United-Nations-budget-and-of-voluntary-contributions-to-the-United-Nations-funds-programmes-and-agencies_3-Nov.pdf.
- Trade and Investment Agreements*, Government of Canada, 2017, <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/index.aspx?lang=eng>.
- Trudeau J. (@JustinTrudeau), *To those fleeing persecution, terror & war, Canadians will welcome you, regardless of your faith. Diversity is our strength #WelcomeToCanada*, [Twitter], 28.01.2017, <https://twitter.com/JustinTrudeau/status/825438460265762816>.
- Trudeau J., *The World Needs Canada to Be a Meaningful Member of the UN*, „Huffington Post Canada”, 27.09.2015, https://www.huffingtonpost.ca/justin-trudeau/canada-united-nations_b_8204844.html.

- Ukraine. Market Access Plan 2015–2017*, Global Affairs Canada. Government of Canada, http://international.gc.ca/global-markets-marches-mondiaux/markets-marches/map_ukraine-pam_ukraine.aspx?lang=eng.
- W czerwcu odbędną się ćwiczenia Saber Strike 18*, Ambasada i Konsulat USA w Polsce, 21.05.2018, https://pl.usembassy.gov/pl/saber_strike_pl.
- Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, North Atlantic Treaty Organization NATO, 5.09.2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en.
- „*We Would Like to Invite Canadian Soldiers to Poland*”, *Prezydent.pl*, 13.05.2016, <https://www.prezydent.pl/en/news/art,163,we-would-like-to-invite-canadian-soldiers-to-poland.html>.
- Weber M., *Polityka jako zawód i powołanie*, tłum. A. Kopacki, P. Dybel, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków–Warszawa 1998.
- Większa obecność kanadyjskich żołnierzy w Polsce*, *premier.gov.pl*, oficjalna strona premiera RP, <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/premier-harper-w-najblizszych-dniach-zostanie-podjeta-decyzja-o-zwiekszeniu.html>.
- Wizyta gubernatora generalnego Kanady*, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.senat.gov.pl/aktualnosci/art,7476,wizyta-gubernatora-generalnego-kanady.html>.
- Wizyta ministra obrony Kanady*, Ministerstwo Obrony Narodowej, 15.03.2016, <http://www.mon.gov.pl/aktualnosci/artykul/najnowsze/wizyta-ministra-obrony-kanady-82016-03-15/>.
- Youth Mobility Program*, Embassy of the Republic of Poland in Ottawa, https://ottawa.msz.gov.pl/en/c/MOBILE/consular_information/visa/youth_mobility/.

Opracowania

- A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, M.R. Lupul (red.), McClelland and Stewart, Toronto 1982.
- Adekoya R., *Why Poland's Law and Justice Party Remains So Popular*, „Foreign Affairs”, 3.11.2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/central-europe/2017-11-03/why-polands-law-and-justice-party-remains-so-popular>.
- Alexander J., *Canada's Commitment to NATO: Are We Pulling Our Weight?*, „Canadian Military Journal” 2015, vol. 15, no. 4, <http://www.journal.forces.gc.ca/vol15/no4/PDF/CMJ154Ep4.pdf>.
- Augustyniak M., *Max Weber o władzy i odpowiedzialności w polityce*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, t. 11, s. 39–54.
- Avery D.H., Fedorowicz J.K., *The Poles in Canada*, Keystone Printing, Ottawa 1982.

- Baran Y., *Canada's Place at Ukraine's Euromaidan*, „Policy Magazine”, 2014, vol. 1/2, <http://policymagazine.ca/pdf/5/articles/PolicyMagazineJanuary-February-Baran.pdf>.
- Blank S., Gattinger M., *Canada-US Relations Under President Trump: Stop Reading the Tweets and Look to the Future*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Palgrave Macmillan, Ottawa 2018, s. 83–102.
- Blanchfield M., *Swingback. Getting Along in the World with Harper and Trudeau*, McGill-Queen's University Press, Montreal–Kingston–London–Chicago 2017.
- Bogdanowicz M., *The Political Significance of Canada and the Evolution of her Role within the Politics of the United States during World War II, 1939–1945*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2012.
- Bondy M., *The Last Neocon*, „Foreign Policy”, 2.09.2015, <http://foreignpolicy.com/2015/09/02/the-last-neocon-canadas-stephen-harper>.
- Bratt D., *Implementing the Reform Party agenda: The roots of Stephen Harper's foreign policy*, Canadian Political Science Association, 31.05.2016, <https://cpsa-acsp.ca/documents/conference/2016/Bratt.pdf>.
- Bratt D., *Mr. Harper Goes to War: Canada, Afghanistan, and the Return of „High Politics” in Canadian Foreign Policy*, Canadian Political Science Association, 16.05.2007, <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2007/Bratt.pdf>.
- Bratt D., *Stephen Harper and the Transformation of Canadian foreign policy*, [w:] *Europa World Year Book*, 2017, Abingdon, Oxon, Routledge, s. 486–495.
- Brewster M., *The Strange Voyage: Stephen Harper on Defence*, [w:] J. Ditchburn, G. Fox (red.), *The Harper factor*, McGill-Queen's University Press, Montreal; Kingston; London; Chicago 2016, s. 117–133.
- Bricker D., Ibbitson J., *The Big Shift: The Seismic Change in Canadian Politics, Business, and Culture and what it Means for Our Future*, Harper Collins, Toronto, 2013.
- Buduru B., Popa D., *Canada-Russia Relations: A Strategic Partnership?*, [w:] A.F. Cooper, D. Rowlands (red.), *Canada Among Nations, 2005: Split Images*, Montreal 2005, s. 185–202.
- Burney D.H., Hampson F.O., *Brave New Canada: Meeting the Challenge of a Changing World*, McGill-Queen's University Press, Montreal–Kingston 2014.
- Burton C., *Canada's China policy under the Harper government*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2015, vol. 21, no. 1, s. 45–63.

- Carrier B.-P., Rostowska M., *Kanada: kraj (niezrealizowanych) możliwości dla polskiego biznesu?* „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Biuletyn” 2013, nr 117 (1093).
- Chapnick A., *A Diplomatic Counter-Revolution: Conservative Foreign Policy, 2006–11*, „International Journal” 2011, vol. 67, no. 1, s. 137–154.
- Chapnick A., *Middle Power No More? Canada in World Affairs Since 2006*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2013, vol. 14, no. 2, s. 101–110.
- Chapnick A., *The Middle Power*, „Canadian Foreign Policy” 1999, vol. 7, no. 2, s. 73–82.
- Charron A., *Justin Trudeau’s Quest for a United Nations Security Council Seat*, [w:] N. Hillmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Palgrave Macmillan, Ottawa 2018, s. 247–260.
- Charron A., Plouffe J., Roussel S., *The Russian Arctic hegemon: Foreign policy implications for Canada*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2012, vol. 18, no. 1, s. 38–50.
- Clark J., *How We Lead: Canada in a Century of Change*, Random House Canada, Toronto 2013.
- Copeland D., „Canada’s Back” – can the Trudeau government resuscitate Canadian diplomacy?, „Canadian Foreign Policy Journal” 2018, vol. 24, no. 2, s. 243–252.
- Dawson L., *Canadian Trade and Investment Policy under the Harper Government*, [w:] J. Ditchburn, G. Fox (red.), *The Harper factor*, McGill-Queen’s University Press, Montreal–Kingston; London; Chicago 2016, s. 160–176.
- Dobrzycki W., *System międzyamerykański*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2002.
- Drohan M., *Wolverine Diplomacy: Making sense of the Harper government’s foreign policy*, „Literary Review of Canada” 2015, <http://reviewcanada.ca/magazine/2015/01/wolverine-diplomacy>.
- Edwards J.A., *Make America Great Again: Donald Trump and Redefining the U.S. Role in the World*, „Communication Quarterly” 2018, vol. 66, no. 2, s. 181–185.
- Enderle Georges, *The Ethics of Conviction Versus the Ethics of Responsibility: A False Antithesis for Business Ethics*, „Journal of Human Values” 2007, vol. 13, no. 2, s. 83–94.
- Gabryś M., *Arktyczna strategia rządu Stephena Harpera: próba oceny*, [w:] M. Tomala, M. Łuszczuk (red.), *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2015, s. 33–68.

- Gabrys M., *Canada's Politics of Memory during Stephen Harper's Terms in Office*, [w:] A. Branach-Kallas, N. Strehlau (red.), *Re-imagining the First World War: new perspectives in Anglophone literature and culture*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2015, s. 269–286.
- Gabrys M., *Komisja Rzeki St. Croix 1796–1798 i początek pokojowego rozstrzygnięcia sporów w stosunkach kanadyjsko-amerykańskich*, [w:] W. Bernacki, A. Walaszek (red.), *Amerykomania: księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Mani*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 221–238.
- Gabrys M., *Polityka wewnętrzna Kanady. Patriacja konstytucji, Quebec, rdzenni mieszkańcy*, [w:] M. Kijewska-Trembecka (red.), *Kanada na przełomie XX i XXI wieku: polityka, społeczeństwo, edukacja*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 15–96.
- Gabrys M., *Stosunki kanadyjsko-amerykańskie w polityce premiera Pierre'a Elliotta Trudeau 1968–1984*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Gabrys M., Soroka T., *Canada as a Selective Power. Canada's Role and International Position after 1989*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.
- Gilmour J. F., *The Trudeau Government, Refugee Policy, and Echoes of the Past*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Palgrave Macmillan, Ottawa 2018, s. 233–246.
- Grabowski J., *Historia Kanady*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2001.
- Griffith A., *The Conservative Legacy on Multiculturalism: more cohesion, less inclusion*, „Policy Options”, 29.10.2015, <http://policyoptions.irpp.org/2015/10/29/the-conservative-legacy-on-multiculturalism-more-cohesion-less-inclusion>.
- Hale G., *So Near Yet So Far: The Public and Hidden Worlds of Canada-US Relations*, University of British Columbia Press, Vancouver 2012.
- Haglund D.G., *Canada and the Atlantic Alliance: An Introduction and Overview*, [w:] *What NATO for Canada?* D. G. Haglund (red.), Centre for International Relations, Queen's University, Kingston 2000, s. 1–15.
- Haglund D.G., Roussel S., *Is the Democratic Alliance a Ticket to (Free) Ride? Canada's „imperial commitments,” from the interwar period to the present*, „Journal of Transatlantic Studies” 2007, vol. 5, no. 1, s. 1–24.
- Harper S., *Rediscovering the Right Agenda*, Citizens Centre Report Magazine, 10.06.2003, s. 72–77, http://post.queensu.ca/~nossalk/Harper_2003.pdf.
- Heinbecker P., *Foreign Posturing How Does Harper's Foreign Policy Stack up?*, „Literary Review of Canada”, 09.2015, <http://reviewcanada.ca/magazine/2015/09/foreign-posturing>.

- Hester A., *Canada as the „Emerging Energy Superpower“: Testing the Case*, Canadian Defence & Foreign Affairs Institute, Calgary, 10.2007, s. 1–15.
- Hillmer N., Lagassé Ph., *The Age of Trudeau and Trump*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Palgrave Macmillan, Ottawa 2018, s. 1–16.
- The History of Immigration and Racism in Canada: Essential Readings*, B. Walke (red.), Canadian Scholars' Press, Toronto 2008.
- Ho A., Mohammed J., *Diplomacy – A Canadian Foreign Policy Review 2011*, Country Indicators for Foreign Policy, Carlton University, Ottawa 2011, <http://www4.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1373.pdf>.
- Ibbitson J., *The Big Break: The Conservative Transformation of Canada's Foreign Policy*, Centre for International Governance Innovation CIGI, Waterloo 2014.
- Ibbitson J., *Harper's Foreign Policy: Ukraine and the Diaspora vote*, Centre for International Governance Innovation CIGI, 19.03.2014.
- Ibbitson J., *Stephen Harper*, Signal, Toronto 2015.
- Jeffrey B., *Dismantling Canada: Stephen Harper's New Conservative Agenda*, McGill-Queen's University Press, Montreal–Kingston 2015.
- Jockel J. T., Sokolsky J. J., *Canada and the War in Afghanistan: NATO's odd man out steps forward*, „Journal of Transatlantic Studies”, vol. 6, no. 1, April 2008, s. 100–115, http://www.ucs.mun.ca/~russellw/Teaching_files/Jockel%20and%20Sokolsky%20-%20Canada%20in%20Afghanistan.pdf.
- Keating T., *The Transition in Canadian Foreign Policy through an English School Lens*, „International Journal” 2014, vol. 69, no. 2, s. 168–182.
- Kerckhove F. de, *The Strategic Outlook for Canada 2015: The Eclipse of Reason*, CDA Institute, 2015, http://www.cdainstitute.ca/images/Vimy_Paper_22.pdf.
- Kerckhove F. de, Petrolekas G., *Canada as an Energy Superpower: Myths and Realities*, The German Marshall Fund of the United States, 17.10.2014, <http://www.gmfus.org/publications/canada-energy-superpower-myths-and-realities>.
- Kirton J., *Canada as a G8 and G20 Principal Power*, 2010, <http://www.g8.utoronto.ca/teaching/312/cfp-24-2010.pdf>.
- Kirton J., *Canada as a principal financial power: G-7 and IMF diplomacy in the crisis of 1997-9*, G7 Information Center, University of Toronto 2017, <http://www.g8.utoronto.ca/scholar/kirton199902/index.html>.
- Kirton J., *Canada Shows Its Strength*, 31.10.2006, G7 Information Center, University of Toronto, http://www.g8.utoronto.ca/scholar/kirton2006/kirton_061031.html.
- Kirton J., *Canadian Foreign Policy in a Changing World*, Thomson Nelson, Toronto 2007.

- Kirton J., *The Harper Years: Global Democratic Leadership*, 27.11.2017, http://www.g8.utoronto.ca/teaching/312/312-11_Harper_171127.pdf.
- Kirton J., *The Harper Years*, 16.11.2013, G7 Information Center, University of Toronto, <http://www.g8.utoronto.ca/teaching/312/312-11-2013.pdf>.
- Kirton J., *Harper's „Made in Canada” Global Leadership*, [w:] A.F. Cooper, D. Rowlands (red.), *Canada Among Nations, 2006: Minorities and Priorities*, McGill-Queen's University Press, Montreal 2006, s. 34–57.
- Kirton J., *Vulnerable America, Capable Canada: Convergent leadership for an interconnected world*, „Canadian Foreign Policy Journal” 2012, vol. 18, no. 1, s. 133–144.
- Klassen J., *Joining Empire: Canadian Foreign Policy under Harper*, „Canadian Dimension” 2015, vol. 49, no. 4.
- Klassen J., *Joining Empire: The Political Economy of the New Canadian Foreign Policy*, University of Toronto Press, Toronto 2014.
- Kordan B.S., *Canadian-Ukrainian Relations: Articulating the Canadian Interest*, [w:] L.A. Hajda (red.), *Ukraine in the World: Studies in the International Relations and Security Structure of the Newly Independent State*, „Harvard Ukrainian Studies” 1996, vol. 20, s. 125–144.
- Kościński P., *Ukraińska diaspora i kanadyjska pomoc dla Kijowa*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 20.05.2015, http://www.pism.pl/files/?id_plik=19837.
- Kuzio T., *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime*, Create Space Independent Publishing Platform, North Charleston 2017.
- Lenard P.T., *Resettling Refugees: is private sponsorship a just way forward?*, „Journal of Global Ethics” 2016, vol. 12, no. 2, s. 300–310.
- Lesińska M., *Partycypacja Polaków głosujących za granicą w wyborach krajowych: analiza wyników wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 1990–2011*, Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, grudzień 2014.
- Leuprecht Ch., Sokolsky J., *An Enhanced Forward Presence in the Baltics. Canada's enduring commitment to transatlantic security. Analysis*, 2017, https://www.atlcom.nl/ap_archive/pdf/AP%202017%20nr.%205/Leuprecht%20and%20Sokolsky.pdf.
- Leuprecht Ch., Sokolsky J.J., *Defense Policy „Walmart Style”: Canadian Lessons in „not-so-grand” Grand Strategy*, „Armed Forces & Society” 2015, vol. 41, no. 3, s. 541–562.
- Leuprecht Ch., Sokolsky J., Derow J., *On the Baltic Watch. The Past, Present and Future of Canada's Commitment to NATO's Enhanced Forward Presence in Latvia*, True North in Canadian public policy, A Macdonald-Laurier Institute Publication, Ottawa, June 2018.

- Levant E., *Ethical Oil: The Case for Canada's Oil Sands*, McClelland and Stewart, Toronto 2010.
- Luciuk L. Y., *Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada and the Migration of Memory*, University of Toronto Press, Toronto 2000.
- Ładyka S., *Kanada. Dzieje, gospodarka, wymiana handlowa z Polską*, Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1984.
- Magcamit M., *Explaining the Three-Way Linkage Between Populism, Securitization, and Realist Foreign Policies: President Donald Trump and the Pursuit of "America First" Doctrine*, „World Affairs” 2018, vol. 180, no. 3, s. 6–35.
- Makowski W.B., *History and Integration of Poles in Canada*, John Deyell Ltd., Lindsay 1967.
- McCullough C., *In the Service of Peace: The Progressive Tenor of Canadian Peacekeeping*, [w:] McCullough, R. Teigrob (red.), *Canada and the United Nations: Legacies, Limits, Prospects*, C. McGill-Queen's University Press, Montreal 2017, s. 137–160.
- McKay I., Swift J., *Warrior Nation: Rebranding Canada in an Age of Anxiety, Between the Lines*, Toronto 2012.
- McKay J.R., „Why Canada is best explained as a 'reliable ally' in 2017”, „Journal of Transatlantic Studies” 2018, vol. 16, no. 2, s. 137–164.
- Merkley P.C., *Reversing the Poles: How the Pro-Israeli Policy of Canada's Conservative Government May Be Moving Jewish Voters from Left to Right*, „Jewish Political Studies Review” 2011, vol. 23, no. 1/2, s. 39–60.
- MacLachlan K., Wolfraim Z., *Diplomacy Disturbed: NATO, conservative morality and the unfixing of a middle power*, „British Journal of Canadian Studies” 2015, vol. 28, no. 1, s. 43–69.
- Madej M., *Kształtowanie się odrębnej przynależności państwowej Kanady na tle zmian w statusie konstytucyjnym państwa*, [w:] A. Kiedrzyń, M. Madej, H. Nieć (red.), *Wybrane aspekty prawne obywatelstwa i problematyki imigracyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prace Polonijne, z. 17, Kraków 1993, s. 41–117.
- Matera P., *Koordynacja sankcji Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej wobec Rosji*, „Polityka i Społeczeństwo” 2016, nr 2(14), s. 27–49.
- Moćkun S., *Bezpieczna przystań: Kanada i Polonia kanadyjska wobec Polski i Polaków w latach 1939–1945*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Warszawa 2015.
- Modrzejewska M., *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Nossal K.R., *The Liberal Past in the Conservative Present: Internationalism in the Harper era*, [w:] H.A. Smith, C.T. Sjolander (red.), *Canada in the World:*

- Internationalism in Canadian Foreign Policy*, Oxford University Press, Don Mills, ON 2013.
- Nossal K.R., *Primat der Wahlurne: Explaining Stephen Harper's Foreign Policy*, International Studies Association, 29.03.2014, http://post.queensu.ca/~nossalk/papers/Nossal_2014_Harper.pdf.
- Nossal K.R., *Promises Made, Promises Kept? A Mid-term Trudeau Foreign Policy Report Card*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Palgrave Macmillan, Ottawa 2018, s. 31–54.
- Nossal K.R., Roussel S., Paquin S., *The Politics of Canadian Foreign Policy*, McGill-Queen's University Press, Montreal–Kingston–London–Ithaca 2015.
- Nossal K.R., Sarson L., *About Face: Explaining Changes in Canada's China Policy, 2006–2012*, Canadian Political Science Association, University of Victoria, 6.06.2013, <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2013/Nossal.pdf>.
- Paris R., *Are Canadians Still Liberal Internationalists? Foreign policy and public opinion in the Harper era*, „International Journal” 2014, vol. 69, no. 3, s. 274–307.
- Paris R., *The Promise and Perils of Justin Trudeau's Foreign Policy*, [w:] N. Hilmer, P. Lagassé (red.), *Justin Trudeau and Canadian Foreign Policy: Canada Among Nations 2017*, Palgrave Macmillan, Ottawa 2018, s. 17–30.
- Pastusiak L., *Kraje odległe a jednak bliskie. Polska–Kanada 1945–1961*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Perry D., *Following the Funding in Strong, Secure, Engaged*, Canadian Global Affairs Institute, Calgary 2018, https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/cdfai/pages/3244/attachments/original/1517275897/Following_the_Funding_in_Strong_Secure_Engaged.pdf?1517275897.
- Petrolekas G., de Kerckhove F., *The Strategic Outlook for Canada*, CDA Institute, 2013, http://www.cdainstitute.ca/images/Vimy_Paper_6_Strategic_Outlook_2013_EN.pdf.
- Pierce S., Bolter J., Seele A., *Trump's First Year on Immigration Policy: Rhetoric vs. Reality*, Migration Policy Institute, Washington, DC 2018, https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/Trump_FirstYearImmigrationPolicy_FINAL.pdf.
- Polachová B., Fiřtová M., *Canadian Identity: Issues of Cultural Diplomacy (1993–2012)*, „TransCanadiana” 2014–2015, vol. 7, s. 81–103.
- Reczyńska A., *Polska emigracja do Kanady w drugiej połowie XX w. i jej wpływ na przemiany polskiej grupy etnicznej w tym kraju*, [w:] A. Branach-Kallas (red.), *Niuanse wyobcowania. Diaspora i tematyka polska w Kanadzie*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2014, s. 15–36.

- Reczyńska A., *Polska diaspora w Kanadzie*, [w:] A. Walaszek (red.), *Polska diaspora*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001, s. 30–50.
- Reczyńska A., *Przemiany w społeczności polonijnej w Kanadzie pod koniec XX wieku*, [w:] G. Babiński, H. Chałupczak (red.), *Diaspora polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań*, Wydawnictwo Grell, Kraków 2006, s. 161–175.
- Robertson C., *Managing Trump: The Canadian Response*, Canadian Global Affairs Institute, Calgary 2017, https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/cdfai/pages/1593/attachments/original/1493396831/Managing_Trump_-_The_Canadian_Response.pdf?1493396831.
- Robertson C., *Rising Power: Stephen Harper's Makeover of Canadian International Policy and Its Institutions*, [w:] J. Ditchburn, G. Fox (red.), *The Harper Factor*, McGill-Queen's University Press, Montreal; Kingston; London; Chicago 2016, s. 97–115.
- Rudderham M.A., *Canada and United Nations Peace Operations: Challenges, Opportunities, and Canada's Response*, „International Journal” 2008, vol. 63, no. 2, s. 359–384.
- Schönwälder G., *Principles and Prejudice: Foreign Policy under the Harper Government*, Center for International Policy Studies, June 2014, <http://www.cips-cepi.ca/publications/principles-and-prejudice-foreign-policy-under-the-harper-government>.
- Soroka T., *Polityka zagraniczna. Kanada w globalnym systemie relacji politycznych i wojskowych*, [w:] M. Kijewska-Trembecka (red.), *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013.
- Soroka T., *Relacje gospodarcze Kanady z USA w obliczu prezydentury Donalda Trumpa*, [w:] J. Misiuna, M. Mołęda-Zdziech, S. Łubiarz (red.), *Amerykańskie wybory prezydenckie w erze postprawdy. Aktorzy, strategie, konteksty*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2018, s. 49–69.
- Soroka T., *Rola Kanady w transformacji Imperium Brytyjskiego. Analiza stosunków kanadyjsko-brytyjskich w okresie międzywojennym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
- Spaliński M., *Wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej Kanady*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1986.
- Spaliński M., *Polityka zagraniczna Kanady po II wojnie światowej*, Ossolineum, Wrocław 1993.
- Swyrypa F.A., *Ukrainian Canadians*, Canadian Encyclopedia, 4.04.2012, <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/ukrainian-canadians>.
- Trent J.E., *Harper's Canada*, 12.06.2015, <http://www.johntrent.ca/harpers-canada-long-2col.pdf>.

- Wells P., *Right Side Up: The Fall of Paul Martin and the Rise of Stephen Harper's New Conservatism*, Douglas Gibson Books, Toronto 2006.
- West E., *Trudeaumania Part II: Passionate Politics in a Canadian 21st Century Media Event*, „International Journal of Communication” 2008, vol. 2, s. 792–825.
- Wężyk K., *Kanada. Ulubiony kraj świata*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2017.
- Williams L., *Telling an Arctic Tale: Arctic Discourses in Canadian Foreign Policy*, [w:] A. Ryall, J. Schimanski, H.H. Wærp (red.), *Arctic Discourses*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2010, s. 240–258.
- Young H., *Justin Trudeau: The Natural Heir*, Dundurn, Toronto 2016.
- Zyla B., *Caught Between Venus and Mars: Canadian Earthlings in the Transatlantic Relationship after Iraq*, „Critique: A worldwide journal of politics” 2006, s. 147–168, http://benjaminzyla.com/publications/journal_articles/18%20-Caught%20Between%20Venus%20and%20Mars.pdf.

Artykuły prasowe

- 2005: *The Year in Review. Canada feels effects of Orange Revolution*, „Ukrainian Weekly”, 15.01.2006, no. 3, vol. LXXIV, <http://www.ukrweekly.com/old/archive/2006/030617.shtml>.
- 5 *New Rules the U.S.-Mexico Trade Deal Would Set*, „CBC News”, 27.08.2018, <https://www.cbc.ca/news/business/trade-deal-overview-1.4800716?cmp=rss>.
- Acosta J., *U.S., Other Powers Kick Russia Out of G8*, „CNN Politics”, 25.03.2014, <https://edition.cnn.com/2014/03/24/politics/obama-europe-trip/index.html>.
- Anishchuk A., Wardell J., *Western Leaders Confront Putin at G20 with Threat of More Sanctions*, „Reuters. World News”, 15.11.2014, <https://www.reuters.com/article/us-g20-summit-idUSKCN0IZ03C20141115>.
- Austen I., *Justin Trudeau's Message to U.N.: 'We're Canadian and We're Here to Help'*, „New York Times”, 20.09.2016, <https://www.nytimes.com/2016/09/21/world/canada/justin-trudeau-canada-unga-2016-united-nations.html>.
- Authier Ph., *CAQ at Historic High in Quebec Poll, Trudeau Still Top Choice for PM*, „Montreal Gazette”, 26.06.2018, <https://montrealgazette.com/news/quebec/francois-legault-and-the-caq-at-historic-high-in-new-crop-poll>.
- Barber J., *Why Canadian Milk Infuriates Donald Trump*, „Guardian”, 9.06.2018, <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2018/jun/09/milk-canada-us-trade-war>.
- Beck S., *How Does Ottawa Balance Human Rights and Trade with China?*, „Globe and Mail”, 30.08.2016, <https://www.theglobeandmail.com/report-on-business/rob-commentary/how-does-ottawa-balance-human-rights-and-trade-with-china/article31597058/>.

- Berthiaume L., *Canada's Peacekeeping Contribution Reaches New Low Despite Trudeau's Promises*, „Globe and Mail”, 2.02.2018, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/canadas-peacekeeping-contribution-reaches-new-low-despite-trudeaus-promises/article37838538>.
- Berthiaume L., *Canada's Peacekeeping Plan not Politically Motivated, Says Top General*, „CBC News”, 21.09.2016, <https://www.cbc.ca/news/politics/peacekeeping-vance-not-political-1.3773216>.
- Berthiaume L., *Canadian Police Presence on Peacekeeping Missions Hits 13-year Low*, „Globe and Mail”, 24.12.2018, <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-canadian-police-presence-on-peacekeeping-missions-hits-13-year-low-2/>.
- Berthiaume L., *Cdn Arms Sales to Ukraine a Mystery as Federal Government Keeps Mum on Exports*, „CTV News”, 17.05.2018, <https://www.ctvnews.ca/politics/cdn-arms-sales-to-ukraine-a-mystery-as-federal-government-keeps-mum-on-exports-1.3933943>.
- Berthiaume L., *Political Fight Brewing over Canada's Peacekeeping Role*, „Macleans”, 8.09.2016, <https://www.macleans.ca/politics/peacekeeping-fight-ottawa>.
- Berthiaume L., *Trudeau Announces New Canada-led NATO Training Mission in Iraq*, „Toronto Star”, 11.07.2018, <https://www.thestar.com/news/canada/2018/07/11/trudeau-announces-new-canada-led-nato-training-mission-in-iraq.html>.
- Berthiaume L., *Trudeau Leadership Bid Stirs Talk of Liberal 'Coronation'*, „Edmonton Journal”, 28.09.2012, <http://www.edmontonjournal.com/news/Trudeau+could+narrow+field+hopefuls/7309794/story.html>.
- Berthiaume L., *Trudeau Talks Tough with Russia's Putin over Ukraine*, „Ottawa Citizen”, 16.11.2015, <https://ottawacitizen.com/news/politics/trudeau-talks-tough-with-russias-putin-over-ukraine>.
- Bilefsky D., Porter C., *Trump's 'Bully' Attack on Trudeau Outrages Canadians*, „New York Times”, 10.06.2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/10/world/canada/g-7-justin-trudeau-trump.html>.
- Blackwell T., *Canada's Dairy Industry is Stumbling Block to NAFTA Deal, not Trump or Mexico: top U.S. trade official*, „National Post”, 27.06.2018, <https://nationalpost.com/news/politics/canadas-dairy-industry-is-stumbling-block-to-nafta-deal-not-trump-or-mexico-top-u-s-trade-official>.
- Blanchfield M., *Dalai Lama In Ottawa: Stephen Harper Risks Angering China By Meeting With Exiled Tibetan Leader*, „Huffington Post”, 27.04.2012, http://www.huffingtonpost.ca/2012/04/27/harper-dalai-lama-china_n_1459059.htm.
- Blanchfield M., *Stephen Harper in Poland, Heading for Ukraine, Normandy, G7 Talks*, „Toronto Star”, 3.06.2014, https://www.thestar.com/news/queenspark/2014/06/03/stephen_harper_in_poland_heading_for_ukraine_normandy_g7_talks.html.

- Blanchfield M., *Trudeau Says Canada one of NATO's Strongest Actors' without Committing More Money*, „CBC Politics”, 17.02.2017, <https://www.cbc.ca/news/politics/justin-trudeau-angela-merkel-germany-1.3987562>.
- Blatchford A., *Canada, TPP Members Agree to Revised Deal without the U.S.*, „Macleans”, 23.01.2018, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/canada-tpp-members-agree-to-revised-deal-without-the-u-s>.
- Boessenkool K., *How Harper's Philosophy Transformed Canada for the Better*, „Policy Options” 1.12.2015, <http://policyoptions.irpp.org/2015/12/01/harper>.
- Bosacki: *Kanada otwiera rynek dla polskich jabłek*, „Wirtualna Polska. Finanse”, 24.10.2014, <https://finanse.wp.pl/bosacki-kanada-otwiera-rynek-dla-polskich-jablek-6114344600230017a>.
- Brewster M., *Canadian Arms Makers get OK to Sell to Ukraine*, „CBC News”, 13.12.2017, <https://www.cbc.ca/news/politics/canada-ukraine-weapons-1.4446891>.
- Brewster M., *Freeland, Trudeau Used 'Formal Interventions' to Kickstart Rescue of White Helmets from Syria*, „CBC News”, 22.07.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/white-helmets-syria-rescue-mission-jordan-canada-freeland-trudeau-1.4757353?cmp=rss>.
- Brewster M., *Promises Were Made, but Justin Trudeau Has Yet to Commit Peacekeepers to UN Mission*, „CBC News”, 13.09.2017, <http://www.cbc.ca/news/politics/peacekeeping-sajjan-decision-delays-1.4288522>.
- Byan B., *The US, Canada, and Mexico's Newly Signed Trade Pact Looks a Lot Like NAFTA. Here are the key differences between them*, „Business Insider”, 30.11.2018, <https://www.businessinsider.com/us-canada-mexico-trade-deal-usmca-nafta-details-dairy-auto-dispute-resolution-2018-10?IR=T>.
- Burke D., *Why Chinese House Hunters are Increasingly Drawn to Halifax*, „CBC News”, 5.07.2018, <http://www.cbc.ca/news/canada/nova-scotia/china-immigration-real-estate-halifax-1.4690907?cmp=rss>.
- Burney D.H., Hampson F.O., *No More Mr. Fixit at the UN*, „iPolitics”, 1.10.2012, <http://www.ipolitics.ca/2012/10/01/burney-hampson-no-more-mr-fixit-at-the-un>.
- Burrige T., *Canadian-Ukrainian Relations: As trick as blood?*, „BBC News”, 11.07.2016, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36739074>.
- Burgmann T., *Hamas and Hezbollah Reject Own Blacklisting by Canada*, „Globe and Mail”, 16.04.2015, <https://www.theglobeandmail.com/news/national/hamas-and-hezbollah-reject-own-blacklisting-by-canada/article25982460>.
- Burton C., *CNOOC's Bid for Nexen is a Key Move on China's Global Chess Board*, „Toronto Star”, 22.04.2012, https://www.thestar.com/opinion/editorialopinion/2012/08/22/cnoocs_bid_for_nexen_is_a_key_move_on_chinas_global_chess_board.html.

- Campbell C., *Canada Rejects UN Request to Lead Congo Mission*, „Globe and Mail”, 30.04.2010, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/canada-rejects-un-request-to-lead-congo-mission/article1386861>.
- Campbell C., *John Baird Crafts Canadian Foreign Policy with a Hard Edge*, „Globe and Mail”, 28.12.2012, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/john-baird-crafts-canadian-foreign-policy-with-a-hard-edge/article1357176>.
- Campbell C., *Stephen Harper Calls for „Enlightened Sovereignty”*, „Globe and Mail”, 28.01.2010, <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/harper-calls-for-enlightened-sovereignty/article1364904>.
- Campbell C., *Too Much Navel-gazing and Not Enough Action in Syria, Baird Tells United Nations*, „Globe and Mail”, 1.10.2012, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/too-much-navel-gazing-and-not-enough-action-in-syria-baird-tells-united-nations/article4579276>.
- Campion-Smith B., *Canada Cannot ‘Sit Back’ in a Dangerous World, Justin Trudeau Says*, „Toronto Star”, 4.12.2016, <https://www.thestar.com/news/canada/2016/12/04/canada-cannot-sit-back-in-a-dangerous-world-justin-trudeau-says.html>.
- Canada and Ukraine Announce „Milestone” Free Trade Agreement*, „Guardian”, 15.07.2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/15/canada-and-ukraine-announce-milestone-free-trade-agreement>.
- Canada Will Never let Russia under Putin Back into G7: Harper*, „CTV News”, 4.06.2015, <https://www.ctvnews.ca/politics/canada-will-never-let-russia-under-putin-back-into-g7-harper-1.2407212>.
- Canada to Boost Military Budget by 70% after Pressure from US to Spend More*, „Guardian”, 7.06.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/07/canada-increase-military-spending-nato>.
- Canada to Send Force Including Female Troops to Support UN Mission in Mali*, „Guardian”, 19.03.2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/19/canada-mali-military-un-women>.
- Canada to Send Troops to Latvia to Bolster NATO Forces in Stand against Potential Aggression from Russia*, „National Post”, 30.06.2016, <https://nationalpost.com/news/politics/canada-to-send-troops-to-latvia-to-bolster-nato-forces-in-stand-against-potential-aggression-from-russia>.
- Canada’s NATO Troops Will Stay in Latvia for Another Four Years: Trudeau*, „Reuters. World News”, 10.07.2018, <https://www.reuters.com/article/us-latvia-canada/canadas-nato-troops-will-stay-in-latvia-for-another-four-years-trudeau-idUSKBN1K00ZM>.

- Cannon Blames Ignatieff for Canada's UN Vote Loss*, „CBC News”, 12.10.2010, <http://www.cbc.ca/news/world/cannon-blames-ignatieff-for-canada-s-un-vote-loss-1.874121>.
- Caplan G., *Is Justin Trudeau Really Taken Seriously by His Own Party?*, „Globe and Mail”, 28.09.2012, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/second-reading/is-justin-trudeau-really-taken-seriously-by-his-own-party/article4575515>.
- Carlson K.B., *Ukrainian-Canadians Have a Strong Voice in Ottawa*, „Globe and Mail”, 1.02.2014, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/ukrainian-canadians-have-a-strong-voice-in-ottawa/article16647646/>.
- Chase S., *Harper Compares Russia's Crimea Moves to Third Reich Aggression*, „Globe and Mail”, 4.03.2014, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/canada-suspends-military-activities-with-russia/article17289679/>.
- Chase S., *Harper Tells Putin to „Get Out of Ukraine” in G20 Encounter*, „Globe and Mail”, 14.11.2014, <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/harper-and-g20-leaders-confront-putin-problem-at-australia-meet/article21603599/>.
- Chase S., *Harper Vows to Fast-track Boost to Spy, Policing Powers after Shooting*, „Globe and Mail”, 23.10.2014, <https://www.theglobeandmail.com/news/national/harper-vows-to-fast-track-boost-to-spy-policing-powers-after-shooting/article21282699>.
- Chase S., *How Much Trade Leverage does Canada Really Have with the U.S.?*, „Globe and Mail”, 17.05.2018, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/how-much-trade-leverage-does-canada-really-have-with-united-states/article34014567>.
- Chase S., *Liberals Won't Hold Parliamentary Vote on Peacekeeping Deployment*, „Globe and Mail”, 8.09.2016, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/liberals-plan-no-house-vote-on-peacekeeping-deployment/article31764257>.
- Chase S., *Russian Vessels Track Canadian Warship Carrying Harper in Baltic Sea*, „Globe and Mail”, 10.06.2015, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/russian-vessels-track-canadian-warship-carrying-harper-in-baltic-sea/article24892607/>.
- Chase S., *UN Command Names Canadian to Key Post in South Korea for the First Time*, „Globe and Mail”, 13.05.2018, <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-canadian-lt-gen-wayne-eyre-appointed-deputy-commander-at-un-command>.
- Clark J., *Canada as „Denier and Outlier”: Joe Clark on Harper's Foreign Policy*, „The Tyee”, 28.08.2015, <http://thetyee.ca/Opinion/2015/08/28/Joe-Clark-on-Stephen-Harper>.

- Cleland M., *Canada as an Energy Superpower: how clean, how powerful, how super?*, „Policy Options”, 1.12.2007, <http://policyoptions.irpp.org/magazines/the-mood-of-canada/canada-as-an-energy-superpower-how-clean-how-powerful-how-super/>.
- Commisso Ch., *‘This Is What the World Is Looking for’: Trudeau’s highly diverse cabinet*, „CTV News”, 05.11.2015, <http://www.ctvnews.ca/politics/this-is-what-the-world-is-looking-for-trudeau-s-highly-diverse-cabinet-1.2644229>.
- Complete List of Justin Trudeau’s Updated Cabinet*, „CBC News”, 18.07.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/cabinet-shuffle-list-1.4751452>.
- Connolly A., *Dion Lays Out Liberal Foreign Policy Doctrine: ‘Responsible conviction’*, „iPolitics”, 29.03.2016, <https://ipolitics.ca/2016/03/29/dion-defends-saudi-arms-deal-again-our-world-is-highly-imperfect>.
- DeCillia B., *United Conservative Party on Track to Win Big in Alberta, Says Poll*, „CBC News”, 28.04.2018, <https://www.cbc.ca/news/canada/calgary/road-ahead-poll-ucp-win-next-election-1.4636786>.
- Defence Minister to Tour Africa on Mission to Learn about Peacekeeping*, „CBC News”, 4.08.2016, <https://www.cbc.ca/news/politics/sajjan-africa-peacekeeping-visit-1.3707748>.
- Deja M., *Wybory 2015: Miażdżące zwycięstwo PiS w USA i Kanadzie. Jak głosowała Polonia?*, „Polska. The Times”, 29.10.2015, <https://polskatimes.pl/wybory-2015-miazdzace-zwyciestwo-pis-w-usa-i-kanadzie-jak-glosowala-polonia/ar/9040372>.
- Diamond J., *Trump Opens NATO Summit with Blistering Criticism of Germany, Labels Allies „Delinquent”*, „CNN Politics”, 11.07.2018, <https://edition.cnn.com/2018/07/10/politics/donald-trump-nato-summit-2018/index.html>.
- Dickson J., *Canada’s 2019 Election a Likely Target for Russia Hackers, James Comey Warns*, „Global News”, 5.06.2018, <https://globalnews.ca/news/4255411/canadas-2019-election-russian-hacking-comey/>.
- Doherty B., *G20: Canadian prime minister shirtfronts Vladimir Putin instead*, „Guardian”, 15.11.2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/15/g20-canadian-prime-minister-shirtfronts-vladimir-putin-instead>.
- Donald Trump Stomps on Canada’s Economy*, „Economist”, 16.06.2018, <https://getpocket.com/a/read/2225234193>.
- Dyer E., *Did Mexico Throw Canada under the NAFTA Bus?*, „CBC News”, 1.09.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/does-mexico-throw-canada-under-the-bus-1.4807073?cmp=rss>.
- Dyer E., *Trudeau Government Signals Thaw in Relations with Russia*, „CBC News”, 29.03.2016, <https://www.cbc.ca/news/politics/dion-foreign-policy-russia-1.3510941>.

- Feds Push Pause on Peacekeeping Decision amid Trump Uncertainty*, „Globe and Mail”, 24.01.2017, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/feds-push-pause-on-peacekeeping-decision-amid-trump-uncertainty/article33736499>.
- Fekete J., Kennedy M., *Foreign Minister John Baird Steps Down from Cabinet, Won't Run Again*, „Ottawa Citizen”, 3.02.2015, <https://ottawacitizen.com/news/politics/john-baird-poised-to-step-down-this-morning>.
- Flanagan T., *Polarization, ad hoc Alliances, Fear of Election*, „Globe and Mail”, 5.01.2010, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/polarization-ad-hoc-alliances-fear-of-election/article4301077/>.
- Flannery N.P., *Is Mexico Ready For The End Of NAFTA?*, „Forbes”, 16.10.2017, <https://www.forbes.com/sites/nathanielparishflannery/2017/10/16/is-mexico-ready-for-the-end-of-nafta/#38bb6e573266>.
- Forani J., *ThankCanada Hashtag Trending after Trump-Trudeau Trade Dispute*, „CTV News”, 11.06.2018, <https://www.ctvnews.ca/canada/thankcanada-hashtag-trending-after-trump-trudeau-trade-dispute-1.3968445>.
- Galloway G., *Canada Condemns UN „Hatefest”*, „Globe and Mail”, 25.11.2010, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/canada-condemns-un-hatefest/article1813489>.
- Galloway G., *Canada to Impose More Economic Sanctions, Travel Bans against Russian*, „Globe and Mail”, 19.12.2014, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/canada-to-impose-more-sanctions-travel-bans-against-russians/article22162907/>.
- Geddes J., *Can Trump Shut Out Canada and Cut a Trade Deal with Just Mexico?*, „Macleans”, 27.08.2018, <https://www.macleans.ca/politics/can-trump-shut-out-canada-and-cut-a-trade-deal-with-just-mexico>.
- Geddes J., *How the Liberals Took Down the Tories*, „Macleans”, 20.10.2015, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/trudeumania-how-the-liberals-took-down-the-tories>.
- Geddes J., *Maybe Canadians Aren't More Enlightened about Immigrants, after All*, „Macleans”, 7.02.2016, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/maybe-canadians-arent-more-enlightened-about-immigrants-after-all/>.
- Geddes J., *The Trudeau Report Card: A look at the bumpy road ahead*, „Macleans”, 16.10.2016, <https://www.macleans.ca/politics/the-trudeau-report-card-a-look-at-the-bumpy-road-ahead>.
- Gillespie P., *Trump's NAFTA Could Be Big Win for Amazon, e-commerce*, „CNN”, 20.07.2017, <https://money.cnn.com/2017/07/20/news/economy/nafta-ecommerce-amazon/index.html>.
- Gilmore S., *Has Harper Hurt Canada's Position in the World?*, „Macleans”, 24.09.2014, <http://www.macleans.ca/news/world/has-harper-hurt-canadas-position-in-the-world>.

- Gilmore S., *The Sinking of the Canadian Navy*, „Macleans”, 4.08.2015, <http://www.macleans.ca/news/canada/the-sinking-of-the-canadian-navy>.
- Goldenberg S., *Oil Sands Pipeline Battle Turns Ugly*, „Guardian”, 9.01.2012, <https://www.theguardian.com/environment/2012/jan/09/oil-sands-battle-canada>.
- Greenspon E., Mayeda A., Penty R., Argitis T., *How Obama Shocked Harper as Keystone Frustrator-in-Chief*, „Bloomberg”, 26.04.2014, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-04-24/how-obama-shocked-harper-as-keystone-frustrator-in-chief>.
- Hall C., *Harper Offers Obama Climate Plan to Win Keystone Approval*, „CBC News”, 6.09.2013, <http://www.cbc.ca/news/politics/harper-offers-obama-climate-plan-to-win-keystone-approval-1.1701391>.
- Harper at Odds with Russia over Syria as G8 Leaders Meet*, „CBC News”, 17.06.2013, <https://www.cbc.ca/amp/1.1312710>.
- Harper T., *Stephen Harper's Selective Punishment of Vladimir Putin*, „Toronto Star”, 19.02. 2015, <https://www.thestar.com/news/canada/2015/02/19/stephen-harpers-selective-punishment-of-vladimir-putin-tim-harper.html>.
- Harris S., *Ketchup Wars: Heinz defends its image as tariffs kick in on U.S.-made condiment*, „CBC News”, 1.01.2018, <https://www.cbc.ca/news/business/heinz-french-s-ketchup-trade-war-tariffs-1.4728691?cmp=rss>.
- Helmore E., *Trudeau: Canada will aim to meet Nafta deadline but 'no deal is better than a bad deal'*, „Guardian”, 29.08.2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/29/nafta-latest-news-canada-trump-mexico-deal-deadline>.
- Ibbitson J., *A New Era for Canada Rises in the East*, „Globe and Mail”, 8.12.2009, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/a-new-era-for-canada-rises-in-the-east/article1346340/>.
- Ibbitson J., *Harper Can't Ignore Opposition to Nexen Sale by His Political Base*, „Globe and Mail”, 1.08.2012, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/harper-cant-ignore-opposition-to-nexen-sale-by-his-political-base/article4453670/>.
- Ibbitson J., *Tories' New Foreign-affairs Vision Shifts Focus to 'Economic Diplomacy'*, „Globe and Mail”, 27.11.2013, <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/tories-new-foreign-affairs-vision-shifts-focus-to-economic-diplomacy/article15624653/>.
- Iverson J., *Where Will Trudeau's Foreign Policy Lead Us? Even the Liberals probably don't know*, „National Post”, 3.11.2015, <http://nationalpost.com/opinion/john-iverson-where-will-trudeaus-foreign-policy-lead-us-even-the-liberals-probably-dont-know>.

- Januszevska M., *Łatwiej o emeryturę z Kanady*, „Rzeczpospolita. Prawo”, 30.09.2009, <https://www.rp.pl/artykul/370570-Latwiej-o-emeryture-z-Kanady.html>.
- Kanada i Polska stoją ramię w ramię*, „Gazeta Wyborcza”, 25.04.2014, http://wyborcza.pl/1,75968,15852734,Kanada_i_Polska_stoja_ramie_w_ramie.html.
- Kanada ma problemy na rynku nieruchomości*, „Puls Biznesu”, 7.07.2018, <https://www.pb.pl/kanada-chincy-inwestorzy-i-problemy-na-ryнку-nieruchomosci-934238>.
- Kanada zabiera głos ws. wydarzeń w Polsce. Przypomina o podstawach demokracji*, „Wprost”, 23.07.2017, <https://www.wprost.pl/swiat/10066593/Kanada-zabiera-glos-ws-wydarzen-Polsce-Przypomina-o-podstawach-demokracji.html>.
- Kanada zniosła wizy dla Polaków*, „Newsweek”, 1.03.2008, <http://www.newsweek.pl/wiadomosci/z-ostatniej-chwili-/kanada-zniosla-wizy-dla-polakow,5103,1,1.html>.
- Kantor J., Einhorn C., *Refugees Welcome: Canadians Adopted Refugee Families for a Year. Then Came 'Month 13'*, „New York Times”, 25.03.2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/25/world/canada/syrian-refugees.html>.
- Keystone flops*, „Economist”, 14.11.2015, <http://www.economist.com/news/americas/21678157-barack-obamas-rejection-pipeline-test-new-prime-minister-keystone-flops?zid=305&ah=417bd5664dc76da5d98af4f7a640fd8a>.
- KGHM dostał zgodę rządu Kanady na kupno Quadry za 10 mld zł*, „RMF 24”, 29.02.2012, <http://www.rmf24.pl/news-kghm-dostal-zgode-rzadu-kanady-na-kupno-quadry-za-10-mld-zl,nId,436440>.
- Kilpatrick S., *Canada Sending Dozens of Military Advisors to Iraq to Help Counter ISIS's 'Murderous Rampage'*, „National Post”, 5.09.2014, <https://nationalpost.com/news/canada-sending-several-dozen-military-advisors-to-iraq-as-nato-ramps-up-defences>.
- Kirby J., *Canada's Demographic Gap Can't Be Filled with Immigrants*, „Maclean's”, 30.09.2016, <https://www.macleans.ca/economy/economicanalysis/canadas-demographic-gap-cant-be-filled-with-immigrants>.
- Koring P., *Resources Minister Touting Keystone in U.S. Slams Climate Scientist*, „Globe and Mail”, 24.04.2013, <https://www.theglobeandmail.com/report-on-business/industry-news/energy-and-resources/resources-minister-touting-keystone-in-us-slams-climate-scientist/article11526244>.
- Kristof N., *Canada, Leading the Free World*, „New York Times”, 04.02.2017, <https://www.nytimes.com/2017/02/04/opinion/sunday/canada-leading-the-free-world.html>.
- The Last Liberals*, „Economist”, 29.10.2016, <http://www.economist.com/news/briefing/21709291-why-canada-still-ease-openness-last-liberals>.
- Lech Wałęsa w Ottawie*, „Rzeczpospolita”, 13.09.1994, Archiwum, <http://archiwum.rp.pl/artykul/26654-Lech-Walesa-w-Ottawie.html>.

- Leblond P., *Why NAFTA's Chapter 19 is Worth Fighting for*, „Maclean's”, 26.07.2017, <https://www.macleans.ca/opinion/why-naftas-chapter-19-is-worth-fighting-for>.
- Levi J., *Harper: I'd never sell out Israel*, „Australian Jewish News”, 17.02.2017, <https://www.jewishnews.net.au/harper-id-never-sell-israel/59208>.
- Liberals Commit More Money to Maternal Health, Including Contraception*, „CBC News”, 7.03.2016, <http://www.cbc.ca/news/politics/liberals-commit-more-money-to-maternal-health-including-contraception-1.3479902>.
- Liberty Moves North: Canada's example to the world*, „Economist”, 29.10.2016, <https://www.economist.com/leaders/2016/10/29/liberty-moves-north>.
- Logan N., *„Get Out of Ukraine”: Harper to Putin at G20 Summit in Brisbane*, „Global News”, 15.11.2014, <https://globalnews.ca/news/1673290/get-out-of-ukraine-harper-to-putin-at-g20-summit-in-brisbane/>.
- Lowrie M., *In One Quebec Farming Town, Mali Peacekeeping Mission Hits Close to Home*, „CBC News”, 14.07.2018, <https://www.cbc.ca/news/canada/montreal/quebec-town-mali-connection-1.4747190?cmp=rss>.
- Lowrie M., *Softening Supply Management Would Have 'Serious Political Consequences', Says Liberal Leader Couillard*, „National Post”, 29.08.2018, <https://nationalpost.com/news/softening-supply-management-would-have-political-consequences-couillard-says>.
- Lunn S., *China-Canada Trade Ties Stall Over Cabinet Divisions*, „CBC News”, 21.04.2014, <http://www.cbc.ca/news/politics/china-canada-trade-ties-stall-over-cabinet-divisions-1.2611129>.
- Lyman R., *The Polish Parliament Reshapes Courts, Drawing Criticism*, „New York Times”, 8.12.2017, <https://www.nytimes.com/2017/12/08/world/europe/poland-laws-courts.html>.
- MacAskill E., Crerar P., *Donald Trump Tells NATO Allies to Spend 4% of GDP on defence*, „Guardian”, 11.07.2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/11/donald-trump-tells-nato-allies-to-spend-4-of-gdp-on-defence>.
- MacCharles T., Champion-Smith B., *Trudeau Rejects Five-year NAFTA Sunset Clause Trump Sets Out as Precondition to Leaders Meeting*, „Toronto Star”, 31.05.2018, <https://www.thestar.com/news/canada/2018/05/31/trudeau-rejects-five-year-nafta-sunset-clause-trump-sets-out-as-precondition-to-leaders-meeting.html>.
- McGregor J., *Why NAFTA's Chapter 19 May Not Be the Right Hill to Die On*, „CBC News”, <https://www.cbc.ca/news/politics/wednesday-nafta-chapter19-1.4803246?cmp=rss>.

- MacGregor R., *Tracing the Prime Minister's Family Tree*, „Globe and Mail”, 25.09.2009, <https://www.theglobeandmail.com/incoming/tracing-the-prime-ministers-family-tree/article4274405>.
- MacInnis L., *Western Boycott Threatens U.N. Racism Forum*, „Reuters”, 19.04.2009, <https://www.reuters.com/article/us-racism-un/western-boycott-threatens-u-n-racism-forum-idUSLJ34980320090419>.
- MacKinnon L., *Stephen Harper, John Baird Compare Russia to WW II Era Germany*, CBC Politics, 4.03.2014, <https://www.cbc.ca/news/politics/stephen-harper-john-baird-compare-russia-to-ww-ii-era-germany-1.2559643>.
- MacKinnon M., *Harper's World: Canada's New Role on the Global Stage*, „Globe and Mail”, 25.09.2015, <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/harpers-world-the-past-and-future-of-canadas-foreignpolicy/article26542719>.
- Mackrael K., *Michaëlle Jean Elected New Head of la Francophonie*, „Globe and Mail”, 30.11.2014, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/michaelle-jean-elected-new-head-of-la-francophonie/article21838710>.
- Mandel Ch., *Justin Trudeau's Fight for the Top*, „National Observer”, 25.08.2015, <https://www.nationalobserver.com/2015/08/25/news/justin-trudeaus-fight-top>.
- Mas S., *Delayed China Trade Deal Reflects Tory Dissent, NDP Says*, „CBC News”, 22.04.2013, <http://www.cbc.ca/news/politics/delayed-china-trade-deal-reflects-tory-dissent-ndp-says-1.1307131>.
- Mas S., *Russian Sanctions against Canadians a „Badge of Honour”*, „CBC News”, 24.03.2014, <https://www.cbc.ca/news/politics/russian-sanctions-against-canadians-a-badge-of-honour-1.2584137>.
- McCarthy S., Chase S., *Ottawa Approves Nexen, Progress Foreign Takeovers*, „Globe and Mail”, 7.12.2012, <https://www.theglobeandmail.com/globe-investor/ottawa-approves-nexen-progress-foreign-takeovers/article6107548/>.
- Milewski T., *Harper Kicks off Pre-election Trip to Europe with Harsh Words for Vladimir Putin*, „CBC News”, 6.06.2015, <https://www.cbc.ca/news/politics/harper-kicks-off-pre-election-trip-to-europe-with-harsh-words-for-vladimir-putin-1.3102982>.
- Naidu-Ghelani R., *Housing Affordability at 'Crisis Level' in Canada's Most Expensive Market, Say Economists*, „CBC News”, 3.07.2018, <https://www.cbc.ca/news/business/housing-affordability-prices-1.4731713?cmp=rss>.
- Nicolaou A., *Canada Delays Plan to Bring in 25,000 Syrian Refugees*, „Financial Times”, 25.11.2015, <https://www.ft.com/content/e38edb68-92ed-11e5-94e6-c5413829caa5>.

- NATO-Ukraine Distinctive Partnership Turns Twenty: lessons to take forward, „NATO Review Magazine”, 7.04.2017, <https://www.nato.int/docu/review/2017/also-in-2017/nato-ukraine-distinctive-partnership-turns-twenty-lessons-to-take-forward-twenty-lessons-euromaidan-crimea-russia/en/index.htm>.
- Nikiforuk A., *Harper's Revolutionary Foreign Policy*, „The Tyee”, 15.10.2015, <https://thetyee.ca/Opinion/2015/10/15/Harper-Foreign-Policy>.
- On NAFTA, America, Canada and Mexico are Miles Apart*, „Economist”, 21.10.2017, <https://www.economist.com/finance-and-economics/2017/10/21/on-nafta-america-canada-and-mexico-are-miles-apart>.
- Ormiston S., *Russian Foreign Minister Sergei Lavrov Reaches Out to Trudeau Government*, „CBC News”, 26.01.2016, <https://www.cbc.ca/news/world/russia-lavrov-canada-relations-1.3419832>.
- Palestinians Summon Canadian Envoy Over Foreign Minister John Baird's East Jerusalem meeting*, „Toronto Star”, 15.04.2013, https://www.thestar.com/news/canada/2013/04/15/palestinians_summon_canadian_envoy_over_foreign_minister_john_bairds_east_jerusalem_meeting.html.
- Panetta A., *Ex-PM Stephen Harper Pens Memo Slamming Trudeau Government Over NAFTA Talks*, „Toronto Star”, 27.10.2017, <https://www.thestar.com/news/canada/2017/10/27/ex-pm-stephen-harper-pens-memo-slamming-trudeau-government-over-nafta-talks.html>.
- Payton L., *Baird Promotes Record on Women's Rights around World*, „CBC News”, 14.09.2012, <http://www.cbc.ca/news/politics/baird-promotes-record-on-women-s-rights-around-world-1.1199996>.
- Payton L., *Canada's Foreign Aid Commitment to Contraception Low Despite Great Need*, „CBC News”, 25.06.2015, <http://www.cbc.ca/news/politics/canada-s-foreign-aid-commitment-to-contraception-low-despite-great-need-1.3123144>.
- Payton L., *Petro Poroshenko: „I am Thankful to Canada”*, „CBC News”, 17.09.2014, <https://www.cbc.ca/news/politics/petro-poroshenko-i-am-thankful-to-canada-1.2768906>.
- Payton L., *Stephen Harper Vows Loyalty to Israel in Speech to Knesset*, „CBC Politics”, 20.01.2014, <http://www.cbc.ca/m/touch/politics/story/1.2503393#>.
- Peace, Order and Rocky Government*, „Economist”, 1.12.2005, <http://www.economist.com/node/5243159>.
- Perreux L., *CAQ Seeks to Expel Immigrants who Fail 'Quebec Values' Test*, „Globe and Mail”, 15.05.2018, <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-caq-reaffirms-policy-to-expel-immigrants-who-fail-to-integrate>.
- PKN Orlen chce przeznaczyć 5,5 mld zł na inwestycje*, „Puls Biznesu”, 26.01.2017, <https://www.pb.pl/pkn-orlen-chce-przeznaczyc-55-mld-zl-na-inwestycje-853155>.

- PKN Orlen przejął kanadyjską spółkę wydobywczą TriOil*, „Rzeczpospolita. Ekonomia”, 14.11.2013, <https://www.rp.pl/artykul/1064708-PKN-Orlen-przejal-kanadyjska-spolke-wydobywacza-TriOil.html>.
- Poland's President on NATO, His Critics and the Burden of History*. Paul Wells interviews Polish President Andrzej Duda, „Macleans”, 12.05.2016, <https://www.macleans.ca/politics/worldpolitics/polands-president-on-nato-refugees-his-critics-and-the-burden-of-history/>
- Poland's Ruling Law and Justice Party is Doing Lasting Damage*, „Economist”, 21.04.2018, <https://www.economist.com/europe/2018/04/21/polands-ruling-law-and-justice-party-is-doing-lasting-damage>.
- Polska i Kanada podpisały umowę o unikaniu podwójnego opodatkowania*, „RMF 24”, 14.05.2012, <http://www.rmf24.pl/ekonomia/news-polska-i-kanada-podpisyaly-umowe-o-unikaniu-podwojnego-opodatnId,605603>.
- Porter C., *Canada Wants a New NAFTA to Include Gender and Indigenous Rights*, „New York Times”, 14.08.2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/14/world/americas/canada-wants-a-new-nafta-to-include-gender-and-indigenous-rights.html>.
- Porter C., *Will a Canadian Donald Trump Become Ontario's Leader?*, „New York Times”, 2.06.2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/02/world/canada/doug-ford-ontario.html>.
- Premierzy Polski i Kanady optymistycznie o wspólnej współpracy*, „Onet. Wiadomości”, 14.05.2012, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/premierzy-polski-i-kanady-optymistycznie-o-wspolnej-wspolpracy/lmver>.
- Prezydent Duda leci do Kanady*, TVN24, 8.05.2016, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/kanada-andrzej-duda-leci-do-kanady,641947.html>.
- Proctor J., *Northern Gateway Pipeline Approval Overturned*, „CBC News”, 30.06.2016, <http://www.cbc.ca/news/canada/british-columbia/northern-gateway-pipeline-federal-court-of-appeal-1.3659561>.
- Raj A., *Contender: The Justin Trudeau Story*, „Huffington Post Canada” 2013, <http://big.assets.huffingtonpost.com/ContenderV2.pdf>.
- Republicans Aim to Take Keystone XL Decision Out of Obama's Hands*, „Macleans”, 22.05.2013, <http://www.macleans.ca/news/republicans-aim-to-take-keystone-xl-decision-out-of-obamas-hands/>.
- Richard Gere Lauds Harper for Meeting Dalai Lama, but Criticizes Him for Not Doing it in Public*, „National Post”, 27.04.2012, <http://nationalpost.com/g00/news/canada/richard-gere-lauds-harper-for-meeting-dalai-lama-but-criticizes-him-for-not-doing-it-in-public/>.
- Robson J., *Stephane Dion's Fog-Bound Foreign Policy Doctrine*, „National Post”, 31.03.2016, <http://news.nationalpost.com/full-comment/john-robson-stephane-dions-fog-bound-foreign-policy-doctrine>.

- Rosneft Head Igor Sechin Speaks about Sanctions and Ukraine, „Spiegel Online”, 2.09.2014, <http://www.spiegel.de/international/business/rosneft-head-igor-sechin-speaks-about-sanctions-and-ukraine-a-989267.html>.
- Ruddick P., Chandran N., *No Place for Putin at G7: Canadian PM*, „CNBC”, 8.05.2015, <https://www.cbc.com/2015/06/07/no-place-for-putin-at-g7-canadian-pm.html>.
- Rueter A., *What Canadians Need to Know about Our Peacekeeping Mission in Mali*, „CBC News”, 24.06.2018, <https://www.cbc.ca/news/world/what-canadians-need-to-know-about-our-peacekeeping-mission-in-mali-1.4719127>.
- Rushowy K., *Wynne Optimistic that a NAFTA Deal Will be Reached, Just Not by Year's End*, „Toronto Star”, 26.10.2017, <https://www.thestar.com/news/queenspark/2017/10/26/wynne-optimistic-that-a-nafta-deal-will-be-reached-just-not-be-years-end.html>.
- Rząd Kanady utrzymywał tę wizytę w tajemnicy. Ewa Kopacz ogłosiła ją na konferencji prasowej, „Wirtualna Polska. Wiadomości”, 9.06.2015, <https://wiadomosci.wp.pl/rzad-kanady-utrzymywal-te-wizyte-w-tajemnicy-ewa-kopacz-oglosila-ja-na-konferencji-prasowej-6027758635205249a>.
- Saunders D., *The Dion Doctrine: Do the right thing, sometimes*, „Globe and Mail”, 2.04.2016, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/the-dion-doctrine-do-the-right-thing-sometimes/article29492101>.
- Saunders D., *On Israel, Harper Stands Alone at G8 Summit*, „Globe and Mail”, 25.05.2011, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/on-israel-harper-stands-alone-at-g8-summit/article4263322>.
- Savage L.C., *The Untold Story of Keystone*, „Maclean's”, 27.01.2014, <http://www.macleans.ca/politics/the-untold-story-of-the-keystone-pipeline-war/>.
- Sevunts L., *How Will Canada's Foreign Policy Change under Stéphane Dion?*, „Radio Canada International”, 8.11.2015, <http://www.rcinet.ca/en/2015/11/08/how-will-canadas-foreign-policy-change-under-stephane-dion>.
- Shingler B., *Quebec Elects CAQ Majority Government, Liberals See Historic Losses*, „CBC News”, 1.10.2018, <https://www.cbc.ca/news/canada/montreal/quebec-election-result-1.4846201>.
- Simpson K., *Next Round of NAFTA Talks on Hold as Ministers Meet in Washington*, „CBC News”, 5.04.2018, <http://www.cbc.ca/news/politics/nafta-round-8-hold-1.4605938?cmp=rss>.
- Slater J., *Harper in New York, but Won't Address UN*, „Globe and Mail”, 25.09.2013, <https://www.theglobeandmail.com/news/national/harper-in-new-york-but-wont-address-un/article14513183>.

- Slater J., *Harper 'Won't Take No for an Answer' from U.S. on Keystone XL*, „Globe and Mail”, 26.09.2013, <https://www.theglobeandmail.com/report-on-business/harper-wont-take-no-for-an-answer-from-us-on-keystone-xl/article14547474/>.
- Smith J., *That Time Richard Nixon Predicted Justin Trudeau Would Be PM*, „Maclean's”, 9.03.2016, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/that-time-richard-nixon-predicted-justin-trudeau-would-be-pm/>.
- Solomon E., *Why Canada – and Its Economy – Has Plenty to Fear from Trump*, „Maclean's”, 30.06.2017, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/why-trump-is-an-exceptional-worry-for-canada>.
- Solon O., *Fate of 2,300 separated children still unclear despite Trump's executive order*, „Guardian”, 21.06.2018, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jun/20/trump-family-separation-policy-reuniting-ngo-burden>.
- Stephen Harper. *The political predator*, „Economist”, 13.09.2014, <http://www.economist.com/news/americas/21616945-canadas-prime-minister-formidable-operator-he-has-fight-his-hands-political>.
- Stewart B., *The New „Harper doctrine” in Foreign Relations*, „CBC News”, 11.06.2011, <http://www.cbc.ca/news/canada/brian-stewart-the-new-harper-doctrine-in-foreign-relations-1.1041986>.
- Strong, *Proud and Free-riding*, „Economist”, 12.09.2015, <http://www.economist.com/news/americas/21664208-canadians-see-themselves-global-benefactors-fact-they-have-been-pinching>.
- Swanson A., Rappeport A., Steinhauer J., *Canada and U.S. Express Optimism as Pressure Builds to Reach Nafta Accord*, „New York Times”, 29.08.2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/29/business/canada-nafta-mexico-trump.html>.
- Tasker J.P., *How Canada's Supply Management System Works*, „CBC News”, 16.06.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/canada-supply-management-explainer-1.4708341?cmp=rss>.
- That Ton C., Commisso Ch., *In Kyiv, Harper Calls for „Complete Reversal” of Crimea Annexation*, „CTV News”, 22.03.2014, <https://www.ctvnews.ca/politics/in-kyiv-harper-calls-for-complete-reversal-of-crimea-annexation-1.1740986>.
- These Are The Names Of All The Canadians Who Died In The War In Afghanistan*, „Huffington Post”, 9.05.2014, http://www.huffingtonpost.ca/2014/05/09/canadian-death-toll-afghanistan_n_5296158.html.
- To Resist Trump, Canadians Try Local Ketchup*, „Economist”, 5.07.2018, <https://www.economist.com/the-americas/2018/07/05/to-resist-trump-canadians-try-local-ketchup?fsrc=rss%7Came>.
- Tories Defend Withdrawal from UN Drought „Talkfest”*, „CBC News”, 28.03.2013, <http://www.cbc.ca/news/politics/tories-defend-withdrawal-from-un-drought-talkfest-1.1317593>.

- Trudeau Defends his Approach to Mali Peacekeeping, and Says World Supports Canada on China Detainees*, „Globe and Mail”, 23.12.2018, <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-people-around-the-world-extremely-disturbed-by-detention-of/>.
- Trudeau Says No to Bringing Russia back into G7*, „Reuters Video”, 9.06.2018, <https://www.reuters.com/video/2018/06/09/trudeau-says-no-to-bringing-russia-back?videoId=434506531>.
- Trump ‘Disrespectful’ toward Canada, Vermont Governor Says in Meeting with Couillard*, „CBC News”, 13.08.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/atlantic-premiers-governors-vermont-1.4782989>.
- Tunney C., *Canada Hits Back at U.S. with Dollar-for-dollar Tariffs on Steel, Aluminum, Maple Syrup*, „CBC News”, 31.05.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/trump-steel-deadline-1.4685242>.
- Tunney C., Simpson K., Harris K., *Freeland Calls for ‘Flexibility’ as NAFTA Talks Break for Weekend*, „CBC News”, 31.08.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/nafta-trump-compromise-trudeau-1.4806240>.
- Tusk: Polska i Kanada mają identyczne poglądy w sprawie Ukrainy*, „Onet Wiadomości”, 4.06.2014, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/tusk-polska-i-kanada-maja-identyczne-poglady-w-sprawie-ukrainy/e9ke2>.
- Ukraine Crisis: Harper recalls ambassador, tells Putin to withdraw*, „CBC News”, 1.03.2014, <https://www.cbc.ca/news/world/ukraine-crisis-harper-recalls-ambassador-tells-putin-to-withdraw-1.2556228>.
- Vieira P., *Canada Gives Trudeau a Trump Bump After G-7 Spat*, „Wall Street Journal”, 29.06.2018, <https://www.wsj.com/articles/canada-gives-trudeau-a-trump-bump-after-g-7-spat-1530273600>.
- Vote Compass: Justin Trudeau Perceived Winner in Foreign Policy Debate*, „CBC News”, 1.10.2015, <http://www.cbc.ca/news/politics/canada-election-2015-foreign-policy-debate-1.3251849>.
- Waszczykowski publicznie strofuje prezydenta. „Trochę niestosowny język”*, TVN 24, 20.06.2017, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/waszczykowski-kontra-duda-konflikt-na-linii-palac-prezydencki-msz,750234.html>.
- Watters H., *Ukraine Discussions Trump Stephen Harper’s Visit to Warsaw*, „CBC News”, 9.06.2015, <https://www.cbc.ca/news/politics/ukraine-discussions-trump-stephen-harper-s-visit-to-warsaw-1.3105805>.
- Wells P., *A Peacekeeping Force on the Russia-Ukraine Border?*, „Maclean’s”, 28.11.2017, <https://www.macleans.ca/politics/ottawa/a-peacekeeping-force-on-the-russia-ukraine-border>.

- Weston G., *Secret Document Details New Canadian Foreign Policy*, „CBC News”, 19.11.2012, <http://www.cbc.ca/news/politics/secret-document-details-new-canadian-foreign-policy-1.1152385>.
- Wężyk K., *Imigranci? Zapraszamy. Oto Kanada*, „Gazeta Wyborcza”, 21.07.2018, <http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,23698872,imigranci-zapraszamy-oto-kanada.html>.
- What Does Canada Trade with China?*, „CBC News”, 12.07.2012, <http://www.cbc.ca/news/canada/what-does-canada-trade-with-china-1.1262424>.
- Wherry A., *Canada Does Not Just „Go along” in Order to „Get along”*, „Macleans”, 26.09.2011, <http://www.macleans.ca/politics/ottawa/canada-does-not-just-go-along-in-order-to-get-along>.
- Wherry A., *Doug Ford is a Populist, but It’s Not Yet Clear What Kind*, „CBC News”, 19.05.2018, <https://www.cbc.ca/news/politics/doug-ford-trump-populist-analysis-wherry-1.4663465>.
- White G. L., *Excerpts From the Interview with Vladimir Yakunin*, „Wall Street Journal”, 29.09.2014, <https://www.wsj.com/articles/excerpts-from-the-interview-with-vladimir-yakunin-1412008333>.
- Whyte K., *In Conversation: Stephen Harper*, „Macleans”, 5.07.2011, <http://www.macleans.ca/general/how-he-sees-canadas-role-in-the-world-and-where-he-wants-to-take-the-country-2>.
- Willick F., *Pearson Centre Closing*, „Chronicle Herald”, 5.10.2013, <http://thechronicleherald.ca/novascotia/1158824-pearson-centre-closing>.
- Zilio M., *Canada in ‘Exploratory’ Talks with U.S. over Border Agreement on Asylum Seekers*, „Globe and Mail”, 1.05.2018, <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-canada-in-exploratory-talks-with-us-over-border-agreement-on>.
- Zimonjic P., *Stéphane Dion Signals Willingness to Re-engage with Russia*, „CBC News”, 26.01.2016, <https://www.cbc.ca/news/politics/russia-canada-relations-diplomacy-dion-lavrov-1.3420781>.
- Zyla B., *The Myth of Canada as a Military Free-rider*, „Ottawa Citizen”, 18.09.2014, <https://ottawacitizen.com/news/national/benjamin-zyla-the-myth-of-canada-as-a-military-free-rider>.

Materiały internetowe

- 2016 National Opinion Poll: Canadian Views on Asia*, Asia Pacific Foundation of Canada, 2016, <https://www.asiapacific.ca/surveys/national-opinion-polls/2016-national-opinion-poll-canadian-views-asia>.
- Azzi S., *Justin Trudeau*, „Canadian Encyclopedia” 2013, <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/justin-trudeau>.

- Bernard Jr. P.M., *Canada and the International Criminal Court: A case for renewed commitment*, „Policy Options”, 1.04.2011, <http://policyoptions.irpp.org/magazines/budget-2011/canada-and-the-international-criminal-court-a-case-for-renewed-commitment>.
- Berthiaume L., *Canada is Not a Referee in the World, John Baird Says*, Canada.com, 21.12.2012, <http://o.canada.com/news/national/canada-is-not-a-referee-in-the-world-john-baird-say>.
- Campion-Smith B., *Israel Has Always Loomed Large for Stephen Harper*, „Toronto Star”, 17.01.2014, https://www.thestar.com/news/canada/2014/01/17/israel_has_always_loomed_large_for_stephen_harper.html.
- Ceremonia chrztu kolejnych promów polskiej produkcji mających służyć w Kanadzie*, Portal Promocji Eksportu, <https://canada.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/197951,ceremonia-chrztu-kolejnych-promow-polskiej-produkcji-majacych-sluzyc-w-kanadzie.html>.
- Cheadle B., *New York-bound Harper Snubs UN – again*, „Maclean’s”, 27.09.2012, <https://www.macleans.ca/general/new-york-bound-harper-snubs-un-again/>.
- Davies L., *UK to Share Embassy Premises with ‘First Cousins Canada’*, „Guardian”, 24.09.2012, <https://www.theguardian.com/global/2012/sep/24/diplomacy-embassy-buildings-uk-canada>.
- Defence Expenditure of NATO Countries (2010–2017)*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 15.03.2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_03/20180315_180315-pr2018-16-en.pdf.
- Democracy Promotion & Election Observation*, CANADEM. International Civilian Response Corps, <https://canadem.ca/democracy-promotion-election-observation/>.
- Ditmars H., *Why Is Canada Israel’s New Best Friend?*, Middle East Eye, 28.07.2015, <http://www.middleeasteye.net/columns/why-canada-israel-s-new-best-friend-40607035>.
- Energy Policies of IEA Countries: 2015 Canada*, Review 2015, International Energy Agency, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/EnergyPoliciesofIEACountriesCanada2015Review.pdf>.
- Ferry Converted to LNG Propulsion at Remontowa SA Arrives in Canada*. Poland@Sea, <http://www.polandatsea.com/ferry-converted-to-lng-propulsion-at-remontowa-sa-arrived-in-canada/>.
- The Foreign Account Tax Compliance Act: Border babies v the IRS*, „Economist”, 3.03.2016, <https://www.economist.com/the-americas/2016/03/03/border-babies-v-the-irs>.
- Gattinger M., *Is Canada an ‘Energy Superpower?’*, Energy Exchange, 14.05.2015, <http://www.energy-exchange.net/is-canada-an-energy-superpower/>.

- Global Refugee Sponsorship Initiative Promotes Canada's Private Refugee Sponsorship Model*, UNHCR: The UN Refugee Agency, 2016, <http://www.unhcr.org/news/press/2016/12/58539e524/global-refugee-sponsorship-initiative-promotes-canadas-private-refugee.html>.
- Greenhill R., McQuillan M., *Assessing Canada's Global Engagement Gap*, OpenCanada.org, 6.10.2015, <https://www.opencanada.org/features/canadas-global-engagement-gap>.
- Gubernator Generalny Kanady z wizytą na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Wiadomości, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/archiwum-foto-wideo/-/journal_content/56_INSTANCE_s2jraYnlcx0O/10172/70390011.
- Harper Calls on La Francophonie to Put an End to Forced Marriages*, „Globe and Mail”, 29.10.2014, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/harper-calls-on-la-francophonie-to-put-an-end-to-forced-marriages/article21838150/>.
- Harper Grilled over Prorogation, Detainees*, „CBC News”, 3.04.2010, <https://www.cbc.ca/news/politics/harper-grilled-over-prorogation-detainees-1.952967>.
- Hessey K., *The Canadian Government's Double Take on Israel*, OpenCanada.org, 12.04.2016, <https://www.opencanada.org/features/canadian-governments-double-take-israel>.
- Ibbitson J., Slater J., *Security Council Rejection a Deep Embarrassment for Harper*, „Globe and Mail”, 12.10.2010, <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/security-council-rejection-a-deep-embarrassment-for-harper/article1370239/>.
- Mackay D., *The Evolution of Canadian Diplomacy towards the Israeli-Palestinian Conflict*, 2015, [https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/32804/1/MACKAY%2C Derek James Benik 20155.pdf](https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/32804/1/MACKAY%2C%20Derek%20James%20Benik%2020155.pdf).
- Marceau R.J., Bowman C.W., *Canada Becoming a Sustainable Energy Powerhouse*, Canadian Academy of Engineering, Ottawa 2014, <https://www.cae-acg.ca/wp-content/uploads/2014/06/CANADA-July9.pdf>.
- McIntosh A., *Stephen Harper*, „Canadian Encyclopedia”, 18.01.2012, <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/stephen-joseph-harper>.
- Munk Debate on Foreign Policy: The best debate of fall?*, OpenCanada.org, 28.09.2015, <https://www.opencanada.org/features/munk-debate-on-foreign-policy-the-best-debate-of-all>.
- Nafziger G., *Refugee Resettlement Serves to Protect the Most Vulnerable among the Refugees*, Amnesty International, 24.11.2015, <https://www.amnesty.ca/blog/refugee-resettlement-serves-protect-most-vulnerable-among-refugees>.

- Paris R., *There Is More to Foreign Policy Than Trade*, OpenCanada.org, 23.11.2013, <https://www.opencanada.org/features/there-is-more-to-foreign-policy-than-trade>.
- Payton L., *Harper Speech Fires up Convention Crowd*, „CBC News”, 10.06.2011, <https://www.cbc.ca/news/politics/harper-speech-fires-up-convention-crowd-1.976268>.
- Polish-led Exercise Anakonda 2016 a Huge Success*, Supreme Headquarters Allied Powers Europe NATO, 17.06.2016, <https://shape.nato.int/2016/polishled-exercise-anakonda-2016-a-huge-success>.
- Polska gospodarzem ćwiczenia MAPLE ARCH 17*, Wojsko Polskie, 6.11.2017, <http://www.wojsko-polskie.pl/pl/articles/z-zycia-wojska-s/polska-gospodarzem-cwiczenia-maple-arch-17-42017-11-06/>.
- Polsko-kanadyjska wymiana handlowa w 2017 roku*, Portal Promocji Eksportu, <https://canada.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/269881,polsko-kanadyjska-wymiana-handlowa-w-2017-r-.html>.
- Polsko-Kanadyjski Program Wsparcia Demokracji*, Fundacja Solidarności Międzynarodowej, 24.04.2014, <http://solidarityfund.pl/2014/04/24/polsko-kanadyjski-program-wsparcia-demokracji/>.
- Premier Kanady Doktorem Honoris Causa SGH*, Gazeta Szkoły Głównej Handlowej (archiwum), nr 99 (9), <http://web.sgh.waw.pl/~thorrel/gazeta/archiwum/099/t1.htm>.
- Savage L.Ch., *Land of the Freeloaders: The battle for a new cross-border bridge*, „Macleans”, 21.05.2015, <https://www.macleans.ca/news/canada/land-of-the-freeloaders-the-battle-for-a-new-cross-border-bridge/>.
- Schofield J., *Canada: An energy superpower?*, „20/20 Canadian Manufacturers and Exporters' Magazine”, 2011, <http://www.2020magazine.ca/en/magazine/september-october-2011/canada-an-energy-superpower/>.
- Solana J., *Why Multilateralism Still Matters*, Project Syndicate, 29.11.2016, <https://www.project-syndicate.org/commentary/multilateralism-for-climate-change-and-trade-by-javier-solana-2016-11?barrier=accesspaylog>.
- Spotkanie szefa dyplomacji Kanady Johna Bairda z polskimi organizacjami pozarządowymi*, Fundacja Solidarności Międzynarodowej, 24.04.2014, <http://solidarityfund.pl/2014/04/24/spotkanie-szefa-dyplomacji-kanady-johnem-bairdem-z-polskimi-organizacjami-pozarządowymi/>.
- Spółka Kulczyków już w raju podatkowym. Serinus na Jersey*, Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/spolka-kulczykow-juz-w-raju-podatkowym,95,0,2404959.html>.
- Talwani M., *Canada: The next oil superpower?*, Information Clearing House, 15.08.2003, <http://www.informationclearinghouse.info/article4476.htm>.

- Tiagi R., Lu Z., *Canada's Economic Relations with China*, The Fraser Institute, 2009, <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/EconomicRelationswithChina.pdf>.
- Troop and Police Contributors*, United Nations Peacekeeping, 2018, <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>.
- Ukrainian-Canadian Congress*, <http://www.ucc.ca/>.
- Ukrainian World Congress*, <http://www.ukrainianworldcongress.org/index.php>.
- WTI tops \$50 a barrel for 1st time since June*, „CBC News”, 6.10.2016, <https://www.cbc.ca/news/business/oil-price-wti-1.3793985>.
- Zamknięcie transakcji nabycia Birchill Exploration Limited Partnership od Bregal Investments*, Orlen, <https://www.ornlen.pl/PL/Aktualnosci/Strony/Raport-biezacy-nr-1952014.aspx>.
- Żołnierze z Kanady na Anakondzie*, Anakonda-18, 2.10.2014, http://anakonda.do.wp.mil.pl/pl/28_305.html.

O autorach

Marcin Gabryś – doktor nauk humanistycznych (specjalność nauki o polityce), kanadyista. Adiunkt w Zakładzie Kanady Instytutu Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się problematyką polityczną Kanady, w szczególności polityką zagraniczną, północnymi regionami Kanady oraz zagadnieniami ustrojowymi. Autor i współautor książek (*Stosunki kanadyjsko-amerykańskie w polityce premiera Pierre'a Elliotta Trudeau 1968–1984*, 2010; *Kanada na przełomie XX i XXI wieku*, 2013; *Canada as a Selective Power*, 2017), opracowań naukowych (*Państwo i społeczeństwo: kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna*, 2012; *Przewodnik po konstytucji Kanady. Akt Konstytucyjny z 1867 r.*, 2016; *Przewodnik po konstytucji Kanady. Akt Konstytucyjny z 1982 r.*, 2017) oraz kilkunastu artykułów naukowych, a także redaktor prac zbiorowych w języku polskim i angielskim dotyczących problematyki kanadyjskiej. Redaktor naczelný czasopisma „TransCanadiana. Polish Journal of Canadian Studies”. Stypendysta m.in. International Council for Canadian Studies oraz Department of Foreign Affairs and International Trade. Kierownik grantu badawczego Narodowego Centrum Nauki „Kanada jako mocarstwo selektywne”. Profesor wizytujący w York University, McGill University oraz University of Ottawa. Prezes Polskiego Towarzystwa Badań Kanadyjskich w latach 2013-2016. Komentator wydarzeń politycznych związanych z Kanadą.

Tomasz Soroka – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce od 2010 r. Obecnie adiunkt w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dzięki stypendiom i grantom International Council for Canadian Studies, Polskiego Towarzystwa Badań Kanadyjskich, Central European Association for Canadian Studies oraz Narodowego Centrum Nauki prowadził badania w kanadyjskich i europejskich ośrodkach naukowych. Specjalizuje się w badaniach nad historią, ustrojem oraz polityką zagraniczną i językową Kanady. Jest autorem monografii *Rola Kanady w transformacji Imperium Brytyjskiego. Analiza stosunków kanadyjsko-brytyjskich w okresie międzywojennym*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2014, oraz współautorem książek: *Kanada na przełomie XX I XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, M. Kijewska-Trembecka (red.), Księgarnia Akademicka Kraków 2013; *Canada as a Selective Power: Canada's Role and International Position after 1989*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013.

Magdalena Marczuk-Karbownik – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, historyczka, kanadystka i amerykańistka. Adiunkt w Katedrze Amerykanistyki i Mass Mediów, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Łódzkiego. Wśród jej zainteresowań naukowych są: relacje polsko-kanadyjskie oraz ukraińsko-kanadyjskie, stosunki transatlantyczne (głównie perspektywa kanadyjska), stosunki USA-Kanada, historia Stanów Zjednoczonych i Kanady, historia stosunków międzynarodowych. Jest autorką artykułów naukowych i rozdziałów w monografiach w języku polskim i angielskim nt. stosunków USA – Kanada, relacji Kanady z Unią Europejską, Ukrainą i Polską oraz dyplomacji amerykańskiej. Brała udział w licznych konferencjach krajowych i międzynarodowych z problematyki amerykańskiej i kanadyjskiej. Jest kierowniczką Pracowni Informacyjno-Badawczej Studiów Kanadyjskich UŁ.